

Ajuntament de **Porrreres**

**ACTES DE LES
VII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS**

Patrimoni e **Porrreres**

16

ACTES DE LES VII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Porreres, maig de 2019

Edició:

Ajuntament de Porreres
Plaça de la Vila, 17
07260 Porreres

Col·laboració:

Centre
de Professorat
Manacor
Servei de Formació Permanent del Professorat
Centre de Professorat de Manacor
Illes Balears

Departament de Cultura, Patrimoni
i Política Lingüística
Consell de Mallorca

Correcció Lingüística:

Maria del Mar Juan Santmartí

Coordinació:

Gaspar Móra Mulet

Comissió Científica de les Jornades:

Maria Barceló Crespi

Joan Melià Garí

Llúcia Salleras Julià

Guillem Mas Gornals

Catalina Maria Garí Blanch

© del text:

Els autors de les comunicacions

Maquetació i Impressió:

a impremtadover

Tel. 971 65 16 16 - CAMPOS

Dipòsit Legal: PM - 563 - 2022

ISBN: xxxxxxxxxxxx

In memoriam
Guillem Mas Gornals

És una gran satisfacció poder presentar aquesta nova edició de les Jornades d'Estudis Locals del nostre poble. És un plaer perquè, aquell primer brot empeltat de bons auguris i desitjos que va significar la creació de les Jornades, avui podem dir que ha aferrat, que estan ben arrelades i que s'ha produït la unió desitjada, amb objecte de produir una varietat o barreja de comunicacions que contribueixen a enriquir les diverses branques de coneixement local, la qual cosa és motiu de goig i d'orgull.

El camí que hem recorregut fins ara és llarg però sempre hi haurà incògnites per resoldre i horitzons per ampliar que ben segur donaran una llarga trajectòria als nostres estudis locals.

La difusió de tants d'aspectes del nostre terme suposa una finestra que ens permet guaitar i gaudir de perspectives o personatges nous que formen part de la nostra història. I estic ben convençuda que les Jornades d'Estudis Locals són una eina imprescindible per tal que un poble es conegui a ell mateix, una eina que ens permet reviure el passat, comprendre d'on venim, per entendre millor el present i encarar el futur. Com deia l'intel·lectual: venim de la història i anam cap a la història.

Darrere cada un d'aquests estudis i investigacions hi ha una comunitat humana que els dirigeix, representa i sustenta. Un grup de persones que ofereix i posa en joc els seus talents per al bé comú, servidors de la cultura. Per tot això vull donar les gràcies, de tot cor, a la Regidoria de Cultura i a la Comissió de les jornades per la tasca de coordinació i organització, i a les persones de Porreres i foranes que any rere any hi participen, perquè els seus coneixements, aportacions i troballes faran més gran el nostre patrimoni històric i cultural.

Desitgem, doncs, llarga vida a les Jornades i al talent dels seus creadors. Que continuem sent capaços de descobrir la grandesa que batega dins cada un de nosaltres i no deixem de desvetllar mai el poder que existeix dins el nostre interior.

LA BATLESSA
FRANCISCA MORA VENY

Des de la celebració de les I Jornades d'Estudis Locals (18 i 19 de novembre de 2005) han passat prop de desset anys, durant els quals se n'han duit a terme set més. La periodització biennal s'havia seguit de manera escrupolosa fins a les VII (3 i 4 maig de 2019), que, a causa de la pandèmia que encara persisteix, va desbaratar l'alternança anual entre la realització de les jornades i la publicació de les corresponents actes. Això explica per què aquestes setenes actes apareixen després de la celebració de les VIII Jornades (19 i 20 de novembre de 2021), per la qual cosa des de la Comissió Tècnica demanam disculpes als autors de les comunicacions que apareixen en aquest volum. Esperam que, a partir d'ara, es pugui reprendre la periodització habitual.

En el transcurs de les set primeres jornades convocades s'han fet més de 125 aportacions entre comunicacions i lliçons inaugurals. Els temes tractats són molt diversos (des d'arqueologia i climatologia a art i llengua, per exemple), encara que la recerca històrica sigui, de molt, l'àrea amb més presència en cada una de les convocatòries. En conjunt, aquestes publicacions, són de consulta inevitable per a qualsevol persona que vulgui conèixer més a fons el present i el passat del nostre poble, tant si és per interès cultural com si és per a tenir una base sòlida per a encarar el futur.

Des de la Comissió Tècnica volem agrair la disposició a participar de tots els investigadors i col·laboradors que han fet possible la realització d'aquestes Jornades i els encoratjam a persistir-hi. D'altra banda, confiam que l'Ajuntament hi mantindrà el suport que fins ara ha hi ha donat sense el qual seria, si no irrealitzable, molt difícil haver arribat fins aquí i assegurar-ne la continuïtat.

COMISSIÓ CIENTÍFICA

Les eres de Porreres. Un estudi geogràfic

GABRIEL ALOMAR GARAU

Introducció

Al present treball es fa un estudi introductori de les eres del terme de Porreres, tal com aquestes apareixen grafiades en les fotografies aèries del vol aeri de l'any 1956, any en el qual continuaven vigents els usos, costums i formes d'aprofitament agrari dits tradicionals. Si l'examen d'aquestes fotografies permet determinar la localització geogràfica de les eres i trobar-ne certs patrons d'espacial interès és perquè l'any 1956 coincideix, cronològicament, amb una època en la qual batre a les eres encara era una activitat més o menys sostinguda i moltes d'aquestes infraestructures es mantenien operatives.

Cal dir que aquest estudi forma part dels que anam fent i aplicant a altres municipis de Mallorca, com ara a Lloret de Vistalegre o a Llubí (Alomar-Garau *et al.*, 2010; Alomar-Garau, 2019), i que pretén anar ampliant els escassos estudis existents sobre les eres de Mallorca escomesos per altres autors i des de disciplines diferents, tals com la toponomàstica o l'etnologia (Sastre Gayà, 2002; Calviño i Clar, 2005; Canuto, 2009). De fet, l'estudi de les eres és també una forma d'aproximar-se a la història de l'espai agrari mallorquí i a les formes de treball i de producció tradicionals, enteses aquí com aquelles en les quals la principal força de treball al camp, abans de la seva mecanització (Binimelis *et al.*, 2005), era la força humana complementada amb la força animal. Cal tenir en compte, per cert, que l'any 1950 era encara majoritària a les Balears la població activa agrària i l'agricultura destacava com a sector econòmic preponderant.

Per altra part, s'ha de recordar que durant mil·lennis la base de totes les economies de subsistència de l'entorn de la Mediterrània i Àsia Menor ha estat la producció de cereals –principalment blat–, amb els quals obtenir farina amb la qual elaborar aliment en forma de pa. L'avantatge dels cereals no només està en el fet que es poden conservar, sinó també en el fet que se'n poden produir més en el cicle d'un any. Els cereals són uns cultius que permeten aprofitar les pluges de tardor i de primavera (les pluges equinoccials) per a produir gra i palla: el gra de blat s'utilitza per a obtenir farina i pa, mentre que la palla serveix d'aliment als animals.

El fet és que per a poder cultivar els cereals i obtenir-ne el seu gra, ha fet falta adequar el medi rural d'una manera racional, tot habilitant camps de cultiu, sistemes d'irrigació i espais –les eres– específicament dissenyats per al processament dels cereals, així com també artefactes per moldre el gra i fabricar farina –els molins–. El cas és que els estudis que han tractat la cultura tradicional dels cereals, en més d'una ocasió, passen per alt un fet transcendental i és que, entre l'activitat que comporta la sembra i la recollida dels cereals als camps de cultiu i l'activitat d'obtenir farina als

molins, hi ha una activitat intermèdia que és la que connecta la planta amb la farina. Aquesta activitat no és altra que batre. Amb el fet de batre, el que es pretén és extraure el gra de la pròpia planta, i només quan s'ha resolt aquesta operació és possible dur el gra al molí per transformar-lo en farina. En resum, la sembra dels cereals i la seva collita es realitzen al camp de cultiu, l'obtenció del gra es realitza a les eres i la producció de farina es realitza als molins. Totes tres fases constitueixen un sistema agrari trinitari la finalitat del qual és produir aliment en forma de pa i les operacions laborals que es realitzen en cada una d'elles segueixen una seqüència de treball que, si fa no fa, es resumeix de la següent manera: llaurar, sembrar, eixarcolar, segar, espigolar, garbejar, batre, ventar, ererar, emmagatzemar i moldre. Llaurar, sembrar, eixarcolar, segar, espigolar i garbejar són les feines que es fan al camp de cultiu. Batre, ventar i ererar són les feines que es fan a l'era, mentre que la molta es fa al molí. El gra obtingut a les eres es pot emmagatzemar a les sitges i la palla sobrant s'emmagatzema a la païssa o al pallier.

Les feines a l'era

Les eres es poden descriure com aquells petits espais d'especialització funcional específicament destinats a la batuda dels cereals i a la subsegüent separació del gra de la palla. El Diccionari Català-Valencià-Balear d'Alcover-Moll (1975/1980) descriu l'era com aquell "espai de terra, generalment rodonenc, de deu a trenta metres de diàmetre, damunt el qual es posen els cereals o llegums per batre'ls i separar la palla del gra". Aquesta definició ens serveix per dir que en l'espai constituït per una era es realitzen tres tipus bàsics de feines encadellades i totes tres necessàries: batre, ventar i ererar (passar per l'erera o sedàs). Per tant, les eres poden ser interpretades com unes construccions que concentren en un únic espai funcional les operacions conduents a l'obtenció massiva de gra. A Mallorca en particular i a la Mediterrània en general, l'era tradicional és un espai pla i descobert, normalment circular, i que a vegades –a Menorca, per exemple– es presenta com un trespol pavimentat, sovint tancat o envoltat per una paret de pedra a manera de cintell.

Quant a les feines que es fan a l'era, la batuda és la primera. Es tracta d'una operació la finalitat de la qual és desgranar els cereals (o determinats llegums) per percussió, és a dir aflluixar i separar el gra del seu embolcall vegetal. En definitiva, separar el gra de les espigues. Aquesta operació es realitza amb l'ajut dels carretons de batre estirats per força animal, normalment equins. Pel que fa al ventat, és l'operació de separar la palla del gra i consisteix en aquella acció per la qual la palla és aixecada amb unes forques per tal que el vent la desplaci a un costat de l'era i faci que el gra, més pesant que la palla, caigui a terra per decantació i quedi separat damunt el mateix trespol. Finalment, ererar consisteix a passar per un sedàs el gra ja separat, per llevar-li les petites restes de palla i altres impureses.

Totes aquestes feines ocupaven, en general, el mes de juliol. Es començava a batre tot just acabada la sega, devers Sant Pere (29 de juny). Després se seguia durant el juliol i part d'agost, a tot estirar fins a l'Assumpció (15 d'agost) o Sant Agustí (28 d'agost). D'aquí la dita *qui bat primerenc bat de*

franc, perquè batre aviat evita que les rates, els ocells i les formigues mengin el gra a la garbera o que la pluja el tudi. A més, el blat es batia preferentment en lluna vella, perquè el gra es conservava millor.

També és oportú que recordem que les economies mediterrànies de base agrària s'ha caracteritzat, com se sap, per la producció dels tres productes alimentaris que constitueixen la denominada trilogia mediterrània: blat, vi i oli. A Mallorca, l'agricultura herbàcia de secà ha estat, principalment, de blat i ordi i aquests han estat els cultius més estesos. Per això, la seva empremta cultural és extraordinària i es fa palesa en l'abundància de registres toponímics del camp mallorquí (Ordinas, 2001). La riquesa terminològica de base agrària es reflecteix, per exemple, en la gran quantitat de maneres diferenciades de referir-se a les parcel·les de cultiu o els conradissos: hort, horta, gaveta, jovada, quarterada, quartó, sort, terç, tornall, verger, campiri, artiga, tros, sort, tanca, tancat, cairó, esvaït, clova, antigot, femada, etc. Per a indicar una bona o mala qualitat de la terra, les denominacions prenen formes diferents: llisa, lliser, terra grossa (terra profunda i rica), terra prima (terra poc profunda i pobre), terra fruitera (terra que dona bons rendiments), terra cuitora (terra fèrtil, rica en humus, poc necessitada d'adob), terra antigosa (terra fèrtil i lleugera que dona bons rendiments amb un poc d'adob), terra agre (terra profunda però poc fèrtil), primaia (part de terra poc profunda dins d'un camp de terra més bona), terra auberenca (terra lleugera i arenosa, bona o dolenta segons el cas), closca (camp amb alguns fragments de terra que a penes cobreix la roca subjacent) o seca (terra poc profunda damunt un substrat de roca). A vegades, els conradissos prenen noms que es refereixen a la forma de la parcel·la, com dau, gaia, quadro, llongana, llença, punta, trinxo o vela. Quan els cultius estan regats per una font, prenen el nom de prats. Les zones més marginals reben noms com garriga, eliàs, marina, pleta, quintana, tenassa, ermàs/erm, mota o malesa.

A Mallorca es poden diferenciar dues zones principals de vocació agrícola: una zona d'agricultura intensiva, que correspon a les tres grans hortes o terrenys de reguiu (Pla de Sant Jordi, Campos i Sa Pobla-Muro), i una zona d'agricultura extensiva que correspon als terrenys de secà, com els de les planes cerealistes de la part oriental del Pla i l'occidental de la comarca de Manacor. Les condicions físiques favorables a la presència de cultius agrícoles cerealístics es resumeixen en la bona qualitat dels sòls i un relleu poc accidentat. En totes aquestes zones es troben eres, encara que la seva distribució geogràfica sigui desigual.

Distribució territorial de les eres de Mallorca

La presència d'eres a Mallorca ha estat molt poc estudiada en termes científics, malgrat constituir una empremta constructiva encara visible de la cultura dels cereals a tots els territoris que conformen la conca mediterrània. Alhora, la cultura dels cereals es manifesta i ha ocupat tots els camps de la cultura popular mallorquina: cançons, refranys, toponímia, tecnologia agrària, arquitectura o enginyeria popular. El filòleg noruec Peter Hjalmar Rokseth va dur a terme, entre

els anys 1916 i 1918, treballs de camp als pobles del Pla de Mallorca amb vista a la recollida d'informació sobre el vocabulari dialectal mallorquí relacionat amb les feines del camp. Fruit de la seva investigació és l'obra *Terminologie de la culture des céréales à Majorque*, publicada l'any 1923 per l'Institut d'Estudis Catalans i en la qual hi ha un capítol sencer dedicat al batre. El primer i únic estudi sobre la distribució territorial de les eres a l'escala insular de Mallorca és, de moment, el d'Alomar-Garau (2012), qui presenta una base de dades georeferenciades d'eres i la consegüent cartografia. Les fonts d'informació utilitzades per localitzar-les han estat, bàsicament, les tres següents: la toponímia consignada per diferents fonts cartogràfiques i escrites, els signes convencionals referits a les eres que apareixen al Mapa Topogràfic Balear (MTB, 1995) i al Mapa Topogràfic de les Illes Balears (MTIB, 2006 i 2010) –tots dos d'escala 1:5.000–, i les fotografies aèries realitzades l'any 1956 (unes poques són de 1957), conegudes amb el nom de *Vol americà*. D'aquestes tres fonts, la més important és la fotografia aèria, perquè és la que permet la localització d'un major nombre d'eres. La seva identificació s'ha fet a partir d'un mètode de fotointerpretació que discrimina visualment aquelles construccions que han estat identificades com a tals per la seva forma arrodonida i el seu color blanc o grisenc.

Aplicant aquest procediment metodològic, la xifra provisional d'eres a Mallorca era de 5.890. Es tracta, és clar, de les eres fotografiades des de l'aire el 1956, any en què l'espai agrari insular es trobava en plena transició entre l'agricultura tradicional i l'agricultura moderna o industrial. La gran majoria d'aquestes construccions va desaparèixer amb la progressiva substitució de les economies basades en el sector primari per una economia basada en el sector terciari, principalment la que es deriva de l'activitat turística. Si les eres foren unes infraestructures agràries de gran rellevància socioeconòmica en la societat preturística mallorquina, els canvis en l'economia i en els modes de vida varen provocar la completa desaparició de les feines tradicionals relacionades amb la recollida dels cereals i el seu posterior processament i, per tant, l'abandó de les eres. Per això, les que avui es conserven són uns testimonis visibles, fossilitzats, d'una estructura socioeconòmica secular, prèvia a l'etapa turística. Per tal de conèixer el nombre d'eres encara visibles –malgrat que inoperatives– s'haurien de cartografiar emprant com a font de localització les fotografies aèries o ortofotografies més recents. Les més actuals són les del vol aeri del 2018, però la sèrie abasta els anys 2015, 2012, 2010, 2008, 2006 i 2002, i n'hi ha també dels anys 1995, 1984, 1973 i 1968.

Quan s'examina la distribució municipal de les eres de Mallorca, els municipis que més en tenen són, en ordre descendent, Manacor (482), Felanitx (402), Sa Pobla (379), Lluçmajor (202), Muro (281), Campos (272), Santanyí (272) i Santa Margalida (242). Els municipis que en tenen menys resulten ser Sóller (5), Banyalbufar (2), Estellencs (2), Fornalutx (2) o Deià (3). Tots ells municipis de la Serra de Tramuntana mallorquina, a on l'orografia accidentada i la manca de sòl cultivable es tradueix, lògicament, en una minva en la producció de cereals i, per tant, d'infraestructures que acompanyaven aquesta producció.

Examinades per municipis, el recompte d'eres en nombres absoluts no té tanta significació, en termes comparatius, com la mesura de la relació entre la dimensió del municipi i el nombre d'eres, és a dir la mesura de la seva densitat. Així, a vint-i-cinc municipis de Mallorca es constata una densitat d'eres molt per sobre de la mitjana insular, tot destacant-ne, en ordre descendent, Sa Pobla (7,8 eres/km²), Lloret de Vistalegre (6,6), Llubí (4,9), Muro (4,8), Maria de la Salut (3,6), Ariany (3,3) o Sineu (3,3). El fet que a municipis com aquests la densitat d'eres sigui més gran s'explica perquè es tracta de municipis en els quals ha predominat la superfície ocupada per l'agricultura extensiva de secà, de base cerealística –amb les excepcions de Sa Pobla i de Muro, en què predomina el reguiu–, i en els quals també ha predominat la petita propietat en forma d'establiments, cosa que territorialment es tradueix en una acusada parcel·lació cadastral en sòl rústic. Quan les parcel·les són de cultiu, el fet que un territori estigui molt segregat indueix la instal·lació d'una era a cada parcel·la.

LES ERES DE PORRERES

D'acord amb el nostre recompte, al terme de Porreres hem pogut consignar un total de 106 eres, identificades en l'ortofotografia de l'any 1956, i que en certs casos es verifiquen també en les ortofotografies d'anys posteriors (per exemple, 2010, 2012 i 2015). Aquesta xifra modifica a la baixa la que donàvem en un treball anterior (Alomar-Garau *et al.*, 2013), de 139 eres. La diferència s'explica per les dificultats que comporta la determinació exacta del nombre de construccions usant tècniques de fotointerpretació, en què un examen visual més estricte produeix canvis de criteri que modifiquen el resultat final. En qualsevol cas, és probable que la fotografia de 1956 subestimi el nombre d'eres realment existents aquell any, bàsicament perquè la resolució espacial de la fotografia no permet discriminar correctament entre construccions interpretades com a eres i les que no ho són.

Si el terme municipal de Porreres té una superfície de 86,8 km², la xifra de 106 unitats dona una densitat de 1,2 eres/km², cosa que indica que a Porreres l'agricultura de base cerealística hi era ben present. També ho era a gran part de la plana central de Mallorca, com es confirma en el primer cens agrari d'Espanya de l'any 1962, segons el qual la superfície total dedicada als cultius de cereals i llegums equivalia aquell any al 35,4% de la superfície cultivada de l'illa, i els municipis més cerealístics eren Vilafranca (64,8%), Lluçmajor (62,7%), Petra (54,5%), Ses Salines (55,3%), Maria de la Salut (55,2%) i Porreres (52,2%). En el cas de Porreres, la superfície dedicada a cultius de cereals i llegums era aleshores de 3.040,8 Ha. No resulta estrany, d'acord amb la nostra anàlisi, que gairebé el 56% de les eres inventariades a Porreres apareguin localitzades sobre aquelles cobertures del sòl que el Sistema d'Ocupació del Sòl d'Espanya (SIOSE), de l'any 2005, classifica com a cultius herbacis distints de l'arròs (Taula 1).

OCUPACIÓ DEL SÒL (SIOSE, 2005)	Núm. d'eres	%
Arbrat forestal. Coníferes	1	0,9
Arbrat forestal. Frondoses. Perennifòlies	2	1,9
Cultius. Cultius herbacis. Cultius herbacis distints d'arròs	59	55,7
Cultius. Cultius llenyosos. Fruiters no cítrics	34	32,1
Cultius. Cultius llenyosos. Olivar	1	0,9
Cultius. Cultius llenyosos. Vinya	1	0,9
Pastures	8	7,5
	106	100,0

Taula 1. Nombre d'eres localitzades sobre set tipus de cobertures del sòl establertes pel SIOSE de l'any 2005.

Per altra part, la intensitat de la fragmentació parcel·lària de la propietat produïda a cavall dels segles XIX i principis del XX, donarà lloc a la creació de la petita explotació agrària de caràcter familiar, que ha subsistit fins avui. Aquesta segregació parcel·lària i el consegüent pas de les formes latifundistes a formes minifundistes i fins i tot microfundistes, és més visible a l'interior de Mallorca, cosa que inclou la població de Porreres. Si s'observa el mapa del terme municipal en què apareix representat el parcel·lari cadastral en sòl rústic (Figura 1), es pot comprovar com la majoria de les eres es localitzen precisament dins parcel·les de relativa petita dimensió. En les propietats cadastrals corresponents a les finques més grans (Son Gornals, Es Monjos, Son Artigues, Son Gornals, Son Móra o Son Roig Rossells) hi sol haver una única era per propietat. Quan s'examina la seva distribució territorial general (Figura 2), s'observen dos patrons de distribució: una distribució difusa i una concentrada. Quant a la primera, es tracta de les eres pròpies de cada finca rural, i no poques estan situades dins l'àrea d'influència d'alguns corredors fluvials –o sigui, els torrents–. Al sector sud-oest del municipi, més muntanyós i per tant menys agrícola, difícilment hi ha eres, com també ocorre dins les àrees de garriga.

A part d'aquestes localitzacions més generals, a Porreres és destacable la formació d'àrees d'especial concentració d'eres –nius d'eres, podríem dir-ne–, com és el cas destacat de s'Hort Vell, al sud del nucli urbà (Figura 3). Aquestes concentracions suggereixen que hi havia llocs òptims per a construir-hi aquestes infraestructures, bé perquè eren zones properes al nucli urbà, amb la qual cosa s'economitzava el transport del gra cap als molins fariners situats dins el poble o en la seva perifèria, bé perquè, a més a més, es tractava de zones ben ventilades, cosa que facilitava –i de fet permetia– fer les operacions de ventar la palla per separar-la del gra. No debades, el vent intervé de manera decisiva en la localització geogràfica i la disposició espacial de les eres, de manera que aquestes construccions es troben sempre situades a llocs relativament més elevats i normalment ben airejats. Ja que les feines de batre i ventar a l'era ocupaven normalment tot el mes de juliol, el ventat es feia coincidir amb la temporada d'*embats*, val a dir les brises marines estivals procedents de les costes de l'illa, que bufen a partir de migdia i tot al llarg de l'horabaixa. Cal dir també que

per conservar les eres en bones condicions d'un any per a l'altre, les recobrien acuradament de pallús, o millor amb una capa d'alga i, a damunt, palla. A vegades, les eres no eren permanents sinó que es feien cada any i les desfeien en acabar la batuda.

Pel que fa a les eres de construcció permanent, a Mallorca les seves dimensions són variables, amb diàmetres que oscil·len, si fa no fa, entre els 10 i els 30 metres, tot i que el més comú està entre els 15 i els 20 m. Les eres més grans solen ser les de les grans possessions, mentre que les més petites són aquelles construïdes als minifundis i microfundis pels petits propietaris. També pot dir-se que la dimensió de l'era solia ser proporcional a la quantitat de blat que es batia al lloc. La varietat de tamanys que trobam a Mallorca es pot fer extensiva al cas de Porreres: l'era trobada a Es Monjos fa 33 m, la de Son Roig Rossells en fa 32 m i la de Son Romaguera en fa 31 m. L'era trobada a Son Móra fa 28 m, i la de Son Artigues, a l'extrem est del municipi, en fa 23 m. Més petita és l'era trobada a Son Nebot, que té un diàmetre de 18 m, el mateix que una era devora Son Roig. En relació amb aquesta qüestió, cal fer l'observació segons la qual, a Mallorca, una era de 30 metres de diàmetre és ja molt grossa. A banda dels casos citats de Porreres, l'era de Son Joan Arnau, a Lloret de Vistalegre, té un diàmetre de 25 m; la de Son Perot Alomar, a Llubí, en té 24, i la de La Trapa, a Andratx, 23. Unes i altres són construccions que, si les hem pogut mesurar, és perquè les seves restes han perviscut en el temps i encara són visibles sobre el terreny, i per tant en les fotografies aèries d'anys més recents. A Porreres, aquest és el cas, sobretot, de les eres que formaven part de les antigues possessions agroramaderes, com la d'Es Monjos o la de Son Artigues, Son Gornals (Figura 4), Son Móra (Figura 5), Son Porquer o Son Roig Rossells. En canvi, les eres de s'Hort Vell han desaparegut per complet.

Finalment, la historicitat de les feines de batre i de les mateixes eres es posa de manifest a Mallorca en certes referències documentals antigues, com per exemple la del text medieval de les *Ordinacions*, de l'any 1300, segons el qual els equipaments agraris de les noves viles incloïen eres d'ús comunitari. Així, l'any 1355 els jurats Guillem Genís i Ferrer Desclapers s'adreçaven al governador de Mallorca amb la següent súplica: “*el loch o la vila del dit Sent Joan es freturosa de plasses comunes, de carniceria e de pescateria, hoc encara de eres comunes per batre los blats en lur temps covinent*” (Sastre Gayà, 2002: 10). Els estris per al batre són també prou importants com per recollir-los als inventaris notariais d'època medieval, com ara el d'una possessió del terme de Porreres, en el qual se cita: “*Item dos palas, un tirás y quatre forcas de era; Item unes areadoras, dos arers y un banch de arerar; Item una scala de peu per cullir figas y dos parells de rodas de pedre per batre; Item sis forques de ventar; Item un adobador de ere; Item uns batadors de fust, dos palas y tres forcas, unas aradores y un arer*” (Sastre Gayà, 2002: 11).

Referències bibliogràfiques

ALCOVER, A.M.; MOLL, F. de B. (1975/1980). Diccionari Català–Valencià–Balear [DCVB]. Ed. Moll. Palma de Mallorca.

ALOMAR-GARAU, G.; GINARD BUJOSA, A.; RAMIS PUIG-GRÒS, A. (2010). “Les eres a Mallorca. El cas de Lloret de Vistalegre”. Ginard, A.; Niell, F.; Ramis, A. (eds.): *Jornades d’Estudis Locals de Lloret de Vistalegre*, Institut d’Estudis Baleàrics, Mallorca.

ALOMAR-GARAU, G. (2012). *Geografia de la brisa marina a Mallorca. Anàlisi espacial de la seva influència en les precipitacions d’estiu i la seva participació com a factor de localització*. Tesis Doctoral, Universitat de les Illes Balears, Palma.

–(2019). *Les eres de Llubí. Un estudi geogràfic*. II Jornades d’Estudis Locals de Llubí, 2018. Ajuntament de Llubí.

ALOMAR-GARAU, G.; FORTESA BERNAT, J.; AMENGUAL OLIVER, J. (2013). “Els vents locals de Porreres i els seus aprofitaments agraris”. *Actes de les IV Jornades d’Estudis Locals*. Ajuntament de Porreres.

BINIMELIS, J.; GINARD, A.; ORDINAS, A. (2005). “La mecanización agraria en las Islas Baleares durante el periodo de la autarquía (1946-1960)”. *Investigaciones geográficas*, 38: 113-131.

CALVIÑO, C.; CLAR, J. (2005). “Toponímia sobre les eres dels voltants del nucli urbà de Lluçmajor”. Planisi, H. (coord.): *Jornades d’Antroponímia i Toponímia (2003-2004)*. Palma: Universitat de les Illes Balears.

CANUTO, F. (2009). “El Batre a Mallorca. Sobre l’origen del carretó de batre”. *L’Observador del Pla de Mallorca*.

ORDINAS, A. (2001). *Geografia i toponímia a les Illes Balears: la terminologia geogràfica en els noms de lloc*. Editorial Moll, Els treballs i els dies, 48, Palma.

SASTRE GAYÀ, A. (2002). *Les eres de Sant Joan*. Monografies santjoaneres, 13. Sant Joan.

Annexos

Porreres: Parcel·lari cadastral en vigor

● Era de batre l'any 1956

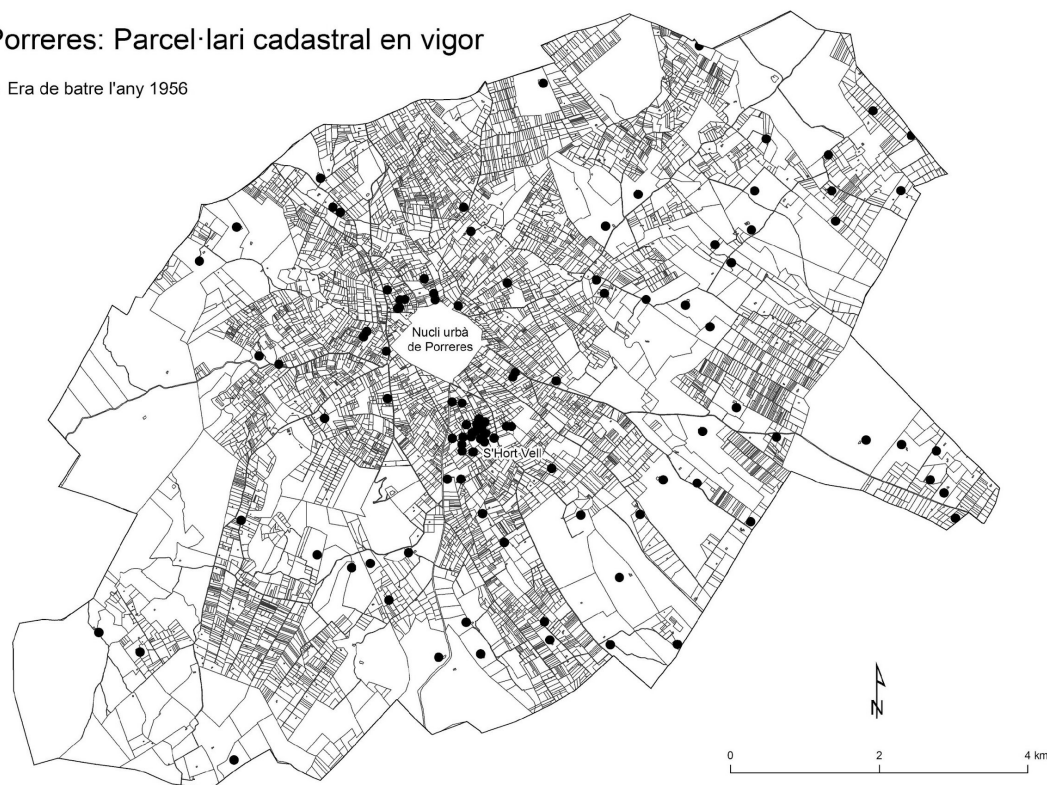

Figura 1. Distribució de les eres (punts negres) al terme de Porreres, sobre el parcel·lari cadastral en sòl rústic. Elaboració: Gabriel Alomar Garau

Porreres: Fotografia aèria de l'any 1956

○ Era de batre

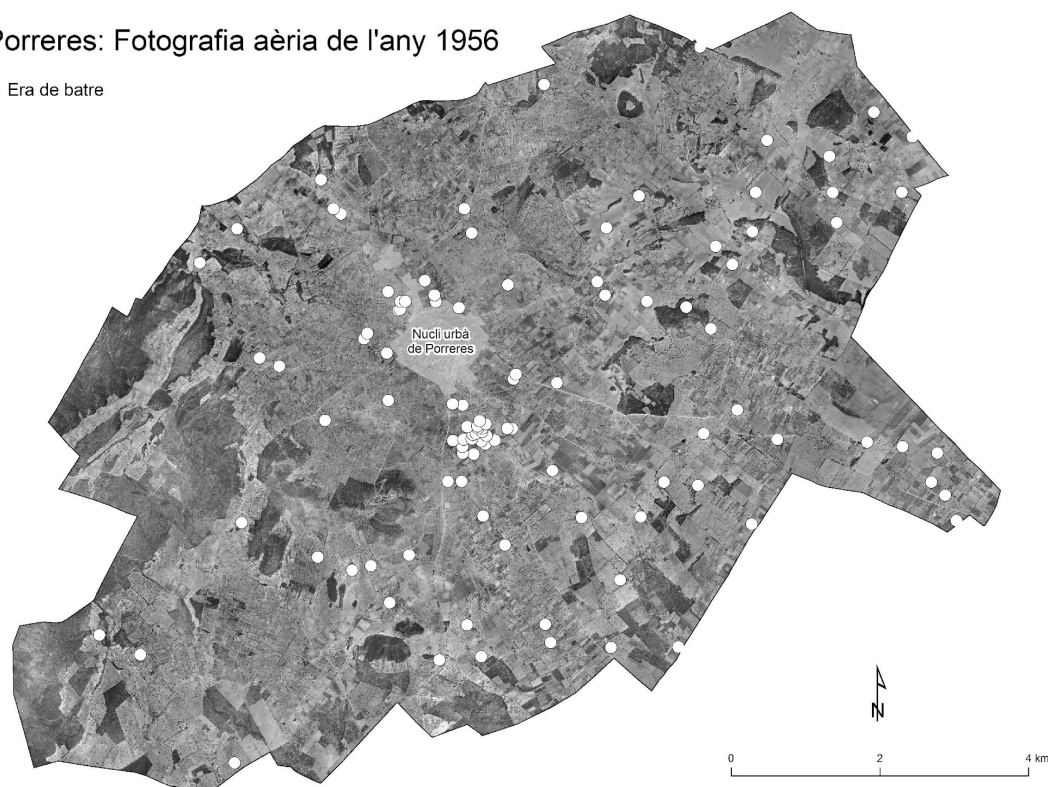

Figura 2. Distribució de les eres (punts blancs) al terme de Porreres, sobre la fotografia aèria de 1956. Elaboració: Gabriel Alomar Garau

Figura 3. Concentració d'eres (cercles blanquinosos) al sud del nucli urbà de Porreres, sobre la fotografia aèria de 1956. Elaboració: Gabriel Alomar Garau

Figura 4. Detall en planta de la propietat de Son Gornals, amb una gran era al sud-est de les cases. Fotografia aèria de 2010. Elaboració: Gabriel Alomar Garau

Figura 5. Detall en planta de la propietat de Son Móra, amb una gran era al nord-oest de les cases. Fotografia aèria de 2010. Elaboració: Gabriel Alomar Garau

Senobre, un topònim antic de Porreres

MATEU MORRO MERCÉ

Introducció

El topònim *Senobre* és un dels topònims antics del terme de Porreres d'etimologia més obscura o que, almenys, al llarg del temps ha estat objecte de diverses interpretacions. Per a procedir al seu estudi, amb un mínim mètode, he analitzat les formes documentades, he vist com és físicament i històricament l'indret denominat d'aquesta manera, he recercat quines interpretacions s'han fet fins ara de l'etimologia del topònim i he considerat quines formes semblants (cognats) trobam en els països del nostre entorn.

Situació de Senobre

L'àrea del *Senobre* històric inclou les possessions de Son Nebot, Son Vaquer, Can Not i els actuals *Son Obra Vell* i *Son Obra Nou*. *Son Obra Vell* es troba a 127 metres sobre el nivell de la mar. El putxet de Son Redó o puig de Son Redó és a 198 metres sobre el nivell de la mar i, just al costat de Son Redó, a uns 830 metres lineals de distància de *Senobre Vell* i a uns 364 metres de Son Nebot. La segona elevació, prop de sa Pleta, el Puig de Son Nebot, és a 178 metres sobre el nivell de la mar, a 256 metres de distància de les cases de Son Nebot. Aquestes dues elevacions, els puigs de Son Redó i el de Son Nebot, semblen ser l'element orogràfic determinant de la contrada i en bona mesura defintori dels assentaments humans que, al llarg del temps, hi han cercat el recer.

Pel que fa a les possessions, hi destriam Son Nebot, al peu del puig de Son Nebot, que fins el segle XVII era *Senobre*, que alhora designava també l'àrea de la possessió que en l'actualitat encara en conserva el nom. A partir del segle XVII Son Nebot, que s'havia conegut durant un temps com «lo Puig» (1504), va prendre el nom de la família propietària, els Nebot,¹ i a l'època moderna els Nebot es convertiren en els Nebot del Puig. En el segle XVII, s'hi destriaven les propietats de *La Nobra* de Bernat Nebot, Son Nebot de Bernat Nebot del Puig i Son Nebot de Damià Nicolau, que amb el temps seria Son Not.²

Les formes documentades

La cavalleria de Baldoví de Semir, instituïda el 21 d'octubre de 1238, de 20 jovades de terra estava constituïda per tres alqueries: l'alqueria *Senobia* de 12 jovades «*alqueriam nostram que vocatur Senobia*» al terme de Felanitx; l'alqueria Tormarina de 4 jovades al terme de Campos i l'alqueria Acen o Vinya de 4 jovades a Campos. Després de passar al patrimoni reial, l'alqueria *Senobia* fou

¹ BARCELÓ CRESPI, Maria; FERRÀ MARTORELL, Rafel i SERVERA SITJAR, Bartomeu (1997). *Les possessions de Porreres. Estudi històric*. Porreres: Ajuntament de Porreres.- («Patrimoni de Porreres»; 2),

² BARCELÓ CRESPI, Maria; FERRÀ MARTORELL, Rafel i SERVERA SITJAR, Bartomeu (1997). Op. cit., p. 59.

cedida a mestre Joan de Verí, lliure ja de tota prestació militar. A la Remembrança apareix com *Acenobra*, dins la partida de Caçor, de 14 jovades, que Plàcid Pérez identifica amb la *Senobia* de la cavalleria, a la qual se li adjudicaren 12 jovades. Trobam *Senobia* el 1256 i *Senobra* el 1232, 1263 i 1283.³ Després, a la documentació posterior, l'alqueria compareix escrita de maneres diverses: *Senobre*, *Senobra*, *Senabre*, *Sanobra*, *Sanobre*, *Çanobre*, *Cenobra*, *Genobra*, *Sa Nobra*, *La Nobra* i, finalment, *Son Obra*. Confrontava amb les alqueries de Montdaguer i dels Salmaters. La travessava el camí que va de Porreres a Felanitx i Manacor. La possessió del segle XIII s'identificaria amb les possessions actuals de *Senobre*, *Son Nebot* i *Son Vaquer*.⁴ *Son Obra Vell* i *Son Obra Nou* en el Mapa General de Mallorca de Josep Mascaró Pasarius. En el Nomenclator Toponímic de les Illes Balears es registra: *Camí de Senobra*, *vinya de Senobra*, *Senobra Nou* i *Senobra* (també *Senobra Vell*). Al visualitzador de la Infraestructura de Dades Espacials de les Illes Balears (IDEIB): *Son Obra Vell* i *Son Obra Nou*.

En resum, les formes antigues documentades són: *Acenobre* el 1232; *Senobia* el 1238; *Senobia* el 1256; *Senobra* el 1263; *Senobra* el 1283; *Se Nobra* el 1417; *Sanobra* el 1434; *la Nobra* el 1436; *la Nobra* el 1449; *Sanobra* el 1485 i 1490; *Son Obra* el 1506; *Senobra* el 1541; *Çanobre* el 1545; *la Nova* el 1576; *sa Nobre* el 1585; *Son Nebot*, abans *Se Nobre*, el 1664; *Senobra* el 1666; *Son Obra* el 1680; *la Nobra* el 1685; *Son Nebot*, abans *la Nobre* el 1765; *Son Obra* el 1790.

La primera forma, *Acenobre*, no és més que *Senobre* amb l'article àrab al davant. Es constata que a totes les èpoques la forma bàsica és *Senobre* (amb les diferents grafies *Acenobre*, *Senobre*, *Senobra*, *Sanobra*, *Çanobre*, *Cenobra*...). Al llarg de la història, però, es produeixen dues confusions: la confusió de la primera síl·laba amb l'article *sa/la* (*se Nobra*, *la Nobra*, *la Nova*) i la confusió de la primera síl·laba amb la partícula *son*, per assimilació de la primera vocal *e* a la segona *o* (*Senobre* > *Sonobre*), sota la influència dels innumerables *son* mallorquins.

La forma *Senobia* (que sols es documenta dues vegades i sembla que a la mateixa font) pot ser dues coses: una mala lectura de la *r* que s'ha confós amb *i*, o una forma etimològica, col·lateral o antiga, *Senob(r)ia*. Pens que el més probable és que sigui una mala lectura, ja que *Acenobra* és anterior. Aquesta és l'opinió de Pérez Orozco que veu en *Senobia* una mala lectura de la *r* que es confon amb *i*, d'acord amb les particularitats de la paleografia catalana del segle XIII. Així *Senobia* s'hauria llegit per *Senobra*.⁵

³ ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1974). *Porreres en el segle XIII*. Mallorca.

⁴ PÉREZ, Plàcid (2018). «Les cavalleries armades de Nunyo Sanç a Porreres: dotació, atribucions i règim de tinença (s. XIII-XIV)». A: *Actes del VI Jornades d'estudis Locals. Porreres, abril de 2017*. Porreres: Ajuntament de Porreres.- (Patrimoni de Porreres; 15). P. 61-78.

⁵ PÉREZ OROZCO, Santiago (2015). *La lengua de los balearicos*. Tesi doctoral. UNED. P. 13.

Les interpretacions dels lingüistes

a) Àrab *aş-şunawbara* ‘el pi’

Carme Barceló interpretà que al darrere de *Son Obra* hi ha l'àrab *aş-şunawbara* ‘pi’ o ‘pi pinyoner, pi ver’.⁶ D'altra banda, Santiago Pérez Orozco també hi veu l'àrab *sanawbra* ‘pi’. Seria un cas semblant al topònim *Masiazanobre* a Benamaurel (Granada) que deu venir de *Masil al.Sanawbar* ‘el barranc dels pins pinyoners’.⁷

b) Àrab *al Zaynab*

Guillem Rosselló Bordoy hi destrià *al Zaynab: la Senòbia*. Antropònim femení al qual impròpiament s'hauria afegit l'article. Identificat a partir dels documents posteriors que recullen la grafia *Senòbia* el 1238 i 1256, mentre que el 1263 i 1283 consta com *Senobra*, denominació que es mantenia l'any 1232.⁸ La tesi antroponímica es reiterà el 2007: «*Zaynab = Zenobia, antropónimo femenino, identificado a partir de documentos posteriores que recogen esta grafía: Senobia en 1238 i 1256 mientras que en 1263 y en 1283 figura como Senobra. Actual Son Obra.*» Aquesta tesi, exposada a “Les possessions de Porreres”, explicaria l'evolució des de *Zaynab* a *Senobia*, i d'aquí a *Senabra*, *Senebria* i *la Nebra*. També Cosme Aguiló la destria com àrab, per a ell *Son Obra* “és una transparentació de l'alqueria *Senobra* o *Senòbia*”.⁹

c) *Senabre* ‘mostassa borda’

Cal tenir present el mot català *senabre* ‘mostassa borda’ (castellà *ajenabe*) del llatí *SĪNĀPI* ‘mostassa’.¹⁰ Piemontès *senévra*, milanès *senávra*, sard logudorès *senabre*, gallec *xebra*, castellà *ajenabe* o *jenabe*, però també amb variant *senable* o *xenable*, francès *senevé*, napolità *senápe*, italià *sénape*, occità antic *senebe* i *serbe*, portuguès antic *seebe*.¹¹

Formes semblants a *Senobre* en la toponímia

Catalunya i País Valencià: Costa del Senabre (Bonastre, Baix Penedès); la Senabra, turó de la Senabra, Sant Llorenç de la Senabra prop de la caseria de Santa Maria de la Senabra, en el sector sud-occidental del terme d'Olèrdola (Santa Margalida i els Monjos, Alt Penedès). En el País Valencià: Senabre (Cocentaina, Alacant), finca de Senabre (Gavarda, València), els Plans Senabre i Alt de Senabre (Beniarrés, Alacant), caseta Senabre (Muro d'Alcoi, Alacant).

⁶ BARCELÓ, Carme (2010). *Noms aràbics de lloc*. Alzira: Edicions Bromera.- (Essencial; 13). P. 58.

⁷ POCKLINGTON, Robert (2016). “Lexemas toponímicos andalusies (I)”. *Alhadra* núm. 2, p. 233-321.

⁸ MUT CALAFELL, Antoni i ROSSELLÓ BORDOY, Guillem (1993). *La remembrança de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*. Palma: Conselleria de Cultura, Educació i Esports/Museu de Mallorca/ Arxiu del Regne de Mallorca. P. 157.

⁹ AGUILÓ, Cosme (2009). «Aproximació a la toponímia de les Balears». A: *Actes de les II Jornades d'Estudis Locals. Porreres, 2008*. Porreres: Ajuntament de Porreres.

¹⁰ ALCOVER, Antoni Maria i MOLL, Francesc de B (1980). *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Vol. 9. Palma: Editorial Moll. P. 818-819.

¹¹ COROMINES, Joan (1987). *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*. Vol. VII. Barcelona: Curial Edicions Catalanes. P. 774-777.

Andalusia: Cortijo Sanabria (Alcalá de Guadaira, Sevilla), hacienda de Sanabria (Marchena, Sevilla), Regajo de Sanabria (Hinojos, Huelva), Sanabria (La Puerta de Segura, Jaén). Les formes andaluses semblen propietats territorials derivades del cognom Sanabria.

Extremadura: Sanabria (Navas del Madroño, Cáceres), Sanabria (Oliva de la Frontera, Badajoz), monte Sanabria (Jerez de los Caballeros, Badajoz), carrascalino de Sanabria (Alcántara, Cáceres), Cofrentes de Sanabria (Jerez de los Caballeros, Badajoz)

Castella i Lleó: Cuevas de Sanabria (Huete, Cuenca), Sanabria (Zamora), Sanabria (Truchas, León).

Astúries: Sonobar (Salas, Astúries), Rego de Sanabria (A Lama, Asturias).

País Basc i Navarra: Sanabria (Terralba del Rio, Navarra), Sanabarra (Gasteiz, País Basc)

Portugal i Galícia: Carvalhal do Seabra (Idanha-a-Nova, Castelo Branco), Couto do Seabra (Idanha-a-Nova, Castelo Branco), Quinta das Seabras (Montemor-o-Velho, Coimbra), Quinta do Seabra (Rio Maior, Santarem). En l'àmbit galaicoportuguès desapareix la -n- intervocàlica. Xabre o Xiabre (Vilagarcía de Arousa).

Sardenya: Sanabra (Escalaplano, Sardenya). Cosme Aguiló el va esmentar posant en evidència el fals *Son* de la forma popular *Son Obra*, que s'hauria de referir a les formes documentades *Senobia* i *Senobra*.¹²

La Senàvra a Milà. Dante Olivieri esmenta el topònim llombard Senàvra i el relaciona amb la mostassa, però també podria ser una etimologia popular i tenir un altre origen.¹³

Sobre l'etimologia de *Sanabria* i formes semblants

Fernando Cabeza Quiles diu que *Sanabria*, el nom d'una important comarca de Zamora, té totes les possibilitats de procedir del compost celta *SENABRIGA, format amb l'adjectiu SENO o SENA 'vell' i el substantiu BRIGA 'castre, fortalesa en un alt', per la qual cosa el topònim actual de *Sanabria* (pronunciat popularment en lleonès *Senabria*) significaria 'la fortalesa vella'. *La Puebla de Sanabria* es troba sobre una elevació que domina tot l'entorn. Cabeza apunta la mateixa etimologia pel topònim *Xabre* o *Xiabre*, nom de la muntanya que està sobre Vilagarcía de Arousa, que a l'edat mitjana es documenta com *Senabre*, i que ell creu que deu procedir del celta *SENOBRIS, abans *SENOBRIGS, amb el mateix significat de 'fortalesa vella'. Cabeza

¹² AGUILÓ, Cosme (2008). «Punts de suport centremediterranis i nord-africans per a la toponímia baleàrica». *Estudis Romànics* núm. 30, p. 255-261. P. 256.

¹³ OLIVIERI, Dante (1961). *Dizionario di toponomastica lombarda*. Varese-Milano: Casa Editrice Ceschina. 499-500.

també esmenta la forma *Senabria* que apareix en documents epigràfics referits a monedes d'època visigòtica, que assenyalen la pèrdua de la velar intervocàlica –g– de *SENABRI(G)A.¹⁴

EL CÈLTIC BRIGA

BRIGA és un mot pancèltic (comú a tots els països amb presència lingüística dels celtes). Entre altres formes podem esmentar: irlandès antic *bri* 'turó' i gal·lès, còrnic i bretó *bre* 'turó'. BRIGA com a terme toponímic designa habitualment altures. BRIGA > *Bria* > *Brie* (Deux Sèvres, Seine-et-Marne, Charentes), *Broye(s)* (Seine-et-Loire, Marne, Oise). Formes antigues documentades: ARTOBRIGA, BUDOBRIGA, EBUROBRIGA, LITANOBRIGA, MAGETOBRIGA, *OLLOBRIGA, VINDOBRIGA (avui Vandeuve).

Es tracta del vell adjectiu indoeuropeu **bherah* 'alt', substantivat en el sentit de 'altura, pujol, turó' i que, per una metonímia antiga, designà també 'el fort, la torre, la fortificació'. És la mateixa etimologia que el germànic *berg*.¹⁵

EL CÈLTIC SENOS

També és un mot pancèltic. Antic irlandès *sen*; gal·lès, còrnic i bretó *hen* 'vell'. És la mateixa etimologia indoeuropea que el llatí SENEX. SENOS és un mot molt freqüent en noms de persona: Seno-bena, Seno-carus, Seno-condus, Seno-gnato, Seno-mar(us), Seno-rix, Seno-virus, Cantosenus, Caro-senus, Sena, Senuria, Senecio, Senila, Sennia, Senonus.... També és abundant a la toponímia: *Seno-ialon (Sénejols), Seno-magus (Senan), Seno-nemeton (Senantes), *Seno-murus (Semur i Sermur).¹⁶

ALTRES TOPÒNIMS QUE SEMBLEN DUR BRIGA

a) BRIGA en compostos

A Catalunya hi ha *Talabre*, platges i cales a la costa del Cap de Creus, que segons Coromines seria un *Talabrix*, variant de TALABRIGA, que també era el nom d'una ciutat lusitana citada per Ptolomeu, compost del cèltic TALO- 'front, façana, plana' i BRIG/BRIGA 'turó, muntanya'. BRIX apareix ja en temps antic reduït a BRIS, i és d'aquesta reducció d'on provenen els nombrosos noms de lloc gallecs com *Calhobre* o *Banhobre*. Un altre compost important és *Segorb* (SEGOBRIGA).¹⁷ A Galícia i Portugal: Oimbra (Olimbria el 953 d'un *OLIMBRIGA), Coimbra (CONIMBRIGA en Plini), Sesimbra, CAETOBRIGA (nom antic de Setúbal), Dumbria, Biobra, Anobra, Zobra, Ombre, Obra i Seabra. Tallobre a Lugo.

A Aragó Munébrega. Alobras, Artasobre, Ballábriga.

¹⁴ CABEZA QUILES, Fernando (2014). *A toponímia celta de Galicia*. A Coruña: Ed. Toxosoutos.- (Serie Keltia; 51), P. 403-414.

¹⁵ DELAMARRE, Xavier (2001). *Dictionnaire de la langue gauloise*. París: Editions Errance. P. 74-75.

¹⁶ DELAMARRE, Xavier (2001). Op. cit., p. 229.

¹⁷ COROMINES, Joan (1997). *Onomasticon Cataloniae*. Vol. VII. Barcelona: Curial Edicions Catalanes. P. 208-210.

A Occitània Sidobre (*SETOBRIGA ‘muntanya allargada a l’est de Castres, al Tarn). En àrea occitana els compostos que duen BRIGA com a segon element presenten la terminació en -obre. Cantobre (CANTOBRIGA, Aveyron), Lanobre (Cantal), Vézénobres (Gard), Coulobres (Herault, Calobrice el 881) i Escouloubre (Aude, Escolobre el 718).¹⁸

En l’ àrea de llengua francesa els compostos amb BRIGA presenten la terminació euvre (Vandeuve-les-Nancy de VINDOBRIGA ‘fortalesa blanca’), Avrolles (EBUROBRIGA en el segle IV), Voivres (Vodebris en el segle IX), Coutouvre (Loire), Courouvre (Meuse), Châtel de Neuvre (Allier).

A Anglaterra Bredon i Breedon on the Hill (BRIGA-DUNON).

b) La forma simple BRIGA

Berga, capital del Berguedà a Catalunya, segons Coromines és cèltic o anterior, d’una arrel BHERGH, nom de l’altura o muntanya. La ciutat es troba en un terreny fortament celtitzat. Bergantes (riu que neix al Maestrat, prop de Morella), Briançó (Segarra).

Bergua a la Vall de Broto. Broto (Bergoto el 1120). Bergosa (Alt Atagó).

Bergasa (Logroño), Bergüenda (Àlaba), Berganzo (Àlaba), Bergame (Astúries), Berguño (Astúries), Bierzo (Lleó, ant. Bergidum), Bergondo (La Corunya), Bergantiños (La Corunya).¹⁹

Brixen (Tirol), Bérgamo (Llombardia), Brescia (Itàlia). Brig(a)e a la Gran Bretanya, Brée, Brie, Broyes i Bray a terres franceses (mot abundant).²⁰ La Brigue (Alps Marítims), Briançon (Hautes-Alpes, antigament Brigantion, Brigantium, Brigantione), Briançonnet (Alpes-Maritimes). Bregançon (prop de Lavandou al Var). Dins tot el massís alpí: brec i bric designen un cim acabat en punta: Brec de Chambeyron, le Brec d’Utelle, le Brec de Rubren... La Brigue en els Alps Marítims, Vallàbregues i Vallabrix (Gard, composts de BRIGA i VALLO- ‘clos, recinte fortificat’).²¹ També Briant (Saone-et-Loire), Briantes (Briga- i antium, Saone-et-Loire), Brignon (Briga- -inna i -onem, Gard), Brion (Isera), Briosne (Sarthe), Brious (Deuz Sèvres).²²

ALTRES POSSIBLES DERIVATS DE BRIGA A MALLORCA

Veient l’abast i les formes que ha adoptat el cèltic BRIGA ‘altura, pujol, turó’ (i per metonímia ‘el fort, la torre, la fortificació’), en àmbits lingüístics de substrat cèltic antic, no ens podem deixar de plantejar si aquesta forma, a més de *Senobre*, existeix, si més no com a probabilitat interpretativa, a altres topònims balears. En fer aquest plantejament, tot d’una ens ve al cap el topònim mallorquí

¹⁸ GENDRON, Stéphane (2003). *L’origine des noms de lieux en France. Essai de toponymie*. Paris: Editions Errance. P. 97.

¹⁹ COROMINES, Joan (1994). *Onomasticon Cataloniae*. Vol. II. Barcelona: Curial Edicions Catalanes. P. 459-463.

²⁰ DELAMARRE, Xavier (2012). *Noms de lieux celtiques de l’Europe ancienne*. Arles: Editions Errance. P. 87-89.

²¹ ASTOR, Jacques (2002). *Dictionnaire des noms de familles et noms de lieux du Midi de la France*. Millau: Editions du Beffroi. P. 896-897.

²² NEGRE, Ernest (1990). *Toponymie Générale de la France*. Vol. I. Genève: Librairie Droz. P. 149-150.

Calobra. Es tracta d'un nom de lloc que ja apareix en el *Llibre del Repartiment* com a Rahal Colabra o Colobra, de 2 jovades, en el terme de les Muntanyes. En el volum primer de l'*Onomasticon* els autors es decanten com a un nom creat en època mossàrab «al·ludint a la forma serpentejant del torrent de Pareis, que desemboca a sa Calobra».²³ En el meu parer cal descartar la metàfora del curs del torrent de Pareis i la forma de la serp, ja que té un fonament semàntic forçat i, a més, sa Calobra no denomina el torrent en cap moment del seu traçat. Potser el topònim balear s'hagi de posar en relació amb la sèrie de topònims: Colòbia a Llombardia; Colobe, localitat a Fraine de Pisone;²⁴ Calobre a Aldea-Nova (Lamas de Moledo a Asturies, antigament Caeliobricos); Calabre (Castelo, Portugal, de Cala-briga); Colobres (Herault, Calobrice el 881) i Escolobre (Aude, Escolobre el 718), que se solen associar amb Kal- 'pedra, penya' i BRIGA.

Però encara hi ha un altre topònim que podria tenir la mateixa procedència que no s'ha de confondre amb sa Calobra. Es tracta de l'Alqueria Xulabra o Xolabra, de 5 jovades, també a les Muntanyes.²⁵ Rafel Juan diu que Quadrado l'escriu com Xolabra, Soto com Xolabra i Xulabra, i a l'índex la dona com del terme de Montuïri. Rafel Juan documenta l'establiment d'un ullastrar que Guillem Abennacer va fer el 28 de juny de 1276 a Jaume Casteyó «*in muntana vocata Xolabra*», confrontant amb la vall de Sóller, l'honor del comte d'Empúries, amb Alore i, per dues parts, amb l'honor de l'establidor, amb alou reial de Nuno Sanç.²⁶

Senobre com a «Fortalesa vella»

En cas de considerar la hipòtesi cèltica a partir de SENOBRIGA hauríem d'entendre el significat del topònim en funció de les elevacions que conformen el Puig de Son Nebot (178 m.) i el Putxet de Son Redó (198 m.). Es tracta d'un promontori singularitzat, enmig d'una àrea de conreu circumdant, configurat per dues elevacions. A la seva vessant meridional els camps de conreu pràcticament arribaven fins a la cota més alta del puig, amb àrees d'ametlerar avui dia abandonades, encara que també s'observa alguna nova plantació. A la part més alta, les mateixes roques naturals delimiten un cercle defensiu ben constituït, que, allà on el relleu és més suau, mostra les restes d'un parament de paret seca amb una part que ben bé podria ser d'època talaiòtica. El fet que els conreus hagin arribat fins allà dalt durant segles deu haver contribuït a desfigurar les restes prehistòriques.

Mascaró Pasarius²⁷ inventarià el conjunt prehistòric de Son Redó i la cova d'es Puig de Son Redó. No va dir res del possible turó fortificat i altres restes prehistòriques que hi podria haver en aquest petit conjunt d'elevacions. Cal assenyalar que en el puig de menor elevació, que anomèn Puig de

²³ COROMINES, Joan i MASCARÓ PASARIUS, Josep (1989). *Onomasticon Cataloniae*. Volum I. Barcelona: Curial Edicions Catalanes. P. 89.

²⁴ OLIVIERI, Dante (1961). Op. cit., p. 186.

²⁵ *Códex Català del Llibre del Repartiment de Mallorca* (1984). Palma: Conselleria d'Educació i Cultura de les Illes Balears.- (Edició a cura de Ricard Soto Company).

²⁶ JUAN MESTRE, Rafel (2002). *Escorca. Apuntes para la historia del municipio*. Palma: Calima Ediciones, P. 179-180.

²⁷ MASCARÓ PASARIUS, Josep (1967). *Monumentos prehistóricos y protohistóricos de la isla de Mallorca*. Palma: Ministerio de Educación y Ciencia. P. 79-80.

Son Nebot, per estar molt a prop d'aquesta possessió, es detecten en superfície elements de datació prehistòrica com és el cas d'un molí manual de moldre blat o «amoló». Això em fa pensar que futures campanyes de recerca arqueològica podrien aclarir l'entitat d'aquests elements i la seva funcionalitat.

La cova des Puig de Son Redó i el talaiot de Son Redó formen part de la Carta Arqueològica de Porreres elaborada pel Consell Insular de Mallorca, i conseqüentment el talaiot i la cova de Son Redó es troben també inclosos en el Catàleg de Béns Patrimonials de Porreres del 2013. Però altres jaciments s'han anat fent evidents a la zona. S'esmenten: en el talaiòtic, Son Redó 36/007 i Puig de Son Nebot 36/043; en el posttalaiòtic, Son Redó 26/008 i Senobre Vell 36/042; en el període romà, Son Nebot 36/041 i en període indeterminat, el puig de Son Redó 36/044 Son Redó 36/045 i puig de Son Redó 36/046²⁸. També s'esmenta el jaciment talaiòtic de Senobre Vell. Sembla que manca analitzar amb més detall els elements observables dalt del Putxet de Son Redó i en el Puig de Son Nebot per tal de poder arribar a conclusions més fermes sobre la possible existència en aquell lloc d'una construcció prehistòrica de tipus defensiu.

Conclusions

1. *Senobre* és un nom antic del terme de Porreres que designava tota una àrea entorn del puig de Son Redó.
2. Sembla que cal descartar l'etimologia de Senobre com un antropònim femení, a partir de la forma secundària *Senobia*, que sembla un error de lectura (però que també podria ser una forma etimològica, col·lateral o antiga, *Senob(r)ia*).
3. Si bé l'àrab *aş-şunawbara* 'el pi' ens podria dur a *Senobre*, no podem deixar de banda l'explicació a partir del cèltic Senobriga o Senobrix, Senobri(g)a > Senobria > Senobre. O senobri(x) > Senobre, topònim compost amb els mots cèltics SENO 'vell' i BRIGA 'fortificació'.
4. El puig de Son Redó, a jutjar dels elements observables a simple vista, sembla haver acollit una antiga fortificació prehistòrica, i també s'observen restes prehistòrics al puig de Son Nebot, si bé tots els elements han estat desfigurats per una intensa ocupació agrària i ramadera multiseular.
5. La reflexió sobre aquest topònim porrerenc em du a reconsiderar l'etimologia del topònim Calobra d'Escorca i del Xolabra o Xulabra del Llibre del Repartiment, com a possibles altres testimonis del cèltic BRIGA a l'illa de Mallorca.

²⁸ CARDELL, Jaume; MUNAR CRUZ, Noèlia (2018). «Porreres i l'arqueologia: estat de la qüestió». A: *Actes del les VI Jornades d'estudis Locals. Porreres, abril de 2017*. Porreres: Ajuntament de Porreres.- (Patrimoni de Porreres; 15). P. 29-42.

Porreres i el delme dels blats del capítol de la Seu (1400-1420)

MARIA DEL CAMÍ DOLS MARTORELL¹

Introducció

Els delmes foren una part molt important de les finances, tant reials com eclesiàstiques. En aquest sentit, a través d'aquesta investigació, analitzant cada un dels documents referents a Mensa Capitular², custodiats a l'Arxiu Capitular de Mallorca, s'han pogut conèixer els beneficis que reportava el delme dels blats de la vila de Porreres al Capítol de la Seu, entre els anys 1400 i 1420, i alhora poder saber com era la seva estructura, com es posava a disposició d'eclesiàstics i particulars, qui foren els administradors del tribut, quan es posava a la venda, qui era el preu de venda per quartera i la rendibilitat que tenia aquest delme dels blats de Porreres per als canonges, esdevenint, un dels principals protagonistes de les rendes eclesiàstiques.

DOCUMENTACIÓ

Primer de tot, és necessari fer un petit incís i dir que és la primera vegada en la historiografia del Regne de Mallorca que s'estudia el comportament del delme dels blats percebuts pels canonges de la Seu, de la vila de Porreres.

A tal fi, s'han consultat, bàsicament, els testimonis custodiats a l'Arxiu Capitular de Mallorca (ACM), particularment, la secció de Mensa Capitular³, d'entre els anys 1400 i 1420; exceptuant les dates de 1402 i 1413, dels quals no es pot disposar. Dins dels còdexs, apareixen tots els registres de les partides anuals de cada un dels delmes de la part capitular de Mallorca i Menorca.

I també, fer una breu menció, a la informació extreta de l'Arxiu del Regne de Mallorca, en particular, la sèrie de Reial Patrimoni, el lligall número 3057, on es transcriu informació sobre els béns que disposava el monarca i els beneficis que li generaven.

Respecte a les obres bibliogràfiques, és necessari citar la tesi doctoral realitzada per Maria del Camí Dols Martorell, titulada *Estudi agro-econòmic de Mallorca i Menorca, del 1380 al 1420, segons el delme eclesiàstic*, on s'explica l'evolució del món agrari de les dues illes, en època medieval a partir de l'estudi de l'evolució dels delmes, tant de la Procuració Reial com de la part dels canonges de la Seu.

Altres obres bibliogràfiques que fan referència al comportament fiscal i al desenvolupament del camp pel conjunt del Regne de Mallorca durant l'edat mitjana són: les diverses obres del Dr. Pau

¹ Doctora en Història

² ACM, Mensa Capitular, 2728-2745

³ ACM, Mensa Capitular, 2728-2745

Cateura Bennàsser; la tesi doctoral de Gabriel Jover, *Crisi feudal i canvi econòmic. Mallorca, segles XIV-XV*; del Dr. Josep Juan Vidal⁴, el seu article referent als delmes de la diòcesi de Mallorca en època moderna; obres diverses de Francisco López Bonet⁵, totes elles relatives a la percepció i estructura de la dècima administrada per la procuració reial de Mallorca durant el segle XIV; i D. Álvaro Santamaría⁶, amb les seves intervencions en qüestions sobre l'economia i la fiscalitat mallorquines.

Pel que respecte a la vila de Porreres, no es pot deixar de fer menció a les investigacions realitzades per la Dra. Maria Barceló i Crespi, les quals donen llum sobre aspectes econòmics i socials en època medieval. També esmentar a diferents volums sobre la història de Porreres realitzats per Ramon Rosselló Verger. I dos articles de Bartomeu Servera Sitjar, que deixen entreveure l'estructura de la pagesia de Porreres al llarg de segle XVII.

Orígens del delme en el Regne de Mallorca

El delme fou un impost que gravava el 10% de la collita, destinat a assegurar el manteniment del clergat i els seus edificis. L'Església catòlica adoptà l'organització administrativa romana respecte a la percepció d'impostos.

La instauració del delme en el Regne de Mallorca va arribar de la mà del rei Jaume I, era ell el qui recaptava, de manera íntegra el tribut, en virtut del privilegi concedit per Urbà II, segons el qual el monarca era el propietari dels delmes de tots els territoris conquerits als musulmans, d'acord amb l'esperit de croada. Per aquest motiu, després de la conquesta de Mallorca del 1229, Jaume I i els seus porcioners, es van retenir la totalitat del delme, més un 25% per al manteniment de les esglésies parroquials.

La percepció de la dècima sempre va ser motiu de conflicte entre el poder terrenal i l'eclésiàstic. Hi va haver tota sèrie d'intents per solucionar els problemes sobre els interessos del delme. Així ho demostra el fet que l'any 1238 Jaume I concedí un privilegi pel qual relegava al bisbe de Mallorca, Ramon de Torrelles i a la seva Església, la tercera part d'aquelles tres parts del delme que li

⁴ JUAN VIDAL, José (1989). "Los diezmos en la diócesis de Mallorca en el siglo XVI". *Mayurqa*, 22. Palma.

⁵ LÓPEZ BONET, Francisco (1986). *El diezmo en el reino de Mallorca y en la estructura económica de la Procuración Real: 1315-1396*. Tesi Doctoral. Palma: Universitat de les Illes Balears.

–(1983). "L'estudi del delme recaudat per la procuració reial de Mallorca en el segle XIV i el seu interès respecte a l'aproximació de la cojuntura agrària". *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, núm. 39, Palma.

–(2005). "Fiscalitat i producció agrària: la percepció del delme de Mallorca". *Comprar, vendre i pagar al rei: els impostos indirectes al Regne de Mallorca (segles XIV-XV)*. Palma: El Tall.

–(2008). "Para una historia fiscal de la Mallorca cristiana (siglos XIII-XIV)", *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 38.

⁶ SANTAMARÍA, Álvaro (1959). "El mercado triguero de Mallorca en la época de Fernando el Católico". *VIº Congreso de Historia de la Corona de Aragón*. Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores.

–(1986). "Església i administració a Mallorca en l'època del Cisma d'Occident". *Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i País Valencià*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

–(2003). *Historia de una marginación. La participación del Reino de Mallorca en el Interregno de la Corona de Aragón*. Palma: Institut d'Estudis Balearics- Govern de les Illes Balears.

quedaven en les terres de la seva porció, després d'haver donat la quarta part de les mateixes per a la dotació de les parròquies en els respectius districtes; i el mateix practicaren barons i porcioners. Cessions que no foren suficients per a satisfer les demandes eclesiàstiques. I la diòcesi mallorquina continuà reivindicant la percepció íntegra del tribut.

Les disputes entre les dues autoritats, d'alguna manera, van veure la seva fi l'any 1315, quan s'arribà al famós pacte, conegut amb el nom de *Pariatge*, entre el bisbe Guillem de Vilanova i el rei Sanç I, on s'estipulaven les següents disposicions: “que tots els delmes pertanyents a sa Majestat, Sanç I, com l'Església es delmessin i que es repartissin a parts iguals, una meitat per al Rei i l'altra meitat per a l'Església, amb algunes reserves a favor del monarca; quant als delmes de Menorca, quedava l'Església, amb aquesta comunitat i divisió, damnificada amb 400 lliures, meitat de les quals, s'obligà el Rei a pagar tots els anys a l'Església”.

D'aquesta forma, l'Església augmentava significativament la fracció del delme que ingressava en el seu erari (del 25 al 37,5%). Per la seva banda, el rei ingressaria la meitat del delme dels territoris tenguts sota domini del Bisbat i, a més, el 12,5 % d'aquell percebut sobre els territoris dominats pels magnats, porcioners i cavallers.

Però els intents reials no foren suficients i, per tant, els delmes van seguir essent ser causa de disputa entre els dos poders.

Recapitulant, el delme era un tipus d'impost que gravava la desena part de la collita. Aquesta tributació requeria sobre la recol·lecció anual de blats⁷, vi, oli, hortalissa i bestiar. Es feia efectiu al Rei i a l'Església de Mallorca, i d'altres senyors feudals. Gràcies a la documentació⁸ generada pels canonges de la Seu, s'ha pogut conèixer com es venien i es recaptaven els distints delmes. En primer lloc, tant el Rei com el Capítol de la Seu, feien el recompte de l'anyada que s'havia obtingut. Posteriorment, s'encomanava als *portadors de lletres* que anassin per totes les parròquies de fora de la Ciutat per fer la *crida*, amb la qual s'avisava a totes les persones de fora de Ciutat que volguessin adquirir el delme, fossin en la data i lloc estipulats: *29 lletres les quals tramis a cadascuna de les parròquies de fora, que publiquessin en les troncs i fessin crides per tothom qui volgués comprar los delmes*⁹. El *delme de l'hortalissa* es venia el darrer diumenge de gener. El *del bestiar*, entre dia 16 o 17 de gener, en la plaça del Pa de Ciutat: *Als portadors de lletres, els quals anaven per les parròquies de fora, que tothom que volgués comprar delmes del bestiar anassin a la plaça del Pa*¹⁰. El *delme de l'oli* era venut a Bunyola en la diada de Sant Mateu, el 21 de setembre: *A en Jaume Robiol, qui aporta una lletra per les parròquies de fora, que tothom que*

⁷ En concepte *blats* feia referència al forment, l'ordi, la xeixa blanca, el mestall, les lleties, els ciurons, les guixes i les faves.

⁸ ACM, Mensa Capitular, 2728-2745

⁹ ACM, Mensa Capitular, 2740, f. 45v

¹⁰ ACM, Mensa Capitular, 2737, f. 45

*volgués comprar delmes dels olis, fossen a Bunyola el dia de Sant Mateu*¹¹. El *delme del vi*, es feia efectiu en la vila d’Inca, el 24 d’agost, és a dir, per Sant Bartomeu: *Un hom qui aporta una lletra defora, tothom que volgués comprar delmes dels vins, fossin a Inca lo jorn de Sant Bartomeu*¹². I, el *delme dels blats* era venut a Sineu, el primer diumenge de maig: *A dia 27 d’abril de 1412, als portadors de lletres que anaren per les parròquies de fora la Ciutat, a tothom que volgués comprar delmes dels blats, que fossen el primer diumenge de maig a Sineu*¹³.

Una vegada avisats els forans, se subhastava el tribut públicament, i a dit efecte, tant el monarca com els canonges facultaven a un *corredor*¹⁴ perquè subhastés l’anyada o l’atorgués a l’oferta més avantatjosa.

Els compradors-administradors (*llevadors*) de l’impost havien de deixar constància de la transacció-adquisició del dret firmant una notificació, la qual quedava sota tutela d’un notari.

Els ingressos obtinguts se separaven entre el Rei, el bisbe i el Capítol.

A través de l’anàlisi de les recaptacions percebudes dels distints delmes, s’ha pogut constatar que, a Mallorca i Menorca, hi havia una especialització agrícola i ramadera ben assentada en època medieval. En aquest sentit, a Mallorca, la zona de Ciutat i voltants destacava pels seus cultius d’horta, gràcies a la seva disponibilitat d’aigua, per tant, seria la principal protagonista del delme de l’hortalissa.

Les parròquies de la Serra de Tramuntana es dedicaven al cultiu de l’olivera i a la posterior producció d’oli. En el Raiguer s’hi establiren tots els conreus, però se centraria en la producció del vitivinícola. La part central i meridional de Mallorca tendrien una posició rellevant quant a les seves recol·leccions de cereals, fonamentalment, de blat, juntament amb una ramaderia ben desenvolupada, que vendria donada per la disposició d’àmplies extensions de terra, que es destinaven al cultiu de plantes farratgeres i pastures per als bestiaris.

El delme dels blats del Capítol de la Seu: una visió general

L’impost dels blats gravava el 10% de la collita: forment, tosseta, ordi, mestall, xeixa, faves, ciurons, guixes i lleties.

El delme es feia efectiu en diners o en espècies, de manera anual, al monarca, a l’Església i a

¹¹ ACM, Mensa Capitular, 2731, f. 36

¹² ACM, Mensa Capitular, 2732, f. 38

¹³ ACM, Mensa Capitular, 2739, f. 43

¹⁴ ACM, Mensa Capitular, 2733, f. 32v: *A Berenguer Moragues, corredor, per lloguer de la bèstia com anà a Bunyola a fer les vendes dels olis, 17 sous i 4 diners.*

d'altres senyors feudals. En el cas del blat, aquest es delmava en batre damunt l'era.

El blat i les lleguminoses se sembraven de manera conjunta. Ambdós, tenien un cicle agrícola semblant i, per tant, es conreaven dins d'una mateixa parcel·la. L'any començava entre el mes de novembre i desembre amb la sembra; entre l'abril i el maig se segava per fer garba; en el mes de juny, floria el gra i romania la palla, de la qual en quedava el rostoll, que es destinava a les sitges, o bé, servia com a aliment per al bestiar.

Es tractava de la rotació triennial dels cultius. L'explotació agrària quedava dividida en tres parts: una de cereal, l'altra de llegums i, una tercera, que es deixava en guaret¹⁵, és a dir, en descans, per tal d'oxigenar la terra, per tal que els cultius venidors fossin molt més productius.

Les tasques que demandava el cereal s'han pogut documentar gràcies a la informació generada pel Capítol, en la sèrie de *Mensa Capitular*¹⁶, i més concretament, en l'apartat de *Missions Ordinàries* (despeses), a les quals havien de fer front els canonges, gràcies als ingressos que havien obtingut a través de la recaptació de la dècima. Així, a tall d'exemple, les despeses del delme dels blats de Porreres de l'any 1404, amb les que queden corroborades les feines que es realitzaven al camp segueixen en plena vigència en el camp mallorquí.

*Missions fetes per Pere Nicolau i Joan Vallcanera per los blats de Porreres*¹⁷:

- 2 homes que lloga per plegar los blats e metre en botiga= 20 lb
- Lloguer de 9 sitges en que mes los blats així de la part del Bisbe com la del Capítol a° de 5 s per sitja= 1 lb 2 s 6 d
- Empallar les 9 sitges amb lo rostoll= 1 lb 2 s 6 d
- 4 sacs a° de 9 s per sac i 2 sacs a° d'11 s per sac= 1 lb 9 s
- 12 homes qui tragneren tots los blats de les sitges, els mesuraren, els tornaren en sitges a° de 4 s per hom= 1 lb 4 s
- Porgar lo forment a° de 2 d per qr= 1 lb 3 s 1 d

Una de les tasques més important es donava a mitjans juny o principis de juliol, quan es començava a recollir el cereal, és a dir, la comesa de batre.

Batre tenia lloc en les eres. Era un procés que començava a primera hora del matí i que, per anar bé, calia enllestir el mateix dia. Sol i vent eren els factors meteorològics imprescindibles perquè es pogués dur a terme la labor amb normalitat, per això, l'època més adequada per batre era el mes de juliol, quan el dia encara és llarg i la insolació és intensa.

En anys de bona collita, aquestes feines es perllongaven durant l'agost i, fins i tot, al setembre.

¹⁵ Barbecho, en castellà

¹⁶ ACM, *Mensa Capitular*, 2728-2745

¹⁷ ACM, *Mensa Capitular*, 2731, f. 21

Una vegada acabada la campanya de batre, les eres s'empallaven, o sigui, es cobrien amb una capa de palla de més mala qualitat. Amb aquesta protecció es volia evitar que les humitats i els gels de l'hivern deterioressin el paviment de l'era.

Una vegada recollit tot el gra i emmagatzemat, una part d'aquest es destinava a ser molt, per fer farina, i, conseqüentment, per fer el pa. A les zones eminentment cerealícoles, els molins de moldre formaven part del seu paisatge natural.

La producció de pa era de vital importància, fins al punt que el robatori de farina estava penat per les autoritats. El pa de blat o xeixa era l'elegit per la gent adinerada, en canvi, la resta de la població consumia pa de mestall.

A partir del segle XIV es començaren a construir els coneguts *forns del rei* (forns de puja)¹⁸, on les famílies hi portaven el pa per coure, i que es llogaven a canvi d'una renda anual. Les seves denominacions procedien de la capacitat, importància o temporada de construcció. Gràcies a la documentació del patrimoni reial, s'ha pogut saber quins eren els forns, propietat del monarca, situats en diversos pobles de Mallorca. Pel cas que ens ocupa, dir que Porreres també comptava amb la presència de tres forns de propietat del monarca¹⁹ dels quals se'n té constància del "nom" que rebien i del preu del lloguer:

1. El *Forn den Bonitat*, tenia un preu d'una lliura anual
2. El *Forn den Nebot*, amb un lloguer de 10 lliures i un sou per any
3. El *Forn den Figuera*, de 6 lliures i 10 sous

Per altra banda, el gra i la farina produïts s'emmagatzemaven en la botiga o, a vegades, en el mateix celler, on s'hi guardava el vi, ja que era un lloc, amb una certa humitat i fosc, i per la qual cosa, el gra no es perdia. A més, la botiga, tenia una doble finalitat, per una banda regular els preus, i per altra, per poder disposar de reserves de blats pel consum i existències per assegurar la sembra del pròxim any.

La farina era venuda a la plaça de la quartera de la capital del Regne. En el *Cronicon Mayoricense* apareix quin any fou l'establiment del lloc de venda del dit producte; concretament, el dia 2 d'abril de 1247, «*el rei D. Jaime con su real privilegio, concedió a los Jurados por bien de la Ciudad y de sus moradores, que pudiesen hacer una "quartera" en el lugar que acostumbraba ser la plaza de la ciudad, y los pesos del carbón, harina, lana, queso, etc. sirviendo a la Universidad 1.200 sueldos malgurienses*».

¹⁸ SASTRE MOLL, Jaume (2006). "Forns senyorials i forns de puja en el Regne de Mallorca". *VIIè Congrès ENPC*. Barcelona. p. 153-172.

¹⁹ ARM, RP-3057, f. 24v-25

Al cap i a la fi, el que més interessava al Rei i als canonges de la Seu era conèixer si hi havia hagut una bona collita i una bona venda del producte per poder obtenir uns importants beneficis, sempre reduint, al màxim, els costos. El preu de venda dels blats depenia de la zona de procedència i de l'època de l'any. El cereal estrella, del qual se n'obtenia més beneficis, era el forment, seguit per l'ordi i la xeixa blanca. Els valors de forment més alts s'aconseguien el mes de desembre, amb 22 sous per quartera;²⁰ per contra, els preus baixos arribaven després de la campanya de la sega, entre l'abril i el maig, quan hi havia major disponibilitat de gra, no superant els 16 sous per quartera.²¹ Els preus de la tosseta²² eren, gairebé, els mateixos que el del blat. L'ordi, com a cereal, no solia apujar d'entre 7 i 8 sous la quartera, uns preus baixos²³. Els llegums, a part de tenir una producció reduïda, no es pagaven en quarteres, sinó en almuds. Solien arribar a 10 diners per almud.²⁴

Porreres i el delme del blat de Porreres

Porreres, zona eminentment cerealícola, fou una de les parròquies més importants en referència als ingressos aconseguits pel Capítol de la Seu, a través de la venda dels seus cereals.

Per testimoniar la gran importància del conreu de blats i llegums, es fa necessari fer un recompte de les anyades obtingudes al llarg de les dates estudiades. Per tant, en les següents taules es presenten les produccions anuals de cada cereal i llegums, tal com apareixen en els llibres:

ANYS	PRODUCCIONS
1400 ²⁵	Forment: 161 qr 3 barc Xeixa blanca: 51 qr 3 barc Ordi: 201 qr Faves: 1 qr Guixes: 3 alm Llenties: 1 alm
1401 ²⁶	Forment: 134 qr 3 barc Xeixa blanca: 34 qr 1 barc 3 alm Ordi: 130 qr Faves: 1 qr 1 barc Guixes: 3 alm Llenties: 2 alm

²⁰ ACM, Mensa Capitular, 2728, f. 25-26: Desembre 1400. *Venda del forment de Porreres, el mes de desembre, a° (a raó) de 21 sous per quartera, 151 qr 1 barc i 1 alm, 162 lb 19 s 8 d.*

ACM, Mensa Carpitular, 2729, f. 23-23v: *L'any 1401. Venda de forment de Porreres, el mes de desembre a° de 22 s la qr, 4 qr 3 barc, 4 lb 19 s.*

²¹ ACM, Mensa Capitular, 2730, f. 27-27v: *26 de març de 1403. Venda de blat de Porreres, 290 qr 3 barc, a° de 17 s per qr, 133 lb 6 d.*

²² ACM, Mensa Capitular, 2740, f. 30: *Venda de tosseta de Porres l'11 de març del dit anys (1414) a° de 22 s 6 d per qr, 26 qr 3 barc 3 alm, 29 lb 18 s 1 d.*

²³ ACM, Mensa Capitular, 2742, f. 48: *Venda de l'ordi de Porreres del 19 de setembre al 6 de maig de 1416 a° de 8 s per qr, 220 qr 4 barc, 88 lb 5 s 4 d.*

²⁴ ACM, Mensa Capitular, 2743, f. 52: *Venda de llegums de Porreres per l'any 1417, rebuts i procurats per mossèn Ramon Nicolau, 3 qr de faves a° de 4 d per almud, 1 lb 16 s. 4 alm de guixes, a° de 4 d per almud, 1 s 4d, suma tot 1 lb 17 s 4 d.*

²⁵ ACM, Mensa Capitular, 2728, f. 25

²⁶ ACM, Mensa Capitular, 2729, f. 23

1403 ²⁷	Forment: 131 qr 1 barc 3 alm Xeixa blanca: 25 qr 3 barc Ordi: 149 qr 4 barc 3 alm Faves: 1 qr 3 barc Guixes: 1 alm Llenties: 1 alm
1404 ²⁸	Forment: 144 qr 4 barc 3 alm Xeixa blanca: 25 qr 1 barc 3 alm Ordi: 165 qr 3 barc Faves: 2 qr Guixes: 3 alm Llenties: 3 alm
1405 ²⁹	Forment: 162 qr Xeixa blanca: 36 qr 3 barc Ordi: 160 qr
1407 ³⁰	Forment: 166 qr 3 barc Xeixa blanca: 34 qr 3 barc Ordi: 142 qr 3 barc Faves: 1 qr Guixes i llenties: no hi ha hagut
1414 ³¹	Forment: 150 qr 4 barc 3 barc Tosseta: 36 qr Ordi: 209 qr Faves: 3 qr 3 barc Guixes: 2 alm Llenties: 3 alm
1416 ³²	Forment: 187 qr Tosseta: 51 qr Ordi: 237 qr 3 barc Faves: 1 qr 5 alm Guixes: 3 alm
1417 ³³	Forment: 145 qr Osseta: 51 qr Ordi: 180 qr Faves: 3 qr Guixes: 4 alm Llenties: 3 alm
1418 ³⁴	Forment: 122 qr 3 barc Tosseta: 42 qr 3 barc Ordi: 190 qr Faves: 4 qr 4 alm

²⁷ ACM, Mensa Capitular, 2730, f. 27

²⁸ ACM, Mensa Capitular, 2731, f. 24

²⁹ ACM, Mensa Capitular, 2732, f. 26

³⁰ ACM, Mensa Capitular, 2734, f. 22

³¹ ACM, Mensa Capitular, 2740, f.47

³² ACM, Mensa Capitular, 2742, f. 48

³³ ACM, Mensa Capitular, 2743, f. 52v

³⁴ ACM, Mensa Capitular, 2744, f. 39v

1420 ³⁵	Forment: 90 qr Tosseta: 25 qr Ordi: 122 qr 3 barc Faves: 4 barc 3 alm Guixes: 2 alm i mig Ciurons: 1 alm
--------------------	---

Presentades les produccions anuals, es poden observar diferents aspectes. El primer, dir que les collites no apareixen en els documents de manera cronològica, és a dir, hi ha diferents anys dels quals se'n transcriuen únicament els beneficis obtinguts sense les anyades. El segon punt –i de major importància– és que, gràcies a la documentació, s'ha pogut constatar una evolució del camp porrerenc, pel que fa al tipus de conreus, quins són més productius i, alhora, observar un canvi de cultiu de cereals.

En referència als distints «blats» que es cultivaven a Porreres en el segle XV, es pot afirmar que eren el forment, la xeixa blanca, l'ordi, faves, guixes i lleties. Però el producte estrella de les contrades era, sens dubte, l'ordi, superant inclús les dinàmiques del forment, com a conseqüència de la seva adaptació al medi on es cultiva. Les recol·leccions d'ordi podien superar les 200 quarteres, collites ben importants. Dins del conjunt dels cereals, altre aspecte a comentar és que a partir del 1414, hi ha un canvi de cultiu, es passà de sembrar xeixa blanca per tosseta, segurament, estar més ben cotitzada en el mercat i ser molt més productiva. Quant als llegums, les faves eren el grup més important, seguit per les guixes i lleties; però també, aquí, a partir de l'any 1420, apareix un altre canvi, i és que es deixen de conrear lleties i es comencen a sembrar ciurons.

Aquests són tota una sèrie de canvis interessants a l'hora d'estudiar l'evolució agrícola de Porreres durant la primera meitat del segle XV.

Com s'ha dit, les principals produccions de cereals de Porreres venien de la mà de l'ordi, del qual els canonges de la Seu n'obtenien uns majors beneficis. El perquè és simple: el procurador del delme de Porreres, mossèn Ramon Nicolau, una vegada recollit tot l'ordi, era l'encarregat de transmetre unes quantitats determinades del dit cereal als membres del Capítol, i el sobrant, es posava a la venda a particulars. En aquest sentit, convé tenir present que els canonges que rebien part de la producció, després encomanaven a un corredor per a anar a vendre el que havien rebut, així, augmentant les seves riqueses individuals.³⁶

Les trameses d'ordi de Porreres que es realitzaven als components del Cabildo catedralici foren les següents:

³⁵ ACM, Mensa Capitular, 2745, f. 35v

³⁶ ACM, Mensa Capitular, 2734, f. 22v: *Ha rebut mossèn Guillem de la Palma 18 qr d'ordi, les quals ha venut a° de 5 sous per quartera, sumen 5 lliures.*

ANYS	QUANTITATS REPARTIDES
1400 ³⁷	<p>Senyor Bisbe: 70 qr Mossèn Pere des Lledó: 30 qr Mossèn Guillem Ferrer de la Palma: 30 qr Mossèn Dalmau Jofre: 30 qr Guillem Ferrer, procurador: 11 qr</p>
1401 ³⁸	<p>Senyor Bisbe: 70 qr Mossèn Guillem Ferrer de la Palma: 40 qr Mossèn Pere des Lledó: 30 qr Mossèn Dalmau Jofre: 30 qr Mossèn Francesc Descalç: 30 qr</p>
1403 ³⁹	<p>Senyor Bisbe: 40 qr Mossèn Guillem Ferrer de la Palma: 20 qr Mossèn Pere des Lledó: 20 qr Mossèn Francesc Negrell: 20 qr Mossèn Francesc Descalç: 20 qr Mossèn Joan de Prades: 20 qr Als procuradors: 10 qr</p>
1404 ⁴⁰	<p>Senyor Bisbe: 40 qr Mossèn Pere des Lledó: 20 qr Mossèn Francesc Negrell: 20 qr Mossèn Guillem Ferrer de la Palma: 20 qr Mossèn Joan de Prades: 20 qr Misser Llorenç Serrallí: 20 qr Mossèn Francesc Descalç: 20 qr Als procuradors: 20 qr</p>
1405 ⁴¹	<p>Senyor Bisbe: 80 qr Mossèn Dalmau Jofre: 40 qr Mossèn Pere des Lledó: 20 qr Mossèn Francesc Descalç: 20 qr</p>
1420 ⁴²	<p>Mossèn Joan de Prades: 20 qr Mossèn Jaume des Mur: 20 qr Mossèn Francesc Negrell: 20 qr Mossèn Francesc Vallariola: 20 qr Misser Llorenç Serrallí: 20 qr Mossèn Guillem Seguí: 20 qr Mossèn Jaume Martí: 10 qr</p>

³⁷ ACM, Mensa Capitular, 2728, f. 26v

³⁸ ACM, Mensa Capitular, 2729, f. 35

³⁹ ACM, Mensa Capitular, 2730, f. 27v

⁴⁰ ACM, Mensa Capitular, 2731, f. 24

⁴¹ ACM, Mensa Capitular, 2732, f. 26

⁴² ACM, Mensa Capitular, 2745, f. 36v

Però malgrat que l'ordi fos el producte estrella, i que part de les seves collites es repartissin entre els canonges, gràcies a la documentació, també s'han pogut saber les trameses de forment que es feien a Porreres cap a la catedral, encara que en quantitats més reduïdes en comparació amb les de l'ordi. Queda constància, per tant, de la importància dels cereals, de la seva venda com a mètode d'enriquiment personal triat pels canonges.

Les trameses de blat foren els següents:

ANYS	QUANTITATS REPARTIDES
1401 ⁴³	En Mac, corredor: 3 qr Domingo Navarro: 1 qr Mossèn Guillemó Cros, prevere beneficiat a Montuïri: 6 qr 1 barc 3 alm
1404 ⁴⁴	Benet Miró, verguer per la pensió: 1 qr Berenguer Moragues, corredor de la pensió: 3 qr Mossèn Guillem Ferrer: 1 qr Mossèn Bartomeu Sagarra: 7 qr
1420 ⁴⁵	Misser Jaume des Mur: 7 qr Mossèn Pere Filotxa: 7 qr Misser Llorenç Serrallí: 7 qr Mossèn Francesc Vallariola: 7 qr Mossèn Joan de Prades: 7 qr Mossèn Joan sa Plana: 7 qr Mossèn Pere des Lledó: 7 qr Mossèn Jaume Martí: 7 qr Mossèn Francesc Negrell: 7 qr Mossèn Arnau Marí: 7 qr Mossèn Joan Parera: 7 qr Mossèn Pere Seguí: 7 qr Mossèn Guillem Seguí: 7 qr

A través de les taules, queden patents dos aspectes importants: per un costat, les produccions de les quals eren beneficiaris dels canonges, però, a la vegada, també queda constatat que el volum de membres del col·legi de clergues de la diòcesi mallorquina anava en augment a mesura que s'avançava en la cronologia. Demostració que l'Església de Mallorca vivia una etapa d'esplendor durant l'edat mitjana, actuant, com una autèntica «senyora feudal», enriquint-se gràcies al sistema fiscal.⁴⁶

⁴³ ACM, Mensa Capitular, 2729, f. 23

⁴⁴ ACM, Mensa Capitular, 2731, f. 24

⁴⁵ ACM, Mensa Capitular, 2745, f. 35v

⁴⁶ DOLS MARTORELL, M.C. (2018): "El Capítulo de la Seo de Mallorca: sus trabajos y salarios (1400-1420)", dins *Trabajar en la ciudad medieval europea*, Solórzano Telechea, J. À. I Sousa Melo, A (eds.), Instituto de Estudios Riojanos, Logroño, pàg. 279-292.

Els ingressos del delme del blat de Porreres

La rendibilitat del delme dels blats de la parròquia porrerenca era elevada. En la taula es poden observar els dividends nets anuals, que demostren la solvència del Capítol de la Seu. Els ingressos tenien un comportament lineal, Porreres solia aportar a les arques capitulars entre 90 i 200 lliures anuals, aconseguint els seus màxims el 1414, amb uns beneficis de 255 lliures, 12 sous i 3 diners.⁴⁷

1400 ⁴⁸	1401 ⁴⁹	1403 ⁵⁰	1404 ⁵¹	1405 ⁵²	1406 ⁵³	1407 ⁵⁴	1408 ⁵⁵	1409 ⁵⁶
219 lb 13 s 11 d	206 lb 10 s	139 lb 6 s 6 d	162 lb 1 s	193 lb 15 s 10 d	89 lb	209 lb 13 s 6 d	140 lb	192 lb

1410 ⁵⁷	1411 ⁵⁸	1412 ⁵⁹	1414 ⁶⁰	1415 ⁶¹	1416 ⁶²	1417 ⁶³	1418 ⁶⁴	1420 ⁶⁵
190 lb	170 lb	122 lb	255 lb 12 s 3 d	160 lb	142 lb 19 s 5 d	92 lb 11 s 1 d	120 lb 4 s	95 lb 8 s 2 d

El principal llevador del delme del blat de Porreres per la part del Capítol de la Seu va ser mossèn Ramon Nicolau. De fet, va desenvolupar el càrrec entre el 1400 i el 1409⁶⁶, durant el 1414⁶⁷, i del 1416 fins al 1420⁶⁸.

⁴⁷ ACM, Mensa Capitular, 2740, f. 15v

⁴⁸ ACM, Mensa Capitular, 2728, f. 14, 25-25v

⁴⁹ ACM, Mensa Capitular, 2729, f. 14, 23-23v

⁵⁰ ACM, Mensa Capitular, 2730, f. 13v, 27-27v

⁵¹ ACM, Mensa Capitular, 2731, f. 11, 24-24v

⁵² ACM, Mensa Capitular, 2732, f. 14v, 26-26v

⁵³ ACM, Mensa Capitular, 2733, f. 13v

⁵⁴ ACM, Mensa Capitular, 2734, f. 14, 22-22v

⁵⁵ ACM, Mensa Capitular, 2735, f. 14

⁵⁶ ACM, Mensa Capitular, 2736, f. 14

⁵⁷ ACM, Mensa Capitular, 2737, f. 14

⁵⁸ ACM, Mensa Capitular, 2738, f. 14

⁵⁹ ACM, Mensa Capitular, 2739, f. 15

⁶⁰ ACM, Mensa Capitular, 2740, f. 15v

⁶¹ ACM, Mensa Capitular, 2741, f. 15

⁶² ACM, Mensa Capitular, 2742, f. 14

⁶³ ACM, Mensa Capitular, 2743, f. 14

⁶⁴ ACM, Mensa Capitular, 2744, f. 14v

⁶⁵ ACM, Mensa Capitular, 2745, f. 14

⁶⁶ ACM, Mensa Capitular, 2728, f. 14

ACM, Mensa Capitular, 2729, f. 14

ACM, Mensa Capitular, 2730, f. 13v

ACM, Mensa Capitular, 2731, f. 11

ACM, Mensa Capitular, 2732, f. 14v

ACM, Mensa Capitular, 2733, f. 13v

ACM, Mensa Capitular, 2734, f. 14

ACM, Mensa Capitular, 2735, f. 14

ACM, Mensa Capitular, 2736, f. 14

⁶⁷ ACM, Mensa Capitular, 2740, f. 15v

⁶⁸ ACM, Mensa Capitular, 2742, f. 15

ACM, Mensa Capitular, 2743, f. 14

ACM, Mensa Capitular, 2744, f. 14v

ACM, Mensa Capitular, 2745, f. 14

Per la resta d'anys, els noms dels llevadors van variant. A Porreres, entre 1409 i 1415, els administradors van canviant. Analitzant tota la informació, les persones que van repetir en més de dues ocasions en el càrrec foren Julià Riera⁶⁹, Antoni Riera⁷⁰ i Bartomeu Trobat⁷¹, dels qui s'ha pogut saber que eren de la mateixa parròquia, de Porreres.

Les despeses del delme dels cereals per la part del Capítol de la Seu

La venda de la dècima no només aportava uns importants efectius a les arque capitulars, sinó que amb la posada en marxa tota una estructura –recompte de l'anyada, fer la crida, llevar el delmes, la subhasta, el port del producte des del seu lloc d'origen fins a la Ciutat del Regne– generava tota una sèrie de despeses, a les quals havia de fer front el Capítol, determinació que venia estipulada a l'antic Pariatge de 1315, entre el bisbe Guillem de Vilanova i el rei Sanç I.⁷²

Gràcies a la informació transcrita pel procurador general del Capítol, s'han pogut conèixer quines foren els costos més comuns, però també, saber quines eren les feines que es realitzaven en el camp mallorquí i, més en concret, porrerenc.

Així que, el cicle del delme del blat es feia de la següent manera: primerament, es llogava a una persona, encarregat d'aplegar els blats de les eres amb una bèstia, que tenia un cost de 10 lliures.⁷³ La segona passa era l'arrendament de sitges, on s'hi emmagatzemava tot el blat recollit. El preu de cada sitja era de 5 sous.⁷⁴ Aquests dipòsits requerien d'un revestiment de palla i rostoll, dins el seu interior, finalitat del qual era salvaguardar la producció que s'hi guardava.⁷⁵ Tenia una despesa variable, depenent del nombre de sitges que s'havien arrendat aquell any. Una vegada recollits i emmagatzemats, quan s'acostava la data de la venda del delme, els treien de les sitges i els porgaven,⁷⁶ és a dir, els netejaven amb un garbell i s'omplien els sacs.⁷⁷ Llavors, la producció es traslladava cap a la botiga, propietat dels canonges. Aquestes botigues eren establiments de propietat canonical, es llogaven per guardar els cereals que posteriorment eren conduïts cap a la plaça de la Quartera. Concretament a Porreres, es comptava amb el servei de dues botigues: una per a la xeixa blanca i una altra per al forment. Ambdues tenien el mateix preu, 8 sous per mes.⁷⁸ Arribat el moment, els cereals porrerencs eren traslladats cap a la Ciutat. El cost del viatge apujava

⁶⁹ ACM, Mensa Capitular, 2736, f. 14

ACM, Mensa Capitular, 2741, f. 15

⁷⁰ ACM, Mensa Capitular, 2735, f. 15

ACM, Mensa Capitular, 2736, f. 14

⁷¹ ACM, Mensa Capitular, 2736, f. 14

ACM, Mensa Capitular, 2741, f. 15

⁷² CAMPANER, Álvaro (1984). *Cronicon Majoricense*. Palma. Ajuntament de Palma, p. 45.

⁷³ ACM, Mensa Capitular, 2734, f. 21: *Pagui a un hom amb una bèstia qui aplega los blats de Porreres, 10 lb.*

⁷⁴ ACM, Mensa Capitular, 2730, f. 28: *Lloguer de 9 sitges per metre los blats de les eres, 2 lb 15 s.*

⁷⁵ ACM, Mensa Capitular, 2740, f. 27: *Empallar amb lo rostoll en que meteren tots los blats en 10 sitges, 2 lb 7 s 6 d.*

⁷⁶ ACM, Mensa Capitular, 2743, f. 53: *Costaren de porgar 14 qr 1 barc 3 alm de tosseta, a° de 2 d per qr, 7 s.*

⁷⁷ ACM, Mensa Capitular, 2731, f. 24v: *Sacs per traslladar los blats, 4 a° de 9 s e 2 sacs d'11 s lo sac, 1 lb 8 s 5 d.*

⁷⁸ ACM, Mensa Capitular, 2734, f. 21: *Per botigues que hem mes lo forment i la xeixa, que foren dues botigues per un mes, a° de 8 s cada una, 16 s.*

a 22 diners per quartera,⁷⁹ tant si era forment, xeixa o tosseta. Una vegada arribats al seu destí, es posaven a disposició de particulars que volguessin adquirir aquests apreciats productes. Per encuidar-se de totes les tasques que demandaven els cereals de Porreres, el procurador, mossèn Ramon Nicolau, rebia una quota anual de 2 lliures amb 10 sous,⁸⁰ i el seu ajudant, Jaume Vallcanera, 16 sous.⁸¹

1400 ⁸²	1401 ⁸³	1403 ⁸⁴	1404 ⁸⁵	1405 ⁸⁶	1406 ⁸⁷	1407 ⁸⁸	1408-1412
67 lb 3 s 11 d	35 lb 18 s 7 d	39 lb 7 d	37 lb 5 s 6 d	56 lb 15 s	25 lb 19 s 4 d	50 lb 17 s 5 d	No apareixen
1414 ⁸⁹	1415	1416 ⁹⁰	1417 ⁹¹	1418 ⁹²	1420 ⁹³		
61 lb 7 s 6 d	No apareixen	44 lb 15 s 8 d	36 lb 16 s 5 d	49 lb 5 d	44 lb 15 s 6 d		

Ingressos finals

Una vegada fet el recompte de tots els beneficis bruts i les despeses, passem a veure quins foren, realment, els ingressos finals del delme dels blats de Porreres per al Capítol de la Seu, entre el 1400 i el 1420:

ANY	INGRESSOS BRUTS	DESPESES	INGRESSOS FINALS
1400	219 lb 13 s 11 d	67 lb 3 s 11 d	152 lb 10 s
1401	206 lb 10 s	35 lb 18 s 7 d	170 lb 11 s 5 d
1403	139 lb 6 s 6 d	39 lb 7 d	100 lb 5 s 11 d
1404	162 lb 1 s	37 lb 5 s 6 d	124 lb 15 s 6 d
1405	193 lb 15 s 10 d	56 lb 15 s	137 lb 10 d
1406	89 lb	25 lb 19 s 4 d	63 lb 8 d
1407	209 lb 13 s 6 d	50 lb 17 s 5 d	158 lb 16 s 1 d
1408	140 lb	-	140 lb
1409	192 lb	-	192 lb
1410	190 lb	-	190 lb
1411	170 lb	-	170 lb
1412	122 lb	-	122 lb
1414	255 lb 12 s 3 d	61 lb 7 s 6 d	154 lb 4 s 9 d
1415	160 lb	-	160 lb
1416	142 lb 19 s 5 d	44 lb 15 s 8 d	98 lb 2 s 9 d
1417	92 lb 11 s 1 d	36 lb 16 s 5 d	55 lb 14 s 8 d
1418	120 lb 4 s	49 lb 5 d	71 lb 3 s 7 d
1420	95 lb 8 s 2 d	44 lb 15 s 6 d	50 lb 12 s 6 d

⁷⁹ ACM, Mensa Capitular, 2742, f. 51v

⁸⁰ ACM, Mensa Capitular, 2730, f. 28 *A Ramon Nicolau per procurar i administrar lo delme de Porreres, 2 lb 10 s.*

⁸¹ ACM, Mensa Capitular, 2730, f. 28v: *Per salari de Joan Vallcanera, 16.*

⁸² ACM, Mensa Capitular, 2728, f. 26v

⁸³ ACM, Mensa Capitular, 2729, f. 24

⁸⁴ ACM, Mensa Capitular, 2730, f. 28v

⁸⁵ ACM, Mensa Capitular, 2731, f. 24v

⁸⁶ ACM, Mensa Capitular, 2732, f. 26v

⁸⁷ ACM, Mensa Capitular, 2733, f. 33v

⁸⁸ ACM, Mensa Capitular, 2734, f. 21

⁸⁹ ACM, Mensa Capitular, 2740, f. 27

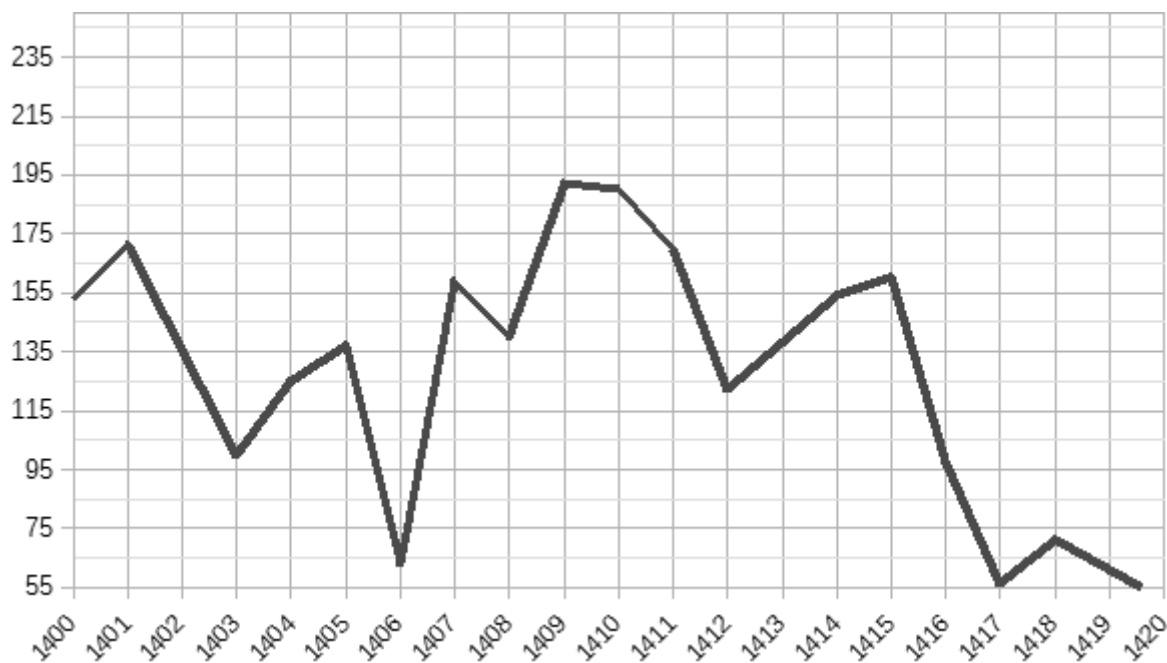
⁹⁰ ACM, Mensa Capitular, 2742, f. 36

⁹¹ ACM, Mensa Capitular, 2743, f. 53

⁹² ACM, Mensa Capitular, 2744, f. 40

⁹³ ACM, Mensa Capitular, 2745, f. 37v

Evolució dels ingressos del delme del blat de Porreres per la part del Capítol (1400-1420)

Conclusions

Gràcies a l'anàlisi de l'evolució del delme dels blats de Porreres de la part del Capítol de la Seu de Mallorca, entre el 1400 i 1420, queda demostrat que, Porreres era, com a conseqüència de la seva situació geogràfica dins l'illa, una zona eminentment cerealícola. Les seves condicions edàfiques i climàtiques permeteren un perfecte desenvolupament del cultiu de cereals, essent entre ells el més important, l'ordi, que esdevé el producte més rendible, seguit pel forment. Les extenses planúries de Porreres van fer possible l'establiment de grans rotacions de conreus.

Aquests «blats» eren destinats a ser col·locats en el mercat local, beneficiis del qual, anirien directament a les arques canòniques.

Pel que respectava al delme del blat del Capítol de la Seu, dir que Porreres va ser una de les parròquies que aportava majors efectius. Els seus ingressos oscil·laren entre 100 i 200 lliures anuals, arribant a unes cotes màximes l'any 1409, amb 192 lliures. Per contra, la pitjor fluctuació, amb 50 lliures 12 sous i 6 diners, es va conèixer el 1420.

L'encarregat d'administrar el delme porrerenc fou mossèn Ramon Nicolau, ajudat per Jaume Vallcanera.

A més, consultant les despeses, alhora, s'han pogut saber el tipus d'activitats que demandaven els cereals gravats amb el delme.

Destacar, per tant, la importància que va tenir Porreres dins del conjunt del delme dels blats per la part del Capítol de la Seu de Mallorca al llarg del primer quart del segle XV.

Bibliografia

- BARCELÓ CRESPI, Maria (2010-2011). *Sobre Porreres*. Vols I, II i III. Porreres: Roig.
- (1997). *Les possessions de Porreres: estudi històric*. Porreres: Ajuntament de Porreres.
 - (1984). *Porreres: contribució a l'estudi d'una vila mallorquina a la Baixa Edat Mitjana*. Porreres: Agrupació Cultural Porreres.
 - (1978). *Porreres en la transició a la modernitat: aspectes socio-econòmics*. Tesi doctoral. Palma: Universitat de les Illes Balears.
 - (1977). «Transferències de domini de propietats agràries a la vila de Porreres (1482-1516)». *Mayurqa*, 17, p. 27-28.
 - (1994). «Cargamentos de trigo para Mallorca a través del puerto de Málaga (1490-1516)». *IIº Congreso de Historia de Andalucía*. Córdoba: Consejería de Cultura y Medio Ambiente, p. 275-287.
- BURCH RIUS, Josep (1997). *L'emmagatzematge de cereals en sitges d'època ibèrica al nord-est de Catalunya*. Girona: Universitat de Girona.
- CAMPANER, Álvaro (1984). *Cronicon Mayoricense*. Palma: Ajuntament de Palma.
- CAUTERA BENNÀSSER, Pau (1.998). *El regne esvaït: desenvolupament econòmic, subordinació política i expansió fiscal (Mallorca, 1300-1335)*. Palma: El Tall.
- (2003). “Fiscalidad en el Reino de Mallorca (1.300-1.360)”. *XVIIè Congrès de la Corona d'Aragó*, Claramunt Rodríguez, S. (coord). Barcelona: Universitat de Barcelona.
 - (2003). *L'administració atrapada: crèdit, finances i adaptacions fiscals en el Regne de Mallorca: segle XV*. Palma: El Tall
 - (2006). *Comprar, vendre i pagar al rei. Els impostos indirectes del Regne de Mallorca (segles XIV-XV)*. Palma: El Tall.
 - (2009). *Recaptar per a pagar deutes: el còdex 29 de l'Arxiu del Regne de Mallorca (1.390)*. Palma: El Tall.
 - (2009). *El crèdit i el sistema financer del Regne de Mallorca: segles XIV-XV*. Palma: Consell de Mallorca
 - (2010). “El sistema fiscal del Regne de Mallorca en els inicis de la crisi”, *Mayurqa*, núm. 27, Palma.
- CONGOST, R.; JOVER, G.; BIAGIOLI, G. (2003). *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània: masos, possessions, poderi*. Girona: CCG: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines.
- DOLS MARTORELL, Maria del Camí (2014). *Estudi agro-econòmic de Mallorca i Menorca, del 1380 al 1420, segons el delme eclesiàstic*. Tesi doctoral. Palma: Universitat de les Illes Balears.
- (2018): “El Capítulo de la Seo de Mallorca: sus trabajos y salarios (1400-1420)”. *Trabajar en la ciudad medieval europea*. Logroño: Instituto de Estudios Riojanos, Logroño, p. 279-292.
- DUBY, Georges (1986). *Economía rural y vida campesina en el Occidente medieval*. Barcelona: Península.

- FONTANET LLABRÉS, Jacint Josep (2015). *Art de conró 1747*. Palma: El Gall.
- GARÍ PALLICER, Miguel Gabriel (2013). «Notas introductorias sobre el almacenamiento del cereal en la administración en la Ciutat de Mallorca: circa 1580-1692». *Bolletí Societat Arqueològica Lul-liana*, núm. 69, Palma.
- (2017). *El abastecimiento de pan en la Ciutat de Mallorca en los siglos XVI-XVII*. Tesis doctoral. Palma: Universitat de les Illes Balears.
- GIRALT RAVENTÓS, Emili (2005). *Història Agrària dels Països Catalans*. Vol. II. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació.
- IBARRA RODRÍGUEZ, Eduardo (1944). *El problema cerealista en España durante el reinado de los Reyes Católicos (1475-1516)*. Madrid: Instituto Sancho de Moncada-CSIC.
- JOVER, Gabriel. *Crisi feudal i canvi econòmic. Mallorca, segles XIV-XV*. Tesis doctoral. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- (1997). *Societat rural i desenvolupament econòmic a Mallorca. Feudalisme, latifundi i pagesia, 1500-1800*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- (2012). *Possessions, renda de la terra i treball assalariat i l'illa de Mallorca, 1400-1600*. Girona: Universitat de Girona.
- JUAN VIDAL, Josep (1989). “Los diezmos en la diócesis de Mallorca en el siglo XVI”. *Mayurqa*, núm. 22, p. 811-824.
- (1989). «La distribución de los cultivos en la Mallorca del siglo XVI». *Bolletí Societat Arqueològica Lul-liana*, núm. 45, p. 165-175.
- (2007). «Mallorca en la segunda mitad del siglo XV: panorama socioeconómico». *Medicina Balear*, núm 22.
- LÓPEZ BONET, Francisco (1986). *El diezmo en el reino de Mallorca y en la estructura económica de la Procuración Real: 1315-1396*. Tesis Doctoral. Palma: Universitat de les Illes Balears.
- (1983). “L'estudi del delme recaudat per la procuració reial de Mallorca en el segle XIV i el seu interès respecte a l'aproximació de la cojuntura agrària”. *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul-liana*, núm. 39, Palma.
- (2005). “Fiscalitat i producció agrària: la percepció del delme de Mallorca”. *Comprar, vendre i pagar al rei: els impostos indirectes al Regne de Mallorca (segles XIV-XV)*. Palma: El Tall.
- (2008). “Para una historia fiscal de la Mallorca cristiana (siglos XIII-XIV)”, *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 38.
- MUNAR, Gaspar; ROSSELLÓ VERGER, Ramon (1977). *Història de Porreres*. Vol. 1. Palma: Ajuntament de Porreres.
- PERSSON, Kari Gunnar (1999). *Grain markets in Europe, 1500-1900: integration and deregulation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RIERA MELIS, Antoni (2013). *Crisis frumentàries, iniciatives privades i polítiques públiques de proveïment a les ciutats catalanes durant la Baixa Edat Mitjana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

ROSSELLÓ VERGER, Ramon (2000). *La vila de Porreres, 700 anys d'història*. Porreres: Ajuntament de Porreres.

–(2001). *Crònica de Porreres: segles XIII-XVI*. Porreres: Ajuntament de Porreres.

–(2010). *Noticiari de Porreres: recull de notes i articles dispersos*. Porreres: Ajuntament de Porreres.

SANTAMARÍA, Álvaro (1959). “El mercado trigoero de Mallorca en la época de Fernando el Católico”. *VIº Congreso de Historia de la Corona de Aragón*. Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores.

–(1986). “Església i administració a Mallorca en l'època del Cisma d'Occident”. *Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i País Valencià*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

–(2003). *Historia de una marginación. La participación del Reino de Mallorca en el Interregno de la Corona de Aragón*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics- Govern de les Illes Balears.

SASTRE MOLL, Jaume (2006). “Forns senyorials i forns de puga en el Regne de Mallorca”. *VIIIè Congrés ENPC*, p. 153-172.

SERVERA SITJAR, Bartomeu (1994). «Distribució social de la terra a Porreres a finals del segle XVII». *Bolletí Societat Arqueològica Lul·liana*, núm. 50, p. 309-328.

TELLO ARAGAY, Enric (1983). «La producció cerealícola a les petites explotacions pageses des Pla de Mallorca: 1850-51». *Estudis d'Història Agrària*, núm. 4, p. 167-194.

Inventari de la possessió dels Riquers i de la posada a la Vila (1669)

Maria BARCELÓ CRESPI

L'inventari de béns d'Antoni Rosselló, propietari dels Riquers, es va dur a terme a instància del seu fill Antoni, hereu universal, el dia 14 de febrer de l'any 1669 davant el notari Jaume Antoni Fiol.¹ En aquesta comunicació es dona a conèixer, fent-ne una transcripció, l'inventari dels béns d'aquesta possessió porrerenca així com el que hi havia a la posada que tenia a la Vila.²

A partir de les dades aportades pels inventaris *post mortem* hom pot apreciar com eren les cases i els utensilis que s'hi guardaven.

Els inventaris, redactats davant notari i testimonis, són una relació, més o manco exhaustiva, dels béns immobles i mobles que comprèn des dels edificis fins als estris casolans, des de les propietats rústiques fins als censos que rebia el titular de l'heretat passant pels objectes més curiosos i de vegades més insignificants. Però més enllà de la relació de noms s'hi entreveu la manera com la gent menjava, vestia o treballava, al cap i a la fi la manera de viure.

Die XIII mensis februarii anno a Nativitate Domini MDCLXVIII.

In Dei nomine et ejus divina gracia amen. Cum obdoli maculam evitandam omnemque fraudis suspicionem tollendam heredes, tutores, curatores fideicommissariis et omnes alii qui curam seu administrationem alienam suscipiunt et gerunt statim de bonis et hereditate quam ad (...) inventarium seu reportorium conficere teneantur ne bona ipsius hereditatis tractu temporis oblivione vel alias deperdi perire seu occultari valeant utque gaudeant omnibus et quibuscumque gratiis privilegiis prerogativis et inmunitatibus a jure inventarium conficientibus concessis et indultis. Id circo ego Antonius Rossallo, filius legitimus et naturalis honorabilis Antonii Rossallo possessionis dels Riquers ville presentis de Porreres et illius heres universalis pro ut constat medio suo ultimo et valido testamento recepto per discretum Gabriellem Coll notarium sub die XXI mensis decembris anni millessimi sexcentissimi sexagessimi sexti et per obitum dicti genitoris mei sequutum sub die

¹ El 2010 Ramon Rosselló Vaquer esmentava un inventari de les cases o casat des Riquers així com de la casa de la posada a la Vila. Aquest autor no feu la transcripció del document, simplement en donà la referència. ROSSELLÓ VAQUER, Ramon: *Noticiari de Porreres (Recull de notes i articles esparsos)*, Felanitx, 2010, p. 8. ARM, Prot. F-808, f. 498r-503r.

Antoni Rosselló havia testat davant el notari Gabriel Coll el 21 de desembre de 1666 i moria el 14 de desembre de 1668. Dissortadament, entre els protocols d'aquest notari conservats a l'Arxiu del Regne de Mallorca, no n'hi ha cap corresponent a aquesta data.

² Cap al 1822 la posada dels Riquers es trobava al carrer Major, més o menys a l'alçada del carrer d'en Cerdà. FIOI SALA, Isabel: *Pregó de les Festes de Sant Roc*, 2012, plànol adjunt.

En un llibre d'Escrivania de Cartes Reials del 1777 s'esmenta un carrer que anava de la posada dels Riquers al carrer del Vent. Tot fa pensar que seria l'actual carrer d'en Monroi. ARM, ECR 1009.

XIII mensis decembris proxime preteriti aperto et publicato die XVI eorundem mensis et anni proxime vocatorum non habere volens curatorem volendo dicti quondam patris mei hereditatem dicto hereditario nomine adire et in illa me immisere non inconsulto sed eum beneficio inventarii ut per eius confectionem mihi beneficium conferatur (...) facio inventarium seu reportorium de bonis, rebus, juribus, creditis et actionibus dicte hereditatis qua ad meam devenerunt notitiam mediante et ante posito sancta venerandaque crucis signo in hunc qui sequitur modum et presens inventarium confiero in presentia et assistentia domina Ildefonsa Rossallo et Barcelo, vidua genitricis mea.

Primo he atrobat en dita heretat una possessió anomenada als Riquers, terme de la [en blanc] y casas dins la present vila de Porreres, tinguda sota alou y a cens [en blanc], confrontada com en actes sta contingut, dins les quals cases se ha atrobat lo següent:

Item **entrant per lo portal** qui mira a dita vila, una taula llarga usada y dos cadiras de fust velles y dolentes.

Item un banch de pi vell y dolent.

Item una caixa de pi vella.

Item **passat lo arch**, un banch de respalle vell y cavall de pi per celles vell y dolent.

Item un cup de fust ab son canyís molt usat de circa 10 somades.

Dins **la cambra**.

Item un llit de poll, de camp, vell ab se màrfaga y matalàs, tot molt vell.

Item un altre llit de corda ab se màrfega molt vell y dolent.

Dins **la cuyna** de dita possessió.

Item quatre olles, ço és dos grans y les altres dos mitjenseres.

Item dos dotsenas de escudelles, ab orelles, de terra usades.

Item sis plats ço és dons (*sic*) grans y los altres petits, de terra, usats.

Item dos paelles, una gran y la altre mitjensera, molt velles de aram.

Item unes graelles de ferro bones.

Item un cullerer ab sinch culleres de fust ço és quatre grans y una petita, velles.

Item un llibrell de terra per escurar y tres gerretes de taula, de terra.

Item una tauleta de pi y dos banchets de pi, tot vell.

En **la stable**.

Item un molí de sanch plantat y tots sos arreus, usat.

Item una sàrria de palma, nova.

Item una xavaga de spart, usada.

Item quatre coxins de llaurar ab ses pells y quatre collars usats.

Item dos escales ço és una de gat de dotze escalons y la altre de peu de sis escalons, velles.

Item dos arades de llaurar novas y dos reies de ferro també novas.

Item dos jous de llaurar de ullastre nous ab ses camelles.

Item un jou de carro de ullastre, romput, ab dos armelles de ferro y estaques també de ferro.

Item un carro vell y dolent ab bandes usades, la escala rompuda y les rodes velles y fuel molt usat.

Item un carretet de una bèstia per tirar pedra ab la scala y sola bona y les rodes y fuzell molt dolentes.

Item dos axenguers molt vells.

Item dos pales de ventar y dos forques de ventar, novas.

Item un arer y aradores, tot usat, y un garbell nou.

Item un tiray nou, de pi.

Item circa deu cavallons de palla de blat, bona.

Item un llit per jeura los missatjes de banchs y posts de pi, vell, ab se màrfega vella.

Item dos llensols de estopa grossa, usats, y una flassada rossa, nova.

Item una selle sens claus deurats, usada.

Item un albardà vell y uns arganells nous.

En **lo pastador** de dita possessió.

Item una pastera de pi, vella, y una post de pastar llarga de pi, molt vella, y un fanyador de pi, també vell.

Item unes tovalles de pastar, usades, y dos cobribanchs de mitja llana y uns cobritaules de differents colors, nous, y uns vells y dolents.

Item dos alfàbias grans ab sis barcelles de olives verdes salades, una plena y la altre mitje, de terra.

Item una alfabieta, de terra, buide y una olla colera, de terra, buida.

Item deu cavallons de lli trancats sens espedar.

Item tres llumaners de ferro, usats.

Item dins **la salera** tres urons de rostoll ço és un de circa 20 quarteres lo altre de circa quinze quarteres y lo altre de circa dotse quarteres buits, usats.

Item una premsa de premsar formatja de alsina, usada.

Item sis cayrats de poll molt vells qui ja han servit.

Item circa 100 quarteres de cal.

Item circa trenta cavallons de càrritx, vells.

Item dos storas de spart, velles, de carro.

Item dos banchs de poll de bestimenta de carro per garbatjar, usats.

Item una xada grossa ab restell, bona, y un cavagot, vell y dolent, y una destreleta petita, usada, y un uxol bo y dos xapetas bones, tot de ferro.

Item una faus y un fausó de ferro, molt vell.

Item en lo pou **devant les cases** de dita possessió un pouhal de fust ab tres sércols de ferro, usat, y corda de spart per treura aigüe, bona.

Item dos cordes de palma de tirar lleña, novas.

En **la cambra alta** de dita possessió.

Item dos uronets de rostoll en los quals hi ha circa nou bercelles de llavor de lli.

Item un covo de rentar dins lo qual hi ha quatre llensols ço és dos de stopa, un de bri y cotó y lo altre de bri y stopa, usats.

Item tres llensols de stopa, usats.

Item dos tovalles de stopa, velles.

Item unes stovalles de bri y bri, usades.

Item tres camises del dit deffunct de bri en bri, usades.

Item una flassada rossa, bona.

Item dos cortés de xulle blanca de tocino, bona.

Item quince fils de sobressades y quinsa llengonises, bones.

Item quatre botifarres y dos bisbes de tosino.

Item una stormia de panses bones y una stormia en tres almuts de guixes poc més o manco.

Item dos esquelles de batre de ferro, bones.

Item una escopeta co és caxa y canó bo y lo pañy de patilla dolent.

Item una mula vella de edat circa de 17 añys de pèl ros.

Item altre mula rotje, filla de égüe, de edat de dos anys y en corre tres.

Item un parell de muls eguins ço és un roig de edat de dotse añys y lo altre de pèl ros de edat de deu añys.

Item una somereta negra de edat de vuit añys ab una rucata derrera de mix any.

Item dos poltros de edat de quatre añys poc més o manco ço és un de pèl castañy y lo altre de pèl roig groguench.

Item una ègüe de pèl roig de edat de deu añys poc més o manco ab un mullet derrera qui corre un any.

Item un parell de bous ço és un pèl roig de edat de vuit añys y lo altre pèl negre de edat de sis añys.

Item dos porcastres de tres añys y dos porsellets.

Item dos moltos qui és són venuts per 8 lliures.

Item sinch parells de gallinas y un gall.

Item devant les cases de dita possessió circa quatre quarterades de terra que dit deffunct havia sembrades de xexa poc més o manco.

Item prop del camí qui va a la vila de Porreres circa una quarterade de xexa la qual dit deffunct havia sembrade.

Item quatre quarterades de terra poc més o menos prop del camí qui va a la Bastida que dit deffunct havia sembrades de blat.

Item quatre quarterades de terra poc més o menos junct a les vinyes de differents stablidors que dit deffunct havia sembrades de blat.

Item circa vuit quarterades de terra derrera les cases de dita possessió les quals tenen circuït el pou de la segoñia³ que dit deffunct havia sembrades de ordi.

Item circa deu quarterades de terra confrontans en la partió de la possessió dita la Bastide les quals dit deffunct havia sembrades de civade.

Item circa sis quarterades de viña jova que haurà circa 12 anys que és plantade en la dita possessió.

Item circa una quarterade de viña vella prop lo pou del mitx.

Item circa tres quarterades de viña bona qui confronten en la possessió dita son Valls.

Item circa sis quarterades de viña ço és duas de bona y quatre de vella.

Item duas quarterades de viña anomenades ne Lluça [Lluca ?] poc més o menos vellas.

Item un morteret de coure ab se mà y un morter de pedre de Santañí ab se mà de fust.

Item un cossi plantat de terra y una casete de aram vella per buidar.

Item uns ferros per cuinar, usats.

Item una caldera de aram per fer bugada, molt vella.

Item una farrade de fust ab dos sércols de ferro y anse de ferro, usade.

Et dicto die continuando presens ad dictam instantiam inventarium fuerunt descripta et continuata bona sequentia dictae hereditatis:

Primo unes cases, celler y corral dins la present vila de Porreres tingudes sots alou [en blanc] y a cens [en blanc], confrontades com en acte sta contingut, dins les quals se ha atrobat lo següent:

Item dins el primer portal qui mira an el carrer públich de dita vila de Porreres, sinch cadires de forma commune ço és dos ab sitial de fust y dos ab sitial de couro negre y la altre sense sitial, molt velles.

³ Es coneixen com pous de cegonya aquells que tenen poca profunditat.

Així són definits per BOVER, Joaquín M.: *Miscelánea histórica majoricense*, XIII, Palma, 1812, p. 41v. Manuscrit conservat a la Biblioteca Bartomeu March de Palma.

La paraula cegonya és una grafia antiga de cigonya.

No gaire lluny de les cases d'aquesta possessió hi ha un pou d'ús públic, ran del camí, que té molt poca fondària. És el pou dels Ríquers. Deu correspondre al pou esmentat en dit inventari?

Item dos banchs de respalle de poll, vells.

Item un bufet de sapí, vell.

Item una albarda forrade de cotonina blave, usade.

Item un quadro de nostre Senyor ab la creu al coll y la vasa negre, vell y fumat.

Item altre quadro de la care de nostre Senyor y les sinch nafres ab la vasa de fust, vell.

Dellà lo arch de dites cases.

Item un bufet de poll, vell.

Item un armari dins del qual hi ha tres brocals y dos tases y un enbut, tot de vidre mallorchí.

Item una dotsena de escudelles de terra ab orelles, grans, obre mallorchina.

Item mitje dotsena de plats ordinaris de terra ço és un blanch y los altres ab lo varnis color de pànpol.

Item un llibrellet per escurar de terra, vell.

Item dos olles, una mitjensera y la altre petita de terra, velles.

Item dos cubertoires de terra, velles.

Item sinch culleres de fust mitjenseres, usades.

Item un cosiet plantat, de terra.

Item uns ferros per cuinar, usats, y una giradore de ferro, vella.

Item una caldera de aram per fer bugade, vella.

Dins la cambre baixa.

Item una caxe de sapí velle ab son pañ y clau dins de la qual se ha attrobat lo següent:

Item uns quartinatjes de llit de camp de brinet, vells.

Item una vàneva de bri y cotó, usade.

Item una capa del dit deffunct de burell negre nova.

Item colsons y casaca del dit deffunct de estameña de burell negre, tot nou.

Item un gipó de cordellat vermell del dit deffunct, usat.

Item un gipó de ximallot del dit deffunct, vell, de color verde y toranjade.

Item dos tovalloles de drap de mocadors rodades de mostre y rande, usades.

Item tres coxineres duas comunes de brinet, usades, y la altre de talabattiste, usade.

Item tres llensols de bri y stopa, usats.

Item altre caxe de sapí vella ab son pañ y clau desclavat qui sta dins la mateixe caxa.

Item una vastidure de cordellat blau qui serveix per fer lo andavallament, nova.

Item una tovallola llargue de filampua usade qui serveix també per lo andavallament.

Item altre caxe de sapí ab son pañ y clau desclavat dins de ella la qual fonch de la primera muller del dit deffunct dins la qual hi ha lo següent:

Item tres camises de dona ço és una de brinet y les altres de bri y stopa, usades.

Item unes foldetes de tafatà violat forrades de tela satina blave de denprimer, usades.

Item un devental blanc de denprimer de brinet de Gènova, vell y foredat.

Item unes stovalles de bri y cotó guarnides de rande per la redor, usades.

Item una casaca de fil y seda de color de vert fosch, vella.

Item un llit de camp de noguer ab ses vergues de ferro, vell.

Item una capa del dit deffunct de burell negre, vella.

Item una casaca y colsons del dit deffunct de stameña de burell negre, tot vell.

Item unes sabates y entipares de moltó del dit deffunct, usades.

Item dos parells de calses ab strep de fil del dit deffunct, usades.

Item un capell del dit deffunct commú, usat.

Item una copa de aram, vella.

Item dos bassines de lleutó mitjenseres, usades.

Item dos canalobres de lleutó, vells y esbrecats.

En la **cambre alta** de dites cases.

Item un llit de corde, vell, ab son matalàs, vell.

Item dos llensols de stopa, vells y foredats.

Item una flassade blanca, vella y foredada.

Item dos uronets en què hi ha circa una quartere de llavor de lli, vella.

En la **altre cambre**.

Item circa setze quarteres de forment, bo.

Item una barcella y un almut, tot molt vell.

Item dos sércols de ferro de mitje quartera, vells.

En la **altre cambre**.

Item circa tres quarteres de xexe bona.

Item una carabina de cavall ab son pañy de orelletes, bona.

Item tres masets de lli mallorchí espadats.

Item circa tres cavallons de lli trencats sens espadar.

Item vuit rams de fil de bri crulls.

Item dotse rams de stopa també crulls.

Item altres dotse rams de stopa grossa crulls.

Item una celsera ab arrop y una alfàbia mitjensera buida, tot de terra.

En lo **celler**.⁴

Item una bóta congreñada de olivera de tenor circa trenta-quatre somades de vi, plena.

Item altre bóta congreñada de olivera, bona, de tenor circa de vint somades dins la qual hi ha circa deu somades de vi.

Item altre bóta congreñade de tenor circa vint-y-sinch somades dins la qual hi ha circa quinze

⁴ BARCELÓ CRESPI, Maria: "El celler de la posada dels Riquers (1669)", Programa de *Festes de Sant Roc*, Porreres, 2006, p. 14-15.

somades de vi.

Item altre bóta congreñada de tenor circa vint somades plena de vi.

Item altre bóta de circa al mateix tenor de vint somades plena de vi.

Item altre bóta congreñada de tenor circa vint y sinch somades plena de vi.

Item altre bóta congreñada de tenor circa deset somades, buida.

Item altre bóta congreñada de tenor circa quinse somades, vinagrera, buida.

Item altre bóta congreñada de tenor circa quatorse somades en la qual hi ha hagut trenta- nou quartins de premsat qui han valgut tretse lliures y tretse sous.

Item altre bóta congreñada de tenor de circa dotse somades, buida.

Item altre bóta congreñada de tenor de circa dotse somades en la qual hi ha hagudes deu somades y mitje de vi qui ha valgut vint-y-una lliura.

Item altre bóta congreñada de tenor de vuit somades en la qual hi ha hagut vint-y-vuit quartans de vi qui han valgut quatorse lliures.

Item un cup de pedre gran ab son cañís y posts de alsina, bo.

Item una escaleta per rentar les bótes de sinch escalons de fust, usade.

Item vuit portadores per veramar, usades.

Item sinch sistes de spart, usades.

Item un grifó mitjnser, vell, de bronzo.

Item un carretellet de circa dos quartins ple de vinagre, vell.

Item una premse plantade dins de la paret ab sis sportins de spart, usats.

A una instància **passat lo celler.**

Item uns alambins de aram de tenor circa un quartí y mitx ab lo capell espellat y la trompe vella sens plantar.

Dins la **paihissa al costat del celler.**

Item un molí plantat qui no mol, vell y dolent.

Item circa un cavalló de palla, bona, de blat.

Item circa mitje quarterade de terra confrontant en lo camí qui va a la ciutat que lo dit deffunct havia sembrade de ordi.

Item circa una quarterade y tres cortons de terra en lo lloch dit lo Olivar que dit deffunct havia sembrat de ordi en la qual terra hi ha circa un cortó de sefrà.

Item circa una quarterade de terra dita lo cañyar, olim de pertinènties de son Mas, pastura al present.

Item circa un cortó de terra, pastura, junct en lo hort de Pere Mora.

Item unes jugates de plata de miñó de valor de quatre lliures.

Item mitje dotsena de torcabocas de bri y cotó, usats.

Item unes stovalles escalades de bri y cotó, usades.

Item he atrobats nou actes en pergami fehents a dita heretat de compres y stabliments y comcambi de differentes portions de terras de què sta formade dita possessió dels Riquers continuats en la scribania de la portió temporal de la Isglésia de Mallorca ço és lo un als 19 desembre 1621 firmat per Ffrancesc Nicolau en cert nom, altre als 3 novembre 1629 firmat per Gabriel Mesquida, altre als 13 de desembre 1619 firmat per Juan Antoni Llabrés, mercader, en cert nom, altre als 3 janer 1623 firmat per Ffrancesc Nicolau en cert nom, altre als 16 mars 1618 firmat per Gabriel Mesquida y altres, altre als 25 novembre 1637 firmat per Lluch Julià, altre al primer mars 1630 firmat per Antoni Rossalló y altres, altre als 17 novembre 1620 firmat per Jaume Agost y lo altre als 29 novembre 1623 firmat per Ffrancesc Nicolau en cert nom.

Item un llibre de alberans.

Hec autem et non alia bona inveni stare in dicta hereditate ego dictus Antonius Rossalló, heres predictus, protestor tamen quod si in futurum aliqua alia bona, jura, credita et actiones dicte hereditati pertinentia et pertinentes pertinereque debentia et debentes apparuerint et ad meam devenerint notitiam ea omnia et singula in continenti (...) inventario addam vel aliud de novo conficiam omni dilatione, mora et fraude cessantibus penitusque remotis sub omnium et singulorum bonorum meorum mobilium et immobilium ubique sint presentium et futurorum obligatione et hypotheca et sub omne juris et facti renuntiatione ad hec necessaria pariter et cauthela. Et quia sum minor viginti quinque annis major vero quindecim juro ad Dominum Deum nostrum eiusque sacro sancta quatuor evangelia manibus meis corporaliter et sponte tacta contra predicta non venire nec venienti consentire ratione mea minoris etatis nec alia qualibet de causa titulo seu ratione. Actum est hoc inventarium in presenti Maioricarum regno (...) in villa de Porreres videlicet inceptum et finitum die decima quarta mensis februarii anno a Nativitate Domini millesimo sexcentesimo sexagesimo nono. Signum meum Antonii Rossalló dicti dels Riquers heredis predicti inventariantis qui hec laudo, concedo et firmo.

Testes huius inventarii in quorum presentia dictus inventarians firmavit et juravit sunt honorabilis Antonius Rebassa dierum major textor lane et Joannes Jaume pannorum lane parator ambo presentis villa de Porreres ac ego Franciscus Rubert practicans artem nottariorum Maioricarum qui in dicta villa presens inventarium recepi nomine et vice discretis Jacobi Antonii Fiol notarii publici Maioricarum.

La Casa de Beneficència i l'Hospici de Porreres en el segle XIX: l'Hospici o Casa de Beneficència del carrer Nou

MARIA ANTÒNIA NICOLAU I ROSSELLÓ

Introducció

El gener del 2020 es compliran 200 anys d'aquella nevada que va deixar Porreres sense anyada i per tal motiu es va obrir una casa de beneficència al carrer Nou, com ho indiquen diferents fonts escrites.

El punt de partida de la meua comunicació comença amb la informació trobada en el Padró de 1822.

<u>Calle de Valavend.</u>		
888	Isana Maria Oros U ^o den Barque	67 1/2
	Jayme Barcelo su Uicto del Oit	26 1/2
	Pedrona	39 1/2
	Margarita	26 1/2
889	Coloma Amengual al Copafonera	44 1/2
	Pedro Jose Sari al Serro su hijo	52 1/2
	Margarita	57 1/2
	Coloma	13 1/2
	Cathalina	2
890	Monserreat Llorens al Punyal	40 1/2
	Antonio Trobat al Fuyana su hijo	42
	Juan	7
	Juanita	2
891	Bartolome Barcelo al Vidal	59
	Barbara Sari su Conf. al. Porina	50
892	Antonio Llorens de la Concha	50
	Margarita Maria al. Cheliana	40
	Miquel su hijo	45 1/2
	Gabriel su hijo	40
	Antonio	7
	Margarita	4
893	Cathalina Anna Barcelo al. Barona	55 1/2
894	Jayme Barcelo al. Porquera	40
	Antonia Maria Sigar al. Peatera o Ramona	37
	Rafael su hijo	6
	Cathalina	33
	Maria	3
<u>Sigue el Carrer Nou.</u>		
895	Casa de Beneficencia	
896	Andres Nicolau al. Trasi	32
	Margarita Montorell	31
	Andres	5
	Antonio	1
	Maria Anna	2
897	Vacia	
898	Vacia	
899	Juan Pascual al. Cristina	47
	Anna Sari al. Beja	36
	Juan su hijo	5
	Maria	1
900	Guillermo Blanch al. Bouera	51
	Margarita Solea al. Porquera	48
	Bartolome su hijo	20 1/2
	Jesous	5
	Eduard	17 1/2
	Maria	13
	Margarita	2

Les fonts consultades fan referència a la història de Porreres: la documentació facilitada pel capellà i historiador porrerenc Mn. Joan Rosselló i Lliteras, dipositada a l'Arxiu de les Germanes de la Caritat, i el *Libro de l'Ospicio*, conservat a l'Arxiu Parroquial. A poc a poc vaig poder aprofundir un coneixement més detallat de la recerca i contextualitzar-lo amb el llibre *De la beneficència a l'estat del benestar. Història dels serveis socials a Mallorca (S. XVI-XX)*, facilitada per la bona amiga Catalina García Garí.

També ha estat valuós el record a la memòria col·lectiva de les persones majors de Porreres de referir-se a aquesta casa com «l'Hospici».

Fer recerca sobre un espai que em resulta tan familiar per ser la casa on vaig néixer i visc, em genera una motivació especial, i més tenint en compte que 200 anys després hi ha elements que encara perduren d'aquella Casa de Beneficència que es va obrir el gener de 1820. Aquest fet m'ha suposat una motivació a seguir investigant, perquè encara que hagi trobat resposta a alguns dels interrogants que em creaven curiositat per presentar aquesta comunicació n'hi ha molts més que queden oberts per a una propera recerca.

Contextualització històrica

Porreres en segles passats era una vila florent per l'agricultura, però sovint patia el flagell de les males anyades, fet que afavoria que hi hagués èpoques de fam.

Durant el segle XIX, la vila es veu sacsada, també, per les turbulències polítiques que es visqueren en aquesta etapa de la història tant local com europea. Són temps on la lluita entre el liberalisme i l'absolutisme es manifesten en diversos conflictes i en què aconseguir les llibertats proclamades a partir de la Revolució Francesa no era un camí fàcil.

Fent un breu repàs al context històric del segle XIX podem recordar que del 1820 fins al 1849 és el període de formació de l'Estat liberal espanyol.

En aquest període històric és quan s'implanta la primera Llei general de beneficència de 1822, que no tindrà llarg recorregut a causa de les dificultats que provoca la pervivència de l'Antic Règim per fer efectiva la nova legislació.

Per altra banda, entre els anys 1849/52, quan es considera que el liberalisme ja no té tornada es comença el procés de consolidació del nou Estat liberal i en aquesta segona etapa és quan es promulga la segona Llei de Beneficència, la de 1849, i la seva corresponent aplicació a partir de la Instrucció de 1852.

També s'ha de tenir en compte el nou Concordat de la Santa Seu amb l'Estat espanyol que se signa el 1851 que permetrà definir els camps competents de cada organització.

Serà a la segona meitat del segle XIX quan s'iniciarà la transició demogràfica i, per tant, dins aquest context podem emmarcar l'increment de la població a Porreres. El 1840 la vila tenia 3.967 habitants i el 1877 s'arribà a 4.934 veïns.

Segons l'estudi realitzat pel professor Pere Salas Vives, a la dita publicació, els pobles que tenien hospici en la segona dècada del segle XIX a la part forana eren Felanitx, Pollença, Lluçmajor, Sóller, Porreres, Sineu, Santa Margalida, Campos i Manacor. A partir d'aquesta informació es pot observar l'interès per cobrir les necessitats d'aquesta població, que devia ser un col·lectiu ampli, atès que per "pobres" en aquest moment s'hi inclourien totes aquelles persones que anaven a jornal i que si, per qualsevol causa, per exemple meteorològica, adversa, l'anyada no era bona, en patien les conseqüències.

Topònims de la vila de Porreres relacionats amb el tema

Després d'aquesta breu contextualització del títol de la comunicació m'agradaria fer un breu repàs a la importància que ha tingut en tot temps l'ajuda a la gent necessitada, perquè, com diuen molts

d'autors consultats, “de pobres sempre n’hi ha hagut” i, si bé és cert que en algunes èpoques històriques s’han construït instal·lacions per a donar-los aixopluc i per atendre’ls segons mereix qualsevol persona, en altres ha estat més bé una tasca de caritat cristiana i de solidaritat humana la que ha donat resposta a aquestes demandes.

Almoïna

Carrer de l’Almoïna.

“La Pia Almoïna era una institució que a Mallorca es remunta al segle XIII, i que tenia com a finalitat ajudar els pobres i malalts. A Porreres, la primera referència que se’n té és el testament de Francesc Móra qui el 1408 deixà una casa que tenia a l’Almoïna dels pobres de Porreres”.

Hospital

Seguint l’eix cronològic trobam l’Hospital de Porreres: La Dra. Maria Barceló i Crespí a la seva tesina *Porreres, contribució a l’estudi d’una vila mallorquina a la Baixa Edat Mitjana*. Porreres, 1984 p. 37:

Sembla que la primera notícia que tenim sobre l’hospital de Porreres, una altra institució assistencial, data de 1457 en què el bisbe de Mallorca donà llicència per a captar per tota l’Illa als donats de distintes ermites, esglésies i hospitals entre els quals hi figura el de Porreres quant al lloc i al temps en què es va fundar, bé és veritat que no en tenim cap prova, però com diuen MUNAR I ROSSELLÓ s’ha de considerar com una hipòtesi molt probable el que s’instal·lara en l’església primitiva, al quedar abandonada, després de la construcció de la segona església en la darrera meitat del segle XIV, lloc que encara avui s’anomena l’Hospitalet.

Aquesta institució assistencial a Lluçmajor data de l’any 1431, a Felanitx data d’un testament que llegà unes cases per a tal finalitat el 1456 i la creació de l’hospital de Campos data de l’any 1449. Amb aquestes dates veiem com els hospitals de les principals viles mallorquines tenen el seu origen a mitjan segle XV.

Els hospitals es mantenien de donacions i llegats piadosos que es distribuïen entre els malalts i pobres de la vila.

Amb aquest breu recordatori podem constatar que Porreres va tenir en tot moment cura dels més necessitats i que aquest fet no només es donava a la vila sinó que hi ha altres pobles on també trobam el carrer de l’Hospici o edificis que reben aquest nom.

Una realitat que es mantindrà durant tot l’Antic Règim per dues constants que no podem oblidar:

una, la importància que tenia l'Església en la societat, i l'altra que la distribució de la terra feia que fossin molts els jornalers que quan hi havia mala anyada haguessin de passar fam i fins i tot, haver de donar més quantitats de cereals als senyors de la terra.

Pràcticament tots els treballadors sense propietats, definits com a jornalers i obrers –en molts de pobles de Mallorca més del 50% dels habitants– estarien permanentment en aquesta situació, per no parlar de problemàtiques específiques relacionades amb l'edat o el gènere.

La pobresa en aquests moments seguirà molt condicionada per factors de sexe i d'edat. D'aquí que sobretot siguin els nins i els vells els grups de més risc, ja que per definició no es poden valer per ells mateixos. Però ho seran també les dones, per culpa de la seva dependència dels marits, d'ocupar una posició més marginal respecte del mercat del treball o per factors socials i purament biològics que expliquen una major proporció de vídues, en no pocs casos sense recursos propis.

Beneficència

No com a caritat sinó com un dret que té la persona. Aquest fet és el que marca l'estat de benestar i les línies d'acció a partir de la normativa que va sorgir de les Corts de Cadis.

L'objectiu de la caritat i de la beneficència pública no era tota la població, sinó aquells que eren considerats pobres. En certa forma, es tracta de permetre la perpetuació del nou ordre liberal gràcies al seu efecte de pacificació social, ja que no existeix la voluntat d'erradicar la pobresa –estructural o permanent– mitjançant la creació de serveis positius finançats per un sistema tributari estatal i redistributiu.

Però qui eren els pobres, els principals destinataris de l'assistència liberal? Certament és una pregunta més difícil de contestar del que sembla a primera vista, la qual cosa pot fer variar el mateix concepte de beneficència. En línies generals, un pobre era aquella persona que no tenia recursos materials –ni humans– per valer-se per ella mateixa. Necessitava l'ajuda d'altres per poder sobreviure. En principi, per tant, no entraven dins aquesta definició aquells que percebien rendes suficients i els que tenien treball remunerat habitualment. En certa forma, d'aquest criteri es derivaven les llistes oficials de pobres que elaboraven les institucions, els quals, tot seguint la racionalització liberal, eren els únics que podrien ser assistits per la beneficència. Ara bé, es tractava d'un enquadrament obert, amb la possibilitat de sortir-ne, però també d'entrar-hi per a una gran majoria de la ciutadania. Tampoc no s'ha d'obviar que paral·lelament existien mecanismes per ajudar en casos de necessitats puntuals els sectors de població que hem de considerar situats en el llindar de pobresa.

L'Hospici de Porreres

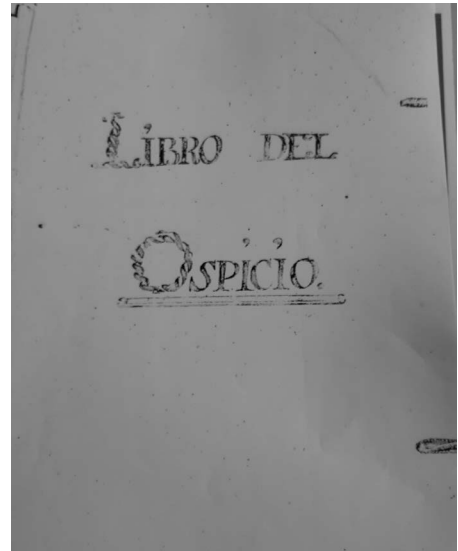
El 1819 va ser un any de molt mala anyada a tot Mallorca, fet que va perjudicar molt a tots els jornaleros més pobres, ja que es quedaren sense feina i en aquell temps era sinònim de passar fam.

El 1820 va caure una gran nevada damunt Porreres els dies 10 i 11 de gener, aquesta adversitat atmosfèrica enfonsà els jornaleros i les seves famílies en la més profunda misèria, com es detalla en *Libro del Ospicio* escrit pel Mn. Rafel Esteve, rector, i una vegada fets els Estatuts pel Secretari.

Habiendo caido mucha nieve en esta Villa y su término en los días diez, onze y siguientes de enero del presente año mil ochocientos veynte, las familias de los jornaleros quedaron reducidas à la ultima miseria no pudiendo ganar el jornal diario unico recurso que les quedava. La cosecha havia sido mula pues apenas igualo la simiente que havian sembrado; lo cual causaba el que los Hacendados y Pudientes no pudiesen ayudar à los otros quando apenas podian procuraran a lo que era necesario à sus familias. Esta Villa presentaba por todas partes la imagen de la miseria; hombres y mugeres hiertos de frio discurrían abandonados por las calles buscando quien los socorriese. En estas circunstancias el S^{or}. Cura Parroco llamo à los S^{res}. Presbiteros Agustin Font Bartolome Sitjar Vicarios Juan Verd Francisco Feliu Beneficiados y Bernardo Escarrer Acogido diciendoles que fuesen por todas las Casas de los pobres y les repartiesen pan y legumbres en proporcion de su necesidad. El zelo y actividad con que cumplieron su comision los indicados Presbiteros sin arrendarse por la mucha nieve que caia, ni por lo intrasitable que estaban las calles ni por la obscuridad de la noche proporciono a los pobres el remedio en tiempo oportuno con lo cual calmo la inquietud del Pueblo.

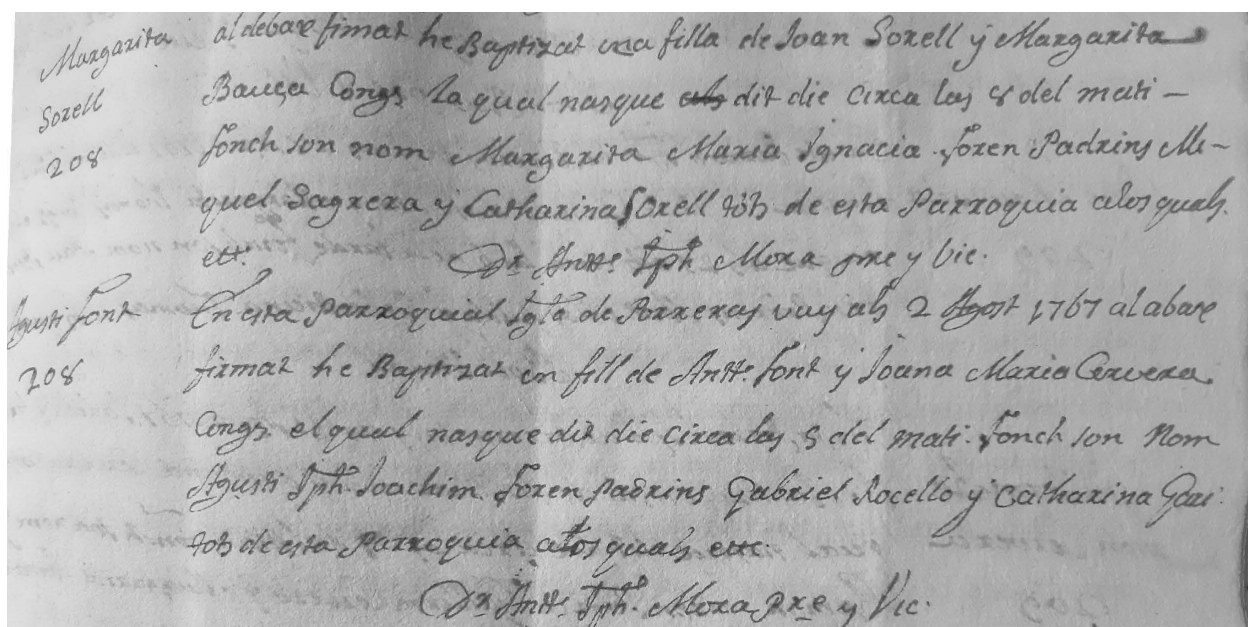
Habiendo caido mucha nieve en esta Villa y su término en los días diez, onze y siguientes de enero del presente año mil ochocientos veynte, las familias de los jornaleros quedaron reducidas à la ultima miseria no pudiendo ganar el jornal diario unico recurso que les quedava. La cosecha havia sido mula pues apenas igualo la simiente que havian sembrado; lo cual causaba el que los Hacendados y Pudientes no pudiesen ayudar à los otros quando apenas podian procuraran a lo que era necesario à sus familias. Esta Villa presentaba por todas partes la imagen de la miseria; hombres y mugeres hiertos de frio discurrían abandonados por las calles buscando quien los socorriese. En estas circunstancias el S^{or}. Cura Parroco llamo à los S^{res}. Presbiteros Agustin Font Bartolome Sitjar Vicarios Juan Verd Francisco Feliu Beneficiados y Bernardo Escarrer Acogido diciendoles que fuesen por todas las Casas de los pobres y les repartiesen pan y legumbres en proporcion de su necesidad. El zelo y actividad con que cumplieron su comision los indicados Presbiteros sin arrendarse por la mucha nieve que caia, ni por lo intrasitable que estaban las calles ni por la obscuridad de la noche proporciono a los pobres el remedio en tiempo oportuno con lo cual calmo la inquietud del Pueblo.

Las relaciones que dieron estos Señores Comisionados al Cura Parroco le hicieron conocer ser necesarios recursos extraordinarios. Para procurandos se presentó al Ayuntamiento al anochever del día once quien le propusiera del Voto Real Carlos III. y del Regidor Decano Bartolome

Només el primer paràgraf ja ens ofereix una imatge de la greu situació del moment. Tenint en compte la dimensió solidària de l'Església, és evident que fos el clero qui davant les dificultats que podien tenir moltes famílies de la vila, fos el primer col·lectiu que es posàs al davant per donar solució ràpida a la manca d'aliments.

Val la pena fer notar que des del primer moment hi ha un nom que avui ens resulta familiar: Mn. Agustí Font, qui el 20 de setembre de 1850 donaria la seva casa que tenia el carrer de Na Reya, a favor de l'Ajuntament i del rector, perquè servis de convent de les Germanes de la Caritat i d'hospital per als pobres de la vila.

Las relaciones que dieron estos Senores Comisionados al Cura Parroco le hicieron conocer ser necesarios recursos extraordinarios. Para procurarlos se presento al Ayunt^o. al anochecer del dia onze quien á propuesta del Señor Bayle Real Cristoval Mora y del Regidor Decano Bartolome Escarrer puso á disposicion del S^{or}. Cura Parroco todo el dinero de que podia disponer que ascenió a tt. diciendole lo repartiase entre los pobres segun el conocimiento que de ellos tenía y que si esto no alcanzaba á sacarlos del apuro en que se hallavan lo avisase de nuevo en cuio caso el Aynt^o. declararia hallarse en circunstancias extraordinarias y haria uso de sus facultades de que se halla revestido las cuales siendole nativas se hallarian expeditas por la suprema Ley del bien publico.

La segona acció fou informar a l'Ajuntament i, encara que el document no diu la quantitat exacta que va aportar per repartir entre els necessitats, sí que s'esmena la bona disposició per col·laborar ajudant els qui havien quedat sense feina i no tenien res per menjar.

Així i tot, el rector va ser conscient que no era suficient saber quantes famílies tenien necessitat o haver-los donat menjar un dia. Era necessari trobar una solució que tingués més recorregut i poder oferir un servei a tots els necessitats.

Segons informa el professor Pere Salas Vives, la beneficència estava regulada per la normativa sorgida de les Corts de Cadis de 1812 i, per tant, és possible que es tenguessin notícies de com en altres pobles de Mallorca ja s'havien obert hospicis per acollir els pobres i/o malalts. Porreres davant aquella situació provocada pel clima advers i la distribució de la terra, principal font de

riquesa, que estava en mans de les famílies més benestants, va creure que era el moment d'obrir un hospici.

Calculando el Cura Parroco que medio se podia usar para remediar tantas necesidades conocio que el mas eficaz de todos era erigir des de luego un Ospicio en el cual se repartiase diariamente â los pobres una comida bien condimentada. Por lo que se present otra vez al Ayun^o. el dia doce â las onze de la mañana y proponiendole este pensamiento le respondió el Ayun^o. que no solo aprobava el que se erigeses un Ospicio si que tambien salia garante de lo que fuese necesario para su ereccion y manutencion.

Animado el Cura Parroco de una resolucion tan generosa y cristiana con lo cual los que representavan el Pueblo de Porreras dieron una prueba evidente de que los naturales de esta Villa no havian degenerado de sus mayores cuia magnificencia y caridad havia admirado â los demas habitants de esta Isla; de la cual seran eternos monumentos la hermosura de la la Casa de nuestro Dios su magnificencia y riqueza como tambien los varios edificios publicos; y sobre todo la multitud de pobres forateros que hasta dia de hoy han venido de todas partes en esta Villa atraidos de las abundantes limosnas con que estos vecinos desplegavan su piedad cristiana deternimo erigiren el mismo dia un Ospicio en los terminos insinuados. A este fin llamó â todos los Eclesiasticos del Pueblo; y manifestandoles su resolucion les suplico coadjuahacen por su parte â un establecimiento que tanto bien y honor proporcionaria al Pueblo que los havia visto nacer. Unanimamente le contestaron estar prontos â contribuir al dicho establecimiento con todas las facultades que estuviesen â su alcance; que tanto por su caracter como por su inclinacion anelavan ocasiones de ser utiles â sus hermanos; en prueba de lo cual prometieron aceptar y cumplir las Comisiones â que se les destinasen; y que podia estar seguro de que ni la nieve y agua que caia les impidiria el cumplir lo que se les encargase.

A poc a poc, es van fent passes per concretar la creació d'un hospici a Porreres i contextualitzat en l'època hem d'entendre que sorgeix com una resposta a la caritat –avui en dia diríem solidaritat–, que tenen i han de tenir les persones que vivien els valors de la religió cristiana, que com sabem a principis del segle XIX eren tots. Per a les persones d'aquella època el que se'ls havia transmès a través de la formació cristiana davant la importància d'ajudar els pobres, era una necessitat i una forma de donar resposta al que havien llegit o escoltat de l'Evangelí.

El Cura Parroco no obstante de tener bien conocido el caracter bondadoso de sus Eclesiasticos no dejo de admirarse de un ofrecimiento tan generoso y de que hay tan pocos ejemplos y usando de el desde luego resolvio que el D^o. Miguel Danus Dⁿ. Miguel Marimon Dⁿ. Agustin Font Dⁿ. Juan Verd Dⁿ. Francisco Feliu Dⁿ. Bartolome Sitjar y Dn Bernardo Escarrer formasen las listas de los Pobres que el dia siguiente havian de tomar Racion; preveniendoles que este trabajo aunque tan arduo y complicado havia de estar concluido en cuatro horas para

poder calcular â tiempo las prevenciones que havia de hacer, Resolvio tambien que Dⁿ. Gaspar Jaume se cuidase de que no faltase leña en el Ospicio y lo mismo Dⁿ. Jayme Sitjar con respeto a las verduras; y en fin les dijo a todos que esperaba estarian prontos para todo lo que se ofreciese; como en efecto todos contribuieron a que nada faltase ni de utensilios ni de otra cosa.

Pas a pas es van implicant més persones en el projecte de l'Hospici i es van anotant tasques que són bàsiques per poder seguir: per una banda, donant aliment a les famílies que han quedat sense recursos, a la vegada que es cerca un habitatge que pugui donar cabuda a tots els estris necessaris.

A las dos de la tarde pasó el Cura Parroco â la Casa que habitava Dⁿ. Damian Estelrich, la que con el consentimiento de este havia de ser servir de Ospicio presunta la licencia del S^{or}. Propietario de ella Dⁿ. Nicolas Siquier; y la hallo desprovista de todo pues que ni havia leña ni verdura ni utensilios ni muebles; mas luego tuvo la satisfaccion de verla provista de todo lo necesario; siendo tal la actividad de los Señores Comisionados que antes de las tres hervian ya tres calderas de las catorse que fueron menester para al primer repartimiento. Todo sobraba; y a las onze de la noche quedaron listas seis sientas rationes numero que excedia un poco al de los pobres (contenidos en las listas) que a las cinco de la tarde havian presentado los encargos de su formacion.

Solo el que lo vio puede formar idea de lo mucho que se hizo en este día memorable en el cual dio Porreras un ejemplo de caridad y difícl de ser imitado. Tuvieron mucha parte en ellos las Mugeres de los pudientes. La menor insinuacion que se les hizo fué suficiente para presentarse con gusto a server al Ospicio dando a entender con su prontitud y buenos modos de que tenían presente a JesuCristo en las personas de aquellos pobres; de lo cual dieron diferentes pruebas por espacio de muchos meses cuidando de dos en dos de la economia interior de la casa preparando con sus mismas manos el pan y sopa y repartiendolo a los pobres; sin desdeñarse aun de los mas mecanico como es barrer la casa limpiar los utensilios preparar las verduras y legumbres amasar en pan etc. Cunatos consuelos propiciarion a los infelices estas señoras con su afabilidad.

La narració tan detallada de la ubicació de la casa: de qui l'havia habitada, de qui era el seu propietari, de com ràpidament moltes persones donaren una mà tant per preparar el dinar, cuinar, fer el pa, netejar... dona idea de la transcendència que va tenir la posada en marxa de l'Hospici.

Arribat aquest punt, per a mi ha estat interessant ressaltar que la casa triada hagués estat habitada pel prevere Mn. Damià Estelrich Pastor, que havia estat Bibliotecari Episcopal, com consta en el llibre de Defuncions, havia nascut a Porreres el dia 17 d'octubre de 1771, era fill de Miquel Estelrich i d'Apol·lònia Pastor. Li posaren els noms de Damià Joaquim Josep. Va morir dia 4 d'octubre de 1841 “cerca de la sínia bona de can Serol del termino de Palma, de edad de 70 años”.

També gràcies a la bona informació de Mn. Joan Rosselló Lliteras he pogut saber que D. Nicolau

a los pobres una racion competente en pan y sopa bien condimentada por lo cual esperaba que se abstendrian de pordiosear; en efecto siguieron los repartimientos todos los dias. El Cura Parroco para dar solides a este establecimiento y para reunir a su favor las voluntades de todos sus Parroquianos el Domingo siguiente al Ofertorio de la misa mayor hizo un discurso al Pueblo en que provo la necesidad y utilidad de un Ospicio ja porque en el quedarian socorridas todas las miserias de un modo mas conforme a las leyes de la Caridad Cristiana y ya también porque era un medio eficaz de desterrar la olgasanaria madre fecunda del desorden de vicios y miserias y ya en fin economisandose las limosnas alcanzarian mayor al alivio de los miserable, lo cual era de una absoluta necesidad en un año de tanta miseria; por lo que (dijo) estava resuelto llevar a debido efecto lo empezado esperando se reunirian todos los Parroquianos pudientes, a cuiio fin los convidava a todos para calcular en una Junta los medios que se devian seguir señalando par lugar de reunion la Capilla de la Virgen del Rosario el dia siguiente al anochecer.

En la mencionada hora y dia el Cura Parroco acompañado del Ayun^{to}. pleno pasó a dicha Capilla del Rosario a donde concurrieron muchos Ecclesiasticos y seglares y habiendo antes suplicado al Padre de las luces les condeiese las que havian menester para resolver un asunto en que tanto se interesava la humanidad; convenieron todos los asistentes en establecer un Ospicio del cula havian de ser Protectores el Ayun^{to}. y Cura Parroco y que havia de ser gobernado por una Junta compuesta de un Ecclesiastico y cuatro Seglares. Se convino tambien en abrir una suscripcion voluntaria para matener al dicho Ospicio. Por fin se resolvió que el dia dies y nueve del mismo mes despues de las oraciones en Casa del Cura Parroco se celebraria segunda Junta compuesta del Ayun^{to}. y de los que se hubieran suscrito en la cual de entre estos serian nombrados los que havian de componer la Junta de Caridad que havia de gobernar el Ospicio. Se efectuo esta Junta en los terminos convenidos y fueron nombrados por unanimidad de votos Dn. Juan Verd Pro, el Hor Juan Felu, el H^{or}. Damian Mora el H^{or}. Cristobal Verdera y el S^{or}. Jayme Sitjar; los cuales reunidos en la misma Casa del Cura Parroco declararon instalada la Junta de Caridad. En fe de todo lo cual firmo en el dia y año mencionado.

Rafael Esteva Econ. de Porreras

Aquestes primeres pàgines del *Libro del Ospicio* ens donen molts de detalls de com a partir d'un esdeveniment climatològic, que seria bo poder aprofundir, però per la manca d'informació no podem saber l'abast que va tenir. Clergat, autoritats civils i seglars posaren fil a l'agulla per donar remei a una necessitat bàsica del moment.

Els porrerencs recordam com una gran gesta la data del 14 de gener de 1954, tot un poble en un sol dia va obrir un camí nou a Monti-sion, però em sembla meritòria la data del 12 de gener de 1820 perquè es repartiren 600 racions de menjar per a la gent necessitada, un gest de solidaritat que paga la pena remarcar. Però a la vegada s'ha de reconèixer la bona feina de moltes dones, la

gran organització de cada tasca i el nom de D. Nicolau Siquier, Mn. Damià Estelrich, el rector Mn. Rafel Esteva, cadascú va fer una aportació important: visualitzar i donar resposta a una necessitat. El rector, Mn. Rafel Esteva, per la seva iniciativa i compromís, primer de tot pel clergat i després per l'Ajuntament, perquè es va implicar amb el seu projecte.

Mn. Damià Estelrich, el prevere que havia habitat la casa, que en poques hores seria l'Hospici, i sabia de les seves possibilitats pels grans espais que tenia per poder preparar l'aliment que posteriorment es repartiria.

I D. Nicolau Siquier, propietari de la casa on s'establí l'Hospici o Casa de Beneficència. De la bona entesa entre societat civil i religiosa, el diumenge següent es pogué anunciar la creació d'aquella nova Casa de Beneficència, contant en tot moment amb l'ajuda de moltes dones que preparaven el dinar i també el repartien a les cases necessitades, a la vegada que tenien cura de la neteja de dita casa. Per tal de tenir futur l'obra benèfica iniciada arrel de la nevada de gener de 1820, es va constituir una Junta formada per quatre seglars i un prevere, a la vegada que es va obrir una subscripció voluntària entre les famílies més acomodades per poder cobrir les seves necessitats. La primera reunió va ser a la capella del Roser i la segona es va celebrar a la Rectoria. Formaren part de la primera Junta de Caritat D. Joan Verd –prevere–, els honorables Joan Feliu, Damià Mora, Cristòfol Verdera i el Sr. Jaume Sitjar.

El dia 20 de gener es va reunir a la “Casa del Ospicio” la Junta de Caritat i nomenaren per unanimitat el recaptador, D. Joan Verd i el secretari, D. Jaume Sitjar.

Dia 23 de gener, també a la “Casa Ospicio” es reuniren novament la Junta i els senyors protectors i resolgueren elaborar uns estatuts.

El dia 26 de gener la Junta de Caritat, els senyors protectors i el rector ja tenien els Estatuts aprovats per l'Ajuntament, que tenien 20 articles i un article final únic:

A los veinte y seis de Enero de mil ochocientos veynte unidos los S^{res} de la Junta de Caridad en la Casa del Ospicio se presentaron los S^{res} Protectores de esta Casa y habiendo tomado asiento dijo el S^{or}. Cura Parroco haver ya despachado la Comision que se le habia encargado y que el Ayunt^o. habia aprobado los estatutos que han de regir en esta Casa y que son los siguientes.

1º... La Junta de Caridad debera componerse de sinco vocals: Uno Ecclesiastico, que nombrará el Cura Parroco; cuando y como le paresca; y cuatro Seglares nombrados por el Ayunt^o.

2º... El cargo de vocal seglar duraria dos años devriendose mudar por mitad cada año dia doce de Enero en cuio dia fue erigido el Ospicio en esta Villa. Para el nombramiento de dichos

Vocales la Junta propondra al Ayuntamiento dos sujetos para cada uno de los que hayan de salir y el Ayun^{to}. nombrará al que major le paresca.

3º... La Junta obrará con independencia del Ayun^{to}. y Cura Parroco excepto en los casos que se prevendran. La Junta deverá cuidar de la Economia y buen gobierno del Ospicio, y de que queden socorridos todos los Pobres de esta Villa y su termino, a cuió fin formará tres listas nominales. Una de pobres llamdos mendigos; Otra de los de infortunio; y la tercera de los pobres enfermos: notando a continuacion del nombre de cada uno los socorros que se le han de subministrar.

5º... Ningun Vocal de la Junta podra por si solo ni añadir ni quitar nombres en dichas listas, ni disponer la menor inversion de los caudales propios del Ospicio pues por esto se les deja la facultad de llamar Junta siempre que lo juzgue conducente.

6º... Se tendrá una session cada semmana en el dia y lugar que determinase la misma Junta; la cual devera devera avisarlo por medio de oficio a los Señores Protectores del Ospicio; que lo son el Ayun^{to}. y Cura Parroco: quien podran asistir a las juntas, pero sin voto mas que el consultivo.

7º... Amas de estas sesiones semmanales la Junta las podra celebrar cuando le paresca, y debera siempre que lo pida alguno de sus Vocales avisando en este caso a los otros Vocales por medio del Mayordomo del Ospicio. En los casos arduos podra avisar a los Señores Protectores a fin de que la ayuden con sus luces.

8º... Todos los Vocales tendrán sus votos iguales. La sola pluralidad decidirá las dudas que se propongan. Siempre que haya discordancia de que pueda dimanar responsabilidad se pondran los pareceres por escrito; y en este caso se tendrá la atencion de ceder el lugar preferente al Vocal Ecl^{co}. arreglandose los demas por su edad respectiva.

9º... La Junta nombrará de entre sus cuatro Vocales seglares un Secre^o que lo sera con voto y tendrá la obligacion de extender las deliberaciones en el Libro de Actas de la Junta, dar de ellas las copias que sean necesarias, pasar oficios, formar listas, estados o relaciones etc.

10... Nombraran tambien de entre sus Vocales un Recaudador, o Depositario, quien lleve asiento en otro libro de las entradas y salidas de cualquier especie que sean tanto de lo perteneciente al Ospicio, como a los pobres en particular. Quien debera rendir cuentas siempre que la Junta se lo mande.

11... En los 1os dias de Mayo Sert. y Enero se formarán los ajustes de los 3os. que les

correspondan. A principio de cada año repasaran cuentas generals. Pasadas estas se reintegrará al Recaudador siempre que alcance; y en caso de resultar deudor depositara lo que deba en buena moneda en la Caja del deposito. Los depositos de los pobres en particular si los hubiese seran guardados en la misma Caja pero con separacion.

12... Tanto para los ajustes de los 3o^s como para las cuentas generals la Junta avisara con dos o tres dias de anticipación a los Señores Protectores a fin de que asistan a la rendición de cuentas por si o por su Comisionados; quienes podran exponer su parecer sobre los que juzguen digno de enmienda; pero sin precisar a la Junta a que lo siga; y solo en el caso de ser desatendido su dictamen podrá mandar extenderlo en el libro de Actas de la Junta y elevarlo luego a conocimiento del Ayun^o.; quien ohidas que sean las partes decidira en justicia.

13... Luego que se hayan pasado las cuentas generales se manifestará al publico la distribucion de todos los caudales recibidos con expresion de su procedencia y ultimo destino asi de los distribuidos como de los que queden existentes. Para cuyo efecto el Secr^o. formará un Estado que con las firmas de los Vocales y Señores Protectores que hayan asistido a los actos de rendición de cuentas, se fijará en la puerta principal del Ospicio para justificación de los Vocales y satisfaccion de los contribuyentes.

14... Siempre que entren Vocales nuevos la Junta formará un Inventario de todo lo perteneciente al Ospicio.

15... La Junta nombrará un mayordomo quien cuidará de que tengan efecto las resoluciones de la misma.

16... Será obligacción de cada uno de los Vocales celar sobre las necesidades del Pueblo; y principalmente el Vocal Ecl^{co}. Cuidará de que los pobres reciban lo que este asignado; visitando a los Enfermos para precaver todo descuido y atender a que no mueran sin los Sacramentos y auxilios tanto corporals como espirituales a que son acrehedores.

17... La Junta usará de los medios que mejores le parezcan a fin de que nada falte a los pobres, admitiendo suscripciones, legados pios, donaciones, creando censos, contrahiendo empeños si es necesairo etc. O hacienda qüestaciones en la forma modo y tiempo oportuno.

18... Una de las principales atenciones de la Junta sera proporcionar a cada uno de los pobres el hacer valer los medios de subsistir que les ha dado la Divina Providencia.

19... A este fin nombrará de su mismo seno una Comision de los Vocales quienes con el nombre de Comision de industria procurará trabajo proporcionando a cada uno de los probres;

zelando en que no haya ningún olgasan; para lo cual se formará un arrgelo separado.

20... De lo que ganaren trabajando los que reciban auxilios del Ospicio se dejará la parte que sea bien vista a la Junta a favour del mismo.

Articulo Unico

Esta Junta no podra tartar en sus Sesiones de asuntos agenos a su particular instituto; ni permitir que los fondos del Ospital se estraigan para otros destinos.

La Junta habiendo ohido el voto de Iso Señores Protectores del Ospicio resolvió unanimamente observar los ante dichos estatutos y cuidar de que por ellos fuese gobernada la casa y con esto se levantó la session.

Jaime Sitjar Vocal Secretº

Dia 20 d'abril el Sr. Bisbe va visitar la "Casa Ospicio", després d'haver administrat el Sagrament de la Confirmació a la Parròquia. La Junta el va esperar al portal i després de mostrar-li les dependències, li explicaren com era el seu funcionament, del qual en va quedar molt content i va agrair aquesta tasca tan encomiable. És important destacar que tant li va agradar que va manifestar que ho impulsaria a altres pobles perquè ho coneguessin i imitassin. Per acabar va dir que en compliment de les lleis de beneficència de la monarquia, havia expedit dos decrets en els quals aprovava les mesures que, a favor d'aquesta casa, li havien proposat els senyors protectors.

"Dia veynte de Abril de 10ochocientos veynte el It^{mo} S^{or} Dⁿ Pedro Gozales Vallejo Obispo de Mallorca después de haver administrado en esta Parroquia el sacramento de la Confirmacion acompañado del Cura Parroco y de todo el Clero como tambien del Sor Alcalde Constitucional y Señores Concejales y juntamente de las personas mas distinguidas del Pueblo vino a visitor esta Casa del Ospicio. La Junta lo recibio en el portal de dicha Casa y le manifesto no solamente las Oficinas de ella y tambien el metodo que seguia para su gobierno y los medios de que se valia para para mantener la multitud de pobres que estaban allí presents. Su It^{ma} manifesto quedar satisfecho del Zelo con que la Junta havia establecido el buen orden que havia observado en aquella Casa y dio publicamente las gracias no solamente a los Señores de la Junta sino tambien a todos tanto Ecle^{cos} como seglares que havia contribuido para este establecimiento; añadiendo que se prometia que contuarian con el mismo zelo y actividad y que el por su parte contribuiria para que se considerase por creer q^e este establecimiento era uno de los establecimientos mas gratos a Dios mas conformes a la piedad cristiana y mas provechosos al estado; y que usando de las nativas facultades concedia cuarenta dias de indulgencia a cualquiera q^e contribuiere por limosnas de qualquier especie que fuese a favor de esta Casa por cada vez que lo hiciera; y para dar una prueba de lo muy satisfecho a q^e quedava dijo que persuadiria a todos los pueblos que iba

a visitor imitasen este ejemplo erigiendo casas de beneficencia semejantes a esta (se sabe que lo ha hecho). Por ultimo dijo que cumpliendo con las leyes de beneficencia de la Monarquia habia expedido dos Decretos uno con fecha de hoy y otro con fecha de ahier con los cuales aprobava las medidas que a favor de esta Casa le havian propuesto los Señores Protectores de la misma; con esto se despidio y los Señores de la Junta mandaron notar en su libro de Actas todo lo q^e va indicado; pasando todos juntos a la Casa de la Rectoria en donde se hospedava S. Il^{ma} para darale las gracias por tan señalados beneficios que acabava de dispensar a esta Casa de Caridad de que doy fe.

Jayme Sitjar Vocal Secretario”

La Junta novament es va reunir a la “Casa Ospicio” dia 17 de setembre per deixar constància per part del batle constitucional, D. Jaume Gelabert, d’haver rebut el reglament o pla general i nomenar quatre zeladors, un tresorer, un comptable i una Comissió de Caritat formada per quatre persones i el secretari, a més dels vocals nats que eren el batle i el rector.

La sessió de dia 20 de setembre celebrada per la Comissió de Caritat de l’Hospici va resoldre proposar un questor de vi, l’oferiment de tres lliures mensuals de llimosnes per part de D. Josep Francesc de Villalonga i Desbrull i, a proposta del rector, es va nomenar un recaptador de totes les llimosnes eventuals.

El primer d’octubre es va celebrar una nova sessió de la Comissió de Caritat en la qual s’autoritzava el zelador a admetre de bell nou qualsevol pobre sempre que necessitàs la ració. La Comissió també va autoritzar el rector perquè observàs el majordom de la casa.

A la sessió celebrada el 22 d’octubre hi assistiren els membres de l’Ajuntament, la Comissió de Caritat i els senyors zeladors. Es va proposar una comissió de caudals, una altra de llenya i estris, una altra d’indústria i una altra de fàbrica. Cada una d’aquestes comissions estava formada per un regidor, un vocal i un zelador. A la vegada es va donar poder al rector per establir el pla d’obligacions i facultats que ha de tenir cada comissió. També es va demanar al bisbat que donàs alguna ajuda.

Dia 2 de novembre es va tornar a reunir la Comissió de Caritat juntament amb l’Ajuntament i els zeladors i es va resoldre quina tasca corresponia a cada una de les Comissions. També es va acordar que des del dia 4 el repartiment es fes tots els dies a les set del matí.

La normativa

La beneficència ja queda regulada a les normatives sorgides de les Corts de Cadis, que després serà seguida per la primera llei general sobre la matèria de 1822.

Així un decret de les Corts de 1821 creà la Junta de Beneficència per regir aquests establiments benèfics, però no fou fins el 24 de juny de 1822 quan fou constituïda la Junta a Porreres.

Amb l'entrada del règim absolutista el 1823, l'Hospici deixà de funcionar.

El professor Pere Salas Vives en el capítol *La beneficència i l'assistència social a Mallorca en el marc de l'Estat liberal: 1820-1930*, ho explica molt acuradament.

L'objectiu de la caritat i de la beneficència no era tota la població, sinó aquells considerats pobres ... els pobres eren aquells que no tenien recursos materials –ni humans- per valer-se ... es tractava d'un enquadrament obert, amb la possibilitat de sortir-ne, però també d'entrar-hi... Eren els treballadors sense propietats, qualificats com a jornalers i obrers... però encara es pot dir més. La pobresa està condicionada a l'edat i al sexe, per tant les dones per culpa de la seva dependència dels marits ocuparen un lloc marginal...

I què rebien els pobres de la beneficència? En principi tot allò que els havia de permetre pal·liar el seu estat d'extrema necessitat i així poder sobreviure.

La beneficència durant el primer liberalisme a Mallorca (1820-1849)

La característica principal d'aquest període que comença el març de 1820 amb el jurament de Ferran VII de la Constitució de 182, fou l'establiment d'un règim plenament liberal a l'Estat espanyol. En conseqüència, les autoritats voldran fer efectives les prescripcions que en matèria assistencial figuren al mateix text constitucional, i concretament a l'article 321 on es reclama per primer cop per a l'estat i per als organismes públics que en depenen, l'assumpció i el control de l'assistència social. Els primers afectats són els ajuntaments, que en general veuen augmentada la dependència del poder central, però al mateix temps la capacitat administrativa. És més, els municipis, segons la Constitució, són els que han de tenir cura de la beneficència.

Per fer efectives aquestes disposicions generals, es promulgarà la primer Llei per a l'establiment general de beneficència de 23 de gener de 1822. Com era d'esperar, el text, després d'establir les bases de la normativa que ha de regir el ram, fa recaure el pes de la gestió i l'administració sobre els ajuntaments, encara que en ocasions també suposava una mena de reciclatge de les institucions que durant l'Antic Règim gestionaven l'atenció al necessitats. ... Però la veritable novetat és que aquestes institucions, a més de municipalitzar la gestió i els recursos, hauran de respectar un determinat ordenament legal que determina les bases del seu funcionament. La concreció d'aquest fet s'aconseguirà gràcies a la creació de les juntes municipals de beneficència presidides pel batle, que havien de dirigir i vigilar les esmentades institucions. A més, a cada municipi s'haurà d'establir una junta de beneficència pròpia, amb l'objectiu de tenir

cura dels assumptes assistencials de la població considerada pròpia i tot actuant com a auxiliar de l'ajuntament. Per altra costat, el text rebutja frontalment la caritat privada, i aquesta serà una de les principals diferències de la següent Llei general de beneficència.

...

En línies general la situació a Mallorca, igual que la de la resta de l'Estat, fou més aviat caòtica durant el període, a causa de les pròpies deficiències de finançament inherents a la llei de 1822 quan aquesta es va aplicar, pels canvis en el model assistencial que patiren les institucions benèfiques amb els successius canvis de règim i a causa dels problemes que creà la desamortització amb posterioritat. Tot plegat restà autonomia a les institucions benèfiques, en el moment en què havien d'afrontar el repte de secularitzar l'assistència i d'atendre tots els pobres estructurals de les seves respectives àrees d'actuació. Per si això fos poc, encara es mantenia el model econòmic de l'Antic Règim, caracteritzat pel pes de la gran propietat i la seva extremada dependència de la producció d'oli i dels cereals. En aquest context, no seran estranyes encara les crisis de subsistència, com l'ocorreguda els anys 1846 y 1847, en part provocada per la intensa sequera que va patir Mallorca, que tengué la particularitat de fer augmentar notablement la pobresa extrema de la població i, per tant, la demanda d'ajuda.

Tota aquesta problemàtica general es podrà comprovar de forma més acurada en l'anàlisi de les grans institucions de beneficència provincials i de la pràctica municipal."

Hagueren de passar 17 anys perquè refluís la institució que la caritat dels porrerencs havia bastit. La Junta nova de Beneficència, formada per la llei de 20 de juny de 1849, trobà un punt ferm de recolzament en la donació que el 20 de setembre de 1850 va fer el capellà porrerenc Mn. Agustí Font, que ja havia estat el braç dret del rector Esteva (mort el 1839) en la fundació de l'anterior Hospici. També regia la parròquia un nou pastor, caritatiu i zelós, Mn. Josep Perelló, ecònom des del 3 d'abril de 1850. Aquests dos preveres restabliren la caritativa institució, que volgueren assegurar amb la fundació d'un convent de religioses que es dedicassin al servei de pobres i malalts.

Conclusions

Com diu el Dr. Pere Fullana i Puigserver "pobresa, beneficència i assistència social no han gaudit d'un excessiu interès historiogràfic".

La simbiosi entre caritat i beneficència i l'Església ha refrenat la investigació. Un estudi exhaustiu d'aquesta qüestió remetria a la beneficència com una determinada política social.

El mateix sistema liberal del segle XIX és dèbil i limitat i es recolza en iniciatives privades i, en

conseqüència, la beneficència es converteix en instrument de control social de la burgesia, de l'aristocràcia i d'un sector de l'església tradicional, però amb sensibilitat envers els desvalguts.

Aquesta comunicació, per tant, vol aportar una visió de com l'atenció als pobres ha estat una preocupació constant en qualsevol època, però, a través del temps, va trobant respostes diferents perquè de ser una acció caritativa de l'Església va passar a ser un servei que l'Estat atorga a les persones que per circumstàncies no poden tenir cobertes les necessitats bàsiques.

És interessant posar en valor la solidaritat del poble de Porreres el gener de 1820. Destacar que sense el voluntariat, ara i en aquell temps, no és possible anar fent passes cap a un món millor, on les desigualtats no continuïn essent una conseqüència de la mala distribució de les riqueses, sinó una oportunitat per revisar on es posa l'interès polític, econòmic i social per resoldre aquesta xacra que ha patit i pateix la humanitat.

Bibliografia

BARCELÓ CRESPI, Maria (1984) *Porreres, contribució a l'estudi d'una vila mallorquina a la Baixa Edat Mitjana*. Porreres.

DEYÀ BAUZÀ, Miquel; SALVÀ VIVES, Pere; CARO BLANCO, Fernanda; COORDINACIÓ D'AINA PASCUAL (2011) *De la beneficència a l'Estat del benestar. Història dels serveis socials a Mallorca (s.XVI-XX)*. Consell Insular de Mallorca. Departament de Benestar Social. Institut Mallorquí d'Afers Socials.

FULLANA PUIGSERVER, Pere (1991) *Pobresa, beneficència i Església a la Mallorca del segle XIX. Obertura d'un debat*. Randa.

HABSBURGO-LORENA, Luís S (1984) *Los pueblos de Mallorca*. La parte meridional de la isla. Parte de la obra *Las Baleares* descritas por la palabra y el grabado. Palma.

MUNAR OLIVER, G; ROSSELLÓ VAQUER, R (1979) *Història de Porreres*, I, Mallorca 1977; II, Mallorca.

ROSSELLÓ LLITERAS, J, *Ensayo entorno al Hospital de Porreras y las Hermanas de la Caridad, I*, manuscrit sense foliar, a l'AGGC, secció de Porreres.

ROSSELLÓ VAQUER, R (2005) *Noticiari de Porreres*. Ajuntament de Porreres.

Notícies relacionades amb Porreres a la revista *El Magisterio Balear*

ANTONI AULÍ GINARD

AINA MARIA TORRES FLORES

JOAN PONS JULIÀ

Introducció

La revista *El Magisterio Balear* (1873-1916) fou una publicació pedagògica especialitzada que sorgí durant un període polític i social molt convuls i que pretenia accomplir una sèrie d'objectius que, fins aleshores, cap administració ni cap altra revista oferia. En primer lloc, *El Magisterio Balear* constituïa un canal d'informació i difusió pedagògica, amb la publicació de conferències, articles, discursos pedagògics i, per altra part, la revista passava a ser una mena de butlletí informatiu de l'administració del magisteri, ja que des dels seus inicis es publicaven les vacants de les escoles, provisions de places (interines o per concurs de trasllat), política administrativa, reivindicacions professionals i salarials dels mestres. Tot plegat en vies de dignificar la figura del mestre i de donar prestigi social a tota la professió.

El Magisterio Balear fou una revista relacionada amb el món educatiu de les Illes Balears, que es va publicar entre gener de 1873 i setembre de 1936 i que feia difusió de les notícies de caràcter educatiu i pedagògic que tenien a veure amb la nostra comunitat. El primer número, editat el mes de gener de 1873, va donar veu a tots els professionals de l'ensenyament primari i, des dels seus inicis, constituí l'òrgan de l'Associació de Mestres de Primer Ensenyament de Balears. Va ser la continuació de la publicació *El Fomento Balear*, que en el seu darrer exemplar va reflectir la notícia de la creació de l'esmentada associació, l'agost del 1872.

Tot i que va aparèixer com una publicació desenal, amb el temps es va convertir en setmanal i fou una de les de més llarga durada a nivell estatal. El seu tiratge fou sempre modest, no arribant mai als cinc-cents exemplars, i la seva hegemonia es perllongà durant gairebé cinquanta anys. Tengué gran ressò i acceptació per part del Magisteri de les Illes Balears. Tant els lectors com els redactors foren treballadors i treballadores de l'escola pública. Aquest fet va contribuir a un major enfortiment de la identitat professional de la figura del mestre i, per extensió, de tot el col·lectiu de l'ensenyament. Tal com assenyalen Comas i Sureda (2014)¹: “(...) *les revistes professionals esdevindran un mitjà important en el procés de construcció de la identitat professional del mestre i en la configuració del discurs legitimador de la importància social de la professió (...)*”.

Entre els seus directors podem destacar: Antoni Umbert, Bartomeu Danús, Francesc Sancho, Joan

¹ COMAS, F. i SUREDA, B.: Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació, núm. 24 (juliol-desembre, 2014), pàg. 51-68. Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana.

Capó i Valls de Padrines i Francesc Rosselló Garí, entre d'altres.

La revista comptava amb una estructura més o menys fixa. Tenia una secció oficial, allà on s'hi reflectien disposicions legals i administratives del magisteri, i una altra "Secció doctrinal", de caràcter més pedagògic i didàctic, on eren nombrosos els articles aportats per mestres i pedagogs, expressament escrits per a *El Magisterio Balear* o provinents d'altres revistes de caràcter educatiu i pedagògic d'arreu d'Espanya. Després d'aquesta secció hi solien aparèixer notícies del col·lectiu de mestres, referides a l'àmbit estatal en general, i també específicament les que feien referència al magisteri de les Illes Balears, així com un apartat informatiu dedicat a les necrològiques de mestres. Els traspassos de mestres sempre hi apareixien com una informació destacada.

L'altra gran secció de *El Magisterio Balear* era la que es dedicava a la publicació de totes i cada una de les informacions diverses que generava l'Associació de Mestres de les Illes Balears, ja que, com hem dit, la revista era el seu òrgan d'informació i de difusió.

Context històric i social

A l'inici del 1873, any del naixement de la revista *El Magisterio Balear*, la situació en la qual es trobava l'Estat espanyol no era massa favorable per a l'educació. L'augment constant de població no es corresponia amb un desenvolupament socioeconòmic semblant, sinó més aviat amb una situació de misèria econòmica i social, el que suposava un augment de l'emigració, dirigida primordialment cap a Amèrica. Aquesta situació econòmica provocà sovint agitacions populars. Hem de tenir en compte que hi havia una població activa de 7 milions de treballadors/es –4 milions eren assalariats, la majoria emigrats del camp cap a les ciutats, mentre que més de dos milions pertanyien al sector agrari que treballaven per a terratinents–. Les ciutats no disposaven de condicions sanitàries suficients per rebre tanta aflluència de persones amb grans necessitats bàsiques no cobertes. Eren trapes de fam i de precarietat per a un gran sector de població que cobrava sous miserables, a causa de l'excés d'oferta de mà d'obra.

Mentrestant, la noblesa i l'aristocràcia miraven d'entrar en política, tenint la burgesia en contra, que es decantava pel ban progressista. Aleshores l'Església donava suport als carlistes, fet que els tornà molt impopulars i que va tenir com a conseqüència la desamortització de les seves propietats, la qual cosa provocà –de retruc– l'augment del patrimoni dels privilegiats.

Paral·lelament, el país es trobava en una situació de guerra civil, amb el setge de la ciutat de Bilbao per part dels carlistes i una situació política molt inestable, en la qual el regnat d'Amadeo de Saboya –primer rei elegit per un parlament– es veia rebutjat per carlistes, republicans i per tota l'aristocràcia borbònica. Aquesta situació provocà que el 10 de febrer de 1873 el rei abdicàs, proclamant-se la I República. Les diferències entre els partidaris d'una república centralista, amb un govern únic, i els defensors d'una república federal amb estats autònoms, es va desbocar produint-se per tota

la nació un alçament cantonal pel qual regions, ciutats i comarques es declararen repúbliques o cantons i es rebel·laren contra l'Estat, amb una gran violència.

Posteriorment, entre 1874 i 1916, es produïren un seguit d'esdeveniments: la restauració de la monarquia borbònica d'Alfons XII; la fi de les guerres carlistes; la redacció de la nova constitució (vigent fins a la dictadura de Primo de Rivera l'any 1923); la planificació de l'agricultura per regions i la privatització dels espais naturals; sublevacions republicanes i vagues repetides de treballadors durament reprimides per les forces de seguretat; la pèrdua davant la flota dels Estats Units de les colònies de Cuba, Puerto Rico, Filipines, Illes Guam i Marianes; la prohibició del treball a nins menors de 10 anys; el triomf del partit liberal a les eleccions de l'any 1901, amb la incorporació del sou dels mestres als pressuposts estatals, essent ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts el comte de Romanones; l'assumpció del tron d'Alfons XIII l'any 1902; la declaració del diumenge com a dia festiu sense pèrdua del sou laboral; la creació de l'Institut d'Estudis Catalans; la Setmana Tràgica a Barcelona l'any 1909, pel decret d'Antoni Maura d'enviar reservistes a la guerra del Marroc (obrers i pares de família que no podien pagar la quota que els alliberàs) on es cremaren esglésies i convents, i que es va saldar amb 78 morts, 500 ferits, 2000 detinguts i processats, 175 desterrats, 59 cadenes perpètuas i 5 penes de mort, entre elles la de Francesc Ferrer Guardia, creador de l'Escola Moderna; el naixement del sindicat CNT; l'assassinat del president Canalejas; i el nomenament del comte de Romanones com a nou president del Govern.

Respecte a l'educació, el 1857 durant el regnat d'Isabel II, s'havia promulgat la primera llei educativa integral coneguda com a Llei Moyano, que intentava solucionar el greu problema de l'analfabetisme que sofria el país. Progressistes i moderats confluïen en el tema de l'educació i foren aquests els que aconseguiren consolidar el sistema educatiu liberal, mitjançant una llei que recollia els principis fonamentals de gratuïtat relativa per a l'ensenyament primari, centralització, uniformitat, secularització i llibertat d'ensenyament limitat. El fet principal de la llei fou el control absolut i directe de les institucions educatives a través del Real Consell d'Instrucció Pública. El que no podem oblidar era el caràcter desigual d'aquesta llei educativa. En tot el que es refereix a la dona, la qual seguia ocupant un paper passiu en la seva culturització, creant matèries específiques per a elles dins de l'educació, fins i tot essent la titulació de mestra, l'única apta per a les dones.

Metodologia de feina

Donada la gran importància d'aquesta revista, que ens permet conèixer la realitat educativa i social de l'època a les Illes Balears, hem considerat interessant fer una recerca de totes les notícies relacionades amb Porreres dins el període 1873-1916, que ens apropi a aquest moment històric del poble. *El Magisterio Balear* com a premsa pedagògica especialitzada va néixer en un moment de conflicte social i polític. Tot i això, s'estava configurant un nou sistema educatiu liberal a l'estat. Es lluitava per aconseguir una presa de consciència del col·lectiu professional de l'educació en l'evolució de la seva tasca, fent-la més intel·lectual i científica, i la creació d'un òrgan de defensa

dels interessos professionals dels educadors –com va ser l'Associació de Mestres de Primer Ensenyament de Balears–, així com de la difusió de les seves reivindicacions. La nostra recerca ha consistit a seleccionar totes les notícies referides al poble de Porreres, que varen aparèixer durant aquells anys i ordenar-les per data, número de revista i pàgina en la qual es troba la referència. Durant aquells anys es publicaren notícies relacionades amb la vida quotidiana de l'escola i el poble (visites d'inspectors, casaments, jubilacions, sous, òbits, pressuposts municipals...), de la situació administrativa (escalafó de mestres, oposicions, subvencions, creació de noves escoles, oferta de treball, concurs de mèrits, nomenaments, cessaments, creació de Juntes Locals...) o de les pròpies iniciatives dels mestres (aportacions, subscripcions públiques, articles d'opinió, crítiques...). Tot aquest recull ens permet gaudir de la imbricació de l'escola i l'educació en el passat del poble, amb llocs i persones que molts reconeixereu, que ens transportarà a moments importants de la nostra història i que ens permetrà comprendre d'on venim i quines passes hagueren de donar els nostres avantpassats.

Notícies relacionades amb Porreres

DE 1873 A 1916
157 NOTÍCIES RELACIONADES
AMB PORRERES

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1873																
1874																
1875																
1876																
1877																
1878																
1879																
1880																
1881																
1882																
1883																
1884																
1885																
1886																
1887																
1888																
1889																
1890																
1891																
1892																
1893																
1894																
1895																
1896																
1897																
1898																
1899																
1900																
1901																
1902																
1903																
1904																
1905																
1906																
1907																
1908																
1909																
1910																
1911																
1912																
1913																
1914																
1915																
1916																

Año I. Palma 10 Enero de 1873. Núm. 1.

EL MAGISTERIO BALEAR

PERIÓDICO DE PRIMERA ENSEÑANZA.

Sale los días 10, 20 y 30 de cada mes.

<i>Puntos de suscripción.</i>	<i>DIRECCION Y REDACCION,</i>	<i>Precios de suscripción.</i>
—	<i>Consolacion, n.º 18.</i>	—
En la Administracion y en la Imprenta y Librería de D. P. J. Gelabert.	— ADMINISTRACION, S. Lorenzo, n.º 41.	Por trimestre. 1 1/2 pts. Por semestre. 2 1/2 " Por un año. 5 "

ADVERTENCIA.

Este número y el siguiente de EL MAGISTERIO BALEAR se repartirán á todos los antiguos suscritores de EL FOMENTO BALEAR y á todos los maestros de la provincia. Los que no quieran ser considerados como tales suscritores, se servirán devolver el periódico con solo escribir en la faja *no se admite* y devolverlo al correo.

Los maestros que quieran disfrutar las ventajas de la Asociacion se servirán adherirse, dirigiendo la carta al Director del periódico. Los que no devuelvan los dos primeros números se considerarán como suscritores.

Á LOS MAESTROS DE PRIMERA ENSEÑANZA DE ESTA PROVINCIA.

Reunidos un crecido número de vosotros el domingo 18 de Agosto del año último, con el objeto de conocernos personalmente y establecer entre todos relaciones de fraternal amistad para auxiliarnos mutuamente, se tomó el acuerdo de quedar constituidos en Asociacion bajo las bases de todas conocidas, y desarrolladas en el proyecto de reglamento que, con carácter de interino, se publicó con fecha 5 de Diciembre próximo pasado en el periódico de instruccion «El Fomento Balear.»

1873

11/10, núm. 30, pàg. 4. La Junta Provincial autoritza l'inspector de primer ensenyament a fer una visita ordinària a les escoles de Porreres.

1874

04/02, núm. 7, pàg. 4. L'Ajuntament de Porreres abona el salari als mestres i les mestres del poble.

07/11, núm. 45, pàg. 7. La secció administrativa d'instrucció pública informa que el poble de Porreres ha consignat al pressupost municipal la quantitat de 2.063,38 pessetes per al pagament de les "atencions" de primer ensenyament.

1875

01/05, núm. 18, pàg. 8. La Junta Provincial autoritza l'inspector de primer ensenyament a fer una visita ordinària a les escoles de Porreres.

25/09, núm. 39, pàg. 6 i 7. Augment gradual del sou dels mestres que afecta al mestre Pere Joan Ferrando Mora i a la mestra Antònia Vaquer Mora. La revista fa la crítica següent:

... Basada en el examen analítico de los antecedentes de Maestros y Maestras, ha formado un criterio sintético, apreciando y combinando conforme mejor ha sabido y podido, tres circunstancias importantísimas, únicas atendibles según la ley: la antigüedad, los méritos y los servicios en la enseñanza. Al propio tiempo ha escludido (sic) del escalafón a los que en número muy reducido, han dejado de remitir las hojas que con insistencia les habían sido reclamadas. De este modo recompensa la Corporación a aquellos que, sordos a la potente voz del deber, no pueden ser acreedores a la obtención de ciertos derechos, so pena de premiar la punible indiferencia...

1877

21/07, núm. 29, pàg. 4 i 7. Escalafó provisional de mestres de primer ensenyament. Apareixen el mestre Pere Joan Ferrando Mora i la mestra Antònia Aina Vaquer Mora ambdós de Porreres.

25/08, núm. 34, pàg. 4 i 7. Escalafó provisional de mestres de primer ensenyament. Apareixen el mestre Pere Joan Ferrando Mora i la mestra Antònia Aina Vaquer Mora ambdós de Porreres.

13/10, núm. 41, pàg. 4. Aprovació i remissió de pressuposts municipals de mestres de Porreres.

1878

28/09, núm. 39, pàg. 5. Augment gradual del sou dels mestres segons el seu escalafó. Afecta al mestre de Porreres Pere Joan Ferrando Mora.

1882

14/10, núm. 41, pàg. 8. Convocatòria d'oposició per a proveir la vacant de l'Escola elemental de nins de Porreres.

09/12, núm. 49, pàg. 5. A resultes de l'oposició per a proveir plaça de mestre de l'Escola de nins de Porreres, ha estat seleccionat el mestre Rafel Sitjar.

16/12, núm. 50, pàg. 4. Com a ampliació de la notícia anterior, el tribunal fa una proposta correcta per ordre de mèrits.

1883

09/06, núm. 23, pàg. 4. Nomenament de Rafel Sitjar y García (sic) per a l'Escola de nins de Porreres.

1884

20/09, núm. 38, pàg. 7. Pressupost municipal per a la nova Escola elemental de nines. No s'assegura a la publicació que la notícia es faci realitat. Seria la segona Escola elemental completa.

1885

27/06, núm. 26, pàg. 5. Concessió d'una subvenció de 2500 pessetes a la Societat Lul·liana de Porreres per al sosteniment de les seves escoles.

05/09, núm. 36, pàg. 1, 2 i 5. Escalafó General de mestres de primer ensenyament. Figuren els mestres Pere Joan Ferrando Mora a la classe segona, Rafel Sitjar y Garcías i Antònia Aina Vaquer Mora, a la classe quarta.

10/10, núm. 41, pàg. 1, 2 i 5 . Escalafó General de mestres de primer ensenyament. Figuren els mestres Pere Joan Ferrando Mora a la classe segona, Rafel Sitjar y Garcías i Antònia Aina Vaquer Mora, ambdós a la classe quarta.

1887

02/07, núm. 27, pàg. 7. Exàmens de revàlida realitzats a les escoles normals de la província. Aspirants aprovats al títol elemental: Andreu Nicolau Ballester de Porreres.

23/10, núm. 43, pàg. 7. Les escoles de nins i de nines ateses per substituïts... *a tenor de lo preceptuado en la Real orden de 22 de Setiembre anterior, quedaran vacantes en I.º de Enero próximo, si sus propietarios no reclaman antes de aquella fecha volver al servicio activo...* Com és el cas de Porreres.

03/12, núm. 49, pàg. 8. Òbit de la mestra Antònia Aina Vaquer Mora.

31/12, núm. 53, pàg. 4. Inauguració de l'Escola nocturna d'adults de Porreres... *Que la imiten otros tan necesitados como él de tan beneficiosos establecimientos.*

1888

07/01, núm. 1, pàg. 7. Queda vacant l'Escola de nines de Porreres, per haver expirat el termini de reclamació de la plaça substituïda.

Sol·licitud de jubilació del mestre Joan Ferrando Mora.

14/01, núm. 2, pàg. 7 i 8. Inclusió de l'Escola de nines de Porreres a la llista de les escoles vacants. Dotació de pressupost municipal de 1100 pessetes per a l'Escola de nines.

18/02, núm. 7, pàg. 1. Vacants per cobrir mitjançant concurs de trasllat: Escola elemental de nines de Porreres amb una dotació 1100 pessetes.

25/02, núm. 8, pàg. 8. Informe favorable per l'expedient de jubilació del mestre Joan Ferrando Mora.

24/03, núm. 12, pàg. 8. L'Ajuntament de Porreres ha comprat un local ample on es pensa instal·lar, entre d'altres dependències, dues escoles públiques.

12/05, núm. 19, pàg. 7. Es proposa la mestra Catalina Mesquida Massutí per a l'Escola de nines. Aquesta vacant quedava deserta al concurs de trasllats.

09/06, núm. 23, pàg. 1 i 2. Escalafó General de mestres de primer ensenyament. Figuren els mestres Pere Joan Ferrando Mora a la classe segona i Rafel Sitjar Garcías, classe quarta.

25/08, núm. 34, pàg. 1. Vacants per cobrir mitjançant concurs de trasllat: Escola elemental de nins de Porreres amb una dotació 1.100 pessetes (a la revista apareix per error la quantitat de 110 pessetes).

10/11, núm. 45, pàg. 8. Oferta de treball per a l'Escola elemental de nins: 1100 pts. (inclou sou, casa i retribucions).

1889

12/01, núm. 2, pàg. 4. Segons l'acord de la Junta Provincial de primer Ensenyament en data de 31 de desembre de 1881, es proposa pel concurs d'ascens al mestre Pasqual Iborra Santamaria.

23/02, núm. 8, pàg. 8. Nomenament del mestre Pasqual Iborra Santamaria, a través del concurs d'ascens per a l'Escola primera de nins del poble.

07/09, núm. 36, pàg. 7. Article d'opinió on es manifesta la queixa generalitzada per no haver-se cobert diferents vacants d'escoles, a diferents pobles, entre ells al poble de Porreres. Pareix ésser, per manca de previsió dels ajuntaments, en el cas que ens ocupa, no s'havia comprat el local.

1890

21/06, núm. 25, pàg. 8. La Junta Provincial acorda aprovar un conveni per compensació de retribucions a favor de l'Ajuntament de Porreres.

13/09, núm. 37, pàg. 5. Escalafó General de mestres de primer ensenyament. Figuren els mestres Pasqual Iborra Santamaria a la classe segona i Rafel Sitjar Garcías, classe tercera.

20/09, núm. 38, pàg. 7. Escalafó General de mestres de primer ensenyament. Figura la mestra Catalina Mesquida Massutí a la classe quarta.

16/11, núm. 44, pàg. 4 i 5. Escalafó General de mestres de primer ensenyament. Figuren els mestres Pasqual Iborra Santamaria a la classe segona i Rafel Sitjar Garcías, classe tercera.

23/11, núm. 45, pàg. 6. Escalafó General de mestres de primer ensenyament. Figura la mestra Catalina Mesquida Massutí a la classe quarta.

1891

10/10, núm. 40, pàg. 7. Vacants per cobrir mitjançant oposicions: Escola elemental de nins de Porreres amb una assignació de 1100 pessetes.

21/11, núm. 46, pàg. 8. Elecció de places després de les oposicions. Pere Francesc Llinàs Tomàs tria com a primera opció la plaça de l'escola de nins de Porreres, a la votació definitiva i pública que es realitza a l'Institut Provincial de Segon Ensenyament.

1892

06/02, núm. 6, pàg. 8. La Direcció General d'Instrucció Pública nomena D. Pere Francesc Llinàs Tomàs com a mestre de l'escola de Porreres després que aquest hagués aprovat les darreres oposicions.

20/02, núm. 8, pàg. 7. La Junta Provincial informa que ha rebut el nomenament del mestre Pere Francesc Llinàs Tomàs.

16/04, núm. 16, pàg. 3. Visita ordinària de l'Inspector de Primer Ensenyament a les escoles de Porreres (13 i 14 d'abril).

10/12, núm. 50, pàg. 2 i 4. Escalafó General de mestres de primer ensenyament. Figuren els mestres Pasqual Iborra Santamaria a la classe segona, Rafel Sitjar Garcías, classe tercera i Pere Francesc Llinàs Tomàs a la quarta.

17/12, núm. 51, pàg. 4. Escalafó General de mestres de primer ensenyament. Figura la mestra Catalina Mesquida a la classe quarta.

1893

14/01, núm. 2, pàg. 2. Escalafó General de mestres de primer ensenyament. Figuren els mestres Pasqual Iborra Santamaria a la classe segona, Rafel Sitjar Garcías, classe tercera i Pere Francesc Llinàs Tomàs a la quarta.

21/01, núm. 3, pàg. 3. Escalafó General de mestres de primer ensenyament. Figura la mestra Catalina Mesquida a la classe quarta.

1894

09/06, núm. 23, pàg. 4. La Junta Provincial d'Instrucció Pública acorda l'ascens a la classe tercera de l'escalafo de la mestra de Porreres Catalina Mesquida Massutí.

30/06, núm. 26, pàg. 2, 3 i 4. Escalafó General de mestres de primer ensenyament. Figuren els mestres Rafel Sitjar García (sic), classe tercera i Pere Francesc Llinàs Tomàs, classe quarta. També la mestra Catalina Mesquida Massutí a la classe tercera.

22/09, núm. 38, pàg. 7. La Direcció Provincial d'Instrucció Pública nomena el mestre de Porreres Rafel Sitjar García (sic) com a secretari de l'Associació al districte del partit judicial de Manacor.

01/12, núm. 48, pàg. 4. L'Inspecció Provincial de Primer Ensenyament fa una relació de mestres de Mallorca i les quantitats que aportaren cada un i cada una, per contribuir a la construcció d'un monument a Claudio Moyano. Els mestres i la mestra de Porreres d'aquells moments, Pedro Francisco Llinàs Tomás, Rafel Sitjar García (sic) i Catalina Mesquida Massutí aportaren 2 pessetes cada un.

1900

01/12, núm. 7, pàg. 8. El batle de Porreres envia a la Junta Provincial els pressuposts del darrer semestre.

15/12, núm. 9, pàg. 12. A la relació que per ordre de mèrits de les aspirants a escoles elementals apareix la mestra Catalina Mesquida Massutí per a l'Escola de nines de Porreres dotada amb 1375 pts.

1901

18/01, núm. 3, pàg. 7. Es comunica a la Junta Provincial l'obertura de l'Escola d'adults de Porreres.

31/01, núm. 5, pàg. 17. S'informa de la previsió de realitzar conferències de caràcter pedagògic. En el cas de Porreres les realitzarà el senyor Llinàs (mestre de Porreres).

13/02, núm. 7, pàg. 8. El mestre de l'Escola de nins número 1 de Porreres envia a la Junta Provincial pressupost i inventari de l'Escola d'adults de Porreres.

15/03, núm. 11, pàg. 5. Els mestres de Porreres lliuren a la Junta Provincial els pressupostos de les seves respectives escoles per a l'any 1901.

15/03, núm. 11, pàg. 8. S'informa de la vacant de l'Escola de nines de Porreres per trasllat de la mestra a la de Felanitx.

18/05, núm. 20, pàg. 6. En un article titulat "*La enseñanza en Baleares hacia 1850*", signat per Pere Gamundí, s'informa que a causa del gran índex d'analfabetisme de l'època fou necessari formar nous mestres entre els quals figurava el que fou mestre de Porreres Pere J. Ferrando. Les despeses d'aquesta formació especial foren assumides pels respectius ajuntaments.

25/05, núm. 21, pàg. 6. L'Ajuntament de Porreres remet a la Junta Provincial els pressupostos de les seves escoles.

14/06, núm. 24, pàg. 8. Nomenament com a mestra interina de l'Escola de nines de Porreres de Magdalena Rullan. Posteriorment des de l'Ajuntament es comunica la seva presa de possessió.

28/06, núm. 26, pàg. 8. Presa de possessió de Magdalena Rullan com a mestra de l'Escola de nines de Porreres.

23/11, núm. 47, pàg. 11. L'Ajuntament de Porreres envia a la Junta Provincial el pressupost de les seves escoles per a l'any 1902.

1902

01/03, núm. 9, pàg. 11. Des de l'Ajuntament de Porreres, es lliuren a la Junta Provincial els pressupostos de 1902 sense reformar.

08/03, núm. 10, pàg. 12. Després de revisar de bell nou, la Junta Local d'Instrucció Pública de Porreres reenvia els pressupostos a la Junta Provincial.

15/03, núm. 11, pàg. 8. El rectorat de Barcelona sol·licita les vacants que s'han de proveir per concurs d'ascens, entre les quals hi consta l'Escola de nines de Porreres.

22/03, núm. 12, pàg. 6. La Junta Provincial acorda l'aprovació dels pressupostos de totes les escoles de Porreres i la remissió a tots els interessats.

05/04, núm. 14, pàg. 12. A la revista apareix la junta directiva del districte de Manacor i entre els associats hi figuren els mestres Rafel Sitjar i Pere F. Llinàs, ambdós de Porreres.

12/04, núm. 15, pàg. 1. Relació de places vacants per al concurs d'ascens. L'Escola de nines de Porreres apareix amb la dotació de 1100 pts.

12/04, núm. 15, pàg. 7. A una ressenya sobre una colònia escolar realitzada al Port de Sóller, apareix el nom de Porreres entre els pobles del pla de Mallorca.

03/05, núm. 19, pàg. 10. El mestre de l'Escola de nins núm. 1 de Porreres lliura el seu pressupost ja reformat.

17/05, núm. 21, pàg. 7 i 8. El mestre de Porreres Pere F. Llinàs envia un informe del pressupost de la seva escola a la Junta Provincial de Primer Ensenyament.

07/06, núm. 24, pàg. 2, 4 i 5. Escalafó general de mestres on apareixen els mestres i la mestra de Porreres: Rafel Sitjar García (sic) (classe tercera), Pere J. Llinàs Tomàs (classe quarta) i Catalina Mesquida Massutí (classe tercera).

09/08, núm. 32, pàg. 6. La mestra Francisca Pujol Pujol, de Caimari, és proposada per a l'Escola de nines de Porreres en el lloc de Catalina Mesquida Massutí que passa a la de Felanitx.

13/11, núm. 45, pàg. 6. S'informa de la subscripció pública dels mestres de Balears amics de D. Pere Gamundí degà dels mestres de Palma per costejar la creu d'Alfons XII el Savi en què se li ha distingit des del Govern espanyol. El mestre Pere F. Llinàs aporta 1 pesseta.

17/12, núm. 49, pàg. 6. Amb la intenció de facilitar el cobrament dels sous als mestres i també d'evitar possibles extorsions, s'obrin sucursals a diferents pobles de Mallorca entre els quals es troba Porreres. Aquesta mesura ha tengut molta acceptació entre els mestres i les mestres.

1903

03/01, núm. 1, pàg. 12. Rafel Sitjar (Porreres) ha enviat els comptes a l'habilitació.

14/02, núm. 7, pàg. 3 i 4. Escalafó General de mestres de primer ensenyament. Figuren els mestres Rafel Sitjar Garcia (sic), classe tercera i Pere Francesc Llinàs Tomàs, classe quarta.

30/05, núm. 22, pàg. 5. Nomenament de la mestra Miquela Camps Oliver, d'Esporles, per a l'Escola de nines de Porreres mitjançant concurs d'ascens.

06/06, núm. 23, pàg. 4. Presa de possessió de Miquela Camps Oliver, com a mestra propietària de l'Escola de nines de Porreres.

20/06, núm. 25, pàg. 4. Comunicació del cessament de Miquela Camps com a mestra d'Esporles i presa de possessió per a l'Escola de nines de Porreres.

27/06, núm. 26, pàg. 5. L'Habilitat dels Mestres de Mallorca és autoritzat per fer el pagament del material escolar de tot el semestre (gener-juny) a la mestra de Porreres Magdalena Rullan.

11/07, núm. 28, pàg. 5. Relació de mestres que han presentat els comptes de despeses de material per al primer i segon trimestre, entre els que figuren els mestres de Porreres Rafel Sitjar, Pere F. Llinàs i la mestra Magdalena Rullan.

26/09, núm. 39, pàg. 6. L'Habilitat dels Mestres de Mallorca ha rebut els comptes de despeses de material corresponents al tercer trimestre per part del mestre de Porreres Pere F. Llinàs.

03/10, núm. 40, pàg. 8. L'Habilitat dels Mestres de Mallorca ha rebut els comptes de despeses de material corresponents al tercer trimestre per part de la mestra de Porreres Miquel Camps.

10/10, núm. 41, pàg. 6. L'Habilitat dels Mestres de Mallorca ha rebut els comptes de despeses de material corresponents al tercer trimestre per part del mestre de Porreres Rafel Sitjar.

02/12, núm. 48, pàg. 7. L'Habilitat dels Mestres de Mallorca ha rebut els comptes de despeses de material corresponents al tercer trimestre de les escoles d'adults de Porreres per part de la mestra dels senyors Llinàs i Sitjar.

09/12, núm. 49, pàg. 6. L'Inspector de Primer Ensenyament presenta per escrit els informes de les visites realitzades a les diferents escoles de l'illa entre les que figuren les de Porreres.

1904

05/03, núm. 10, pàg. 2. Revisió dels pressuposts de les escoles públiques de Porreres.

29/10, núm. 44, pàg. 3. Publicació de l'estadística escolar on surten tots els municipis de l'illa i les seves respectives escoles.

09/12, núm. 50, pàg. 10, 12 i 13. Escalafó General de mestres de primer ensenyament. Figuren els mestres Rafel Sitjar Garcia (sic), classe tercera i Pere J. Llinàs Tomàs, classe quarta. També la mestra Miquela Camps Oliver a la classe tercera.

1906

21/04, núm. 16, pàg. 6. Llista de mestres públics inscrits a l'Associació Provincial de mestres, a partir de l'1 de gener de 1906. A la secció primera del districte de Manacor, apareix amb el número 30, Rafel Sitjar, mestre de Porreres.

01/09, núm. 35, pàg. 8. La revista informa del casament del mestre de Porreres Pere J. Llinàs amb Catalina Barceló.

1907

02/03, núm. 9, pàg. 7 i 6. S'informa que els col·legis de primer ensenyament, Sant Vicenç de Paül (dirigit per Mònica Llopis) i el situat al carrer de La Sala número 15 de Porreres (dirigit per Margalida Marcús), apareixen en el llistat de col·legis privats i acadèmies que han complert les instruccions del Reial decret d'1 de juliol de 1902².

11/05, núm. 19, pàg. 2 i 4. Escalafó General de mestres de primer ensenyament. Figuren els mestres Rafel Sitjar García (sic), classe tercera i Pere F. Llinàs Tomàs, classe quarta.

06/07, núm. 27, pàg. 7. S'informa de la jubilació del mestre Rafel Sitjar amb una pensió anual de 920 pessetes.

06/07, núm. 27, pàg. 7. S'informa del tancament d'una de les escoles de nins de Porreres per falta de mestre.

20/07, núm. 29, pàg. 7. Es publica la vacant d'una de les escoles de nins de Porreres amb motiu de la jubilació del mestre.

03/08, núm. 31, pàg. 8. Per tal de proveir la plaça de mestre vacant a l'escola de nins de Porreres, s'ofereix un torn de trasllat.

24/08, núm. 34, pàg. 5, 7 i 8. Escalafó general de mestres on apareixen els mestres i la mestra de Porreres: Rafel Sitjar García (sic) (classe tercera), Pere F. Llinàs Tomàs (classe quarta) i Miquela Camps Oliver (classe tercera).

² El Reial decret l'1 de juliol de 1902 tenia com a objectiu regularitzar l'ensenyament que s'impartia en escoles privades a Espanya, assegurar que els professors tinguessin la titulació adequada per a la tasca que exercien i garantir que els centres reunien les condicions adequades.

31/08, núm. 35, pàg. 7. Publicació de la relació de vocals de les Juntes Locals de Primer Ensenyament. Com a representants dels pares de família de la Junta Local de Porreres apareixen Pere Mora Gomila, Miquel Barceló Lladó i Pedrona Escarrer Mora.

07/09, núm. 36, pàg. 6. S'informa de la defunció de Catalina Mesquida, que havia estat mestra de Porreres.

19/10, núm. 42, pàg. 5 i 6. Publicació del nomenament d'Andreu Nicolau com a mestre interí de l'escola vacant de nins de Porreres amb una assignació anual de 1100 pessetes.

02/11, núm. 44, pàg. 7. Presa de possessió d'Andreu Nicolau com a mestre interí de Porreres.

02/11, núm. 44, pàg. 7. El batle de Porreres informa del trasllat provisional d'una de les escoles de Porreres. S'informa de la propera visita de l'Inspector.

09/11, núm. 45, pàg. 6. Relació d'escoles lliures per a concurs de trasllats. Apareix l'escola de nins de Porreres amb una assignació de 1100 pessetes anuals.

16/11, núm. 46, pàg. 7. Visita de l'Inspector al nou local de l'escola de Porreres acceptant de forma provisional el nou edifici.

14/12, núm. 50, pàg. 7. Resolució del concurs de trasllats de 1907. Apareix amb el número 1 Sebastià Munar Fullana, mestre d'Alaró, proposat per a l'escola vacant de nins de Porreres.

1908

10/01, núm. 2, pàg. 6. Es prega a la Junta Local de Porreres que enviïn els informes dels pressuposts escolars de les escoles de Porreres al més aviat possible.

13/06, núm. 24, pàg. 7. Nomenament de Sebastià Munar Fullana com a mestre de l'escola vacant de nins de Porreres amb un sou anual de 1100 pessetes.

20/06, núm. 25, pàg. 1. Nomenament provisional de Rafel Sancho Bruño com a mestre de l'escola de nins vacant de Porreres a causa de l'admissió del recurs que havia presentat.

04/07, núm. 27, pàg. 8. Presa de possessió com a mestre propietari d'una de les escoles de nins de Porreres de Sebastià Munar Fullana.

1909

31/01, núm. 5, pàg. 6. La Junta Provincial acorda la visita reglamentària de l'Inspector Morey al local on es pensa instal·lar la segona escola de nins.

13/03, núm. 11, pàg. 8. Llista de mestres públics inscrits a l'Associació Provincial de mestres, a partir de l'1 de gener de 1909. Apareixen els mestres Sebastià Munar i Pere F. Llinàs Tomàs i la mestra Miquela Camps.

11/12, núm. 49, pàg. 3. Publicació de l'estadística escolar on apareixen de les escoles de Porreres (públiques i privades) les informacions següents: distàncies en kilòmetres de cada grup, població de dret, població escolar de 0 a 12 anys, graduació que han de tenir les escoles segons la llei...

1910

16/04, núm. 16, pàg. 7. S'informa que per a la construcció de l'Escola Graduada de Palma s'han emprat materials de Porreres.

16/04, núm. 36, pàg. 1 i 7. La revista publica a la portada una esquela de la defunció del mestre Rafel Sitjar i a la pàgina 7 explica les causes de l'òbit.

01/10, núm. 40, pàg. 6. Jubilació de la mestra Miquela Camps Oliver.

1911

25/02, núm. 8, pàg. 7. S'informa de la jubilació de la mestra de Porreres Miquela Camps i del nomenament de la seva substituta, la interina Eulàlia Sintès.

25/02, núm. 8, pàg. 8. Comunicació de la llista de mestres que van morir durant l'any 1910 entre els que figura Rafel Sitjar.

18/03, núm. 11, pàg. 5. S'informa de la renúncia de la mestra interina Eulàlia Sintès i del nomenament de la seva substituta Antònia Pons.

01/04, núm. 13, pàg. 7. Es publica el títol administratiu de la mestra Antònia Pons.

08/04, núm. 14, pàg. 8. Escalafó General de mestres de primer ensenyament. Figuren els mestres Pere F. Llinàs Tomàs i Sebastià Munar Fullana.

15/04, núm. 15, pàg. 7. Escalafó General de mestres de primer ensenyament. Figuren la mestra Miquela Camps Oliver.

26/08, núm. 34, pàg. 7. A la revista es dona el condol al mestre de Porreres Sebastià Munar per la mort del seu germà Andreu, mestre d'Alaró.

1912

24/02, núm. 8, pàg. 8. Publicació de la llista de mestres associats amb data de l'1 de gener de 1912 on figuren Sebastià Munar, Pere F. Llinàs i Miquela Camps.

14/09, núm. 37, pàg. 3. Llista d'escoles de poblacions de menys de 20000 habitants entre les quals figuren les escoles de Porreres.

14/09, núm. 37, pàg. 7. S'informa de la concessió de la jubilació del mestre Sebastià Munar Fullana.

30/11, núm. 48, pàg. 7. Declaració dels sous percebuts l'any 1911. Miquela Camps Oliver, 920 pessetes, Magdalena Oliver Mora, vídua de Rafel Sitjar, 920 pessetes.

31/12, núm. 52, pàg. 19. Publicació dels pressuposts bianuals de l'Associació de Mestres des del 22 de juliol de 1910 al 31 de desembre de 1912. Apareix 100 pessetes com a despeses per la defunció del mestre Rafel Sitjar.

1913

18/01, núm. 2, pàg. 1, 6, 7 i 8. A la portada apareix l'esquela del mestre de l'Escola núm. 2 de nins de Porreres, Sebastià Munar Fullana. Posteriorment s'informa de la plaça vacant a l'escola. A la pàgina 7 s'explica la mort del mestre finat. Finalment a la pàgina 8 apareix el nomenament del mestre interí substituït Antoni Saura.

01/02, núm. 4, pàg. 7. Presa de possessió del mestre interí Antoni Saura (Escola de nins núm. 2 de Porreres).

08/02, núm. 5, pàg. 7. A través del concurs de trasllats, Manuela Forteza és proposada provisionalment per a l'Escola de nines de Porreres.

22/03, núm. 11, pàg. 16. Apareix la llista de mestres de l'Associació amb data d'1 de gener de 1913. A la quarta secció de mestres jubilats hi figura Miquela Camps amb el número 20.

05/04, núm. 13, pàg. 8. Llista de mestres de l'Associació amb data d'1 de gener de 1913. Apareix el mestre Antoni Saura amb el número 31.

12/07, núm. 27, pàg. 8. Manuela Forteza Forteza és proposada mitjançant concurs de trasllats de 1912 com a mestra de l'Escola de nines de Porreres.

18/07, núm. 30, pàg. 4. Relació d'escoles de nins que s'han de proveir mitjançant el concurs de trasllats entre les quals figura l'Escola de nins núm. 2 de Porreres.

23/08, núm. 33, pàg. 8. Resolució del concurs de Trasllats. Manuela Forteza passa de Fereries a Porreres.

1914

04/04, núm. 15, pàg. 8. A la relació d'associats que han mort durant l'any 1913 figura el mestre de Porreres Sebastià Munar Fullana.

1915

02/01, núm. 1 pàg. 14. Proposta de places vacants per ocupar en concurs de trasllats a nivell provincial. A la relació hi figura Antoni Mercadal, provinent de Santander, per a proveir una de les escoles de nins de Porreres.

26/01, núm. 5 pàg. 6. Confirmació de les resolucions del concurs de trasllats per a la província de Balears. Antoni Mercadal Cañellas passa de Tresviso (Santander) a Porreres.

13/02, núm. 7 pàg. 5. Escalafó General de mestres de primer ensenyament. Figura el mestre Pere F. Llinàs a la categoria setena (1375 pts.) amb el número 1022.

11/03, núm. 11 pàg. 7. Suscripció per fer un obsequi al Rector de Barcelona. El mestre de Porreres Pere J. Llinàs (sic) s'hi adhereix.

11/03, núm. 11 pàg. 8. S'informa de la relació de mestres jubilats i jubilades de la província en què figura la mestra de Porreres Miquela Camps.

27/03, núm. 13 pàg. 6. Pere F. Llinàs, mestre de Porreres, apareix a la relació de mestres que passen a la categoria de 1500 pts.

03/04, núm. 14 pàg. 4. Relació de mestres que han contribuït a la subscripció per fer un obsequi al rector de la Universitat de Barcelona Valentí Carulla. Figura el mestre Llinàs de Porreres.

10/04, núm. 15 pàg. 8. A la llista membres de l'Associació Provincial de Mestres, districte de Manacor, apareix amb el número 30, la mestra Joana Maria Terrassa de Porreres.

08/05, núm. 19 pàg. 7. Es crea un nou termini per adherir-se a la subscripció per obsequiar el rector de Barcelona.

08/06, núm. 24 pàg. 2. Adjudicació definitiva de les escoles a través del concurs de trasllats on apareix Antoni Mercadal (Porreres).

1916

08/01, núm. 2 pàg. 7. Proposta provisional de mestres aspirants a escoles nacionals. Apareix Manuela Forteza de Porreres que aspira a la plaça de mestra de Consell.

11/03, núm. 11 pàg. 3. Proposta definitiva de mestres aspirants a les escoles anunciades pel Rectorat. Hi figura la mestra Manuela Forteza de Porreres que passa a Consell.

27/04, núm. 18 pàg. 6. Nomenament d'Antonia Juan Galmés com a mestra interina de l'Escola de nines de Porreres.

08/06, núm. 24 pàg. 7. Comunicació al Rectorat de la provisió de forma interina de la vacant de l'Escola de nines de Porreres.

06/07, núm. 28 pàg. 8. Es comunica que el mestre de Porreres Antoni Mercadal ha establert mutualitats escolars.

06/07, núm. 28 pàg. 8. Presa de possessió del mestre Miquel Guillem (Porreres).

13/07, núm. 29 pàg. 8. Llista de les 35 escoles servides de forma interina a Balears. Apareix l'Escola de nines de Porreres.

18/08, núm. 34 pàg. 1. Llista d'escoles amb places vacants on figura una de les escoles de nins de Porreres i l'Escola de nines.

29/09, núm. 40 pàg. 6. S'informa sobre la celebració del *Gran Festival Escolar* a Alaró. En representació de Porreres assisteix el mestre Antoni Mercadal.

L'emigració porrerenca en els segles XIX i XX

BENET ALBERTÍ GENOVART

Al llarg de l'època de les migracions massives –etapa que va tenir el seu auge fins devers el 1930–, Porreres i Mallorca en general varen participar de manera prou notable en aquest procés que, a nivell global, va implicar el trasllat de milions d'europes principalment a Amèrica. En aquest sentit, aquest treball té com a objectiu donar a conèixer alguns d'aquests emigrants que marxaren a l'estranger amb la finalitat d'accedir a unes condicions materials millors de les que tenien a Mallorca, dintre del període cronològic que va de les primeres dècades del segle XIX i fins a la dècada dels anys trenta en el segle XX, per ser l'etapa en la qual el moviment de població a l'exterior va tenir més importància quantitativa (Buades, 2019).

Segons les dades procedents dels saldos migratoris, especialment intensa va ser l'etapa entre 1877 i 1897, en la qual es traslladaren definitivament a altres indrets, tant dins com fora de Mallorca, almenys 565 porrerencs (Salvà, 1984). En el segle XIX, la invenció del vaixell a vapor va facilitar el procés de trasllat dels excedents demogràfics dels Estats europeus, incapaços d'assimilar de manera satisfactòria l'increment de mà d'obra. Al mateix temps, aquest moviment demogràfic de grans proporcions es va veure afavorit per les polítiques poblacionistes de les repúbliques americanes, com posaren de manifest els diversos textos legals aprovats amb la finalitat de fomentar la immigració cap als seus països.

A Porreres, com en altres llocs, l'emigració va començar a declinar a la dècada de 1920. A més a més, en el segle XX el retorn dels emigrats des de l'estranger va ser molt més freqüent que no en el segle XIX, fet pel qual els saldos migratoris no foren tan negatius com en la centúria vuitcentista. A la primera meitat del segle XIX podem trobar els primers porrerencs que viatjaren a l'estranger. Es tractava de dos diaques, ambdós de 23 anys, que sol·licitaren anar a Bolívia el 18 de febrer de 1837. Eren Rafel Ballester i Mateu Bou els quals al·legaren com a motiu del viatge “diligències pròpies”.¹

Uns anys més tard podem constatar altres sortides. El 15 d'abril de 1843 demanà passaport per anar a Marsella, igualment per “diligències pròpies”, Gabriel Sitjar. Hisendat de professió, era fadrí, tenia 24 anys i havia nascut a Porreres, encara que residia a Palma. Així mateix, Jaume Rotger, natural de Porreres i resident a Petra, l'11 de novembre de 1843 va demanar anar a Alger. Era casat, tenia 27 anys i era forner de professió.²

¹ ARM. Secció clero. Lligall C-2519/1.

² ARM. Secció clero. Lligall C-2519/1.

A poc a poc els mallorquins anaren creant vincles amb l'exterior basant-se en les relacions comercials i els primers emigrants establerts en els països de destí. Es crearen les condicions favorables per a la continuació d'una emigració que va anar incrementant la seva importància numèrica a partir de la dècada de 1880. Això es pot apreciar clarament al llarg de la realització del cens de població de 1887, quan es va posar de manifest l'èxode d'un percentatge molt notable dels habitants de Porreres. Les diferències entre la població calculada per les autoritats provincials i la realment comptabilitzada al municipi, el 31 de desembre de 1887, fou una demostració palpable de la sortida de centenars de persones que havien marxat del municipi al llarg de la dècada anterior (entre 1878 i 1887). L'Ajuntament va haver de confeccionar una llista nominal de baixes del padró d'habitants de Porreres, document que va ser exigít per part de l'Oficina estadística de Palma a tots aquells municipis que presentaven una baixa considerada excessiva per part de les autoritats. Cal dir que una de les preocupacions de les autoritats estadístiques era l'ocultació d'habitants al llarg dels primers censos de l'etapa liberal. La contribució de consums, un impost que gravava els productes de primera necessitat segons una quota relacionada amb el nombre d'habitants d'una localitat, era un dels més odiats per les classes populars. Quan es produïa un augment d'habitants segons uns determinats intervals de població establerts arbitràriament, podia suposar un increment de la quota de consum que havien de satisfer els veïns.

En el primer recompte efectuat per la Junta Municipal del cens de Porreres del 1887 donà la xifra de 4.796 habitants, dades que no foren acceptades per la Junta Provincial. També es demanaren dades demogràfiques a l'Església. En aquest sentit, el rector de la localitat Pere Joan Campins Barceló informà que a la parròquia hi constaven uns 4.406 fidels "aproximadament".

Després d'una revisió completa dels treballs censals realitzats i que posà en relleu la falta d'inscripció de famílies senceres a més d'altres omissions, es va arribar a una xifra definitiva de 5.290 habitants. Tot i l'augment de quasi 500 habitants respecte del primer recompte, continuava existint un saldo migratori negatiu destacat a Porreres amb relació al cens de 1877. A més a més com ja hem dit, s'exigí a l'Ajuntament l'enviament d'una llista d'altres i baixes del padró d'habitants certificada pel secretari de l'Ajuntament per tal de justificar documentalment la baixa observada.

En una carta del batle Cristòfol Barceló dirigida a la Junta Provincial del cens el 2 de juliol de 1888, s'explicava la baixa respecte del cens de 1877 de la manera següent:

1º que las familias que residian en este distrito han trasladado su residencia a otros o al extranjero, siendo mucho mayor el número de los que se han ausentado, que el de los que han venido a fijar su residencia en esta localidad. 2º Que todos los años sale de esta villa e ingresa en la zona militar de Inca un contingente de 30 a 35 quintos, algunos de ellos fallecen, otros fijan su residencia a disintos puntós y vuelven tan solamente la mitad de ellos, siendo imposible determinar con exactitud el número de unos y otros. 3º Que en el

año 1887 se desarrolló en esta villa, el sarampión tres veces consecutivas y causó muchas defunciones, siendo en dicho año mayor el número de éstas que el de nacimientos.³

De les manifestacions del batle, confirmades per la llista d'altres i baixes del padró que s'envià, podem afirmar que Porreres al llarg del període intercensal de 1877 a 1887 era un dels pocs municipis a Mallorca que registrava una emigració a l'estranger de caràcter important. El reclutament de soldats per al servei militar va ser al·legat, igual que a molts altres municipis, per justificar la baixa en la població probable en el cens de 1887; i també ho seria en el de 1897, amb el rerefons de la guerra de Cuba i Filipines. Suposava en si mateix una pèrdua d'efectius demogràfics per al municipi per la partida dels joves que complien els 21 anys, i per tal com s'expressà en la carta, alguns d'ells per un motiu o l'altre decidien no tornar al seu poble natal.

Així mateix, les dades de naixements i defuncions que anualment enviaven els jutjats de pau a l'Oficina Estadística de Palma confirmen com en el 1887 hi hagué 4 defuncions més que naixements, quan normalment hauria d'haver estat en sentit contrari: un creixement vegetatiu positiu. Com a bona part de l'illa, l'esmentada epidèmia de xarampió afectà de manera important el municipi. A finals de l'any següent les dades foren fins i tot més negatives, signe que l'epidèmia que recorregué illa encara no havia desaparegut. Porreres, el 1888 registrà 14 defuncions més que naixements. En tot cas, l'al·lusió del batle a l'elevada mortalitat en realitat no la degueren tenir en compte les autoritats provincials del cens, ja que el creixement natural ja era una dada incorporada en el càlcul de la població probable a cada nou cens.

En la relació a les altes i baixes del padró que va enviar adjunta a l'anterior carta podem apreciar com el trasllat de la població a l'estranger, i també a altres llocs de Mallorca, es practicava de manera assídua a Porreres en contraposició a la majoria de municipis de l'illa on l'emigració a l'estranger encara no s'efectuava de manera sistemàtica. Segons el document, des del darrer cens realitzat el 31 de desembre de 1877, a Porreres es produïren sols 17 altes en el padró d'habitants en contraposició a 368 baixes, amb la qual cosa es provava documentalment un saldo migratori negatiu de 351 habitants entre 1878 i 1887. Entre les altes, n'hi hagué 6 que provenien de Felanitx, 2 de Campos, 1 de Randa, Lluçmajor, Manacor i Alcúdia respectivament, i una família porrerenca de 5 membres que retornava al municipi des de Palma.

En la llista de baixes, entre aquells que emigraren fora de l'illa hem de distingir els qui anaren a l'estranger, quasi exclusivament a Algèria, dels qui ho feren a Menorca i Barcelona. A la colònia francesa hi anaren almenys 29 individus. Es tractava de 7 famílies que es traslladaren al nord d'Àfrica en algun moment al llarg de la dècada entre 1878 i 1887. En concret foren Josep Juan Ballester i Maria Garau Mora i tres fills: Montserrat, Maria i Bartomeu; Sebastiana Barceló i tres fills: Catalina, Pau i Joana Aina Ballester Barceló; també trobam a Pere Mora Bernart i Joana

³ ARM. Secció INE. Caixa 112.

Aina Rosselló, sense fills; Guillem Ballester Barceló i Eulàlia Llaneras Mesquida amb quatre fills: Bartomeu, Joan, Margalida i Pau; Josep Bordoy i Catalina Mas Bisquerra amb el seu fill Josep; i, finalment, la família formada per Bartomeu Taberner Bover i Coloma Cerdà Sastre i tres fills: Sebastià, Damià i Antoni. El caràcter definitiu d'aquestes emigracions mostra de manera clara les dificultats per a la subsistència existents a Porreres i constitueixen un exemple destacat d'aquells sectors de la població més perjudicats per la crisi agrària a Mallorca que a finals del segle XIX decidiren marxar a Algèria davant les oportunitats ofertes pel govern francès per als colons europeus.

Una de les conseqüències immediates de la conquesta d'Algèria per part de França l'any 1830 va ser l'inici d'un corrent migratori a les Balears, especialment des de Menorca. Milers d'habitants d'aquesta illa s'establiren com a colons a diferents localitats d'Algèria, trasllat que fou afavorit per les autoritats franceses. Els mallorquins tot i que en menor nombre també iniciaren una emigració, que podia ser tan definitiva com estacional amb relació a les collites agràries davant del fet que la proximitat geogràfica i la comunicació directa amb vapors des de Mallorca permetia les anades i tornades en el mateix any.

Al llarg de la segona meitat del segle XIX, l'emigració menorquina a la colònia francesa va decaure considerablement. En canvi, la procedent de Mallorca va anar en augment impulsada per les creixents dificultats en el món rural mallorquí per aquells individus i famílies més afectats per la crisi finisecular agrària. No es disposen de dades precises per la manca d'estadístiques fins al 1882, però sembla que a Mallorca les partides cap al nord d'Àfrica començaren a generalitzar-se a la dècada de 1870, a conseqüència de diverses sequeres, segons s'informà a la premsa de l'època. Així doncs, amb la documentació disponible, es pot constatar que Porreres fou un dels municipis que aportà més efectius demogràfics per a l'emigració, amb l'èxode de diverses famílies que s'establiren de manera definitiva en un lloc amb un clima semblant al de Mallorca, proper geogràficament. A part d'Algèria, el 1887 a Porreres únicament hi hagué un altre cas de desplaçament a l'estranger: el del guàrdia civil Francesc Fuster Piña a Cuba.

Altres exemples de sortides a Porreres fora de l'illa serien a Menorca i Barcelona. El cas singular de l'eixida d'un grup a Maó estigué motivat per la construcció de la fortalesa de la Mola o d'Isabel II a Maó, obres iniciades a mitjans del segle XIX. Segons la llista enviada per l'Ajuntament, almenys foren 32 les persones que es traslladaren des de Porreres. Juntament amb Campanet, Porreres fou dels municipis on s'ha constatat que s'hi traslladà més població. Quan es produïa una demanda conjuntural elevada de feina, és a dir, durant la realització de grans obres, es produïa una mobilització de treballadors especialitzats que en el cas de Maó foren bàsicament picapedrers i trencadors de marès. Almenys cinc famílies foren donades de baixa del padró de Porreres per haver-se traslladat a Maó. Per exemple Joan Roig Mora i Apol·lònia Rigo amb quatre fills: Joan, Antoni, Miquel, Maria o Sebastià Mora Lliteras i Coloma Serra Barceló i tres fills: Cristòfol,

Agnès i Catalina. Altres es desplaçaven sols com Rafel Barceló, Miquel Oliver Martorell, Miquel Oliver Soler, Josep Mesquida Sastre o Jaume Mora Veny. En el cas de Jaume Ripoll Cerdà i Maria Aguiló Fortuny, s'anotà que la seva destinació fou Ciutadella.

Barcelona fou l'altra destinació fora de l'illa on almenys 29 habitants de Porreres es mudaren. En aquest cas, representa una emigració de la qual a Mallorca tenim exemples documentats almenys des de la primera meitat del segle XIX. A partir de 1832 podem trobar moltes sol·licituds de mallorquins en els registres de passaports per viatjar a la capital catalana. L'àmplia demanda de mà d'obra que exigia el desenvolupament industrial barceloní va ser coberta essencialment per aragonesos i valencians i, en menor mesura, per mallorquins, els quals es podien desplaçar fàcilment per la comunicació directa i setmanal de vapors que feien la travessia entre Palma i Barcelona. Com en el cas de Maó i Alger, també trobam famílies senceres o grups de germans. Per exemple, Bartomeu Barceló i la seva esposa Joana Aina Tomàs i tres fills; els germans Bernat, Margalida i Aina Oliver Sitjar; Jordi Gual Barceló amb tres fills; Bartomeu Figuera Barceló amb sis fills; o Bartomeu Nicolau i Maria Serra amb dos fills. En aquest darrer cas s'especificà l'ofici de carabiner del cap de família, cosa que indica que probablement fou destinat allà com a membre d'aquest cos armat.

Quant a l'emigració de caràcter local per l'interior de Mallorca, podem observar com un grup de 75 porrerencs, el més nombrós de la llista, es domicilià a Palma. Alguns exemples foren famílies que s'establiren a finques o àrees dels voltants de la capital com Son Llätzer o Sant Jordi. Així mateix s'especificà que hi havia sis homes d'aquesta llista que eren a la presó.

Altres desplaçaments foren els habitants que es domiciliaven a municipis limítrofs amb Porreres. Malgrat que representaven trasllats de distàncies curtes de pocs quilòmetres, igualment eren considerades emigracions per part de les autoritats estadístiques, perquè comportaven la pèrdua definitiva de veïnatge en el poble d'origen i, per tant, disminució en la seva població. La major part d'aquests desplaçaments probablement es produïren en el marc de les necessitats de mà d'obra en finques i possessions. En aquest sentit, les destinacions a Felanitx ascendiren a 59 individus, a Montuïri a 38, a Lluçmajor a 34, a Vilafranca de Bonany a 15, entre d'altres.

Si el cens de 1887 mostrà a les clares una crisi demogràfica a Porreres, els resultats del cens de 1897 incrementaren notablement aquesta decadència. Per al període intercensal entre 1887 i 1897 hem de tenir en compte la profunda crisi que s'abaté sobre l'illa a conseqüència de l'aparició de la fil·loxera a partir de 1892. Segons mostren estudis més recents (PASTOR, 2016), la crisi vitivinícola ja havia començat abans de l'aparició de la plaga, com indicarien la disminució de l'àrea conreada de vinya i la baixada de preus del vi. La crisi migratòria de 1889, amb milers de sortides cap a l'estranger, seria un símptoma evident d'aquesta crisi que posà en una situació anguniosa a moltes famílies jornaleres de Mallorca. Molt probablement, Porreres va participar

d'aquest èxode massiu, afavorit en bona part per l'arribada d'agents reclutadors d'emigrants que oferien passatges subsidiats a Argentina. La disminució de la població, que va passar de 5.290 habitants el 1887 a 4.974 el 1897, va ser el resultat d'un saldo migratori negatiu de 460 habitants, el més important entre 1877 i 1930. Abans dels resultats definitius, i davant la gran diferència entre la població calculada com a probable i la real, la Junta Provincial del cens presidida pel Governador Civil va ordenar a la Junta municipal de Porreres revisar els treballs del cens, per si hi hagués hagut omissions, ocultacions o negligències en la inscripció d'habitants. Però davant la impossibilitat d'augmentar el cens, el batle Gabriel Mora en una carta del 27 d'octubre de 1898 va contestar el següent:

(...) que la baja que resulta en la cifra de población no procede de otra causa que de la extraordinaria emigración en estos últimos años, la cual comprueba y da como resultado el sin número de cantidades partidas fallidas que anualmente aparecen en las liquidaciones de las recaudaciones de impuestos, siendo imposible tener idea, ni siquiera aproximada, de la residencia de los emigrados, por no haber dado conocimiento de su marcha a las autoridades locales.⁴

En sentit similar a l'anterior carta, la Junta Municipal del cens de Porreres, en la seva explicació oficial sobre la baixada de població inscrita en el cens de 1897, una vegada més va posar de relleu la indubtable emigració registrada i al·ludí a l'impost de consums i a la seva forma de cobrament a Palma:

(...) esa Junta provincial conoce las vicisitudes mercantiles y agrícolas que atraviesa la provincia y en especial este municipio (...) más todas las dudas que surgieron quedaran desvanecidas al comprobar los datos que ofrecen por una parte las emigraciones, y por otra los aumentos de población que ofrecen las comarcas beneficiadas por el Estado en materia de tributaciones, cual la Ciudad de Palma, en donde se obtienen las primeras materias con notable rebaja de precios y se desconocen los encabezamientos personales, obligados tan solo a las poblaciones de determinado número de vecinos según leyes especiales (...).⁵

Com a exemple concret de la crisi de la dècada de 1890 a Porreres podem constatar, en una carta que l'Ajuntament va enviar a la Diputació Provincial l'abril de 1894, l'existència de 190 jornalers sense ocupació –aquells que no tenien feina permanent– i de 129 que se digué que es trobaven “necesitados perentoriamente”.⁶ La situació per a un grup dels jornalers era realment precària, amb salaris baixos que no eren suficients per cobrir les necessitats més bàsiques.

Finalment, l'any 1897 l'Ajuntament de Porreres, una vegada més, hagué de justificar la baixa

⁴ AMP. Padró d'habitants 1896-1925. Lligall 221.

⁵ ARM. Secció INE. Caixa 121.

⁶ AGCM. Lligall XII-942/8.

de població. Aquesta vegada en referència a la disminució del nombre de famílies respecte del cens anterior de 1887 de la següent manera: “La disminución de familias de la estadística de este año comparada con la de 1887 débese a la emigración por una parte, y por otra a los cambios de vecindad practicados durante los últimos diez años: debido todo a circunstancias precarias de la localidad”.⁷

A finals del segle XIX, el moviment migratori de Porreres es va veure momentàniament interromput, segons ens mostren els resultats del saldo migratori en el cens de 1900, que fou positiu en 33 habitants. Aquest fet indica una tornada d'expatriats al municipi. Hem de tenir en compte, per a aquest fet, la crisi bèl·lica de 1898 amb la pèrdua de les darreres colònies espanyoles, cosa que va afectar les Balears, especialment per les intenses relacions establertes amb Cuba i Puerto Rico. Una vegada superada la crítica situació dels anys 90 del segle XIX, sembla que a finals de segle i a principis del XX, la situació fou millor. Un indicador d'això serien els saldos migratoris moderats dels primers anys, fins a arribar a un saldo destacat plenament positiu a la dècada del 1920. No obstant això, l'emigració de caràcter temporal continuà practicant-se de manera assídua entre els jornalers.

Per primera vegada des de feia molt de temps, en el cens de 1900 hi va haver un saldo positiu o immigració de 33 individus respecte del darrer celebrat 3 anys abans, en el 1897. Al mateix temps, l'emigració era escassa, amb 73 habitats que es trobaven absents en el moment de la inscripció en el cens. Aquests, representaven l'emigració recent i de caràcter temporal. Altres, per exemple aquells dels quals no se'n tenia cap més notícia, se'ls donava de baixa en la residència legal i ja no eren anotats en el cens.

De l'observació d'aquest cens a Porreres, el 1900 es constata com gairebé tots els absents inscrits foren exemples d'emigració local, especialment a la capital. Dels 56 individus que treballaven a Palma, la majoria eren dones integrades en el servei domèstic de les cases benestants. Com a exemples concrets hi hagué les germanes Maria i Pedrona Oliver Garau, de 14 i 9 anys respectivament. El seu pare Sebastià Oliver Garau també va ser anotat absent a Manacor, realitzant labors de dependent de consums. Altres exemples amb la categoria laboral de “criades” –una de les poques que s'anotaven al gènere femení trencant la norma general de consignar-les com a “sense professió” en les fonts demogràfiques–, foren les germanes Antònia, Coloma i Aina Amengual Serra; de 18, 16 i 12 anys, filles del moliner Antoni Amengual Mora i de Catalina Serra Barceló. O Isabel Fuster Fuster de 16 anys, filla d'un botiguer.

Alguns pocs porrerencs eren fora de l'illa, desenvolupant activitats laborals com a jornalers a Menorca i a Barcelona, llocs comuns d'eixida entre els mallorquins. Josep Nicolau Mora, jornalер de 22 anys era a Barcelona. El fuster de 23 anys Francesc Rosselló Mesquida també fou anotat

⁷ ARM. Secció INE. Caixa 124.

absent amb destinació a Barcelona. Per altra part, Mateu Bover Mora, jornaler de 22 anys, era a Maó. El mateix cas fou el de Bernat Salleras Monteros, de la mateixa edat. Maria Mora Vaquer, casada de 26 anys, tenia dos fills de 6 i 3 anys i fou anotada absent a Maó com a jornalera, probablement empleada en la indústria manufacturera menorquina. L'únic resident a l'estranger en el cens de 1900 fou Andreu Veny Llabrés, de 34 anys, guarnicioner de professió que residia a l'Havana. Era casat amb Maria Matas Mesquida i tenia dos fills de 7 i 6 anys. Cal assenyalar el fet que a l'àrea de població disseminada fora del nucli urbà, formada per les finques conreades per propietaris o arrendataris, no va registrar cap absent.⁸

Posteriorment, l'emigració a l'exterior va tornar a experimentar un auge, almenys fins al 1914, quan la guerra mundial va aturar en bona part els trasllats a ultramar. Coneixem una llista del 1908 elaborada per l'Ajuntament de Porreres per informar sobre el moviment de població al municipi a les autoritats estadístiques de la província. En aquest document s'informà de 23 altres i 86 baixes en el padró d'habitants mostrant de manera clara el predomini de les sortides per sobre de les entrades de població. Com que no s'especificà a quin lloc tenien la seva residència les baixes del padró, no podem saber si es tractava de casos d'emigració local o internacional.

A partir del 1908, els ajuntaments estigueren obligats a informar a les autoritats estadístiques de la província a informar sobre els moviments de població en els seus municipis. En aquest sentit, l'Ajuntament de Porreres el maig de 1908 va comunicar alguns casos d'immigració: “dos hijos de esta población (...) han inmigrado el pasado mayo de América y fijado su residencia en esta villa al lado de sus respectivas familias”. O d'emigració: “Ocho individuos vecinos de esta localidad que se ausentaron durante el pasado septiembre”.⁹

A Porreres el cens de 1910 va donar com a resultat un saldo migratori negatiu de 71 individus. El 1916 la Diputació Provincial, per ordre de la Comissió Mixta de Reclutament, va ordenar a tots els residents a l'exterior que havien de fer el servei militar aquell any a presentar-se en el consolat de la ciutat on residien per realitzar un reconeixement mèdic, i posteriorment enviar la documentació a Mallorca. Per aquest motiu sabem de l'existència de 10 porrerencs que residien a França, Cuba i l'Argentina. Els joves en qüestió, que complien 21 anys al llarg de 1916, eren Andreu Puig Barceló resident a l'Havana, Josep Sastre Ferrà i Bartomeu Bernat Mayol a París, i Sebastià Mas Mora, Antoni Verger Ripoll, Bernat Cerdà Barceló, Pere Llabrés Bujosa, Antoni Soler Ripoll, Joan Castell Maimó i Josep Gornals Lladó a Buenos Aires.¹⁰

El cens de 1920 resultà amb un balanç migratori positiu d'un sol individu. Els moviments de sortida de població de caràcter definitiu es veren compensats amb els d'arribada. No obstant

⁸ AMP. Cens de població de 1900. 214.

⁹ ARM. Secció INE. Caixa 388.

¹⁰ AGCM. Lligall X-445/2.

això, hem de tenir en compte la intensa emigració que es va produir el mateix 1920 i els dos anys anteriors a Cuba i també a França, desconeixent el nombre d'individus que marxaren a Argentina. Una vegada acabada la Guerra a Europa es va reactivar amb força el moviment migratori, cosa que no es veu reflectit en les estadístiques del cens pel caràcter majoritàriament transitori de les absències. En el cens de població realitzat el 31 de desembre de 1920 es registraren 97 absents, la majoria dels quals, amb tota probabilitat, residien a l'estranger (França i Cuba). En aquest sentit, al llarg de 1920 es produïren 96 sol·licituds de passaport en el Govern Civil de Balears de porrerencs per anar a l'estranger. En aquest registre hem fet un recompte de les sol·licituds de gent nascuda a Porreres entre 1917 i 1930 per aproximar-nos al volum i magnitud que va assolir l'èxode a Porreres en una època que va marcar el declivi de l'emigració internacional, tendència especialment accentuada en els anys trenta a partir de la crisi econòmica mundial iniciada el 1929. Hem localitzat 391 sol·licituds per anar a l'estranger de gent nascuda a Porreres. La majoria d'elles foren a França (243 passaports) mentre que en segon lloc hi hagué Cuba (92). La resta de destinacions registraren poques demandes: 11 a l'Argentina, 9 a Algèria, 5 als Estats Units, 2 a Bèlgica, 2 a Puerto Rico, 1 a Gibraltar i 1 a Suïssa, entre d'altres.¹¹ En 5 ocasions no s'ha pogut determinar a quin país volia anar l'interessat i en 22 ocasions es realitzaren peticions per anar a més d'un país en el mateix passaport, probablement per raons comercials o turístiques. Amb aquestes dades queda clara la importància que va tenir per a Porreres l'emigració a França. Com a altres municipis de Mallorca, els desplaçaments a la República francesa arribaren a constituir una part essencial del progrés econòmic de la localitat. No obstant això, hem de tenir en compte que no disposem de dades sobre els passaports sol·licitats a Barcelona, principal port de sortida dels mallorquins a ultramar, especialment d'aquells que es dirigiren a Argentina.

La pràctica de l'emigració a França iniciada a Sóller al llarg del segle XIX posteriorment va ser adoptada per altres municipis de Mallorca i, pel que es dedueix de la font dels passaports del Govern Civil, de manera molt destacada a Porreres. Aquest èxode va ser en bona part impulsat per la demanada de treballadors i empleats que feien els mateixos mallorquins instal·lats a la República francesa en qualitat de propietaris de magatzems i establiments de venda de fruites, cafès, bars o restaurants. Així mateix existia una forta demanda de treballadors per part de les autoritats franceses per integrar-se a diverses activitats industrials en el transcurs de la I Guerra Mundial.

En les primeres sol·licituds de passaport el març de 1917, a causa d'unes breus anotacions que acompanyaven les sol·licituds, tenim alguns exemples il·lustratius del funcionament d'aquest sistema migratori, amb la crida de porrerencs efectuada per altres mallorquins establerts a França. En aquest sentit, Jordi Rosselló Julià de 16 anys, en qualitat de dependent d'hotel, va demanar anar a Rennes el 20 d'octubre de 1917 per fer feina a l'hotel "Anglaterra", cridat per Josep Palmer. Joan Nicolau Veny de 17 anys, el 9 de novembre de 1917 va demanar anar a França per fer feina de dependent de comerç propietat del "senyor Gamundí". Antoni Torres Barceló, casat de 33 anys

¹¹ ARM. Secció Govern Civil. Llibres 849-855.

i porrerenc resident a Palma va demanar anar a França el 28 de novembre de 1917 per fer feina de sabater al taller de Josep Bauzà a Marsella. Els dependents Miquel Sitjar Noguera, de 61 anys i acompanyat de la seva filla Margalida Sitjar Sampol de 21 anys, i Joan Julià Amengual, de 57, varen sol·licitar anar a França el 5 de desembre de 1917 per fer feina pel “senyor Julià”. Moltes altres peticions tenien com a destinació diferents ciutats franceses. A tall d'exemple, hem documentat la presència de porrerencs a Marsella, Vichy, París, Saint Malo, Nimes, Nancy, Cette, Dijon, Saint Claude, Vesoul, Lyon, Amiens, Rennes, Nantes, Montpellier, Poitiers, o Colmar, entre altres localitats.

Per altra part, Cuba fou un altre lloc de destinació destacat entre aquells descontents amb la seva situació material i que cercaven una millora. Molts d'ells tengueren la seva oportunitat a Cuba una vegada finalitzada la I Guerra Mundial. L'auge econòmic de l'illa caribenya entre 1918 i 1920, una etapa coneguda com a la “danza de los millones”, va atreure nombrosos jornalers procedents de les Balears. El canvi de moneda resultava molt favorable i els alts salaris pagats tengueren com a conseqüència una allau de sortides des de Mallorca, de la qual Porreres també va participar. El 1920 va ser l'any amb més intensitat emigratòria, registrant-se 50 de les 91 sol·licituds per anar a Cuba des de Porreres entre els anys 1917 i 1930. Però aquest període de prosperitat econòmica va acabar aviat, l'octubre de 1920, amb l'esclat d'una crisi econòmica i financera coneguda com a “la moratòria”. Sobre aquesta crisi disposam del testimoni d'Antoni Julià Garí –Peixet– en una entrevista feta per Antònia Ordines i publicada a Llum d'Oli. Va arribar a Cuba el 1920, l'any de la crisi, però va tenir la sort de poder continuar fent feina en contrast amb molts dels emigrants que hagueren de tornar per la generalització de l'atur:

(...) quan vàrem arribar allà, va haver “estallat” sa moratòria. Es bancs “quebraren” perquè sa sucre anava a cinc centaus sa lliura, i de cinc centaus se va posar a un centau; són unes peces d'un temps. I es bancs “quebraren” i hi havia molt poca feina i molts d'aquells que havien emigrat a Cuba varen haver de regressar “gratis” perquè es govern espanyol els va pagar es passatge per tornar. Jo vaig dur sort perquè vaig trobar un cosí de sa meva dona allà; tenia una fonda i hi vaig estar un parell de dies. Per amistat d'aquest vaig trobar feina a una companyia d'això, allà se deien “guaguas”, aquí són autocars; i llavors se va acabar sa feina i vaig passar amb un català: Toni Jaume Guasp, hi vaig fer feina dos anys amb aquest, llavors vaig passar a una fàbrica de cervesa. Feia de fuster; i des català vaig passar a sa fàbrica de cervesa Polar. (Ordines 1987a, 8-10)

Així mateix, en una altra entrevista feta per la mateixa autora, Bartomeu Barceló Barceló –Bages–, va manifestar que va anar a Cuba el 1918¹² on va exercir diversos oficis al llarg dels anys de la seva residència a l'illa –manobre, encarregat d'una finca, carboner o tallador de canya de sucre–. Són

¹² Segons la llista de passatgers del vapor Conde Wifredo, Bartomeu Barceló Barceló va partir de Palma el 21 de novembre de 1920 cap a l'Havana. ARM. Secció INE. Caixa 332.

significatives les seves paraules sobre l'elevat diferencial salarial existent entre Espanya i Cuba, diferencial que va exercir de poderós factor d'atracció entre aquells que volien reunir uns estalvis o augmentar el seu estatus econòmic: "De molt, de molt (guanyàvem més doblers) perquè cada duro que guanyaves allà eren 8 ó 9 d'aquí, perquè allà hi havia doblers de L'Havana, però allà corria es dòlar americà, perquè duros de Cuba n'hi havia, però de plata, paper, es govern no en tenia" (Ordines 1987b, 8-10).

L'emigració rarament era un fet realitzat de manera individual. Això ho podem constatar amb el vapor Conde Wifredo de 2.765 tones. El 21 de novembre de 1920 va partir del port de Palma amb 207 homes i 21 dones de diferents pobles de Mallorca en destinació a l'Havana. Per les sol·licituds de passaports podem identificar alguns naturals de Porreres a bord com Sebastià Barceló Veny –llaurador de 40 anys–, Bartomeu Barceló Barceló, jornaler de 17 anys, Miquel Martorell Melià –jornaler de 30 anys–, Josep Mariano Oliver –jornaler de 47 anys–, Andreu Nicolau Mesquida –fogoner de 38 anys–, Agustí Mora Nicolau –ferrer de 19 anys– i Sebastià Nicolau Ferrando –jornaler de 30 anys–. Així mateix, hem constatat altres sortides de porrerencs en diferents dates. Per exemple Sebastià Mora Garcies –fuster de 32 anys– va partir el 31 d'agost de 1919 amb el vaixell Cadis, de 3.667 tones (havia demanat passaport el 18 d'agost). Per la seva part, Rafel Barceló Mora –llaurador de 25 anys–, havia demanat passaport el 18 febrer de 1922 i es dirigí a Santiago de Cuba, el 8 de març de 1922 amb el vaixell Conde Wifredo.

Per altra part, en un treball amb els descendents d'emigrants balears a Cuba (Miralles & Jaume, 2009) poden identificar altres exemples de migracions definitives com la de Joan Sorell Nicolau, nascut el 1878 a Porreres, i Apol·lònia Nicolau Rigo, nascuda el mateix any.

Malgrat que la font que hem analitzat procedent dels passaports del Govern Civil de Balears sols apareixen 11 sol·licituds de Porreres per anar a Argentina, és evident que n'hi anaren molts més individus. De fet, fou el país més sol·licitat entre els emigrants (Serra 1986). S'han calculat en 20.000 els balears residents a Argentina el 1930 (Jofre 1997, 44). A la Guia dels Balears residents a Argentina elaborada per Garcias Moll s'esmenten 53 porrerencs residents el 1918 i 76 el 1928. Es tractava únicament dels homes caps de família, amb la qual cosa el nombre real havia de ser, amb tota seguretat, superior. Com a exemples concrets d'emigració a Buenos Aires constatem les primeres sol·licituds, com la d'Andreu Cabrer Sancho de 30 anys, el 2 de juliol de 1918. L'any següent fou Francesc Miró Fuster, el 13 de juny de 1919. Una destinació distinta de Buenos Aires fou la de Miquel Julià Mesquida, que el 20 de maig de 1921 va sol·licitar anar a Santa Fe.

A Algèria, continuant amb la tradició iniciada en el segle XIX, hem constatat 9 sol·licituds. En una d'elles, Rafel Sampol Soler, va demanar desplaçar-se a Orà el 8 d'abril de 1920. Les restants foren a Alger amb la particularitat que dues d'elles eren de la mateixa persona, Andreu Piña Forteza, per motius de comerç –segons es feu constar en les seves sol·licituds.

Així mateix als Estat Units observam un grup de 5 persones que el setembre de 1920 varen demanar passaport per traslladar-s'hi. En el registre d'immigració disponible en xarxa d'Ellis Island, lloc on eren registrats tots els immigrants arribats a Nova York, no els hem localitzat com a arribats aquell any. Sí que podem trobar dues persones amb el mateix nom que arribaren en el 1918 i 1923. Es tractava de Bartomeu Mora que havia arribat a Nova York el 3 de juny de 1918, procedent de l'Havana; i de Gabriel Sorell, que el 1923, amb 24 anys, consta com a ciutadà americà i membre de la tripulació del "Leviathan" en qualitat de "*silver cleaner*", segons consta a la documentació del vaixell. Al llarg d'aquell any va arribar fins a tres vegades a Nova York procedent de Southampton. La resta d'individus que sol·licitaren passaport als Estats Units el 1920 foren Joan Gornals Mora, Joana Aina Servera Bover i Bernat Barceló Mora, que no s'han localitzat com a passatgers arribats a Ellis Island.

Finalment podem constatar com Agnès Barceló Garau i Rafel Mora Oliver demanaren anar a Bèlgica el 19 d'octubre de 1920. Francesca Font Mora va sol·licitar anar a Suïssa el 8 d'agost de 1922. Per altra part, Miquel Barceló Xamena va sol·licitar passaport a Puerto Rico el 15 de setembre de 1920 i una segona vegada el 12 de novembre de 1923. A Gibraltar va demanar anar-hi el 19 de maig de 1917 per motiu comercials Miquel Mesquida Mora, nascut a Porreres però resident a Palma.

A través els saldos migratoris dintre del període intercensal entre 1920 i 1930, podem veure com l'emigració internacional es va aturar gairebé del tot. El saldo total de la dècada va ser positiu amb una immigració de 290 persones. Per les dades que disposem, aquest destacat procés de retorn d'expatriats va començar a produir-se entre 1921 i 1924, amb un saldo positiu de 300 individus entre aquests anys. Respecte a això, les xifres de la població de fet són prou eloqüents: el 1920 es comptabilitzaren 4.872 habitants a Porreres mentre que el 1924 ascendiren a 5.107. Únicament el 1926 varen predominar les emigracions amb un èxode definitiu de 57 persones, fet que es traduí en un descens de la població que va passar dels 5.266 habitants el 1925 als 5.244 en el padró de 1926. Posteriorment, en el cens de 1930 s'augmentà fins als 5.487 habitants.

En les rectificacions anuals dels padrons de la dècada dels vint es poden comptabilitzar entorn dels 300 habitants amb la categoria d'absents, cosa que posaria de manifest com un sector destacat de la població continuava necessitant sortir del municipi per dur a terme diferents activitats laborals. En el procés de retorn d'habitants dels primers anys vint tenim un exemple procedent de les altes del padró d'habitants de 1924. Entre els que varen adquirir el domicili legal a Porreres podem observar els germans Gabriel, Miquel, Catalina i Antoni Noguera Servera que havien nascut entre 1912 i 1920 a l'Argentina. Per altra part, els destins de les baixes en les rectificacions dels padrons dels anys vint eren als municipis dels voltants com Lluçmajor, Montuïri i majoritàriament Palma. Com a conclusió, l'emigració a Porreres va tenir unes dimensions molt importants en el segle XIX, concretament dintre del període intercensal de 1887 a 1897. Això també va succeir arreu de

Mallorca en una crisi demogràfica sense precedents que va comportar, fins i tot, la disminució de la població total de l'illa. De fet, a Porreres el cens de 1887 es va reduir en 316 habitants fruit d'una emigració definitiva de, pel cap baix, més de 400 persones en una dècada.

En el segle XIX i primeres dècades del XX cal tenir present el procés de canvi en la propietat. La pèrdua de l'hegemonia nobiliària es va posar de manifest amb el procés de parcel·lació i venda de les grans possessions, cosa que també va afectar el terme de Porreres (Julià 1982, 65). Aquest procés es va accentuar a començaments del segle XX i molts antics jornalers pogueren accedir a la propietat de la terra com a petits propietaris. Encara que no va ser, ni a prop fer-hi, l'única causa de l'emigració a Mallorca, ja que la compravenda de finques va estar darrere de l'èxode de molts habitants que es dirigiren a l'exterior.

Així mateix, en una enquesta de salaris feta l'any 1920 entre la classe obrera al mateix temps que les operacions del cens, és important assenyalar com Porreres va ser el municipi que tengué els salaris nominals més baixos de tots els municipis de Mallorca. Es varen comptabilitzar 684 homes a partir de 10 anys i únicament 63 dones –probablement aquelles que tenien un jornal permanent– amb la categoria d'obers i obreres perquè depenien d'un jornal i feien feina per un patró. En el conjunt de l'illa hi havia un 50% dels obrers amb un salari que no superava les tres pessetes, en canvi a Porreres augmentaven fins a un 94%. Entre aquests hi havia un 12%, format per menors d'edat i la majoria de les dones, que no superaven les dues pessetes de sou. Si sols tenim en compte els obrers homes majors de 15 anys, representaven un 75%, amb un salari que no superava les tres pessetes, molt per damunt de la mitjana total de l'illa (Albertí 2017). Amb aquests jornals tan baixos no ens ha d'estranyar la partida d'un bon nombre de porrerencs entorn de 1920 a Cuba, lloc on en aquells moments abundava la feina amb uns salaris molt més alts.

A partir de 1901 les dades que ofereixen els saldos migratoris no foren, ni prop fer-hi, tan destacades com en el XIX. Però hem de tenir en compte que les migracions en la nova centúria foren predominantment temporals. Molts dels que partiren a l'estranger tornaren al seu poble natal després d'un temps més o menys llarg. Potser, fins i tot, que els desplaçaments a l'exterior superessin en nombre als efectuats en el passat, però la falta de dades sobre el volum dels efectius que emigraren en les primeres dècades del XX des de Porreres ens impedeix afirmar-ho amb seguretat. Segons l'estadística del moviment de passatgers, que segons la llei d'emigració de 1907 considerava emigrants a aquells que viatjaven en bitllets de tercera classe, el màxim auge de l'emigració mallorquina fou entre 1911 i 1913. Al llarg de la I Guerra Mundial es varen reduir considerablement els desplaçaments. Una vegada acabat el conflicte hi va tornar a haver un increment de les sortides amb un màxim l'any 1920, tendència que després va anar disminuint la seva importància en els anys vint. Després de 1930, a causa de la crisi econòmica mundial l'emigració, es va reduir a la mínima expressió. L'emigració porrerenca degué funcionar cronològicament de manera similar quant a les etapes anteriorment exposades. Fins als anys 60 del segle XX aquest

procés no es va diluir del tot. Un procés que sens dubte va contribuir al progrés econòmic de la localitat.

Bibliografia

ALBERTÍ GENOVART, Benet (2017). “Els moviments migratoris a la Mallorca contemporània 1877-1920”. Tesi doctoral. UIB

BUADES CRESPI, Joan (2009). *L'emigració Balear a Ultramar (1830-1960)*. Palma: Documenta Balear.

JOFRE CABELLO, Ana (1997). *Así emigraron los baleares a la Argentina*. Palma: Govern Balear. Conselleria de Presidència.

JULIÀ SASTRE, Juan (1982). *Porreres. Coses d'altre temps*. Palma: Imprenta Muntaner. pp. 65-66

MIRALLES I MONSERRAT, Joan; JAUME I FONT, Honorat (2009). “Una enquesta historicosociològica sobre l'emigració balear a Cuba. El cas de Porreres”. *Actes de les II Jornades d'Estudis Locals. Porreres*. Felanitx: Ajuntament de Porreres-Institut d'Estudis Baleàrics. pp. 199-205

ORDINES VAQUER, Antònia (1987a). “L'emigració porrerenca a Cuba I. Antoni Julià Garí –peixet–”. *Llum d'Oli*. 32. pp. 8-10.

–(1987b). “L'emigració porrerenca a Cuba II. Bartomeu Barceló Barceló –Bages–”. *Llum d'Oli*. 33. pp. 8-10.

PASTOR SUREDA, Bartomeu (2016). *La vinya i el vi a la Mallorca de finals del segle XIX*. Palma: Leonard Muntaner Editor.

SALVÀ TOMÀS, Pere A. (1984). “La dinàmica de la població de las islas Baleares en el último tercio del siglo XIX (1878-1900)”. *Treballs de Geografia*. 38. Departament de Ciències de la Terra. Universitat de les Illes Balears. pp. 77-139

SERRA I BUSQUETS, Sebastià (1986). “L'emigració mallorquina a Amèrica Llatina de començaments del segle fins els anys 30. El cas de l'Argentina”. *Quinze anys dels premis d'investigació “Ciutat de Palma” (1970-1984)*. Palma: Ajuntament de Palma.

Les capelles de Porreres: tradició i devoció pietosa

JOANA MORA CERDÀ

Introducció

La curiositat em du a la recerca d'informació sobre les caixetes de fusta amb imatges religioses a l'interior que transitaven i pernoctaven a moltes llars porrerenques i que actualment encara hi ha famílies que segueixen aquesta tradició o devoció.

A Porreres no consta cap estudi envers aquesta devoció popular. No obstant això, al full parroquial *Semilla* es troben algunes dades referides a la recaptació d'almoines a través de les capelletes.

Devoció? Tradició? Quin és el seu origen? Qui les impulsa? Quantes n'hi havia? Quantes en queden? Quins itineraris seguien i quins segueixen?

Aquest treball se centrarà en la vila de Porreres utilitzant com a font principal d'investigació els testimonis orals, sobretot dones majors de 60 anys les quals han explicat i transmès el que saben i coneixen de les capelletes.

La definició del concepte capelleta és: “caixeta que conté una imatge i que hom duia de casa en casa per a ésser-hi venerada en la pràctica de la visita domiciliària”. En efecte, les parròquies acostumen a disposar encara a les petites viles –i fins i tot a les grans– d'unes capelletes que romanen cada dia del mes a una casa diferent.¹

Aquesta és la descripció que més bé descriu el significat del qual a Porreres coneixem com a capelleta, objecte del present treball.

Origen i contextualització històrica

Les capelletes ambulants o de visita domiciliària, o d'ús etnogràfic religiós com se les nomena a Catalunya, varen sorgir a finals del segle XIX, almenys dins l'àmbit de la cultura catalana.²

A Mallorca, segons Gabriel Llompart, en el seu llibre *Petita Història de les capelletes ambulants a Mallorca (1986)* podem llegir:³

Al llarg del segle XX han circulat diferents capelletes per Ciutat, entre les quals

¹ Gran Enciclopèdia Catalana, *sub voce*, Fàbregas (1979).

² Joan Arimany i Juventeny, *Devoció, festa i veïnat. Capelletes de carrer i capelletes de visita domiciliària a Manlleu*. Manlleu, 2009, p. 111-113.

³ Gabriel Llompart Moragues, *Petita Història de les capelletes ambulants a Mallorca*, Palma, 1986, p.15.

cal destacar per la seva devoció : la Verge Miraculosa (la seu de la qual era el convent de la Missió) la Verge de la Mercè (assentada en el convent homònim) , i molt més endavant la Verge de Fàtima (amb altar en el convent de les Monges Jerònimes)...

La cadena de capelletes més abundant del segle fou, no obstant, l'anomenada "Visita Domiciliària de la Sagrada Família", la qual va estar molt relacionada amb l'Ordre dels Teatins, i va ser introduïda a la Diòcesi l'any 1910, però a l'any 1909 ja estava annexionada a la Congregació de Fills de la Sagrada Família fundada pel català Beat Josep Manyanet (1833-1901)

Pròpiament parlant, la devoció de les capelletes comença a Mallorca per Manacor, en el convent de les religioses Serventes de la Sagrada Família, la primavera del 1909. A la tardor del 1910 els Teatins de Ciutat recolliren aquesta devoció, i tres anys després començaren a publicar un butlletí anomenat "Luz y Vida"...

A Porreres no es pot dir amb exactitud des de quan circulen les capelletes, però pel que sembla, a partir del testimoni oral de Maria Ripoll (90 anys), l'any 1800 ja hi havia la capelleta de la Sagrada Família que transitava pel poble.

Gabriel Llompart afegeix "...Pel que fa als pobles de l'interior, el més potent fou Manacor amb 31 unitats en 1913 (39 el 1914). Inca amb 10 en 1913, augmentà a 22 en 1920. Arribaren a la quinzena de "coros" com Sineu, Porreres, Muro, Alaró, Campos, Pollença i Sóller. Felanitx els sobrepassà de molt, però s'ha de tenir en compte que va ser el focus de la restauració teatina, i per tant estava especialment sensibilitzada".

Per la seva banda, Jordi Llabrés i Sans⁴ publicà que:

Les capelletes de visita domiciliària troben els seus orígens cap als finals de l'Edat Mitjana quan era molt habitual que els santuaris d'arreu disposaven de la figura d'un donat amb ofici de regir i servir aquells llocs de peregrinació, així com també recollir almoines i exvots que eren destinats al culte de la capella. Aquells donats, sovint homes seglars o ermitans, eren ben freqüents als santuaris més populars de Mallorca, com Santa Maria de Lluc, Santa Llúcia de Mancor, Santa Magdalena d'Inca, Santa Margalida de Crestatx, Santa Maria de Lloseta, Santa Maria de Costitx, entre altres. Cada vegada que sortien a fer les captes, ho feien amb una capelleta del sant o de l'advocació de la Mare de Déu que tenien per titular penjada pel coll, que a molts de llocs encara han estat a temps a conservar. I així voltaven per viles, parròquies, alqueries, rafals i possessions

⁴ Jordi Llabrés i Sans, " Les capelletes de la Sagrada Família, història i tradició a Sencelles", *Sa Sella*, núm 142, gener/març 2015, p.23.

a recollir almoines en espècia o en doblers, i el donat els ho agraiïa obsequiant als benefactors amb concessions de perdons, estampes i goigs de la Mare de Déu. Aquestes captes, que es practicaven ja sigui de manera fixa o temporal, esdevenien una notable font d'ingressos per el santuari i també una manera de propagar la devoció a la Madona.

A hores d'ara, per al cas porrerenc, no es té constància que els donats del santuari de Monti-Sion sortissin a captar per la vila i terme portant una capelleta penjada pel coll.

En el museu de l'església parroquial de Santa Maria la Major d'Inca es conserven dues capelletes d'aquestes característiques.

Descripció

Totes les capelletes que es conserven a Porreres tenen la mateixa estructura i són d'estil neogòtic. Es tracta d'una caixeta quadrangular, més bé de poca qualitat, d'uns 50 centímetres d'alçada, aproximadament. Els dos costats i la part de darrere són de fusta. El frontal està tancat amb un vidre protegit per unes portetes. A les advocacions de la Sagrada Família trobam fixades, a la part interior de dites portetes, unes estampes amb els sants advocats del cor o circuit i una que es repeteix a totes que és la de San Cayetano. A l'interior de les caixetes trobam unes imatges religioses, la majoria de la Sagrada Família, o d'alguna advocació mariana com la Verge Miraculosa i la Verge de Fàtima que possiblement provenen dels tallers d'art cristià d'Olot. A finals del segle XIX i durant la primera meitat del segle XX estava en la seva esplendor aquest tipus d'imatges religioses fetes amb material modelable i en sèrie. Són figures, sobretot, policromades amb ornaments florals. Dalt de la caixeta es localitza un frontal triangular decorat en forma de cresteria, cosa que demostra que es tracta d'un objecte religiós. A la base, hi ha un caixonet amb un orifici per dipositar les almoines que cada família donava en el moment que la capelleta deixava la llar per anar a la propera destinació. Sembla que el propòsit, a més de potenciar la devoció, era també recaptar diners per a l'església parroquial, un sistema més, com les bacines i les caixetes almoïneres dedicades a algun sant que es trobaven a les capelles del mateix temple.

Imatges 1 i 2. Capelleta de la Sagrada Família tancada i la mateixa capelleta oberta. A la porteta de l'esquerra hi ha l'estampa de San Cayetano i a la de la dreta la de San Vicente de Paul. Rectoria de Porreres. El nom dels sants estan escrits en llengua castellana.

Ens crida l'atenció que només a les capelletes de la Sagrada Família trobam una estampa de Sant Gaietà fixada a una porteta i a l'altra un sant titular com Sant Roc, Sant Vicenç de Paul...

Qui era Sant Gaietà?

Cada Coro pren per Titular un Sant o Misteri y posen la seua estampa a una porta de sa Capelleta fent joc amb un altra de Sant Cayetano com a Patró universal de tots els Coros.

Essent Sant Cayetano el Fundador dels Clerics Regulars o Teatins a ne qui está encomanada la Visita Domiciliaria, tots els Coros l'han de tenir de Titular o Patró universal.⁵

A les capelletes d'altres advocacions, no trobam cap estampa fixada a l'interior de les portetes.

Advocacions

Les advocacions a les quals estan dedicades les capelletes porrerenques són majoritàriament la de la Sagrada Família, com hem pogut constatar amb les converses mantingudes i amb la consulta del full parroquial *Semilla*. L'any 1963-64 n'hi havia entre 16 i 18; seguida de les dedicades a la Verge Miraculosa, que l'any 1962 n'hi havia 9; i, per últim, les que remetien a la Mare de Déu de Fàtima, que no consta el nombre d'unitats.

⁵ L. Salvador Galmés, «Visita Domiciliaria de la Sagrada Família». Palma, 1912 p.4

Imatge 3, 4 i 5. Capelleta de la Sagrada Família. Capelleta de la Verge Miraculosa. Capelleta de la Mare de Déu de Fátima.

Al llarg d'aquest estudi hem localitzat a Porreres deu capelletes de visita domiciliària de les següents advocacions:

Sagrada Família: Tres que a hores d'ara segueixen pel poble els seus itineraris.

La Verge Miraculosa: Dues, de les quals una es manté en actiu seguint un circuit i l'altra es troba a la Rectoria de Porreres.

Mare de Déu de Fátima: Una que manté el seu circuit i les quatre restants les trobam a la Rectoria de Porreres fora del recorregut habitual, suposadament per defunció dels membres de les llars que visitaven o per la manca de devocions entre la gent més jove.

Què se n'ha fet de la resta de capelletes? Segons testimonis orals, algunes capelletes, que no hem localitzat, han quedat en mans de particulars i, per tant, han estat excloses dels itineraris establerts i de les visites domiciliàries. Altres potser s'han fet malbé pel pas del temps i restin oblidades a un lloc o altre.

Considerant que l'advocació més freqüent a Porreres és la de la Sagrada Família creim interessant mostrar quins són els seus orígens a Catalunya i com arribà a Mallorca.

Origen a Catalunya

L'origen de les capelletes dedicades a la Sagrada Família el trobam concretament en l'obra d'un sant català, Sant Josep Manyanet (1833-1901). Segons el pare Josep Maria Blanquet, la seva congregació va ser la impulsora de l'existència de les capelletes de visita domiciliària

de la Sagrada Família. LA idea no sembla que hagués estat original del fundador, ja que l'hauria adquirit de terres basques on ja en circulaven, possiblement per influència francesa. El 1907, però, van posar en funcionament aquesta forma de devoció en el format com es coneix actualment a Catalunya .⁶

Origen a Mallorca

A Mallorca hi arribaren només un parell d'anys després i vegem de quina manera. A principis del segle XX l'Orde dels Teatins o Clergues Regulars, fundats per Sant Gaietà, per falta de vocacions havien quedats reduïts a la mínima expressió. Davant aquesta situació el Papa Sant Pius X va encomanar al Cardenal Vives i Tudó, caputxí català, Prefecte de la Congregació de Religiosos que salvés l'Orde, car era la primera de clergues regulars, fundada l'any 1524. El Cardenal que devia conèixer els membres de la Congregació de la Sagrada Família, que a les hores encara eren en nombre reduït, feu que aquest s'incorporessin a l'Orde. L'any 1910 feren el mateix un grup de 43 frares mallorquins anomenats Ligorins, que havien estat fundats l'any 1866 a Felanitx, i que, també, es dedicaven a l'ensenyança. D'aquesta manera quedava salvada l'orde teatina. Tot i que poc després els germans catalans tornaren a adquirir independència dels teatins, els de Mallorca ja eren inculcats en la devoció a la Sagrada Família i n'esdevingueren els puntals promotors per tota l'illa.⁷

Circuits i zeladores

Fins fa pocs anys moltes cases porrerrenques acollien una capelleta que, de manera itinerant, recorria bona part del poble. Hi havia diferents itineraris o circuits. Les capelletes passaven de família en família durant un mes, és a dir, trenta dies trenta famílies i pernoctava un dia a cada llar. Quasi sempre la col·locaven a un lloc visible de l'entrada de la casa.

Antigament, la persona responsable dels “coros”⁸ de la localitat era anomenat zelador general, solia ser el rector o el vicari de la parròquia. Així i tot, cada cor o itinerari tenia una presidenta –zelador o zeladora a Catalunya i a Sencelles–, que segons el testimoni oral de Maria Ripoll, la tasca de la qual era cuidar del bon funcionament de la capelleta, buidar el calaixet de les almoines cada mes i anotar la quantitat recaptada a una llibreta. A final d'any la presidenta havia de lliurar al rector els doblers col·lectats. Maria Ripoll a finals de l'any 2018 va entregar al rector 40 euros recollits al llarg de l'any a través de la capelleta de la Sagrada Família i, Magdalena Rigo, presidenta d'una altra capelleta de la Sagrada Família, l'any 2019 en lliurà 50.

⁶ Joan Arimany i Juventeny, *Devoció, festa i veïnat. Capelletes de carrer i capelletes de visita domiciliària a Manlleu*. Manlleu, 2009, p. 122-123

⁷ Jordi Llabrés i Sans, “ Les capelletes de la Sagrada Família, història i tradició a Sencelles”, *Sa Sella*, núm 142, gener/març 2015, p.23.

⁸ LLOMPART MORAGUES, Gabriel (1986). *Petita Història de les capelletes ambulants a Mallorca*. Palma, p.16. La cèdula de trenta famílies es denominava “coro”.

Francisca Palerm Gornals (66 anys), presidenta de la capelleta de la Miraculosa i la més jove, també va a passar comptes amb la Rectoria després de buidar el caixonet. Va ser durant l'any 2019 i es varen recollir uns 54 euros.

Com hem comentat a l'apartat d'advocacions, Porreres arribà a tenir entre 16-20 capelletes que circulaven pels carrers del poble. Cada capelleta tenia el seu cor o circuit anotat a la part de darrere de la caixeta.

Quins circuits es conserven? A hores d'ara hem detectat tres circuits de capelletes de la Sagrada Família, un de la Mare Déu de Fàtima i un altre de la Verge Miraculosa.

- Ø **Circuit A.** Capelleta de la Sagrada Família (1). Magdalena Rigo Maimó (89 anys) n'és la presidenta des de fa més de 50 anys. Fa el següent recorregut pels carrers: Nou, Sala i Verd, des Pont, Agustí Font, Hospital, Santa Creu, Almoina, d'en Sitjar, Veiet, Lluís, Tort i torna al punt d'inici.
- Ø **Circuit B.** Capelleta de la Sagrada Família (2) És la més antiga. Des de fa 8 anys, Maria Ripoll n'és la presidenta. Va pels carrers: des Vent (Francisca Garcias, Maria Mulet i Miquel Salom, Maria Ripoll, Antoni Nicolau, Antònia Lliteras, Magdalena Julià), carrer Passaratx (Rosa Garcia), carrer d'en Cerdà (Margalida Servera), carrer Major (Catalina Vanrell, Maria Sitjar, Apol·lònia *Meliana*) i torna a casa de Francisca Garcias.
- Ø **Circuit C.** Capelleta de la Sagrada Família (3) n'és la presidenta Apol·lònia Rosselló Coll i recorr els carrers: Major, Jaume I i Mont-sion.
- Ø **Circuit D.** Capelleta de la Verge Miraculosa. Des de fa més de 28 anys n'és la presidenta Francisca Palerm Gornals. Va pels carrers: Passaratx, Sant Felip, Parents, Monti-sion, Cerdà, Jaume I, Sant Roc i Príncep.
- Ø **Circuit E.** Capelleta de la Mare de Déu de Fàtima. Fa el següent recorregut: carrer d'en Cerdà i carrer Major.

Els itineraris de les tres darreres capelletes són molt irregulars i intermitents. No es compleixen les regles establertes antigament i de cada dia hi ha menys cases que vulguin rebre la seva visita. En general, l'estada de les capelletes a cada casa no és tan estricta com abans. Segons hem pogut saber, ara pernocten dues nits a cada casa i el tercer dia passen a la casa següent.

Festa de la Sagrada Família

En paraules de Maria Ripoll *“en temps del rector Lluís Crespi (1926-1951) feien una festa, les 40 hores de les capelletes. Les presidentes de cada circuit s'encarregaven de tenir la capelleta ben neta i curiosa i la duien a la Parròquia. Les posaven a damunt l'altar major durant 3 dies: divendres, dissabte i diumenge. Cada vespre venia un capellà a fer un sermó, exposaven el Santíssim i llavors el rector beneïa totes les capelletes exhibides”*.

Aquest testimoni oral no recorda amb exactitud quan es realitzava dita festa, però segurament coincidia amb la data que ara se celebra la festivitat de la Sagrada Família, el diumenge posterior a la festa de Nadal. Les presidentes de cada cor o itinerari continuen duent la capelleta a la parròquia, però no s'exposen a l'altar major, com es feia antigament, sinó que ho fan a la capella de Sant Josep. Dia 29 de desembre, després de la missa, el rector acompanyat dels feligresos assistents es traslladen a la capella i resen una oració beneint les capelletes exposades.

Va ser el Papa Lleó XIII qui l'any 1893 va promoure moltíssim aquest culte i va instituir la seva festa a tota l'Església catòlica, a celebrar el diumenge inclòs dins la vuitada de l'Epifania del Senyor. A partir del calendari promulgat l'any 1969, després del Concili Vaticà II, la festa va passar al diumenge posterior a la solemnitat de Nadal, que és així com la rememoren actualment a la parròquia de Porreres.

Imatge 6: Capelletes de la Sagrada Família a la capella de Sant Josep el dia de la seva festa (2019). Foto: Mateu Font Lliteras.

Imatge 7: Festa de la Sagrada Família. 29 de desembre de 2019. Capella de Sant Josep amb les tres capelletes exposades damunt l'altar. Foto: Simó Tortella.

Rebuda i acomiadament de la capelleta

Les converses mantingudes amb les persones entrevistades totes coincideixen en el fet que antigament es realitzava tot un ritual a la rebuda i a l'acomiadament de la capelleta: resar el rosari en família cada vespre, cada dia una Avemaria, una oració... Actualment encara hi ha persones que segueixen aquest ritual.

Bona part de la informació prové dels següents testimonis:

- Antònia Mas Mora (75 anys). És una de les persones que rep la visita de la capelleta de la Sagrada Família. Li du la seva veïna Catalina Juan Vanrell i la té a casa dos dies. La posa a un lloc vistós de l'entrada. Obri les portetes i li resa una oració de benvinguda: *Jesús, Josep i Maria estau sempre amb la nostra companyia*. Quan ha de marxar posa una moneda al calaixet de les almoines i la du a la veïna del costat seguint l'ordre establert a la nota de darrere la capelleta.

- Maria Sitjar (79 anys). Ens diu “*des de fa més de 15 anys tenc dues capelletes que me visiten, la de la Sagrada Família i la de la Mare de Déu de Fàtima. Cada dia res tres Avemaries i abans d'anar-se'n pos al calaixet 1 o 2 euros i dic: Gràcies Sagrada Família per haver estat un parell dies amb noltros*”.

- Maria Ripoll, abans citada, li resa aquesta oració:

*Si vols tenir un bon dia
quan t'aixeques el dematí
primerament has de dir
Jesús, Josep i Maria
es sa millor companyia
que un cristià pot tenir.*

- Magdalena Rigo Maimó (89 anys). Quan té la capelleta a ca seva li resa un parenostre i diu:

*Jesús, Josep i Maria
no me desempareu
de nit ni de dia
que si me desemparau
de jo que seria.*

- Maria Barceló Ripoll (76 anys). Acull a casa seva la capelleta de la Sagrada Família, li resa tres avemaries i sempre diposita a dins el calaixet alguna almoïna.

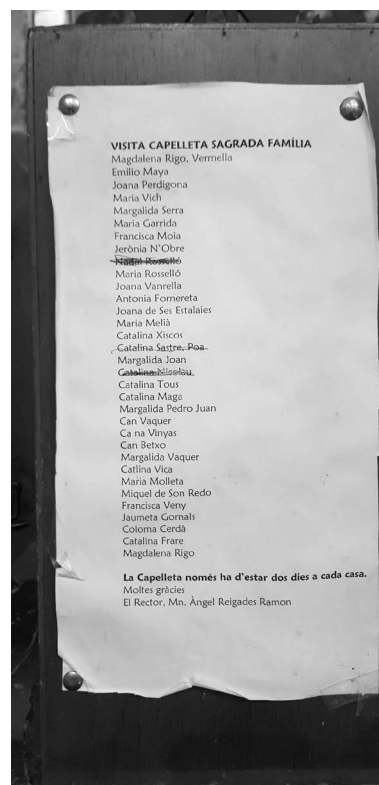
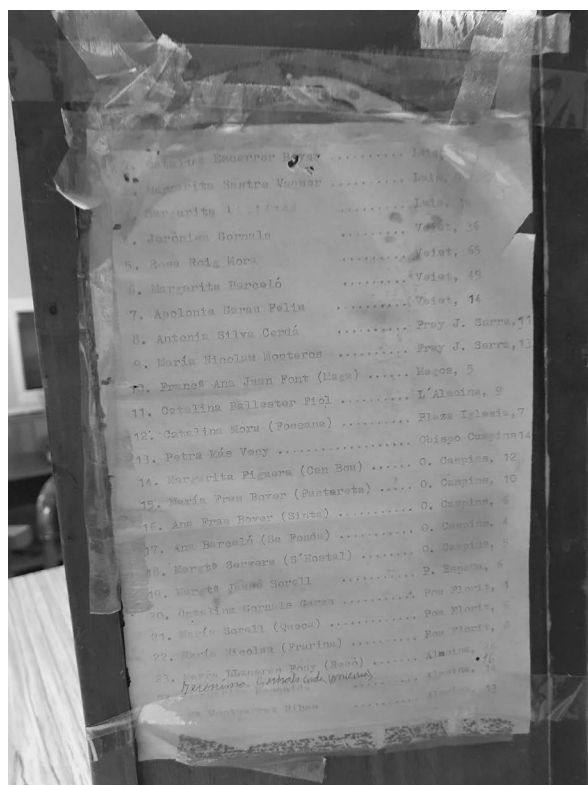
Antics itineraris

El pas del temps ha dificultat la recuperació d'alguns antics itineraris que recorrien les diferents capelletes i que antigament el duïen fixat a la part de darrere on apareixia el nom de la persona de la llar que visitava, el carrer i el número. Per sort, encara n'hem trobat dos que es poden llegir i que hem volgut reproduir. El primer i més antic és el de la capelleta de la Mare de Déu de Fàtima, actualment sense circular i que es troba a la Rectoria de Porreres. El segon, és l'itinerari de la capelleta de la Sagrada Família (1), la renovació del full és relativament recent, es va fer en temps del rector Mn. Àngel Reigades Ramon, entre els anys (2009-2014).

Com a curiositat, cal fixar-nos que en el primer llistat, el més antic, la persona titular que hi figura sempre és una dona (quadre 1). En canvi en el darrer, renovat i més recent, ja hi trobam com a titulars homes i dones (quadre 2).

Quadre 1. Itinerari de la capelleta de la Mare de Déu de Fàtima que es troba a la Rectoria de Porreres. Transcripció de l'original.

Núm.	Nom i llinatges	Carrer i núm.
1.	Catalina Escarrer Bover	Luís, 10
2.	Margarita Sastre Vaquer	Luís, 9
3.	Margarita Lliteras	Luís, 16
4.	Jerònima Gornals	Veiet, 65
5.	Rosa Roig Mora	Veiet, 65
6.	Margarita Barceló	Veiet, 49
7.	Apolonia Garau Feliu	Veiet, 14
8.	Antonia Silvar Cerdà	Fray J. Serra, 11
9.	María Nicolau Monteros	Fray J. Serra, 13
10.	Francisca Ana Juan Font (Maga)	Magos, 5
11.	Catalina Ballester Fiol	L'Almoina, 9
12.	Catalina Mora (Fossana)	Plaza Iglesia, 7
13.	Petra Más Veny	Obispo Campins, 14
14.	Margarita Figuera (Can Bou)	Obispo Campins, 12
15.	María Frau Bover (Fustereta)	Obispo Campins, 10
16.	Ana Frau Bover (Sinta)	Obispo Campins, 6
17.	Ana Barceló (Sa Fonda)	Obispo Campins, 4
18.	Margarita Servera (S'Hostal)	Obispo Campins, 5
19.	Margarita Jaume Sorell	P. España, 6
20.	Catalina Gornals Garau	Pou Florit, 1
21.	María Sorell (Queca)	Pou Florit, 6
22.	María Nicolau (Frarina)	Pou Florit, 8
23.	María Llaneras (Recó)	L'Almoina, 26
24.	Jerònima Gornals Cerdà (mercería)	L'Almoina, 16
25.	Margarita Mesquida	L'Almoina, 14
26.	María Montserrat Ribas	L'Almoina

Quadre 2. Itinerari de la capelleta de la Sagrada Família (1) Només apareix el nom de la persona titular de la casa que visita, acompanyat d'algun llinatge o malnom. Transcripció de l'original.

Núm.	Nom i llinatges
1	Margalida Rigo (Presidenta)
2.	Emilio Maya
3.	Joana <i>Perdigona</i>
4.	Maria Vich
5.	Margalida Serra
6.	Maria <i>Garrida</i>
7.	Francisca <i>Moia</i>
8.	Jerònia N' <i>Obra</i>
9.	Nadal Rosselló
10.	Maria Rosselló
11.	Joana <i>Vanrella</i>
12.	Antònia <i>Fornareta</i>
13.	Joana de <i>Ses Estelaies</i>
14.	Maria Melià
15.	Catalina <i>Xiscos</i>
16.	Catalina Sastre Poa
17.	Margalida Juan
18.	Catalina Nicolau
19.	Catalina <i>Tous</i>
20.	Catalina <i>Maga</i>
21.	Margalida Pedro Juan
22.	<i>Can Vaquer</i>
23.	<i>Ca na Vinyes</i>
24.	<i>Can Betxo</i>
25.	Margalida Vaquer
26.	Catalina <i>Vica</i>
27.	Maria <i>Molleta</i>
28.	Miquel de <i>Son Redó</i>
29.	Francisca Veny
30.	Jaumeta Gornals
31.	Coloma Cerdà
32.	Catalina <i>Frare</i>
33.	Magdalena Rigo

El document acaba amb un recordatori: «*La capelleta només ha d'estar dos dies a cada casa.*

Moltes gràcies

El Rector Mn Àngel Reigades Ramon»

El fet de comptar amb la relació de noms i malnoms ens ha servit per dissenyar el recorregut que encara fa dita capelleta: carrer Nou, des Pont, Almoina, Sala, d'en Sitjar, d'en Veiet, Lluís, Tort i torna al carrer Nou.

Quadre 3. Antic itinerari que realitzava la capelleta de la Verge Miraculosa. Transcrit exactament com el conserva la seva presidenta Francisca Palerm Gornals.

1.	Francisca Palerm Gornals	Pasaraix
2.	Petra <i>Xisques</i>	Pasaraix, 70
3.	Ana Mestra Meliá <i>Dalobra</i>	Pasaraix, 31
4.	Juana Gil Veny <i>Rubina</i>	Pasaraix, 50
5.	Apolonia Veny <i>Rubina</i>	Sant Roque
6.	Apolonia Mestra Barceló <i>Barregota</i>	Sant Roque, 22
7.	Jerónima Forteza <i>Ternala</i>	Sant Roque
8.	Ventura de <i>Son Porquer</i>	Cerdà
9.	Maria Mesquida <i>Porret</i>	Cerdà
10.	Antonia Servera <i>Vidala</i>	Parientes
11.	Apolonia Barceló <i>Es Campot</i>	Parientes
12.	Catalina <i>Bea</i>	Parientes, 40
13.	Apolonia Barceló <i>Porquera</i>	Parientes, 50
14.	Juana Mesquida <i>Cossera</i>	Jaume I, 52
15.	Catalina Gayá <i>Gallura</i>	Príncipe, 2
16.	Pedro Marí	Príncipe, 16
17.	Monserrada Alcina <i>Ganxona</i>	Montesión
18.	Antonia Llaneras <i>Porquera</i>	Montesión
19.	Margarita Barceló Roig <i>Porquera</i>	Montesión, 6
20.	Rosa Moll	Sant Felip
21.	Paqui <i>Vilona</i>	Passaratx
22.	Francisca Mora	Sant Roc 5
23.	Sandra <i>Son Poquer</i>	Cerdà
24.	Francisca Gornals	Cerdà
25.	Estany Antonia	Cerdà
26.	Catalina <i>Dalobra</i>	Passaratx

A hores d'ara encara circula pels carrers de Porreres, però, segons la seva presidenta, el llistat inicial ha sofert molts canvis a causa de la mort de la titular o per desinterès dels familiars en seguir la tradició o devoció o per canvi de domicili. Així i tot, hi ha hagut noves incorporacions que s'han afegit al circuit.

FULL PARROQUIAL. SEMILLA

Consultats els toms del full parroquial *Semilla*, trobam la primera referència escrita sobre les capelletes que hi havia en aquell moment concretament al número 105 de l'any 1962. Vegeu al quadre 4 les dades corresponents des de l'any 1962 fins a l'any 1973 on podem observar el nombre de llars que visitaven mensualment, cada advocació i la recaptació.

Quadre 4. Dades des de l'any 1962 fins a l'any 1973

Any	Núm.	Mes /any	Nombre de Capelletes	Advocacions	Famílies que visitava mensualment	Recaptació anual pessetes
IX	105	novembre/1962	9	La Miraculosa	270	1.228
IX	118	novembre/ 1963	14	Sagrada Família		1533
X	121	febrer /1964	18	Sagrada Família	500	2025
XI	133	febrer /1965		Sagrada Família		1525,15
XI	142	novembre /1965		La Miraculosa		1228
XII	154	1966		La Miraculosa		1275
XIII	166	novembre/ 1967		Medalla Milagrosa		1278
XIV	170	1968	16	Sagrada Família		2106,25
XV	180	1969		La Miraculosa Sagrada Família		1.163 1.956
XVI	192	març /1970		La Miraculosa Sagrada Família		1663 1956
XX	239	1973		Sagrada Família La Miraculosa		3438 1153

En temps de la Guerra del 1936

Després del parèntesi provocat per la Guerra Civil (1936) segurament algunes famílies més devotes del poble van guardar les capelletes durant el temps de la guerra i les van retornar a la parròquia.

Conclusions

De l'estudi sobre les capelletes de visita domiciliària a Porreres se n'han extret diverses conclusions:

- La finalitat era difondre la fe entre les famílies del poble, en general, i ampliar la devoció de la Sagrada Família, principalment.
- En els moments actuals les persones que encara reben a casa la capelleta sembla que, en general, ho fan més per tradició i costum que per devoció. El fet que només es conservin cinc circuits i la minva considerable de capelletes en funcionament ens ho demostra.
- Era una forma més de recaptar fons per a les parròquies.
- La mostra de religiositat popular que representaven les capelletes està en descens.
- Els circuits van desapareixent així com les presidentes/zeladores van deixant de fer la seva funció per edat o per òbit.

Cal fer notar que la detecció dels diversos circuits ha estat possible gràcies a la nota fixada a darrere alguna capelleta on consta el nom, llinatges, carrer i número de les persones que rebien la visita i especial i indispensable han estat els testimonis orals de dones porrerenques majors de 60 anys.

Fonts consultades

Fonts orals

Maria Ripoll *Marió* (90 anys)

Magdalena Rigo Maimó (89 anys)

Francisca Vidal Barceló (89 anys)

Margalida Servera *Carles* (84 anys)

Maria Sitjar Verger (79 anys)

Antònia Mas Mora (75 anys)

Francisca Palerm Gornals (66 anys)

Apol·lònia Rosselló Coll

Maria Barceló Ripoll (76 anys)

Bibliografia

ARIMANY I JUVENTENY, Joan (2009). *Devoció, festa i veïnat. Capelletes de carrer i capelletes de visita domiciliària a Manlleu*. Museu Industrial del Ter. Eumo Editorial.

GALMÉS, L. Salvador (1912). *Visita domiciliària de la sagrada família*. Palma

LLABRÉS I SANS, Jordi (2005). *Les capelletes de la sagrada família, història i tradició a Sencelles*. Article revista Sa Sella. Número 142. Sencelles.

LLOMPART, Gabriel, C.R (1986). *Petita història de les capelletes ambulants a Mallorca Ciutat de Mallorca*. Col·lecció Jovellanos.

L'escola Patronat Sant Felip Neri de Porreres

GABRIEL BARCELÓ BAUZÀ
BARTOMEU GARÍ SALLERAS

Les primeres petjades en l'ensenyament a Porreres

Ensenyat i Pujol assenyala que existeixen tot un seguit d'indicis que palesen una activitat cultural i educativa important entorn de la vila de Porreres durant el període immediatament anterior o coincidint amb la fundació del col·legi de gramàtica de Monti-sion.¹ A més afegeix que Porreres va ser una de les primeres viles de Mallorca que va estructurar un sistema educatiu. En aquest sentit menciona una sèrie d'exemples que daten de mitjans dels segles XIV, XV i principis del XVI i que fan referència a proporcionar aprenentatge i formació intel·lectual i que es troben els contractes de servei domèstic masculí.²

Pel que respecta a la fundació l'antic col·legi de Monti-sion de Porreres, les primeres manifestacions es remunten cap a la meitat del segle XVI, ara bé, no disposam d'informació concreta sobre el moment en què va començar.³ El col·legi de gramàtica era un centre que es va establir al santuari del mateix nom, que juntament amb alguns convents de Palma, Miramar a Valldemossa, el col·legi de Cura i el del puig de Santa Magdalena d'Inca, oferien els estudis preparatoris per a accedir a l'ensenyament superior que impartia des del 1483, l'Estudi General Lul·lià de Palma. Una de les matèries que cursaven aquestes escoles era el coneixement de la gramàtica llatina, condició indispensable per als estudiants que volguessin accedir als estudis de càtedra (filosofia lul·liana, lleis, anatomia, cirurgia, entre d'altres). Monti-sion depenia dels jurats locals i la Universitat porrerenca era qui mantenia el col·legi, així com el dret a nomenar mestre i pagar-li l'assignació. L'esplendor de l'escola de gramàtica porrerenca es va donar des de la meitat del segle XVI fins a finals del XVII. En aquests anys es registra un nombre considerable d'alumnes, de tal manera que es varen haver de millorar les seves dependències, sobretot, l'aula de gramàtica. Segons *Die Balearen* de l'arxiduc Lluís Salvador, el 1680 comptava amb 200 estudiants. A partir de finals del XVIII entrà en decadència. Jerónimo de Berard y de Solà en el seu llibre *Viaje a las villas de Mallorca* escriu que el 1789 tenia uns seixanta alumnes que estudiaven les primeres lletres. El 1835, el col·legi deixà de funcionar a conseqüència de les modificacions en l'ensenyament superior que feien innecessàries les escoles de gramàtica. És important afegir que en el moment que tanca

¹ ENSENYAT PUJOL, Gabriel (2015). «Monti-sion, un centre d'ensenyament tardo medieval o humanista?». Actes de les IV Jornades d'Estudis Locals a Porreres. Edicions Ajuntament de Porreres, pàg. 55.

² *Ibidem*, pàg. 56.

³ En aquest sentit sabem que el centre va obrir les portes el primer terç del segle XVI, temps després que s'acabàs l'edificació de la nova església, en una data indeterminada. MUNAR OLIVER, Gaspar (2015). *Santuario y Colegio de Nuestra Señora de Montesión (Porreres)*. Palma, 1968. ENSENYAT PUJOL, Gabriel: «Monti-sion, un centre d'ensenyament tardo medieval o humanista?». Actes de les IV Jornades d'Estudis Locals a Porreres. Edicions Ajuntament de Porreres, pàg. 53-54.

les portes l'escola de gramàtica, bona part de l'educació del municipi estava, majoritàriament atesa per ordes religiosos, tant masculines com femenines, que s'encarregaven d'ensenyar les primeres lletres o aprenentatge elemental –lectura i escriptura– i el catecisme als infants.

En ple segle XIX, la situació educativa no manifesta canvis destacats, tot i que a nivell europeu es produeixen canvis polítics socials, científics i culturals que determinaren noves idees i propostes en el camp educatiu. Alguns col·lectius com els obrers, les dones o els joves reforçaren el seu protagonisme social i plantejaren als governs centrals la necessitat de posar en marxa demandes educatives i formatives. Tot i aquest fet, l'ensenyament seguia estant molt vinculat als estaments religiosos. A més, en aquest moment es va viure un auge de fundacions de congregacions religioses femenines. Sens dubte, la vocació religiosa era una sortida decent per a les joves que no volguessin contreure matrimoni.⁴

A Mallorca la situació no era molt diferent. A partir de la segona meitat del segle XIX es fundaren nombroses institucions i congregacions religioses que obriren centres educatius que s'encarregaren de l'educació dels més joves. Aquests centres conviuriem amb les escoles municipals que depenien dels ajuntaments. Les congregacions que més es varen implantar a la Part Forana foren: «les monges blaves» (Franciscanes Filles de la Misericòrdia), «les monges negres» (germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül) i les Agustines (germanes Terciàries de Sant Agustí).

Porreres no fou una excepció, atès que també trobam diferents ordes que s'instal·len al municipi. Les Terciàries Franciscanes arriben cap al 1810 i les germanes de la Caritat s'estableixen el 1860, provinents de Felanitx. Ambdues ordes es dedicaren entre altres coses, a la sanitat, a la cura dels malalts i a l'ensenyament dels més joves –en part per les mancances i la debilitat de l'Estat–. Relacionat amb el tema, hem de dir que la seva instal·lació a Porreres va generar enfrontaments i enveges que influïrien en l'obertura dels centres educatius.⁵

Les escoles a Porreres (1900-1931)

A principis del segle XX trobam escoles de pàrvuls, tant de nins com de nines, que estaven a càrrec de les religioses de la Caritat i les Terciàries Franciscanes. L'any 1931, el convent i col·legi de les germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül estava situat a l'actual carrer de la Caritat, tenia dues aules, una per als pàrvuls i l'altra dedicada a l'ensenyança primària. A banda d'això, el reglament del col·legi assenyala que l'escola comptava amb una aula destinada a l'ensenyament de persones

⁴ SASTRE BARCELÓ, Joan Carles (1997). *Història de les dones a la Mallorca del segle XIX*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, pàg. 83. PLANAS NOVELLA, Núria (2013). «L'Educació a Porreres en el segle XIX. Les disputes entre les monges de la Caritat i les monges de la Misericòrdia». Actes de les IV Jornades d'Estudis Locals a Porreres. Edicions Ajuntament de Porreres, pàg. 131.

⁵ Pel que respecte al tema vegeu, PLANAS NOVELLA, Núria (2013). «L'Educació a Porreres en el segle XIX. Les disputes entre les monges de la Caritat i les monges de la Misericòrdia». Actes de les IV Jornades d'Estudis Locals a Porreres. Edicions Ajuntament de Porreres, pàg. 131-136.

adultes, però desconeixem si era diürna o nocturna i si realment es va utilitzar.⁶ Per altra banda, existia l'escola de pàrvuls dirigida per les monges franciscanes, estava situada a l'edifici conegut com *Cals Hermanos* al carrer d'en Lluís, que posteriorment passaria a un edifici del carrer Sala on les monges blaves instal·laren les dependències conventuals.

A banda de les escoles religioses femenines, hi havia dues ordes masculines que també es dedicaren a l'educació dels nins de Porreres. Ens referim a la Congregació dels Germans de la Caritat que es va fundar el 1866 i la Congregació de Sant Felip Neri el 1886. L'ensenyament vinculat als felipneris s'inicia les primeres dècades del segle XX, a través de la posada en marxa d'una escola d'ensenyança nocturna que obriren els Pares Joan Melià Vaquer i Toribio Rosselló Nicolau –*Sion*– després d'ordenar-se sacerdots el 1921 i 1923, respectivament. Aquest centre d'ensenyança es trobava a l'edifici de *Cals Hermanos* al carrer d'en Lluís, al qual també s'hi agregà el P. Josep Borràs Ramis l'any 1926 i el P. Joan Llaneras Julià l'any 1927. Utilitzaren el primer i segon pis de l'edifici, perquè com hem dit abans, els baixos de la casa eren usats pel parvulari dirigit per les monges Terciàries Franciscanes, filles de la Misericòrdia. A la citada escola nocturna hi acudien congregats i altres joves, amb la intenció de perfeccionar l'ensenyança rebuda a l'escola primària o elemental i, alguns casos, per superar l'analfabetisme encara molt vigent a la societat porrerenca. Uns anys després, el 1939, els pares Toribio Rosselló i Joan Llaneras deixaren el centre. Sembla que en aquest moment el P. Joan Melià seria la persona qui es va encarregar de l'escola que es denominava Patronat de Pares de Família, que cal considerar-la com el precedent de l'Escola Patronat Sant Felip Neri de Porreres. A finals de la dècada dels 50, el Pare Melià deixà les regnes del centre a un seglar –el qual desconeixem el seu nom– que va mantenir l'escola oberta fins que es va posar en marxa la nova escola Patronat.⁷ Durant aquests anys, l'escola de Sant Felip era gratuïta, però setmanalment –els dissabtes– cada alumne aportava una quota voluntària. És important afegir que en el transcurs de les primeres dècades del segle XX es va obrir l'escola de nins del Centre Patronat Catòlic que estava situada també a l'edifici de *Cals Hermanos* i que era dirigida pel mestre Joan Móra Ferrando –*Móra*–.

Els centres educatius religiosos conviuriem amb les escoles municipals que depenien de l'Ajuntament. Constatam documentalment l'existència d'escoles públiques a Porreres a partir de la consulta dels llibres de matrícules i de nomenaments de professorat que es conserven a l'arxiu de l'Escola Nova. Aquesta documentació ens diu que des de l'any 1850 hi havia un centre públic

⁶ Dins el context escolar del moment, hi conviuen dos tipus d'ensenyament: l'ensenyança diürna, que depenia directament del Govern Central i dels ajuntaments i l'ensenyança nocturna molt lligada a l'Església i a les ordes religioses. Aquesta darrera modalitat fou creada perquè no tots els nins i nines tenien accés a l'escola primària, ja que molts d'ells treballaven en tasques agrícoles amb els seus pares o en tasques domèstiques llogats a alguna casa. En definitiva, l'escola nocturna era una solució per pal·liar la problemàtica escolar molt vigent en aquells temps. Per més informació vegeu, GARÍ SALLERAS, Bartomeu (2007) *Porreres. Desfilades de dia afusellaments de nit*. Palma: Documenta Balear, pàg. 48-49. SASTRE, Joana Maria. *Escola Nova. Estudi històric*. Estudi inèdit.

⁷ RIERA MASCARÓ, Llorenç; ROSSELLÓ LLITERAS, Joan (1992). *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*, Palma: Conselleria d'educació, Cultura i Esports del Govern Balear, pàg. 80.

de nins, sense indicar el lloc on estava situat. Sabem també que des del 1887 existia una escola primària diürna de nins dirigida fins el 1890 pel mestre Pere Joan Ferrando Móra i que a partir de 1891 s'incorpora el docent Pascual Juona. També sabem que des de l'any 1883, hi havia una escola unitària de secundària dirigida per Rafel Sitjar Garcias i una de nines dirigida per Micaela Abara. Les Illes Balears entraren en el segle XX amb greus mancances quant a possibilitats i ofertes educatives públiques. El desprestigi de l'escola pública, la manca d'edificis adequats, la deficient formació del professorat, l'obligatorietat d'ensenyar en castellà a uns nins catalanoparlants, els mètodes d'ensenyament rudimentaris i la manca de formació de les classes obreres foren els problemes més destacats. Tot i aquesta situació complicada, s'engegaren importants actuacions reformadores en el camp de l'ensenyament. El seu promotor –des de la Inspecció d'ensenyament primari– fou Joan Capó Valls de Padrinas.⁸ El 1926 es va celebrar a Palma, convocats pel governador civil Pere Llosas, una reunió de batles i representants de les Illes Balears per tal de tractar la manca d'edificis escolars. La intenció era posar en marxa un pla de noves construccions escolars, 323 en total, que finançarien els Ajuntaments amb les ajudes de l'Estat central. Els resultats d'aquest pla no foren gens bons, atès que el 1931 únicament 17 municipis de les Balears varen construir una nova escola.⁹ Un any més tard de la trobada, la corporació municipal de Porreres va iniciar un expedient per comprar uns terrenys destinats a edificar la nova escola, que havia de tenir una extensió de tres mil metres quadrats i s'havia d'ubicar a una distància màxima del nucli urbà de cinquanta metres.¹⁰ El model escolar era d'estil regionalista i la seva distribució era molt similar a la que es realitzà a Vilafranca de Bonany.¹¹ Finalment, el projecte escolar no es va executar.

Pel que respecte a la situació de les escoles estatals de Porreres abans de la proclamació de la II República (abril de 1931), podem resumir-la amb l'expressió de precarietat. L'ensenyança s'impartia dins uns edificis escolars inadequats. Eren dependències civils habilitades com a escoles, o bé cases particulars llogades pel Consistori local. Es caracteritzaven pel seu mal estat de conservació, amb unes condicions higièniques molt dolentes i amb un mobiliari i material escolar totalment insuficients. En aquests anys, hi havia una escola primària i una de secundària de nins que estaven situades al carrer de Ramon Llull (edifici de *Can Xic*) i al carrer de Fra Juníper Serra, respectivament. Cada centre tenia una aula, sense pati d'esbarjo. Els nins de primària jugaven al carrer de les Roques, al costat de l'antic taller de bicicletes de *Can Quec*, i els de l'escola de secundària, al carrer d'en Mago. Pel que fa a l'escola primària i secundària de nines, estava situada al carrer de Passaratz i constava de dues aules amb pati d'esbarjo. Amb els pas dels anys va canviar de lloc i passà al carrer de l'Almoina i, posteriorment, als carrers de Sa Galla i Vellet. A més dels

⁸ Per més informació biogràfica, vegeu, COLOM CAÑELLAS, Antoni. J. (1993). *Joan Capó Valls de Padrinas. Un temps, uns fets*. Palma: Universitat de les Illes Balears i Ajuntament de Felanitx.

⁹ SUREDA GARCIA, Bernat (2000). *L'educació a les Balears en el segle XX*. Palma: Edicions Documenta Balear. BARCELÓ BAUZÀ, Gabriel (2017). *La enseñanza primaria en Mallorca (1939-1949). Cultura y prácticas escolares*. Tesi doctoral. Universitat de les Illes Balears, pàg. 62.

¹⁰ LLULL ESTARELLAS, Maria Antònia (2008). «Aproximació a l'arquitectura de Porreres (1850-1950)». Actes de les Segones Jornades d'Estudis Locals de Porreres, pàg. 157.

¹¹ *Ibidem*, pàg. 169-170.

centres educatius esmentats, existia la modalitat de la docència particular impartida per alguns mestres als seus domicilis, com fou el cas de Joan Roca Escandell –Joan de l’Hospital– que dirigia una escola privada anomenada *Colegio Particular Sagrado Corazón* situada a la placeta d’Antoni Maura.¹²

El fracàs de la nova escola Graduada de Porreres (1931-1936)

L’adveniment de la Segona República, el 14 d’abril de 1931 i la constitució del primer govern reformista (1931-1933) presidit per Manuel Azaña va suposar la presa de decisions molt importants. Una d’aquestes fou l’elaboració d’un ambiciós programa de construccions escolars, per tal de fer possible la reforma educativa i la instauració de l’Escola Única a tot l’Estat espanyol. Amb aquesta intenció, es va aprovar un pla quinquennal pel qual s’havien de construir unes 5.000 escoles cada any, exceptuant el primer en què se’n crearien 7.000. Un fet sense precedents.¹³ Pel que fa al cas de Mallorca, destaca el Projecte general de construccions escolars aprovat el 1931 per l’Ajuntament de Palma. Les noves escoles a Palma i als municipis de Mallorca foren dissenyades majoritàriament per l’arquitecte Guillem Forteza Piña.¹⁴

Ben prest, els canvis educatius que proclamava el nou govern republicà arribaren a Porreres. Les noves autoritats estatals plantejaren a l’Ajuntament la necessitat d’adequar les instal·lacions escolars al nou sistema promulgat per l’Escola Única. Per aquest motiu, el mes d’octubre de 1932, el Consistori de Porreres es va comprometre a facilitar locals per instal·lar una escola unitària de nins i una altra de pàrvuls, casa habitació per als mestres, mobiliari i material escolar.¹⁵ En aquest sentit, l’Ajuntament de Porreres va fer unes obres de millora a la casa-escola de *Can Xic* al carrer Ramon Llull, que consistiren en una nova distribució de les zones d’aules, d’una passaria a quatre, i la compra de nou mobiliari escolar. Les obres duraren aproximadament un any.

El mes de desembre de 1932, l’Ajuntament presidit per Bernadí Bou Sala va adquirir un solar d’11.722 metres quadrats anomenat Molí d’en Jordi per a l’edificació d’una escola Graduada.¹⁶ A finals d’abril de 1933, el mateix equip de govern va encarregar els plànols i el pressupost a l’arquitecte Enrique Juncosa.¹⁷ Un any més tard, es va sol·licitar al Ministeri d’Instrucció Pública i

¹² AULÍ GINARD, Antoni; CARBONELL MATAS, Joan; RAMIS DE PLANDOLIT, Esperança; SERRA BARCELÓ, Jaume (2008). «La depuració del magisteri de Porreres: el cas de Joan Roca Escandell». Porreres: Actes de les Segones Jornades d’Estudis Locals de Porreres, pàg.194

¹³ Val a dir, que a Mallorca, durant la Dictadura del general Primo de Rivera (1923-1931), la construcció d’edificis escolars va rebre una empenta important, però fou motivat més per a la política d’obres públiques que caracteritzà aquest període, que no pas per una vertadera consciència per erradicar la problemàtica de la manca d’escoles.

¹⁴ MAYOL AMENGUAL, Jaume (2011). *L’arquitectura escolar de Guillem Forteza Piña. Societat, cultura i política a la Mallorca de començament del segle XX*. Palma: Lleonard Muntaner Editor. Vegeu també TORRELLÓ, Magdalena: *Memòria Civil. Mallorca en guerra (1936-1986)*. Diari *BALEARES*, núm. 48 (edició de 30 de novembre de 1986), pàg. 4. Val a dir, que a Mallorca, durant la Dictadura del general Primo de Rivera (1923-1931)

¹⁵ AMPo, Acta de la sessió plenària del dia 10 d’octubre de 1932

¹⁶ AMPo, Acta de la sessió plenària del dia 5 de desembre de 1932

¹⁷ AMPo, Acta de la sessió plenària del 24 d’abril de 1933. Inicialment el projecte d’obres, fou realitzat per l’arquitecte Guillem Forteza Piña, que era el director de construccions escolars de l’Estat a Balears i Vocal tècnic de la Junta

Belles Arts una subvenció de 144.000 pessetes per a la construcció d'un grup escolar de 12 seccions: 4 de nines, 4 de nins, 2 de pàrvuls, 1 biblioteca, 1 dependència per al porter, a més d'un camp de joc i un altre d'experimentació agrícola de 5.000 metres quadrats que estaria situat a un annex del solar adquirit per a la construcció del nou edifici escolar.¹⁸ D'aquesta manera, es varen iniciar els tràmits per a la construcció d'una nova escola. El seu nom oficial era *Escola Graduada de Porreres*.

Com hem vist, tot semblava anà ben encaminat, però aviat tot foren problemes. Per una banda, els governs municipals presidits per Bernadí Bou Sala –*Bou*– i Gabriel Barceló Móra –*Xic*– no donaren l'impuls definitiu al projecte escolar. Per l'altra, els representants de la dreta política i alguns membres de l'Església s'hi oposaren. Segons la seva opinió, la nova escola suposaria la pèrdua d'alumnes dels centres educatius religiosos i la substitució –tal com menava la llei– de l'ensenyament religiós pel laic. A l'altre costat, se situaren els defensors de l'Escola Única i de l'edificació del nou centre escolar, que estaven convençuts que la nova escola constituïria un avanç importantíssim per l'ensenyament modern a Porreres.

Pel mes d'abril de 1934, l'inspector Joan Capó va viatjar a Madrid per gestionar la concessió de la subvenció abans esmentada. Finalment, dia 25 de juliol de 1934, el Ministeri d'Instrucció atorgà una subvenció de 168.000 pessetes a l'Ajuntament de Porreres per a la nova escola que havia de ser de catorze seccions, en lloc de dotze. La Corporació municipal presidida per Gabriel Barceló Móra –*Xic*–, pressionada pels sectors conservadors va rebutjar la subvenció i paralizzà els tràmits. Dia 22 d'agost de 1934, en una sala plena a rebentar, el batle va informar els assistents de la decisió presa. Va explicar que la corporació havia sol·licitat un ajut econòmic per construir un centre escolar de 12 seccions i no de 14, per tant, decidiren rebutjar l'oferta. Va afegir que havien tornat a demanar la subvenció de 144.000 pessetes. Les paraules del primer edil originaren greus enfrontaments dialectals entre els partidaris de la dreta i els representants de les forces d'esquerra. Finalment, pel mes de març de 1935, el consistori va decidir acceptar la subvenció de 168.000 pessetes, després que la Direcció General de Primera Ensenyança informàs l'Ajuntament que el seu primer projecte presentat era de 14 seccions i no de 12, com al·legaven. En definitiva, des de la compra del solar, el mes de desembre de 1932, fins al moment en què la corporació municipal va decidir dir que sí a la subvenció (març de 1935) havien transcorregut més de 3 anys. Tot i aquest fet, semblava que el camí per a la construcció de la nova escola tenia una sortida immediata, però no va ser així.

No va ser fins al nomenament pel mes de març de 1936 del nou batle de Porreres, Climent Garau Juan –*Marió*–, i la constitució de la Comissió Gestora del Front Popular quan s'agilitzaren els tràmits i, al cop de poc temps, les obres de la nova escola començaren. Pel maig es va dur a terme la senyalització dels fonaments i l'adequació del terreny, a més de l'obertura de les síquies per a la

Provincial de Primera Ensenyança, càrrec que ocupà des del 4 de març de 1921 fins al començament de la Guerra Civil. Però el projecte inicial presentat per Forteza no fou executat, sinó que fou substituït pel de l'arquitecte representant del racionalisme balear, Enric Juncosa Iglesias

¹⁸ AMPo, Acta de la sessió plenària del 3 de maig de 1933.

cimentació. Les obres varen tenir un cost total aproximat d'unes 15.000 pessetes. Malauradament, aquestes foren les úniques que es feren. El cop d'Estat del juliol del 1936 va paralyzar la construcció i les obres varen quedar abandonades quasi 40 anys.¹⁹

A partir del juliol de 1936, els nous ajuntaments franquistes de Porreres prengueren tot un seguit de decisions per arraconar l'ensenyament públic. Pel mes de gener de 1938, es va acordar la supressió de la secció de pàrvuls de l'escola Graduada i que aquesta passàs a mans dels ordes religiosos «por considerar-la innecesaria, pues está localidad ya tiene instaladas secciones de párvulos en los conventos de las Hermanas de la Caridad y Franciscanas cuyos locales poseen excelentes condiciones».²⁰

Pel que respecte a la nova escola, no va ser fins el 1955 quan el Consistori local va tornar a plantejar-se la possibilitat de construir un nou edifici escolar. Aquest projecte fou inclòs dins *el Plan Mínimo de Construcciones escolares*.²¹ El mes de juliol del mateix any, l'Ajuntament de Porreres va rebre una comunicació de la Secció Administrativa d'Ensenyança Primària per la qual s'informava de la inclusió del projecte sol·licitat dins el pla de noves construccions escolars de 1958 i, a la vegada, se sol·licitava que s'enviàs tota la informació. La deixadesa de les autoritats municipals va fer que es desestimàs el projecte. Uns anys després, l'Ajuntament, presidit pel mestre d'escola Antoni Barceló Barceló –des Misser–, ho va tornar a posar sobre la taula. El mes de desembre de 1963 es va redactar un nou projecte escolar amb capacitat per 260 alumnes, entre nines i nins, però finalment no es va executar.²² El 1971, l'estat deficient de l'edifici de l'Escola Pública de Porreres que encara estava situada al carrer Ramon Llull va provocar el seu tancament definitiu. Aquest fet, juntament amb l'endarreriment en la construcció d'un nou centre escolar, va suposar que els alumnes de l'Escola pública fossin traslladats a partir del curs 1972-73 al Col·legi Sant Felip Neri de Porreres, un centre educatiu de caire religiós que va iniciar el seu camí a finals del segle XIX. Durant el Franquisme es donaren els moments de màxima esplendor.

L'escola franquista. Característiques i evolució

La situació de l'escola primària a l'Estat espanyol durant el Franquisme (1939-1975), ha estat motiu de múltiples recerques i debats entre els científics de l'àmbit social. Si bé entre finals del segle XIX i principis del XX, s'engeguen tota una sèrie d'iniciatives pedagògiques provinents

¹⁹ Sobre aquest tema vegeu, GARÍ SALLERAS, Bartomeu (2011). *Climent Garau Juan (1897-1936): entre el pinzell i la vara*. Palma: Documenta Balear, pàg. 231-262.

²⁰ AMPo, Acta de la sessió plenària de dia 10 de gener de 1938.

²¹ Sobre el projecte escolar GARÍ SALLERAS, Bartomeu; ROIG BAUÇÀ, Gabriel. «L'ensenyament a Porreres i la lluita per l'Escola Nova». AA. VV. *25 anys de l'Escola Nova (1976-2001)*. Publicació commemorativa de la celebració del 25è aniversari de l'edifici del CP Escola Nova (Porreres, juny de 2001). Palma: Conselleria d'Educació i Cultura del Govern de les Illes Balears, pàg. 32-34-

²² Sobre el projecte escolar GARÍ SALLERAS, Bartomeu; ROIG BAUÇÀ, Gabriel. «L'ensenyament a Porreres i la lluita per l'Escola Nova». AA. VV. *25 anys de l'Escola Nova (1976-2001)*. Publicació commemorativa de la celebració del 25è aniversari de l'edifici del CP Escola Nova (Porreres, juny de 2001). Palma: Conselleria d'Educació i Cultura del Govern de les Illes Balears, pàg. 32-34.

del moviment de l'Escola Nova –mètodes d'ensenyança, sistemes d'organització, adequació dels espais i edificis escolars, etcètera–, una vegada es produeix el cop d'Estat del 18 de juliol de 1936 ens trobem que les noves autoritats franquistes promulgaran una ruptura dràstica de gran part d'aquestes propostes, les quals tingueren un gran suport polític en temps de la Segona República. Davant aquesta tessitura de canvi cultural, social i polític, el món educatiu no en quedarà al marge. Igual que la resta d'agents de socialització (família, religió, mitjans de comunicació, etcètera), l'escola també estarà sotmesa a la cultura d'enquadrament i uniformització que imposarà el govern del general Francisco Franco. L'ordre, la disciplina, l'autoritarisme, així com el fervor patriòtic i religios, seran algunes de les seves senyes d'identitat. L'escola d'aquest període serà una institució enclavada enmig d'un país amb greus deficiències econòmiques, amb una profunda crisi cívica i social i amb una clara necessitat d'homogeneïtzar i consolidar uns plantejaments ideològics antagònics als impulsats durant l'època republicana.

Tal com assenyalen Alejandro Mayordomo i Juan Manuel Fernández Soria, l'escola serà un dels instruments que ajudaran a la vigilància social i política de les futures generacions del país.²³ Aquesta se sustentará basant-se en tres pilars essencials: la fiscalització dels llibres escolars, la cooperació de diversos organismes polítics del *Movimiento* –Front de Joventuts i Secció Femenina– i la instrumentalització del personal docent. En relació amb aquest darrer aspecte, es van establir les comissions depuradores com a principal eina per a la repressió política dels mestres. El control en l'exercici docent no sols es limità a les depuracions que s'implementaren durant la Guerra i primers anys de Postguerra, sinó que la vigilància vers la tasca desenvolupada pels mestres fou constant per part d'aquelles institucions que actuaven amb clara connivència amb el règim franquista. En primer lloc ens trobem amb l'Església, la qual se cerciorava que a les escoles s'ensenyàs de forma adequada els continguts relatius al dogma i a la moral catòlica. Per altra banda el Front de Joventuts i la Secció Femenina, principals representants del partit únic –*Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista (FET y de las JONS)*–, també s'encarregaven de vigilar que als centres d'educació primària s'ensenyassin aquelles matèries relatives a la formació nacionalsindicalista. En darrera instància, la tasca del mestre també era controlada per la Inspecció de Primera Ensenyança. Prova d'aquesta supervisió constant són els llibres de visita de la inspecció educativa o els quaderns de rotació que es passaven a l'alumnat per tal que hi consignassin les activitats escolars. En aquest sentit, també cal afegir que els llibres escolars seran un altre dels instruments emprats per a la regulació i control del currículum. Aquesta vigilància dels llibres utilitzats a les escoles, alguns confeccionats per editorials i d'altres realitzats pels propis mestres, fou una mostra més de la preocupació que tenien les autoritats vers l'adequació ideològica dels continguts que s'ensenyaven a les aules.

Tot i aquesta supervisió constant de la tasca escolar, també cal assenyalar que durant els primers

²³ MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro; FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel (1993). *Vencer y convencer. Educación y política, España 1936-1945*. València: Publicacions de la Universitat de València.

anys de Dictadura els mestres es toparan amb la inexistència d'un model clar i articulat de pràctica escolar. De fet, fins a l'aprovació dels *Cuestionarios Nacionales* l'any 1953 –fet que suposà la unificació dels programes curriculars d'ensenyament primari–,²⁴ la tasca dels docents depenia de criteris individualistes, de les directrius que donava la Inspecció de Primera Ensenyança i dels patrons dels llibres escolars.²⁵ Aquesta situació causà que alguns d'ells, principalment els que s'havien format durant els anys previs al cop d'Estat de 1936, continuassin amb algunes de les pràctiques que havien desenvolupat abans de la Guerra, adaptant-les, això sí, als principis del nacionalcatolicisme. I és que no podem oblidar que aquests docents, els formats en els plans d'estudis de 1914 i 1931, a més de ser hereus d'una cultura escolar anterior, també eren dipositaris de tota una sèrie de coneixements i recursos metodològics que feren que en un context de transformació política la seva pràctica no canviàs de manera radical. D'aquest període també cal remarcar els docents que es formaren, una vegada acabada la Guerra, amb el conegut popularment com *Plan Bachiller* (1940). A través d'aquest pla, tota persona que tingués el batxillerat podia ser mestre una vegada realitzats una sèrie de curssets intensius que duraven uns pocs mesos. Al pla de 1940 el seguiren els de 1942, 1945, 1950, 1967 i 1971. Aquests, en canvi, sí que es caracteritzaren per un major rigor en la selecció i formació dels futurs mestres.

Realitzades aquestes apreciacions, consideram adient puntualitzar que l'escola com a institució social va evolucionar al llarg de la Dictadura, fet que també succeí en l'àmbit polític, econòmic o cultural. L'escola dels anys posteriors a 1939 no serà la mateixa que la dels anys seixanta i setanta, una vegada el règim franquista va optar pel desenvolupament de polítiques lligades a l'economia de lliure mercat. El professor Manuel de Puelles és un dels estudiosos que ha analitzat l'evolució de la política educativa durant el període dictatorial.²⁶ Un plantejament amb el qual també coincideixen Agustín Escolano i Alejandro Mayordomo que divideixen l'evolució de l'educació a l'Estat espanyol en tres etapes.²⁷ La primera, és la denominada d'*orientació totalitària* (1936-1945), caracteritzada per la disciplina, l'ordre i l'autoritarisme que impregnà l'escola i la política educativa del moment. La segona és l'anomenada d'*orientació nacionalcatolista o autoritària* (1945-1959), aquesta fa referència al període en el qual el règim deixa de banda els postulats més ultranacionalistes –lligats al feixisme– i aposta pel dogma i la religió catòlica com a principals trets

²⁴ MINISTERIO DE EDUCACIÓN NACIONAL(1953). *Cuestionarios Nacionales para la Enseñanza Primaria*. Madrid: Servicio de Publicaciones del Ministerio de Educación Nacional.

²⁵ ESCOLANO BENITO, Agustín (1992). «Los comienzos de la modernización pedagógica en el franquismo (1951-1964)». *Revista Española de Pedagogía*, núm. 192, pàg. 289-310.

²⁶ PUELLES BENÍTEZ, Manuel de (1992). «Oscilaciones de la política educativa en los últimos cincuenta años: reflexiones sobre la orientación política de la educación». *Revista Española de Pedagogía*, núm. 192, pàg. 311-319; PUELLES BENÍTEZ, Manuel de (2002). «Evolución de la educación en España durante el franquismo». Dins TIANA FERRER, Alejandro; OSSENBACH SAUTER, Gabriela i SANZ FERNÁNDEZ, Florentino (coord.). *Historia de la Educación (Edad Contemporánea)*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia, pàg. 329-349.

²⁷ ESCOLANO BENITO, Agustín (2002). *La educación en la España contemporánea. Políticas educativas, escolarización y culturas pedagógicas*. Madrid: Editorial Biblioteca Nueva. MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro. «Nacional-catolicismo, tecnocracia y educación en la España del franquismo (1939-1975)» dins ESCOLANO BENITO, Agustín i FERNANDES, Rogério (eds.). *Los caminos hacia la modernidad educativa en España y Portugal (1800-1975)*. Zamora: Fundación Hispano-Portuguesa Rey Alfonso Henriques, 1997, pàg. 147-174.

definitoris del país; és el moment on es produeix una major intervenció de l'Església en matèria educativa. La darrera de les etapes és la que s'anomena d'*orientació tecnocràtica* (1959-1975), la qual es troba relacionada amb els processos de modernització i desenvolupament econòmic que vivia el país.

Les escoles de Patronat: el fons documental de Sant Felip Neri de Porreres

El caràcter catòlic i confessional que caracteritzà l'Estat espanyol durant els gairebé quaranta anys de Dictadura també s'extrapolà a la primera llei d'ensenyament primari que s'aprovà durant el franquisme. Ens referim, òbviament, a la Llei sobre Educació Primària promulgada durant el mes de juliol de 1945.²⁸ Aquest cos legal, desenvolupat quan José Ibáñez Martín estava al capdavant del Ministeri d'Educació Nacional, donà gran protagonisme a l'Església com a institució indispensable pel bon funcionament de l'educació primària. De fet, a l'inici del cos legislatiu –concretament a l'article tercer– ja es parla dels drets de l'Església, atorgant a la institució eclesiàstica la potestat de crear escoles primàries i escoles de Magisteri, així com la facultat d'inspecció a tots els centres d'ensenyament primari –tant de titularitat pública com privada–. La llei de 1945 voldrà posar de manifest el caràcter eminentment catòlic del Règim tot i les disputes prèvies que existiren entre l'Església i el partit únic (*Falange Española Tradicionalista*) per fer-se amb el monopoli del Ministeri d'Educació Nacional. En la seva exposició de motius ja explicita: «La nueva Ley invoca entre sus principios inspiradores, como el primero y más fundamental, el religioso. La Escuela española, en armonía con la tradición de sus mejores tiempos, ha de ser ante todo católica.»²⁹ I és que durant la dècada dels quaranta i gran de part de la dels cinquanta, l'educació serà considerada com una competència en què l'Estat només ha d'intervenir quan sigui necessari, aquest fet es coneix com el principi de subsidiarietat i queda prou reflectit en l'article número disset quan es fa referència, per exemple, al tema de les construccions escolars «El Estado estimulará la creación de Escuelas, y las creará por sí mismo si fuese necesario [...]».³⁰ Quant a les tipologies de centres, la llei estableix l'existència de tres tipus d'escoles primàries: les escoles públiques nacionals, les escoles de l'Església i les escoles privades. També s'oferia la possibilitat de crear les denominades escoles de Patronat, com fou la de Sant Felip Neri de Porreres, les escoles estrangeres ubicades dins territori espanyol i les escoles espanyoles ubicades a territori estranger.

L'escola de Sant Felip de Porreres, és un exemple de la tipologia de centres que es crearen seguint el denominat «sistema de patronat». A través d'aquesta nova fórmula l'Estat en permetia la seva creació, tant a través de la col·laboració estatal, provincial o local, com a través d'aquelles iniciatives sorgides de l'Església, les Corporacions públiques, les empreses o la societat en general. L'escola Patronat de Sant Felip fou creada per Ordre Ministerial de 14 de setembre de

²⁸ BOLETÍN OFICIAL DEL ESTADO (B.O.E.). «Ley de 17 de julio de 1945 sobre Educación Primaria», núm. 199, 1945, pàg. 385-416 [publicat el 18 de juliol de 1945].

²⁹ BOLETÍN OFICIAL DEL ESTADO (B.O.E.). «Ley de 17 de julio de 1945 sobre Educación Primaria», núm. 199, 1945, pàg. 386 [publicat el 18 de juliol de 1945].

³⁰ *Ibidem*, pàg. 389.

1956.³¹ En la seva exposició de motius es recull el següent: «Visto el expediente incoado por la Congregación de San Felipe de Neri, de Porreras (Baleares), en solicitud de la creación de Escuela Nacional de Enseñanza Primaria, en régimen de Consejo de protección escolar. Teniendo en cuenta que se justifica debidamente que se dispone de local, que reúne las debidas condiciones técnico-higiénicas y dotado de todos cuantos elementos son necesarios para la debida instalación e inmediato funcionamiento de la Escuela solicitada [...] Este Ministerio ha dispuesto: 1º Que se considere creada provisionalmente una Escuela nacional unitaria de niños en el Oratorio de San Felipe de Neri, del Ayuntamiento de Porreras (Baleares). 2º Que la citada Escuela Nacional quede sometida en su organización, dirección y provisión a un Consejo de Protección Escolar, el que quedará constituido en la siguiente forma: a) Presidente honorario: El ilustrísimo señor Director general de Enseñanza Primaria. b) Presidente efectivo: El muy reverendo Padre Prepósito de la Congregación. c) Vocales: Un representante del Oratorio Parvo, el Presidente de la Junta Municipal y el señor Inspector de Enseñanza Primaria de la zona».³²

Una petita part del fons documental de l'Escola Patronat Sant Felip Neri de Porreres que hem pogut recuperar està format per documentació acadèmica, administrativa i econòmica que generà el centre durant els anys en què estigué en funcionament (1955-1976).³³ Aquest fet ha estat essencial per poder conèixer una part de la història d'aquest centre educatiu. Aquest tipus de documentació ens acosta a la quotidianitat del centre, com les xifres de matrícula que s'emplenaven a nivell setmanal, mensual i anual o els pressuposts que es confeccionaven a l'hora de sol·licitar el material escolar que necessitava l'escola. És una informació prou important, ja que ens permet acostar-nos a la denominada «cultura material de l'escola». Entre els materials més comuns trobam cartilles de lectura, enciclopèdies, material fungible, llibres d'actes, llibres de matrícula, material per a l'ensenyança de les matemàtiques (esquadres, compassos, etcètera), simbologia política i religiosa del moment (quadre de Francisco Franco, crucifixos o el retrat de José Antonio Primo de Rivera), el pagament de les subscripcions a revistes professionals del magisteri com *Orientación Pedagógica*, entre d'altres.

A més del material escolar que utilitzaven al centre, també trobem els registres de les actes que recullen els noms i qualificacions d'aquells alumnes que havien obtingut el certificat d'estudis primaris. Aquestes actes, a vegades, també venen acompanyades per les directrius que es donaven, des de la Inspecció Provincial de Primera Ensenyança de Baleares, a l'hora d'emplenar els llibres d'escolaritat. Aquest registre precisament era el que determinava si l'alumne en qüestió havia superat o no l'etapa de l'escolarització primària obligatòria. Altres certificats que hi trobem són els

³¹ B.O.E. «Orden de 14 de septiembre de 1956 por la que se crea una Escuela Nacional en Porreras (Baleares)», núm. 292, 1956, pàg. 6632 [publicat el 18 d'octubre de 1956].

³² B.O.E. «Orden de 14 de septiembre de 1956 por la que se crea una Escuela Nacional en Porreras (Baleares)», núm. 292, 1956, pàg. 6632 [publicat el 18 d'octubre de 1956].

³³ La recuperació i conservació del llegat documental de l'Escola Patronat Sant Felip Neri de Porreres ha estat possible gràcies a la iniciativa de persones, que a títol individual, com és el cas de l'historiador porrerenc Bartomeu Garí Salleras, han evitat la seva desaparició.

Diplomas de Aptitud Física. Aquests foren establerts per la Direcció Nacional de Joventuts per tal d'estimular als escolars en la pràctica de l'educació física. Per altra banda, també volem destacar que entre la documentació s'hi ubiquen les directrius que es donaren des del Ministeri d'Educació Nacional per a la distribució de l'anomenat Complement Alimentari. Aquest darrer estava compost per la llet en pols, la mantega o el formatge.

Conclusions

L'escola Patronat de Sant Felip de Porreres fou creada pel mes de setembre de 1956. A les seves aules hi passaren desenes de joves de Porreres i de fora poble. La documentació estadística del centre explica que durant el curs 1958-59 hi havia 52 alumnes repartits en 5 nivells; el 59-60, eren 65 estudiants; el 61-62 hi havia 54 alumnes (20 eren nines); 66, el curs 62-63; 58, el 65-66; 76, el 66-67 i el curs 67-68 n'hi havia 79. La seva etapa més esplendorosa i posteriorment la seva decadència varen coincidir amb el tardofranquisme (1968-1975), uns anys que es caracteritzen pel desenvolupament econòmic que vivia el país i per una certa obertura del règim. És el moment en què es deixaren, d'una manera lenta i progressiva, els postulats que identificaren el règim del dictador Franco, és a dir, la disciplina, l'ordre i l'autoritarisme que també arribaren al sistema educatiu i a les escoles. Ara bé, tot i els canvis, la religió catòlica seguia sent un dels pilars més importants de l'escola de Sant Felip Neri. En aquests anys, el centre arribà a tenir més de 100 alumnes el curs 1969-70, 94 el curs següent i 98 el 1971-72. Des de llavors, entrà en decadència a conseqüència de diferents motius, especialment econòmics i personals. L'estiu de 1969, la direcció del col·legi va passar a mans de la Congregació de Palma. El curs 1975-1976 fou el darrer en què es va impartir l'ensenyança com escola Patronat Sant Felip Neri de Porreres, un col·legi que al llarg de la seva trajectòria educativa va tenir alts i baixos, però va deixar una petjada molt important amb la formació de molts alumnes que passaren per les seves modèliques dependències educatives.

Una vegada explicada, a grans trets, com es va fundar l'escola patronat i analitzar la documentació que es conserva d'aquest centre, volem incidir en la importància que té per a la historiografia educativa la preservació, conservació i difusió d'aquests tipus de materials que ens apropen de manera tan fidedigna al que alguns autors han denominat com la «caixa negra» de l'escola. Una manera metafòrica per referir-nos a la realitat quotidiana i als processos culturals que tenen lloc dins i fora de l'aula, entre els quals també s'inclou la pràctica dels mestres. Aquesta nova perspectiva d'estudi, lligada a l'anàlisi de la vida interna dels centres educatius, ha propiciat la utilització d'algunes fonts i fons documentals, com el que hem presentat de manera breu en aquesta comunicació, fins ara poc emprats en la interpretació històrica.

Bibliografia

ARXIDUC LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA (1984). *Les Balears descrites per la paraula i la imatge*. Palma: Govern de les Illes Balears.

AA. VV. *25 anys de l'Escola Nova (1976-2001)*. Publicació commemorativa de la celebració del 25è aniversari de l'edifici del CP Escola Nova (Porreres, juny de 2001). Palma: Conselleria d'Educació i Cultura del Govern de les Illes Balears.

AULÍ GINARD, Antoni; [et al.] (2008). «La depuració del magisteri de Porreres: el cas de Joan Roca Escandell». Porreres: Actes de les Segones Jornades d'Estudis Locals de Porreres, pàg. 180-193.

BARCELÓ BAUZÀ, Gabriel (2017). *La enseñanza primaria en Mallorca (1939-1949). Cultura y prácticas escolares*. Tesi doctoral. Universitat de les Illes Balears.

BERARD, Gerónimo de (1983). *Viaje a las villas de Mallorca, 1789*. Palma: Editorial Luis Ripoll.

COLOM CAÑELLAS, Antoni. J. (1993). *Joan Capó Valls de Padrinas. Un temps, uns fets*. Palma: Universitat de les Illes Balears i Ajuntament de Felanitx.

ENSENYAT PUJOL, Gabriel (2013). «Monti-sion, un centre d'ensenyament tardomedieval o humanista?». Actes de les IV Jornades d'Estudis Locals a Porreres. Edicions Ajuntament de Porreres, pàg. 48-61.

ESCOLANO BENITO, Agustín (1992). «Los comienzos de la modernización pedagógica en el franquismo (1951-1964)». *Revista Española de Pedagogía*, núm. 192, p. 289-310.

– (2002). *La educación en la España contemporánea. Políticas educativas, escolarización y culturas pedagógicas*. Madrid: Editorial Biblioteca Nueva.

GARÍ SALLERAS, Bartomeu (2007). *Porreres. Desfilades de dia afusellaments de nit*. Palma: Documenta Balear.

– (2011). *Climent Garau Juan (1897-1936): entre el pinzell i la vara*. Palma: Documenta Balear, 2011.

GARÍ SALLERAS, Bartomeu; ROIG BAUÇÀ, Gabriel. «L'ensenyament a Porreres i la lluita per l'Escola Nova». AA. VV. *25 anys de l'Escola Nova (1976-2001)*. Publicació commemorativa de la celebració del 25è aniversari de l'edifici del CP Escola Nova (Porreres, juny de 2001). Palma: Conselleria d'Educació i Cultura del Govern de les Illes Balears, pàg. 22-37.

LLULL ESTARELLAS, Maria Antònia (2008). «Aproximació a l'arquitectura de Porreres (1850-1950)». Actes de les Segones Jornades d'Estudis Locals de Porreres, pàg. 157-172.

MAYOL AMENGUAL, Jaume (2011). *L'arquitectura escolar de Guillem Forteza Pinya. Societat*,

cultura i política a la Mallorca de començament del segle XX. Palma: Lleonard Muntaner Editor.

MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro; FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel (1993). *Vencer y convencer: Educación y política, España 1936-1945*. València: Publicacions de la Universitat de València.

– (1997). «Nacional-catolicismo, tecnocracia y educación en la España del franquismo (1939-1975)». Dins ESCOLANO BENITO, Agustín i FERNANDES, Rogério (eds.). *Los caminos hacia la modernidad educativa en España y Portugal (1800-1975)*. Zamora: Fundación Hispano-Portuguesa Rei Alfonso Henriques, pàg. 147-174.

MINISTERIO DE EDUCACIÓN NACIONAL. *Cuestionarios Nacionales para la Enseñanza Primaria*. Madrid: Servicio de Publicaciones del Ministerio de Educación Nacional, 1953.

MUNAR OLIVER, Gaspar (1968). *Santuario y Colegio de Nuestra Señora de Montesión (Porreres)*. Palma.

PLANAS NOVELLA, Núria (2013). «L'Educació a Porreres en el segle XIX. Les disputes entre les monges de la Caritat i les monges de la Misericòrdia». Actes de les IV Jornades d'Estudis Locals a Porreres. Edicions Ajuntament de Porreres, pàg. 131-136.

PUELLES BENÍTEZ, Manuel de (1992). «Oscilaciones de la política educativa en los últimos cincuenta años: reflexiones sobre la orientación política de la educación». *Revista Española de Pedagogía*, núm. 192, pàg. 311-319.

– (2002). «Evolución de la educación en España durante el franquismo». Dins TIANA FERRER, Alejandro; OSSENBACH SAUTER, Gabriela i SANZ FERNÁNDEZ, Florentino (coord.). *Historia de la Educación (Edad Contemporánea)*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia, pàg. 329-349.

RIERA MASCARÓ, Llorenç; ROSSELLÓ LLITERAS, Joan (1992). *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Palma: Conselleria d'educació, Cultura i Esports del Govern Balear.

SASTRE, Joana Maria. *Escola Nova. Estudi històric*. Estudi inèdit.

SASTRE BARCELÓ, Joan Carles (1997). *Història de les dones a la Mallorca del segle XIX*. Palma: Lleonard Muntaner Editor.

SUREDA GARCIA, Bernat (2000). *L'educació a les Balears en el segle XX*. Palma: Edicions Documenta Balear.

TORRELLÓ, Magdalena. *Memòria Civil. Mallorca en guerra (1936-1986)*. Diari BALEARES, núm. 48 (edició de 30 de novembre de 1986).

Ca na Bordoia, més de 60 anys de comerç familiar a Porreres. Evolució de la botiga i costums de consum d'un poble

CATALINA CAPELLÀ SALVÀ

PAU TOMÀS RAMIS

Resum

Encara que al rètol de la botiga hi digués amb lletres vermelles damunt un fons blanc i lluminós *Comestibles Mª Noguera*, a Porreres, tothom sabia que allà era Ca na Bordoia. Un comerç familiar en tots els sentits, que podríem anomenar de proximitat, que des de la dècada dels anys 40 o 50 del segle passat –quan era conegut com a Ca na Pepita–, passant pels anys 60 –quan es convertí en Ca na Bordoia–, fins a arribar al seu tancament el 2017, ha exemplificat l'evolució que ha sofert el petit comerç familiar, no només a Porreres sinó d'una forma generalitzada arreu. En aquesta comunicació, a partir de fonts orals i escrites, s'intentarà conformar la història d'aquesta emblemàtica botiga porrerenca com a mostra de l'evolució no només del teixit comercial de la vila, sinó que també del transcórrer i l'esdevenir de tota la localitat i els seus habitants.

Un petit estat de la qüestió

Parlar del petit comerç familiar avui és parlar d'una entitat que conté un altíssim component emocional i simbòlic, però que certament està en un greu perill d'extinció i desaparició. Un tipus de comerç que, tot i comptar amb uns valors de proximitat i excel·lència que generalment són inherents i que, entre d'altres, compleix les funcions de mantenir els hàbits i costums tradicionals de consum i l'activitat, dinamització i vitalitat als centres urbans, tendeix a desaparèixer.

Les dades no ens desdiuran, ans al contrari. L'*Observatorio Cetelem*¹ en una enquesta realitzada el 2015 i una altra al 2016 conclou que al 2015 un 68% dels enquestats prefereix fer les seves compres a grans cadenes de distribució i només un 32% a tendes de barri o petit comerç. El 2016 la tendència és semblant, favorable també als grans establiments per un 61% en enfront d'un 39%. En estudis recents realitzats per l'INE (Institut Nacional d'Estadística) s'ha constatat que més de la meitat dels residents a les Illes Balears compren per Internet, convertint així la nostra comunitat autònoma en una de les que registra el percentatge més alt de compradors en línia. L'any 2018, un 13,5% de la població balear va fer algun tipus de compra en línia de productes d'alimentació i consum no durador. Un 40,6% hi va comprar mobles o béns per a la llar de tipus durador, un 23,7% llibres o revistes o un 54,2% material o roba esportiva. Durant aquest any, un total de 503.991 persones d'entre 16 i 74 anys va fer algun tipus de compra d'aquesta índole (RAMIS, p, 15). A més, cal remarcar, que aquesta és una tendència que va augmentant any rere any des del 2010

¹ <https://elobservatoriocetelem.es/2016/09/29/observatorio-cetelem-consumo-espana-2016/> [Consulta en xarxa, 15 d'abril de 2019].

incrementant-se entre les generacions més joves. L'any 2016, segons l'estudi *Análisis del consumo en España* de l'*Observatorio Cetelem*,² el 84% dels enquestats havien fet compres relacionades amb l'alimentació a tendes físiques, un 7% només per internet i un 9% a ambdós. D'aquests, el 90% d'entre 45 i 70 anys ho havia fet a tendes físiques i només l'1,7% per Internet. El percentatge s'incrementa considerablement quan parlem de la franja d'edat d'entre 25 i 34 anys: un 11,4% adquireix productes alimentaris només per Internet.

El comerç de proximitat, el familiar, el de tota la vida, en general, té moltes dificultats, per poder competir directament amb tot aquest tipus de negoci a gran escala. Mantenir un servei actiu les 24 hores no és viable ni econòmicament ni per qüestions de logística i per això hi està en clar desavantatge. És complicat, per aquesta i altres raons, entrar en el món globalitzat de la venda en línia i haver de competir amb les grans plataformes o grans superfícies que disposen d'aquest servei.

L'adaptació d'aquests tipus de comerços a les noves tecnologies (TICS) i a les noves formes de màrqueting també és un gran desavantatge amb què és molt complicat enfrontar-se a les grans empreses: venda en línia, instauració de codis QR, instal·lació de sistemes de Digital Signage (mitjans de comunicació de continguts digitals i interactius als punts de venda), el Click & Collect (la recollida en tenda del que el consumidor adquireix en línia), el Brick & Clicks (venda simultània *online* i *offline* a la mateixa tenda), el Check Up (formes d'identificar les preferències dels consumidors a través de l'ús de tecnologies diverses), el Networking (les tècniques d'ampliar contactes en el sector mitjançant les noves tecnologies), noves formes de pagament, activitat a xarxes, Neurobranding, Software com a servei, Cloud Computing, Flagship Store, Pop-up, pàgines WEB i APP, Marketing Wifi... i moltes altres aplicacions i recursos tecnològics. És complicat que el petit comerç familiar, amb una mitjana d'edat elevada dels propietaris i una escassa o nul·la formació en aquest tipus de sistemes d'innovació, s'arribi a plantejar implantar al seu negoci una renovació d'aquest tipus. De fet, el Servicio Público de Empleo Estatal³ ja diu clarament que la dificultat per trobar personal qualificat està incidint en la pèrdua de competitivitat del petit comerç especialitzat i en el de proximitat.

També el comerç mitjà i, en qualque cas, algunes grans superfícies, reconeixen aquestes noves relacions comercials entre venedor i comprador com les grans i principals competidores d'avui dia. De totes formes, aquesta només és la darrera de les lloses que ha caigut damunt el comerç de proximitat o familiar. Un comerç del qual se senten moltes veus que destaquen el producte de qualitat que s'hi ofereix i el tracte personalitzat, amable i proper –valors inherents a la seva pròpia existència–, però que els fets demostren que cada vegada en queden menys, i més si han d'anar

² <https://elobservatoriocetelem.es/2016/09/29/observatorio-cetelem-consumo-espana-2016/> [Consulta en xarxa, 15 d'abril de 2019].

³ *Observatorio de las ocupaciones*, p. 53.

tancat les portes per la inviabilitat del negoci. Tornant a dades de l'any 2018, a tot l'Estat espanyol tancaren 6.698 tendes considerades de petit comerç i l'Índex del Comerç Minorista de l'INE reflectia que durant aquell any el petit i mitjà comerç era l'únic que havia presentat taxes de creixement negatiu, un $-0,7\%$ ⁴, un fet que a més influeix de forma negativa a la vitalitat dels nuclis urbans on s'ubicaven. De totes maneres, agafant també dades de l'INE, segons els modes de distribució el comerç minorista, l'any 2017 havia crescut un $1,2\%$. Tot i això, no ho havia fet tant com altres centres comercials, com les grans cadenes, que ho havia fet en un $4,2\%$ o les grans superfícies, en un $4,8\%$.⁵

Abans de la venda en línia foren la construcció i l'obertura de les grans superfícies o cadenes comercials. Fins i tot la proliferació, en alguns casos els comerços que es dedicaven a la venda de drogueria o objectes de regal de qualitat (porcellana, vidre, etc.) coneguts en aquells moments amb el nom de *Todo a 100*. En aquestes tendes es comercialitzava un producte de baixa qualitat a baix preu amb el qual era molt difícil que competissin els comerços familiars i tradicionals amb productes de més qualitat a uns preus més elevats, tot i que estassen ajustats a la qualitat dels mateixos. Tampoc cal deixar d'esmentar la competència que suposa també pel petit comerç, sobretot a zones turístiques o a èpoques i llocs molts concrets, la venda ambulants il·legal o el *top manta*.⁶

Està clar que la relació comercial entre consumidor i proveïdor i la competència comercial entre negocis ha anat canviant molt. Sobretot ho ha fet les dues darreres dècades, quan la diversificació tant de consumidors, com de productes, com de tipologies d'establiments ha anat augmentant.

⁴ <http://www.alertadigital.com/2019/02/10/el-pequeno-comercio-agoniza-6-689-establecimientos-echan-el-cierre-en-2018/> [Consulta en xarxa 10 d'abril de 2019].

⁵ *Observatorio de las ocupaciones*, p. 19.

⁶ A MATEOS, Alicia: <<El pequeño comercio se querellará contra Molina por acusarlo de racista>>. *Ultima Hora*, 30 d'agost de 2018, p. 21, les patronals del petit comerç (Afedeco i Pimeco) asseguren tenir pèrdues milionàries degut a la venda ambulants il·legal i posen de manifest que l'Ajuntament de Palma s'havia confiscat de productes il·legals per un valor superior als dos milions d'euros.

*Evolució de densitat comercial.**Número de locals de comerç al detall per cada 1000 habitants*

Any	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Illes Balears	18,51	17,31	16,66	16,08	15,18	14,69	13,83	13,9
Castella i Lleó	15,11	14,40	14,27	14,24	13,98	13,74	13,51	13,9
País Basc	14,55	13,75	14,01	13,84	14,37	14,02	13,44	13,7
Comunitat Valenciana	15,99	14,90	14,69	14,68	14,23	13,81	13,28	13,8
Catalunya	17,29	15,02	14,14	14,16	13,77	13,70	13,26	13,9
Castella la Manxa	15,18	14,36	14,07	13,99	13,58	13,13	12,98	13,6
Astúries	15,58	14,45	14,36	14,24	13,91	13,49	12,74	13
Cantàbria	15,03	14,30	13,81	13,78	13,44	13,08	12,57	13
Múrcia	14,69	13,44	13,40	13,61	13,37	13,02	12,43	13
Estatal	15,24	14,60	14,31	14,31	13,98	13,66	13,15	13,6

Font: Antonia Maria Aguiló Horrach, 42

A la taula anterior podem veure com el petit comerç o comerç al detall indefectiblement es perd. Només hem reflectit les dades evolutives de les comunitats autònomes que el 2011 tenien una tasa d'entre el 13,9 i el 13 on se situen les Illes Balears. Les nostres illes, d'entre totes les de l'estat, eren la segona comunitat que l'any 2000 tenia una densitat més gran d'aquest tipus de comerç, només superada per Ceuta i Melilla amb un 19,37; la que en tenia menys era Madrid amb un 13,16. Però arribats al 2011, observam que la nostra comunitat és la que més n'ha destruït –amb una diferència de 4,61 punts–, seguida per Catalunya –amb 3,39 punts de destrucció–, per Astúries –amb 2,58– i Cantàbria –amb 2,03–. A nivell estatal la destrucció global entre el 2000 i el 2011 va ser d'1,64. De fet, la nostra comunitat és la que va destruir més petit comerç en aquest període, no només de les comunitats reflectides a la taula, sinó de tot l'estat. De les comunitats que no apareixen a la taula la més propera a la nostra és La Rioja –amb 3,04–; després ja trobam Ceuta i Melilla –amb 2,57– o les Illes Canàries –amb 2,06–. Són significatius els casos de Galícia, que va experimentar un petit creixement del 0,1, i d'Extremadura, d'1,99. Tot això fa que les Illes Balears passessin del segon lloc en número d'establiment d'aquest tipus el 2000 al setè lloc el 2011. Miquel Segura, parlant d'altres verbes, diu: «*I res, que les grans superfícies d'alimentació facturen aquest estiu un 15 per cent manco, ara mirau que deuen fer els petits botiguers, els pocs que ens queden*». ⁷ Una afirmació que podem entendre perfectament atenent al que fins ara s'ha exposat.

Com dèiem, es perd el petit comerç, per ventura només té una pervivència significativa el de la branca del pa⁸, tot i que també es veu afectat per la modernització i globalització d'aquest primordial producte. Amparo Ensenyat –propietària del Forn de la Pau, un dels més antics de Ciutat, ja documentat el 1729– afirmà en una entrevista al diari *Ultima Hora* que «*El pa congelat ha*

⁷ SEGURA, Miquel: «<<Esplet de garroves i bons preus>>». *Ultima Hora*, 26 d'agost de 2018, p. 34.

⁸ Segons l'Observatori de Treball del Govern Balear la producció de productes de fleca, pastisseria i confiteria suposava al 2009 el 40% dels empleats en el sector de les indústries alimentàries. (JIMÉNEZ HERNÁNDEZ et al., p. 105). És interessant veure en aquest estudi el capítol «El sector de las industrias alimentarias», pp. 105-112.

*fet molt de mal als forns tradicionals».*⁹ Però tot i la progressiva desaparició del comerç minorista i familiar, la intenció de conservar-ne la història i la memòria és un fet essencial per entendre com han estat durant dècades les relacions comercials dels pobles i quins han estat els seus costums de consum.

Per tal de fer-ho, per tal de servir la memòria del petit comerç familiar i les seves interaccions socials, hem volgut recollir la història de *Comestibles Mª Noguera* de Porreres. Aquest era el nom oficial de la botiga, però tothom la coneixia com *Ca na Bordoia*.

De *Can Pinya* a *Ca na Bordoia*

Per trobar els inicis de la botiga situada a on va ser *Ca na Bordoia* ens hem de remuntar als anys de la postguerra quan els propietaris de *Can Pinya* –madò Catalina i l'amo en Tomeu– posaren una botiga al carrer de sa Galla, a l'edifici que fa cap de cantó amb l'actual carrer del Rector Llompart. Hi havia també una carnisseria al cap de cantó i a *Can Pinya* hi venien tota casta de queviures. La botiga era molt anomenada i, fins i tot, hi acudia molta gent de fora de Porreres per adquirir la carn que hi despatxaven.

Anys després els propietaris de la casa i la botiga la varen arrendar a gent externa i va començar a ser anomenada com *Ca na Pepita* pel nom de la persona que havia agafat el negoci. Continuà sent tenda de queviures i tenia una dona, Maria Noguera Moll *Bordoia*, que hi anava a netejar i a mantenir la tenda en bon estat higiènic. Les circumstàncies de na Pepita i el seu comerç feren que l'any 1960 hagués de traspasar el negoci i fou la mateixa Maria Noguera qui l'agafà.

Na Maria no havia anat mai a l'escola o hi anà molt poquet temps. L'alfabetització a la franja d'edat que ocupava ella no era gaire elevada i menys per les dones, que de nines o no anaven a escola o a edats primerenques les famílies les feien abandonar l'escolarització per tal de col·laborar amb empreses pròpies o amb l'economia familiar treballant fora de casa. La societat patriarcal que feia temps imposava el paper d'esposa i mare a les dones fomentava una consciència social en la qual no es veia la necessitat i, per tant, ni se'n tenia l'opció, de l'alfabetització femenina. L'any 1930, quan na Maria tenia 2 anys, l'analfabetisme femení era del 47,51% a l'Estat i del 49,04% a les Illes Balears, tot i que cal dir que durant el govern de la II República els nivells infantils d'escolarització augmenten considerablement i indrets com s'Arenal (Llucmajor) tenien al 100% de la població infantil de 6 a 10 anys escolaritzada.¹⁰

Així, na Maria no sabia fer comptes i tenia un nivell d'alfabetització molt bàsic. El repte d'agafar el negoci era angoixant, però també era una oportunitat de progressar i més per una dona emprenedora

⁹ MATEOS, Alicia: <<El pan congelado ha hecho mucho daño a los Hornos tradicionales>>. *Ultima Hora*, 27 de febrer de 2018, p. 28.

¹⁰ Dades extretes de TOMÀS RAMIS, Pau; *S'Arenal durant la II República. Una visió municipal*. Pregó de les festes de Sant Cristòfol 2017. Ajuntament de Llucmajor, 2018, p. 77-80.

com era ella. Just just sabia llegir i escriure, però tenia dos llibrets *Cuentas Ajustadas* (Ediciones GIOR, València) i *El Contador Universal* (Casa Editorial Maucci, Barcelona), de les que us en mostrem alguna fotografia, on apareixien ja els comptes fets per qualsevol venda amb qualsevol tipus d'import fos sumant, restant, multiplicant, dividint o, inclús, fent descomptes.

El seu marit, Macià Salvà Barceló (a. *de can Bonjesús*), feia feina a Sa Cimentera a jornal i el cert és que no acabava de tenir clar que na Maria es posàs al capdavant de la botiga.

En aquell moment és quan la botiga deixa de ser coneguda com *Ca na Pepita* i passa a ser *Ca na Bordoia*. Na Maria duria la tenda pràcticament tota sola i el seu marit, Macià, seguiria treballant a jornal a Sa Cimentera, fent garbes a esquerada a diferents finques i, tot i que no ho hem pogut confirmar amb seguretat, fent, ocasionalment, de trencador de marès a Sa Pedrera (camí de Sa Pedrera), on també hi feia feina son pare, Pep Salvà. També de bon dematí, abans de partir a fer qualsevol de les seves tasques i amb la botiga encara tancada, ajudava la seva dona a preparar tot el gènere perquè a l'hora d'obrir tot està a punt.

El matrimoni de na Maria i en Macià, que residia al carrer de Sant Felip, número 6, tenia una filla que en el moment d'agafar la botiga tenia 7 anys, n'Aina Salvà Noguera (a. *Anita de Ca na Bordoia*). Anava a escola a les monges franciscanes, amb les nines de la seva edat, però, a banda, ja li feien fer feina al negoci. No grans tasques. Col·locar gènere o fer net alguna part de la tenda, però això ja li suposa la reprimenda de les seves mestres perquè, per aquest motiu solia arribar tard a l'escola.

Gènere a granel

La tenda, als inicis, era molt petita i els primers anys la majoria de mercaderia es venia a granel. La tipologia del consumidor que hi anava a comprar era femení, mestresses de casa, o infants enviats per les mares.¹¹ Es venia colònia, brillantina líquida per als cabells, oli, licor i suc, que arribaven a la tenda en barrals (herbes, Licor 43, Contreau, cassalla, anís dolç...). També venien vi en bota a granel que les clientes anaven a comprar amb les botelles o els barralets propis. Pel que fa als productes d'alimentació se servien ous, fruita, verdura, sardines, tonyina –que es venia a granel–, arengades dins botes, sucre que venia servit en sacs... També es venia gra pels animals (civada, ordi, blat de les índies estrucat, blat de les índies sencer...) i més endavant, quan es va començar a comercialitzar el pinso per animals, dels que només, en principi, n'hi havia per a conills i per a polls, també es despatxava.

La botiga, però, no només era d'alimentació i queviures, també funcionava com a merceria (elàstics,

¹¹ Una tendència que es va mantenir durant molt de temps per efectes de la divisió de les tasques que suposadament havien de fer els homes i les que havien de fer les dones. Anar a comprar, cuinar i tenir el rebost abastit era, clarament, una tasca considerada femenina. Per aquest motiu, quan parlem de la clientela de la botiga ho farem de forma general en femení.

fil, botons, líquid per tenyir roba),¹² com a comerç de combustible (carbur, gasoil i petroli) i de parament (amb olles i greixoneres de test, entre molts d'altres productes utilitzats a la cuina).

Tot se solia vendre per unitat, per unces, per pams o per litres. Per posar-ne un exemple de cada un: Les sardines es venien per unitats. Aquest peix arribava en unes llaunes grosses de devers 1 quilogram i 200 grams que es destapaven i quedaven exposades perquè la clienta les pogués veure. Per tal que l'olor i els animalons (mosques, moscards i altres insectes) no s'hi atracassin, a *Ca na Bordoia* feren fer unes tapadores grosses de vidre que permetien tapar el producte deixant-lo a la vista. El comprador hi anava amb un platet de porcellana, de test o de vidre de ca seva i allà s'endua les sardines que volia o necessitava.

Per a la brillantina, la clienta hi anava amb una botelleta i es comprava a unces. Na Maria *Bordoia* tenia uns mesuradors per calcular-ho. 1 unça eren una mica més de 30 grams, així 3 unces eren 100 grams. Una de les mesures que es despatxava molt, no en qüestió de brillantina però sí d'altre gènere que es comprava amb quantitats més abundants, eren les 9 unces que equivaldrien a 300 grams.

El licor es venia a litres. La clienta també hi anava amb una botella i les mesures més comunes eren un quart, mig litre o un litre.

La mesura d'oli, per exemple, es feia amb un mesurador de pressió Model E de la marca Nerbi de Bilbao amb capacitat de mesura màxima d'1 litre. Voltant una maneta se succionava l'oli requerit (un quart, mig litre, tres quarts, un litre...) des d'un gran recipient quadrangular de llauna ocult dins un moble de fusta de la marca M. Frau,¹³ amb una peça de marbre foradada a sobre on s'inseria la bomba o mesurador i després s'abocava a les botelles o els pots de vidre que els propis compradors duïen. L'elàstic, que correspondria als articles de merceria, es venia per pams.

A banda dels platets, plats, botelles, pots i senalletes que la clienta portava per tal d'endur-se la mercaderia que adquiria a *Ca na Bordoia*, per embolicar o facilitar el transport de segons quines mercaderies s'utilitzaven fulls de paper per embolicar o bosses de paper d'estrassa de dues mides, de mig quilogram i de quilogram.

Amb el paper s'embolicava pa de sopes, cafè, llevat. El sucre i la farina, si feia poc pes, també s'embolicava i si se'n comprava una gran quantitat, es posava dintre una bossa de paper. A més, a aquestes, també s'hi posava el menjar d'animals (blat de les índies, pinso estructat, ordí, civada, segó...).

- *M'has de fer un bon pes* –deien les madones que anaven a comprar– *que les bosses pesen molt.*

¹² Actualment, al local buit de *Ca na Bordoia*, encara es conserva un rètol publicitari de color, metàl·lic i adhesiu de 16x10 cm. de Tintes Iberia.

¹³ La placa engranada al moble s'hi llegeix. *MFrau. Maquinaria moderna para el ramo de la alimentación. Sindicato- 101 Palma.*

Aquest és un fet clar de la importància de la mesura ben presa d'aquell moment. Endur-se'n tres o quatre grams més o menys de sucre i, sobretot, haver de pagar el pes de la bossa de paper d'estrassa a preu de sucre o farina era un fet que les clientes intentaven evitar de totes totes.

De vegades, però, les bosses de paper –i més el paper que s'utilitzava per embolicar– també s'esqueixaven i suposaven algun disgust important, sobretot per al client. N'hem trobat un bon exemple no referit a Ca na Bordoà, però el cas és prou significatiu i curiós com per compartir-lo en aquest estudi. En plena postguerra, quan l'escassetat de qualsevol producte bàsic era continuada i ben preocupant, dia 7 de maig de 1941, Francisco Rigo i la seva dona Coloma Barceló, residents a Barcelona, enviaven una carta a Lluçmajor dirigida al seu nebot Gregori Noguera Canyellas i família, on els deien:

*(...) por eso te lo decía porque si mandas alguno más ponle un pedazo de saco viejo, porque con la Ropa tan fina queda todo mal, ya sabemos que los sacos van muy escasos porque por esa de Barcelona no tenemos. La Tia dice que diga a tu buena Madre que si tenéis que mandar otro paquete, que si mandáis harina que lo ponga dentro de una Bolsa de ropa porque cada vez que habéis mandado se ha rota la Paperina y lo hemos tenido que recoger de dentro de la caja, lo manifestamos por la gran confianza que tenemos.*¹⁴

La botiga, com les botigues del moment, tenia obert de dilluns a diumenge a migdia. Mai no tancava més de dos dies seguits i, per descomptat, ni s'imaginaven la idea de tancar una o dues setmanes per poder tenir cap període de vacances. Els dies feiners no tancaven ni a migdia, així mentre la família dinava, es deixava la porta empesa per si algú hi anava a comprar poder-lo atendre i no deixar perdre la venda. Només es permetien descansar els diumenges horabaixa i, així i tot, si algú s'atracava a la tenda i trobava empès, se l'atenia. A principis del segle XX, que els comerços dels pobles tenguessin obert els diumenges estava prohibit per llei, s'havia de respectar el descans dominical, com bé recordava el governador civil Benito del Campo el 16 de maig de 1906 al batle de Lluçmajor: «*Al Sr. Alcalde de Lluçmajor y al llamar su atención sobre la Circular de este Gobierno publicada en el B.O. del sábado último reiterando el cumplimiento del descanso dominical, le advierte las medidas de evitar en esa localidad toda infracción de aquel precepto para no dar lugar á medidas de correccion que espero no seran precisas*».¹⁵

El problema que havia sorgit, i ben segur motivà la comunicació de Benito del Campo, era precisament derivat de les pretensions d'alguns ajuntaments de l'illa de celebrar mercat, precisament, els diumenges dematí, fet que xocava frontalment amb un dels drets adquirits amb la lluita obrera.¹⁶ Des dels ajuntaments de Campos, Andratx, Maria de la Salut, Capdepera, Vilafranca

¹⁴ APCNJ. Arxiu particular Catalina Noguera Jaume. N'hem corregit l'ortografia de la carta original perquè el text transcrit s'entengés millor.

¹⁵ AMLL. Sig. CORR-2472. Carpeta Gobierno de la Provincia.

¹⁶ Vegeu per exemple: *El Obrero Balear*. "Sobre el descanso dominical (Junta Local de Reformas Sociales)". 2 de

i Lluçmajor, entre els mesos de maig i juny s'havien dirigit instàncies al Ministre de Governació, Alberto de Figueroa y Torres, més conegut com el comte de Romanones, sol·licitant «*que permita que los Domingos hasta las doce del dia esten abiertos los comercios en las poblaciones rurales y de que sean llevados al mercado por los agricultores los productos de sus fincas*». ¹⁷ La resposta ministerial, que es comunicà als consistoris a través d'un ofici del governador civil interí de la província, Sebastià Domenge, arribà dia 11 de juliol. ¹⁸ S'anunciava que, en virtut del que confirmava una Reial Ordre de 12 de maig de 1906 respecte del Reglament de 19 d'abril de 1905 per l'aplicació de la Llei de 3 de març de 1904 relativa al descans dominical:

se desestima la petición hecha por esta Corporacion y otras de la Isla para que autorizase en las poblaciones rurales la venta en los comercios hasta las 12 del dia de los domingos siempre que en el despacho no se empleen mas que los individuos de la familia del industrial y que se permita también la venta hasta igual hora de los productos procedentes de la agricultura así como de toda clase de ganados para evitar perjuicios que á los pequeños propietarios rurales ocasiona el cumplimiento extricto del descanso dominical. ¹⁹

D'aquesta forma, la Llei del Descans deixava sense efecte l'article 72 de la Llei Municipal que, segons com s'interpretàs, donava potestat als Ajuntaments a establir mercats i fires els diumenges. ²⁰ La resposta arribava durant el mandat al Ministeri de Governació de Bernabé Dávila y Bertololi que havia substituït al gallec Benigno Quiroga y López, que alhora havia estat el substitut del comte de Romanones. Només es permetia «*que se celebre por tradicional costumbre en los dias mencionados y en la localidad peticionaria mercado, feria o romeria que justifiquen la excepción sol·licitada*». ²¹

L'intent d'aquestes viles d'activar l'economia local celebrant mercats el diumenge i deixant que els comerços obrissin fins al migdia quedà en no res. De totes formes trobam significativa la idea reflectida en la petició que a la llarga acabaria culminant i canviant les dinàmiques comercials de les viles d'arreu.

Retornem, però, a *Ca na Bordoï* on, per tal de treure més benefici, en Macià aprofitava els diumenges que no tenia feina a Sa Cimentera per anar al mercat de Campos a vendre fruita i verdura de la botiga, mentre na Maria quedava, com tota la resta de la setmana, despatxant a la tenda. Quan el mercat havia acabat i de camí a Porreres, s'aturava als horts a carregar alfals. Un cop a Porreres, ell

juny de 1906, p. 2.

¹⁷ AMLL. Sig. LA-39, 44v – 45.

¹⁸ AMLL. Sig. CORR-2472. Carpeta Gobierno de la Provincia.

¹⁹ AMLL. Sig. LA-39, 64.

²⁰ Vegeu al respecte INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES. *Legislación sobre Descanso Dominical*. Madrid, 1917.

²¹ AMLL. Sig. CORR-2472. Carpeta Gobierno de la Provincia.

i na Maria, els diumenges horabaixa de tard i el vespre, en feien petits manats que posteriorment, durant la setmana, despatxaven a la tenda com a menjar per als conills –animal que altre temps es criava a casa, dins conilleres, gàbies de fusta i reixeta, per posteriorment, un cop engreixats, cuinar-los i menjar-se’ls–. Un fet curiós és que tant na Maria com en Macià volgueren ensenyar a la seva filla Anita a fer els manats perquè la nina pogués ajudar en aquesta tasca, però ella, per la por que li feien els animalons petits de tota casta que venien dins els manats –insectes, aranyes, escarabats i dragons–, mai no en volgué aprendre a fer.

De totes formes, poc després d’haver agafat el negoci –devia ser a mitjans dels anys 60–, a Porreres les botigues varen provar de tancar els diumenges i així tenir almenys un dia de descans, però l’Ajuntament va respondre negativament a la iniciativa. Al·legava que el poble no podia quedar sense cap botiga que servís gènere. La solució fou senzilla. Es feu un calendari amb la trentena de botigues que hi havia en aquells moments i s’indicava quines havien de quedar obertes de guàrdia, tal com avui dia passa amb les farmàcies. Segons la distribució dels comerços dins el nucli del municipi obrien dues o tres botigues els diumenges dematins que cobrissin, per extensió, les necessitats de consum de tot el poble.

El fet de la decisió consistorial de no permetre que Porreres quedàs sense botigues d’aliments obertes demostra, per una banda, que el consumidor feia una compra a aquesta mena d’establiment pràcticament diària, sense grans acumulacions d’aliments a casa, fet que alhora ens indica que el producte que es consumia de manera generalitzada era fresc i de temporada. Moltes cases encara no tenien neveres o algun electrodomèstic elèctric o de gas que conservàs els aliments, ni en fresc ni molt manco congelats. A l’Estat espanyol les geleres arribaren l’any 1952 i el 1965 i, segons algunes informacions recollides,²² el preu d’una unitat no davallava de les 11.000 pessetes –tres o quatre vegades el sou mensual d’un obrer–. El teixit elèctric de moltes cases no podia assumir l’elevada demanda d’energia que requeria aquell electrodomèstic. Així, per tant, el producte fresc pràcticament s’havia de comprar i consumir al mateix temps o com a molt uns dies després perquè si no es feia malbé. És indicatiu el subtítol de l’article que Milio Mariño escrigué a *La Nueva España* “*La nevera cumple 60 años. Un electrodoméstico que dio lugar al vicio de meterlo todo en él*”²³, un costum que l’autor anomena com a *neverismo*. Igualment, el tipus d’agricultura que es feia en aquells anys no utilitzava adobs, ni pesticides ni conservants, cosa que feia que la fruita o la verdura tengués la seva caducitat ordinària. Avui en dia, amb la utilització d’aquests productes químics, la durada d’aquests aliments s’allarga, potser, durant setmanes.

Pel que fa a la botiga i a la implicació familiar en aquest punt, cal parlar de la filla, de n’Anita, i la seva progressiva incorporació al negoci. Ja hem comentat que ajudava a la mare a fer diferents tasques sobretot de manteniment del gènere i de la botiga en general, però pocs mesos abans de

²² <https://www.lne.es/aviles/2012/07/30/nevera-cumple-60-anos/1277450.html> [Consulta en xarxa 11 d’abril de 2019].

²³ <https://www.lne.es/aviles/2012/07/30/nevera-cumple-60-anos/1277450.html> [Consulta en xarxa 11 d’abril de 2019].

fer els 12 anys, na Maria Bordoia anà a l'escola on la seva filla estava escolaritzada, al Col·legi San Vicente de Paul –centre que portaven les Germanes de la Caritat de Porreres–, per veure si li podien fer el certificat d'estudis²⁴ perquè necessitaven que la nina començàs a treballar a temps complet al negoci. El volum de feina ho requeria i el costum d'aquells anys feien acceptar de forma natural que un infant en edat d'aprenentatge abandonàs l'educació formal per incorporar-se al món laboral i, així, aportar un sou extra a la família que es destinaria principalment a la manutenció dels seus membres, o, com en aquest cas, incorporar-se al negoci familiar per alleugerir el volum de feina familiar o propiciar, amb un treballador més, l'expansió de l'empresa.

N'Anita deixà l'escola, tot i que els vespres, durant dos o tres anys, després de la jornada laboral, anava a fer comptabilitat amb en Joan Nicolau Roig (a. *de cas sastre Matas*) que, anys més tard, fou comptable de Can Palerm. Després, per tal d'obtenir alguna casta de certificació, almenys els anys 1965 i 1966, anà a examinar-se de Càlcul Comercial i Comptabilitat a Palma, a l'Academia Cortés, dirigida per Rafel Cortés i situada al carrer del Sol, número 38.

A més, amb les germanes Jaume, Margalida i Maria, també anà a Porreres als Serveis Socials, un programa de la Secció Femenina de la Falange Espanyola vigent entre 1937 i 1978, obligatori²⁵ per al·lotes d'entre 17 i 35 anys. Com n'Anita, hi havia moltes al·lotes que el feien abans, entre els 14 i els 16 anys. En aquest programa s'hi ensenyaven nocions de cuina, de com atendre a la família, de com portar la llar i, almanco a Porreres, s'impartien també classes de música per part de na Isabel Fiol (a. *de can Fiol*). Era l'equivalent al Servei Militar dels homes, fent una clara i manifesta separació entre els deures masculins i femenins, una separació que vista amb ulls del segle XXI resulta clarament masclista fruit d'una societat misògina i patriarcal.

L'entrada d'en Macià i l'ampliació de la botiga

Amb l'esforç de na Maria Bordoia i d'en Macià, el seu marit –que ja no era conegut amb el seu mal nom de *Bonjesús*, sinó que havia adoptat el de la seva dona i que ja el coneixien com en Macià *de Ca na Bordoia*–,²⁶ la botiga anava bastant bé i les vendes que hi feien els procuraven uns beneficis acceptables. Davant aquesta conjuntura, en Macià decidí deixar d'anar a fer feina a Sa Cimentera i posar-se a treballar exclusivament amb na Maria a la botiga, amb l'ajuda de la seva filla Anita, que seria qui a la llarga heretaria el negoci.

Va ser llavors, durant la segona meitat de la dècada dels anys 60, quan el matrimoni treballava ja exclusivament a la botiga, quan es decidiren a fer-hi una petita ampliació. Així *Ca na Bordoia* es convertí en la botiga més gran de les moltes –una trentena– que hi havia a Porreres. La participació

²⁴ Dia 18 de juny de 1965, ja amb els 12 anys fets, obtingué el *Certificado de Estudios Primarios* que fou signat per Sor Francisca Mayol.

²⁵ L'obligatorietat va ser suprimida pel Reial Decret 1914/1978. Dues sentències recents, una del Tribunal Superior de Justícia d'Extremadura (2014) i una del Tribunal Superior de Justícia del País Basc (2016) reconeixeren el període d'assistència obligatòria a aquests Serveis Socials com a vàlid per comptar com a temps de cotització efectiva a l'hora de la jubilació.

²⁶ El seu germà i la seva germana, Biel i Maria, sempre varen conservar el malnom de *Bonjesús*.

de la filla Anita cada vegada era més important i freqüent. Despatxava, feia els caramulls de pots de llet, dels paquets de sopa, dels pots de conserva i d'altres aliments que s'exposaven a l'interior del comerç i ajudava els seus pares en tot allò que fos necessari.

També incrementaren el nombre de mercats on acudien a vendre i, a banda d'anar al de Campos, també anaven al de Santanyí.

Els dissabtes ben de matinada en Macià i sa filla, Anita, partien cap als mercats. Son pare deixava sa filla al mercat de Campos i ell se n'anava al de Santanyí. N'Anita, que en aquells moments encara no havia fet la quinzena d'anys, era l'encarregada de bastir la paradeta, col·locar el gènere i despatxar a la clientela. El seu pare feia el mateix al mercat de Santanyí. Ella recorda que una dona major de Campos –clienta de la seva paradeta– mentre ella componia les tauletes amb fruita i verdura, li portava un maridet ple de caliu perquè no tengués tant de fred. I és que hi anaven ben dematí a començar a bastir-ho tot. Molts de dies a les quatre de la matinada ja era al mercat per preparar-ho i a aquelles hores, sobretot a l'hivern, el fred tallava la pell i els llavis. També, moltes vegades, aquesta mateixa clienta la convidava uns instants a casa seva on li tenia preparat un tassionet de llet calenta, feta amb un poc de llet condensada –un producte realment escàs en aquells moments–. Un cop acabada la jornada, n'Anita recollia i son pare, procedent del mercat santanyiner, la recollia i partien cap a Porreres.

A la botiga també es venia cafè que es mesurava amb una balança de plats i petits pesos i s'utilitzaven lliuradors de llauna de diferents mides, que de forma dialectal s'anomenaven *alliuradors*, per mesurar el sucre, la farina, l'ordi, el pinso... També, davall un dels taulells, i a la vista de les clientes, un gran expositor de llegums: llenties, mongetes, ciurons, faves... que es venien a granel. També es despatxaven tomàtiques de ramellet, nyores o bacallà salat –que es tallava amb un ganivet, tipus guillotina, especial per aquesta tasca–. Una anècdota curiosa, que demostra la importància que es donava al pes just dels productes i que abans ja comentàvem, succeïa amb el plàtan. Aquesta fruita arribava de Canàries dins caixes de fusta amb grans ramells sencers i el tronc central tenia diverses dotzenes de plàtans adherides a ell. Tal com es tallava de l'arbre arribava al comerç i es penjava d'uns ganxos especials per tenir-los a la vista del consumidor. Després eren o la botiguera o botiguer que els tallaven segons la quantitat de plàtans que cada clienta volia, es pesaven i es venien. Així, igual que amb les bosses de paper d'estrassa les clientes reclamaven que es fes un bon pes del sucre o la farina, amb els plàtans reclamaven “*No me tallis tant de tronc...*”, indicant que la part del pedicel que té cada plàtan es procuràs tallar arran de la fruita i no arran del tronc central per evitar haver de pagar el pes d'aquell *tronquet* que al cap i a la fi no era bo pel consum humà.

Anys més tard, els expositors de plàtans es modernitzaren i a Ca na Bordoia en posaren un. Eren unes grans estructures de metall, que en certa manera imitaven els troncs centrals dels ramells, i els plàtans es tallaven del ramell mare i s'exposaven en aquell ramell metàl·lic postís. Així la fruita

ja estava tallada. S'exposava d'aquella manera, que en aquell temps resultava més atractiva, i així s'acabà la polèmica de si s'havia de tallar més o menys pedicel perquè el tall ja estava dat i beneït. També varen començar a servir alguns productes congelats –no en grans quantitats–, sobretot peix, i iogurts. Aquest producte necessitava fred per conservar-se en condicions òptimes i per això s'utilitzaven unes geleres que, a aquelles hores, ja eren a la tenda. Per tal de poder-los tenir venals, en Macià anava a Palma a cercar-los. Els envasos eren de vidre i retornables. Ell partia de Porreres amb una caixa on s'enduia tots els envasos buits que les clientes, com era costum, havien retornat a la botiga, els entregava al distribuïdor o representant i tornava a Porreres amb una caixa, o un parell de caixes, amb iogurts per tornar a vendre. A l'interior de la botiga hi havia penjat un rètol de la marca DANONE. La llet també es comercialitzava amb aquest sistema. Es despatxava embotellada en vidre, es retornava l'envàs buit, aquest es feia arribar al distribuïdor i la tenda s'assortia de nous envasos plens per tornar a vendre.

A Palma també hi anava a cercar la fruita, cada una a un lloc diferent. Per exemple, els plàtans els anaven a cercar a la barriada de La Soletat, més endavant els servien al Pla de Sant Jordi i ja, anys després, s'obri Mercapalma i era allà on s'acudia. També acudia a alguna cooperativa de botiguers de Ciutat per tal d'assortir-se dels productes necessaris.

Una altra de les activitats de les quals s'encarregava en Macià, i que d'alguna forma demostra un aprofitament de recursos exhaustiu, era de la venda del cartó que tenien sobrant a la botiga. Aplanava les capsas buides de gènere, en feia feixos, i se l'enduia a vendre a Palma, com també feia amb les botelles de vidre de cava, que en aquell temps anomenaven de forma genèrica *champagne*. Però la botiga, com anys enrere, no servia només comestibles, sinó que també era merceria, perfumeria i drogueria: espartenyas d'espart, camisetes interiors, roba interior, productes de neteja, sabó fluix negre –que s'exposava dins uns grans bidons i qui en comprava ho feia a granel i se l'enduia a casa dins uns cons de paper fets al moment per tal cosa–, etc.

L'entrada del gendre

Quan la filla de *Ca na Bordoia*, n'Anita, tenia devers 13 o 14 anys va començar a festejar. El seu prenent, Pep Capellà Magro –que acabà essent, anys després, el seu marit i que perdé el seu malnom propi de *solleric* per passar a ser conegut com en Pep de *Ca na Bordoia*, tal com li havia passat també a Macià–, va començar anar a ajudar al negoci familiar, un negoci, que com veiem, a poc a poc aglutinà a tot el gruix familiar. En Pep havia nascut a Sóller i a l'edat de 7 anys, amb la família, havia anat a viure a Vilafranca. Abans de conèixer n'Anita, havia fet feina de cambrer a l'Hotel Girasol de Cala Millor, on hi va estar 11 anys. Quan començà a anar per *Ca na Bordoia*, començà a acompanyar el seu sogre, en Macià, al mercat de Campos del dissabte dematí. Aquest mercat es feia a l'actual plaça de Can Pere Ignasi, al costat de l'antiga peixateria. N'Anita en aquells moments ja no anava als mercats i quedava amb sa mare a la botiga per ajudar-la a atendre la nombrosa clientela.

A poc a poc la venda de productes a granel va anar minvant, ja fos per prohibicions, per qüestions de seguretat, higièniques, de sanitat o per les noves formes d'embotellament i envasament de productes. El vi, el sucre, l'oli... es començaven a comercialitzar d'una forma més pràctica i determinats productes –el carbur, gasoil o el petroli–, es deixaren de vendre.

A poc a poc la botiga es va anar dedicant exclusivament a l'alimentació, ja que des de l'Ajuntament es feia pagar un impost per cada una de les activitats que tenia cada botiga; comerç de queviures, perfumeria, drogueria, merceria... La càrrega impositiva era massa gran per ser assumida pels propietaris de *Ca na Bordoia* i anaren retirant tot allò que no estàs relacionat amb els productes alimentaris.

En Pep, un any abans de casar-se amb n'Anita, va deixar la feina de cambrer a l'Hotel Girasol i va venir a fer feina a la rajoleria de Can Gil a Porreres on hi va estar treballant uns 11 anys. El 1973 es casaren i anaren a residir a la casa de Sant Felip, núm. 6, que en Macià i na Maria havien fet arreglar, mentre que ells dos ja vivien a l'immoble on hi havia *Ca na Bordoia*.

Dia 27 de febrer de 1974 compraren per 375.000 pessetes a Catalina Barceló Barceló la casa de *Can Pinya*, annexa al negoci –en aquells moments la núm. 42–, i veïnada del cap de cantó on *Can Pinya* tenia una carnisseria. Allà hi feren dues habitacions petites adjuntes al negoci on començaren a quedar-hi també a dormir. Això els facilitaria, sobretot, la col·locació diària, quasi de matinada, de tot el gènere que havia d'estar exposat per quedar de venda al públic. A les sis del dematí havia d'estar tot llest, ja que les portes del negoci s'obrien.

Fou algun temps després de les noces d'Anita i Pep quan la carnisseria que hi havia al cap de cantó dels carrers Rector Llompart i de sa Galla, propietat de Can Pinya, va tancar les portes. Els propietaris de *Ca na Bordoia* varen intentar llogar-la per ampliar el negoci, però la negativa dels propietaris a fer l'arrendament, i quasi a petició popular, na Maria i en Macià posaren al setembre de 1976, amb llicència d'obertura concedida per l'Ajuntament de Porreres per *venta menor de carne*,²⁷ una petita secció de carnisseria al fons de la botiga. Entre finals de 1981 i principis de 1982 –amb la pertinent llicència d'obres concedida per l'Ajuntament i amb Llorenç Grimalt Barceló com a mestre d'obres– ampliaren l'espai i condicionaren una de les habitacions aferrades a la botiga. Tomaren la paret que separava botiga i habitació, instal·laren càmeres de fred, enrajolaren les parets tal com la legislació exigia, i posaren un petit mostrador per exposar i despatxar el gènere. Dia 9 de desembre de 1982, des de la Conselleria de Sanitat del Consell General Interinsular, l'inspector de sanitat Bartomeu Sastre Mora certificava que l'establiment reunia unes condicions higienicosanitàries adequades per portar a terme l'activitat comercial a què es dedicava.

²⁷ APFCS. Arxiu particular família Capellà Salvà. L'expedient era l'1/NR.

La jubilació d'en Macià i de na Maria

El pas generacional s'havia de produir i aquest començà amb la jubilació d'en Macià el 1988. Na Maria quedà un altre cop al front de la tenda –com als seus inicis– i el seu espòs –com també de tot d'un que tenien la tenda oberta–, de portes a dintre seguia ajudant al negoci així com podia. L'edat dels dos avançava i n'Anita, la filla, treballava també a la tenda, ara ja amb una implicació molt més important que quan era nina. Na Maria portava la botiga i n'Anita, la carnisseria.

En aquest temps, en Pep –el gendre dels propietaris de *Ca na Bordoà*–, per culpa d'una forta crisi econòmica, l'any 1984 hagué de deixar la feina a la rajoleria de Can Gil, després d'11 anys d'haver-hi estat. Primeres posà a fer feina de venedor ambulat, però el negoci no anava gaire bé i va retornar a fer feina a l'Hotel Girasol on hi va estar durant 3 estius, del 1986 al 1989, mentre que a l'hivern treballava de picapedrer. I del 1989 al 1994 al restaurant d'Es Trenc.

A principis dels 90, des de la Conselleria de Sanitat i Seguretat Social s'incrementaren i s'afinaren els controls sanitaris sobre les instal·lacions i els productes dels comerços d'alimentació. A Porreres actuaven inspectors com Agustí Tomàs Rosselló, Francisco Juan Jaume, Miquel Antic Maimó o Bartomeu Sastre Mora, que agafant mostres de torró, iogurt, pebres coents, ous, oli d'oliva, oli de gira-sol, pollastre... les enviaven a analitzar per vetllar per les bones condicions higièniques dels productes que estaven a la venda.

L'any 1994 na Maria Bordoà, després de més de 30 anys d'estar despatxant de cara al públic a la botiga, es va jubilar i fou quan en Pep deixà els altres treballs i entrà de ple al negoci familiar. Ell portaria la botiga i la seva esposa, n'Anita, seguiria portant la carnisseria, tal com havia fet amb sa mare. El matrimoni feia un any que ja havia deixat la casa del carrer de Sant Felip i s'havia mudat a Can Pinya, a veïnat de la botiga.

A na Maria, un any abans de jubilar-se, desafortunadament li diagnosticaren fibrosi pulmonar, un fet que provocà que després de retirar-se no pogués seguir ajudant a la botiga perquè físicament es cansava molt. De fet morí el 1999, 5 anys després de la jubilació, però en Macià sí que encara oferia un cop de mà a la filla i al gendre. Feia els comptes, engreixava els porcs per fer matances i poder vendre posteriorment el producte de porquim a la carnisseria i si havia d'ajudar amb el gènere, també s'arromangava i s'hi posava.

Aquell temps de canvi d'amos –dels pares a la filla i al gendre–, i fruit del canvi dels hàbits de consum, es varen instal·lar a la tenda unes conservadores per poder despatxar producte congelat, sobretot peix, i el 1994 l'Ajuntament els concedí la llicència que s'exigia en aquells moments de venda al detall de productes alimentaris i de carn. El temps en què la compra es feia dia a dia perquè els aliments no es podien mantenir a casa en bon estat a llarg termini per l'absència a les

llars de geleres o congeladors havia quedat molt enrere. Ara tothom en tenia, s'havia convertit en un electrodomèstic essencial que no només havia canviat la forma d'alimentació, sinó també tot l'intercanvi comercial entre consumidor i venedor i, en conseqüència d'aquests darrers, amb els distribuïdors i representants.

La majoria de producte ja es distribuïa embotellat i empaquetat. Encara es venia xerès o vi sec a granel, però els altres licors es despatxaven ja comercialitzats en botella. Es retiraren els poquets productes que encara hi havia de merceria o perfumeria i es destinà la pràctica totalitat comercial de la botiga a la branca de comestibles.

En aquest sentit, a banda de la verdura i fruita que podia provenir de Mercapalma o altres grans o mitjans distribuïdors, hi havia molts de particulars que oferien els seus productes a la botiga. Qui tenia un hortet, una finca o una explotació agrícola mitjana anava a *Ca na Bordoia* i ofería els seus productes que si arribaven a un acord amb els propietaris, es posarien a la venda a la tenda. El foraviler tenia el guany de la venda del producte als botiguers i aquests el guany de la venda al públic. Per exemple *Sa Castanyera* o na Maria Servera Lliteres, coneguda amb els malnoms de *na Maria de ca na Mojeta* o *sa dona des Saig*, hi servien molta verdura.

Molts de particulars també hi portaven ous que després també es venien a la clientela. El costum venia d'enrere i era bastant habitual, però no tots els ous que arribaven a la tenda eren bons. Per tal de comprovar quins ho eren i quins no i adquirir només aquells que estassen en bones condicions per després ser despatxats, a la botiga tenien un *mirador d'ous*, un aparell antecessor dels actuals i moderns ovoscopis. La curiosa eina consistia en una caixa metàl·lica rectangular. La base no tenia planxa i per allà s'hii posava una bombeta de 25W que anava enroscada a un casquet i aquest endollat a la corrent de 125-130V. La part superior del rectangle metàl·lic tenia un forat al centre on es col·locava l'ou que es volia comprovar. Si amb el llum de la bombeta la transparència que produïa l'ou era de color blau volia dir que no era bo –era nial, covat o dolent–, en canvi es veia transparent o clar quan era bo.

D'aquesta forma, directament del petit productor, s'hi despatxava mercaderia de la carnisseria, sobretot pollastres.

De totes maneres aquesta pràctica de compravenda directa al productor (fruita, verdura, ous, pollastres...) s'hagué d'arribar a descartar perquè aquesta mercaderia que es despatxava, en certa manera, era de producció personal i la botiga no la podia declarar dins els trams legals, ni en qüestions sanitàries –cada cop més regulades–, ni en qüestions impositives. Pel que fa a la carn, havia de provenir de l'escorxador, fins i tot els botifarrons, llonganisses, sobrassades, camaiots i altres productes procedents de les matances dels porcs que engreixava en Macià (tres o quatre a l'any) i que els mateixos propietaris de *Ca na Bordoia* feien a una sala especialment condicionada

i situada a la part a la botiga, s'hagué de deixar de vendre directament al consumidor per ser productes alimentaris no regulats per les autoritats sanitàries.

Quan en Macià, per l'edat, ja no pogué encarregar-se de seguir engreixant els porcs per fer les matances, els amos de *Ca na Bordoia* compraven la carn necessària per poder seguir i servien els seus botifarrons i les seves llonganisses. Aquesta pràctica, pels mateixos motius abans exposats, també s'hagué d'arribar a suprimir.

Tot i això, per poder despatxar els botifarrons i les llonganisses amb la fórmula tradicional que sempre s'havia utilitzat a la botiga, la madona, n'Anita, es va posar en contacte amb els Ramaders de Felanitx per tal de, a través del pagament d'una patent, poder comercialitzar-los. Des de *Ca na Bordoia* es facilità la fórmula, les mesures, el tipus de carn que havien de dur els seus productes elaborats i des dels Ramaders de Felanitx s'elaboraven i se certificaven com a productes amb totes les mesures sanitàries necessàries i s'etiquetaven com de *Ca na Bordoia*. Una de les etiquetes hi deia "*Ca Na Bordoia. Tradició i qualitat*", i hi afegia les dades postals, el telèfon del negoci i el segell sanitari de la regulació espanyola i de la Comunitat Europea. L'altre etiqueta era el llistat dels ingredients utilitzats per fer la sobrassada: "*xulla amb antioxidants E-320 i E-321, carn magre de porc, pebre bord, sal, reguladors de la maduració (sucres i dextroses), espècies, antioxidant E-301*". A més afegia la recomanació de "*conservar-se en lloc sec i frec. Producte sotmès a pèrdua de pes*", la data de caducitat i el lot al qual pertanyia.

D'aquesta forma, els cinc darrers anys en què restà oberta la botiga, es varen poder seguir venent els seus tradicionals botifarrons i les llonganisses fetes segons la següent recepta: 55% de carn i un 45% de panxeta. 55 g de pebre dolç, 3 g de pebre coent i 2 g de pebre bo i 25 g de sal (per quilo). L'any 2013, li arribà l'edat de jubilació a en Pep. Complia els 65 anys i la tenda tornava a quedar en mans només de la madona de *Ca na Bordoia*. Als inicis d'haver obert, als anys 60, la tenda havia estat en mans de na Maria, ara, de n'Anita, la seva filla, era la que, tota sola, hauria d'afrontar el repte de, en un temps molt complicat pel petit comerç, portar-la endavant. Cal deixar clar que ni na Maria ni n'Anita mai no estaren totes soles al negoci. Era una empresa familiar i les dues madones de *Ca na Bordoia* reberen sempre l'ajuda dels fills i marits. Na Maria havia rebut sempre l'ajuda d'en Macià i n'Anita, i ara n'Anita, tot i ser l'única treballadora assegurada a la botiga, seguia rebent l'ajuda d'en Pep (tot i estar jubilat) i dels seus fills Miquel i, sobretot, Catalina. Tothom hi havia de posar el seu gra d'arena, com havia passat des dels inicis.

De totes maneres, quan Pep es va jubilar ja hi va haver un primer intent de tancament de la tenda. L'Estat estava immers en una gravíssima crisi econòmica, els hàbits i costums de consum familiar s'havien decantat per les grans superfícies, fruit, entre d'altres factors, de la globalització, i el petit comerç patí aquesta crisi directament. Amb dades una mica posteriors, referides al 2016 però que ens poden donar una referència del que podia suposar per una petita tenda perdre un volum mitjà

de clients –i més durant els anys de crisi econòmica–, tenim que la despesa mitjana mensual que calcula l'*Observatorio Cetelem*²⁸ en productes alimentaris de la persona que sol fer la compra per la unitat familiar és de 306 €, una despesa que s'incrementa quan parlem de clients majors de 45 anys, que és de 373 €. Per una tenda petita, perdre les vendes d'una dotzena de clients que fins aleshores havien complert el estàndards de fidelització podria resultar molt greu, com així va anar passant.

Tot i la creació per part del Ministeri d'Economia i Competitivitat del Pla Integral d'Ajuda a la Competitivitat del Comerç Minorista d'Espanya 2013, la petjada que deixava la crisi era molt gran, especialment a un petit comerç era *Ca na Bordoia*, que veia greument compromesa la continuïtat en actiu. Les dades a nivell estatal també eren clares durant aquest període. Segon l'INE, les vendes del petit comerç el 2015 estaven un 30% per davall a les de novembre de 2007 (PLANA MURILLO, p. 15). El problema també era global.

La iniciativa de tancament de la tenda, però, no va prosperar i va seguir oberta, tot i que s'hi va efectuar una reducció d'espai i de productes a la venda. La fruita i la verdura es varen deixar de vendre i *Ca na Bordoia* es va centrar en la comercialització de producte càrnic i d'alguns aliments envasats.

Tot i això, i a petició de la clientela, a poc a poc, es va tornar a incorporar la venda de fruita i verdura i la botiga es tornà a ampliar. Foren anys molt difícils. El petit comerç, el comerç de proximitat, havia perdut molta força i anava desapareixent del teixit comercial del poble. El comportament de consum de la societat havia canviat i l'obertura de grans superfícies a Porreres, o pròximes a la vila, dedicades principalment a l'alimentació, sobretot les que s'obriren a Campos, feren que fossen anys molt complicats per la supervivència de *Ca na Bordoia* i moltes altres botigues d'aquest estil. El consumidor, ara, tenia a l'abast aquests grans centres comercials i hi anava a fer la compra gran, amb una gran varietat de productes de forma centralitzada, marques i qualitats on elegir i una gran capacitat econòmica i logística. L'horari d'obertura a jornada completa o la liberalització d'horaris –regulada per la llei autonòmica 11/2014 de 15 d'octubre i altres legislació autonòmica i estatal en la matèria (90 hores setmanals i entre 8 i 16 diumenges i dies festius amb possibilitat d'obrir segons l'any), i aprofitada per aquestes grans superfícies– també constituïa un avantatge molt gran per a aquestes empreses. Està demostrat que un menor grau de regulació o un major grau de liberalització porta a una menor densitat comercial, ja que aquest fet redueix la sobreprotecció al petit comerç (AGUILÓ HORRACH, p. 23).

Era molt difícil que les petites botigues poguessin competir contra l'enorme maquinària d'aquests grans centres. El tracte personalitzat, la familiaritat, la tradició... anar a fer la xerradeta, tal com es feia a *Ca na Bordoia*, no eren ja factors que fessin decantar al consumidor cap al petit comerç. Tot i no haver de pagar renda, ja que la propietat de la tenda i de l'immoble era seu, el factor de viabilitat

28 <https://elobservatoriocetelem.es/2016/09/29/observatorio-cetelem-consumo-espana-2016/> [Consulta en xarxa, 15 d'abril de 2019].

econòmica de la botiga era complex. Els marges de beneficis que produïa ja no eren suficients per cobrir les despeses en gènere, llum, aigua, fiscalitat, autònom, etc.

En un DAFO elaborat a partir de diferents fonts s'exposen ben clares les debilitats, amenaces, fortaleces i oportunitats del comerç tradicional i molts dels factors que s'hi tenen en compte són perfectament aplicables a la situació de Ca na Bordoia en aquests darrers anys.

DEBILITATS	AMENACES
<p>Capacitat del sector per a les inversions financeres.</p> <p>Falta de concentració espacial de les activitats comercials claus del sector.</p> <p>L'alta edat mitjana de l'empresariat.</p> <p>L'alt índex d'envelliment dels ocupats al sector.</p> <p>Superfícies dels locals reduïdes, sobretot al sector de l'alimentació.</p> <p>Baix nivell d'implantació i ús de noves tecnologies i d'aplicacions informàtiques destinades a la gestió del negoci i dels clients.</p> <p>Professionalització de la gestió empresarial deficient i persistència del model d'economia familiar.</p> <p>Els serveis oferts als clients tals com pagaments amb targetes o entrega a domicili són de baix nivell.</p> <p>Reticència dels empresaris a assumir riscos empresarials per finançar millores estructurals.</p> <p>Recerca de nous proveïdors insuficient.</p> <p>Escàs ús de formes de venda distinta de la tradicional.</p> <p>Estratègia empresarial. Inexistència d'un pla anual de gestió anual que defineixi accions i objectius</p> <p>Escassa utilització del software de gestió per obtenir dades com índex de rotació, marges comercials o el comportament del client.</p> <p>Baixa inversió en màrqueting, publicitat i comunicació.</p> <p>Falta de serveis complementaris.</p> <p>Nivell de formació de l'empresari baix i poc interès per la formació dels recursos humans.</p> <p>Alta rotació dels empleats del sector.</p> <p>Preferència dels consumidors per les grans superfícies i grans magatzems, para realitzar les compres de la llar.</p> <p>Necessitat de millorar la interacció entre el comerç de la ciutat i el comerç turístic.</p> <p>Preus elevats respecte a grans superfícies.</p> <p>Impossibilitat d'oferir la varietat que exigeix el client</p>	<p>Falta de competitivitat per a la no adaptació a les modernes tècniques de gestió empresarial.</p> <p>Aparició de nous formats de tendes de proximitat vinculades a grans cadenes de distribució.</p> <p>Canvis en els hàbits de compra.</p> <p>L'edat mitjana elevada dels gerents comporta efectes nocius sobre el dinamisme i la innovació del sector.</p> <p>Falta de relleu generacional en la gestió dels negocis.</p> <p>Poc marge de negociació del petit comerç.</p> <p>Pèrdua d'oportunitats per dur a terme estratègies de planificació global del comerç.</p> <p>Dificultat para detectar i analitzar les noves oportunitats que ofereix el mercat.</p> <p>Recursos humans amb escassa formació.</p> <p>Canvis sociodemogràfics i tendència decreixent en nombre de membres de la llar.</p> <p>Decrement de la despesa en alimentació de les llars.</p> <p>L'evolució de la societat: nous hàbits de compra, noves i canviants necessitats, nous canals de venda.</p> <p>Pèrdua de la funció social del comerç tradicional en la provisió de béns i serveis.</p> <p>Descens del poder adquisitiu de la societat com a conseqüència de la passada crisi econòmica.</p> <p>L'entrada d'empreses multinacionals amb horaris de 24 hores i preus més baixos.</p> <p>Una major dificultat en la disposició de recursos financers i la menor capacitat innovadora, que afecta especialment a les micropymes.</p> <p>Elevat preu del sòl comercial.</p> <p>Ajudes, moltes vegades, insuficients.</p>

FORTALESES	OPORTUNITATS
<p>Ubicació. La majoria dels petits comerços estan ubicats al centre urbà, focus d'atracció de consumidors.</p> <p>Contribució a la cohesió territorial i social, tant a l'entorn urbà com a rural.</p> <p>Atenció al client. El petit comerç sap com tractar als seus clients i adaptar-se als seus gusts.</p> <p>Experiència. La majoria dels empresaris tenen una llarga trajectòria en el sector.</p> <p>Millor formació dels joves comerciants.</p> <p>Aparició de noves empreses innovadores que amplien l'oferta comercial.</p> <p>Modernització i eficiència dels centres comercials oberts.</p> <p>Existència de nombroses associacions i entitats d'ajuda com les cambres de comerç i federacions del sector.</p> <p>Desenvolupament dels plans estratègics d'ajuda al comerç minorista des dels poders públics.</p> <p>Efecte macroeconòmic del comerç; internacionalització, captació d'inversions de l'exterior.</p> <p>Foment de les relacions intersectorials.</p> <p>Major qualitat dels productes.</p>	<p>Potenciar el comerç de proximitat a partir de l'especialització i la diferenciació a través d'actuacions individuals i col·lectives.</p> <p>Apostar per la qualitat dels productes i per l'estètica dels establiments per tal d'oferir un valor diferencial. .</p> <p>Incentivar el comerç especialitzat o com a nexa d'unió entre el centre comercial, els serveis de la ciutat i el centre turístic.</p> <p>Proposar alternatives de gestió i urbanística en zones determinades com les d'alta densitat comercial.</p> <p>Portar a terme actuacions per fomentar el creixement i rejuveniment de la població a certs centres urbans.</p> <p>Investigar les possibilitats de dissenyar aparcaments amb sistemes rotatius (ORA) i actuacions relacionades amb recorreguts de transport públic.</p> <p>Unir el comerç amb activitats d'oci.</p> <p>Unificar criteris entre comerços associats per fidelitzar clientes.</p> <p>Adoptar fórmules que comportin un major grau de modernització.</p> <p>Establir formes més eficients d'aprovisionament.</p> <p>Realitzar plans de dinamització comercial.</p> <p>Crear un centre d'innovació del comerç.</p> <p>Adaptar-se a les noves realitats socials i als seus hàbits de consum.</p> <p>Conscienciar al comerç de la necessitat d'unió i implicació.</p> <p>Estructurar i enfortir el teixit associatiu de les ciutats.</p> <p>Conscienciar a l'empresari de la importància de la formació en el sector.</p> <p>Incrementar i controlar la qualitat de la formació del sector.</p> <p>Potenciar la relació entre allò públic i allò privat.</p> <p>Afavorir la connexió del centre comercial con el centro turístic de les ciutats.</p> <p>Millorar el contacte amb la clientela, la proximitat i el tracte personal.</p> <p>Accedir a les noves tecnologies i a les noves tècniques comercials (<i>e-commerce</i>)</p> <p>Connectar el turisme amb el comerç.</p>

Fonts: *Observatorio de ocupaciones*, p. 22-24, PLANA MURILLO, p. 22-23 i elaboració pròpia

A partir de llavors, per tal de no haver d'anar a Mercapalma i no haver de fer els viatges tan llargs, s'anava a servir de la verdura i la fruita que després vendria a la botiga a l'Agromart de Porreres. La idea del tancament de la botiga feia estona que sobrevolava la família, però s'havia anat posposant perquè no era una qüestió senzilla, ni a nivell laboral, ni a nivell, sobretot, emocional i sentimental. L'any 2017 es decidí que la botiga no podia seguir oberta. El sentiment de culpabilitat i vergonya cap als seus clients i clientes, però, li impedié a n'Anita anunciar-ho i fer la passa definitiva. D'aquesta forma va estar devers mig any rumiant seriosament la idea. El mes d'agost,

de manera informal, comentà als responsables de la tenda d'Agromart a Porreres que tancaria la tenda i s'oferí per ser-hi contractada l'any i mig que li faltava per a la jubilació. N'Anita tenia en aquells moments 63 anys, cap a 64. En aquest cas, l'experiència i el sabre fer jugaren a favor de n'Anita i la propietat d'Agromart decidí que, un cop tancàs definitivament la botiga, s'incorporés a la plantilla de treballadors.

Així dia 1 de setembre, després dels 15 dies de vacances del mes d'agost, es va decidir a penjar el rètol que feia mesos que tenia imprès, amagat a un calaix i que anunciava el tancament:

*SE TRASPASA/SE ALQUILA
OFERTAS LIQUIDACIÓN
Durante el mes de septiembre*

Un cop el rètol de tancament va estar penjat, tots els sentiments d'angúnia, xafogor, vergonya, fins i tot, d'oprobri, lluny d'incrementar-se, varen desaparèixer i varen donar pas a una sensació de conhort i descans. *Ca na Bordoia* ara ja tenia els dies comptats, tot i la sorpresa de la clientela més fidel. La propietat, que els darrers anys havia vist com el negoci ja no era beneficiós ni productiu, es llevà una càrrega emocional de sobre. Prendre la decisió de tancar un negoci que els havia donat tantes satisfaccions, sobre el que s'havia sustentat la família durant tants d'anys i amb tant d'arrelament dins Porreres, havia estat difícil. Les circumstàncies i els nous temps, pel que ja hem explicat sobre el canvi d'hàbits tradicionals de consum a Porreres, per la transformació i actualització dels perfils comercials i professionals existents i les tècniques de venda, així ho exigien. En aquella època, en pocs anys, també tancaren les seves portes Can Murtó, Ca na Vilona, Ca na Gotlona, Ca na Maria Aina...

Tampoc hi havia una successió familiar o un relleu generacional, que, com hem vist, és una de les amenaces generalitzades en aquests tipus de negocis, que pogués emprendre la necessària reforma que es requeria fer per adaptar *Ca na Bordoia* als nous temps, per intentar competir amb la venda en línia o amb la de grans superfícies.

Ca na Bordoia a finals del mes de setembre de l'any 2017 va rodar la clau definitivament i n'Anita *Bordoia*, tot seguit, va passar a fer feina a l'Agromart on hi va estar 16 mesos, fins al dia que li arribà l'edat de la merescuda jubilació.

Recull d'imatges

Foto 1.- N'Anita, al centre de la imatge, quan ja compaginava l'escolarització amb el treball a la botiga. (Fotografia feta dia 10 de juny de 1965. Foto Vidal, Porreres).

Foto 2.- Vista interior de Ca na Bordoia amb na Maria i en Macià darrere el taulell.

Foto 3.- Una part dels productes i la col·locació dels mateixos dins la botiga. Foto 4.- La paradeta on en Macià anava a vendre fruita i verdura al mercat de Campos.

0'61						0'62									
Si la unidad es a 61 Ptas., elimínese la coma.						Si la unidad es a 62 Ptas., elimínese la coma.									
Unidades	Ptas. Cts.	Unidades	Ptas. Cts.	Unidades	Ptas. Cts.	Unidades	Ptas. Cts.	Unidades	Ptas. Cts.	Unidades	Ptas. Cts.				
1	0'61	27	16'47	53	32'33	79	48'19	1	0'62	27	16'74	53	32'86	79	48'98
2	1'22	28	17'08	54	32'94	80	48'80	2	1'24	28	17'36	54	33'48	80	49'60
3	1'83	29	17'69	55	33'55	81	49'41	3	1'86	29	17'98	55	34'10	81	50'22
4	2'44	30	18'30	56	34'16	82	50'02	4	2'48	30	18'60	56	34'72	82	50'84
5	3'05	31	18'91	57	34'77	83	50'63	5	3'10	31	19'22	57	35'34	83	51'46
6	3'66	32	19'52	58	35'38	84	51'24	6	3'72	32	19'84	58	35'96	84	52'08
7	4'27	33	20'13	59	35'99	85	51'85	7	4'34	33	20'46	59	36'58	85	52'70
8	4'88	34	20'74	60	36'60	86	52'46	8	4'96	34	21'08	60	37'20	86	53'32
9	5'49	35	21'35	61	37'21	87	53'07	9	5'58	35	21'70	61	37'82	87	53'94
10	6'10	36	21'96	62	37'82	88	53'68	10	6'20	36	22'32	62	38'44	88	54'56
11	6'71	37	22'57	63	38'43	89	54'29	11	6'82	37	22'94	63	39'06	89	55'18
12	7'32	38	23'18	64	39'04	90	54'90	12	7'44	38	23'56	64	39'68	90	55'80
13	7'93	39	23'79	65	39'65	91	55'51	13	8'06	39	24'18	65	40'30	91	56'42
14	8'54	40	24'40	66	40'26	92	56'12	14	8'68	40	24'80	66	40'92	92	57'04
15	9'15	41	25'01	67	40'87	93	56'73	15	9'30	41	25'42	67	41'54	93	57'66
16	9'76	42	25'62	68	41'48	94	57'34	16	9'92	42	26'04	68	42'16	94	58'28
17	10'37	43	26'23	69	42'09	95	57'95	17	10'54	43	26'66	69	42'78	95	58'90
18	10'98	44	26'84	70	42'70	96	58'56	18	11'16	44	27'28	70	43'40	96	59'52
19	11'59	45	27'45	71	43'31	97	59'17	19	11'78	45	27'90	71	44'02	97	60'14
20	12'20	46	28'06	72	43'92	98	59'78	20	12'40	46	28'52	72	44'64	98	60'76
21	12'81	47	28'67	73	44'53	99	60'39	21	13'02	47	29'14	73	45'26	99	61'38
22	13'42	48	29'28	74	45'14	100	61'00	22	13'64	48	29'76	74	45'88	100	62'00
23	14'03	49	29'89	75	45'75	200	122'00	23	14'26	49	30'38	75	46'50	200	124'00
24	14'64	50	30'50	76	46'36	300	183'00	24	14'88	50	31'00	76	47'12	300	186'00
25	15'25	51	31'11	77	46'97	500	305'00	25	15'50	51	31'62	77	47'74	500	310'00
26	15'86	52	31'72	78	47'58	1000	610'00	26	16'12	52	32'24	78	48'36	1000	620'00

Foto 5.- Dues pàgines del llibre *Cuentas Ajustadas* que habitualment utilitzava na Maria per despatxar i cobrar.

Foto 6.- N'Anita i en Pep dins la botiga.

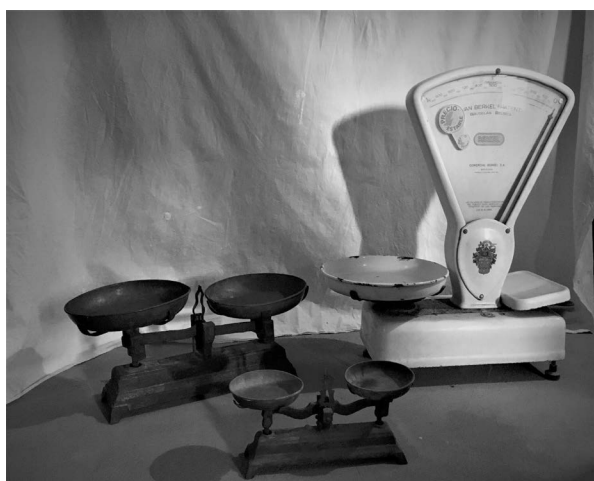

Foto 7 i 8.- Algunes de les bàscules que durant els anys s'utilitzaren a la tenda per pesar els productes. El tradicional, rudimentari, però efectiu, ovoscopi utilitzat a Ca na Bordoia.

Foto 9.- La façana de Ca na Bordoia, amb el rètol de *Comestibles Mª Noguera*, amb n'Anita i en Pep el dia del tancament de la botiga.

Bibliografia

AA.DD.: *Observatorio de las ocupaciones. 2017 Estudio Prospectivo del Sector del Comercio Minorista en España*. Edició Servicio Público de Empleo Estatal. Madrid, 2017.

AA.DD.: Estudio “El relevo generacional en el pequeño comercio en España”. Setembre, 2018. Vist a: <http://fece.org/wp-content/uploads/2018/11/EL-RELEVO-GENERACIONAL-EN-EL-PEQUE%C3%91O-COMERCIO-EN-ESPA%C3%91A-1.pdf> [Consulta en xarxa 16 d'abril de 2019].

AGUILÓ HORRACH, Antonia Maria (2016-17). *Evolución reciente del sector comercial de Baleares y, en especial, de Palma*. Memòria del Treball de Fi de Grau. Facultat d'Economia i Empresa. UIB. Vist a: http://dspace.uib.es/xmlui/bitstream/handle/11201/148512/GECO_2016_001.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Consulta en xarxa 2 d'abril de 2019]

JIMÉNEZ HERNÁNDEZ, Eduard et al. *Las ocupaciones y los sectores económicos en las Baleares: evolución y tendencias según las 26 familias profesionales*. Colección de estudios laborales nº12. Observatori del treball. Govern de les Illes Balears.

PLANA MURILLO, Alejandro. *Grandes superficies y comercios de barrio: el caso de Zaragoza*. <https://www.fes-sociologia.com/files/congress/12/papers/5579.pdf> [Consultat en xarxa 28 de març de 2019].

RAMIS, Margalida: <<Más de la mitad de la población balear realiza compras a través de internet>>. *Última Hora*. 8 d'abril de 2019, p. 15.

TORTELLA, Simó: <<Ca na Bordoia de Porreres planta cara a la crisi>>. *Diario de Mallorca*. 9 de gener de 2011, p. 25.

Arxius consultats

AMLL. Arxiu Municipal de Lluçmajor.

APCNJ. Arxiu Particular de Catalina Noguera Jaume (Lluçmajor).

APFCS. Arxiu Particular Família Capellà Salvà (Porreres).

Fonts orals

Entrevista feta dia 9 d'abril de 2018 a Anita Salvà Noguera i Pep Capellà Magro (Porreres).

40 anys de Llum d'Oli

SEBASTIÀ LLITERES LLITERES
CATALINA MARIA GARÍ BLANCH

INTRODUCCIÓ

Pot semblar que quaranta anys no és un aniversari amb una xifra prou rodona com per poder aprofitar unes jornades d'estudis locals i escriure una comunicació sobre una revista i la seva trajectòria. Però el *Llum d'Oli* no és una revista qualsevol. I aquests quaranta anys, tampoc no són quaranta anys qualssevol.

Amb aquestes línies la nostra intenció és fer una sèrie de reflexions entorn del paper que aquesta publicació ha jugat dins la configuració política, social i cultural del poble de Porreres, sempre de la mà de l'Agrupació Cultural, entitat editora a redós de la qual el *Llum d'Oli* va veure la claror per primer pic un ja llunyà Nadal de 1978.

Per això, tot just després de la corresponent contextualització històrica, farem un repàs de la història d'aquests quaranta anys: els seus protagonistes, les seves característiques tècniques i la seva evolució.

També destacarem aquells camps en què consideram que aquesta revista, de la qual en som avui dia els coordinadors, ha jugat un paper fonamental: la normalització lingüística, el foment de l'expressió artística i cultural, el foment de la investigació i la divulgació en diversos camps, així com la democratització de la informació periodística i la contribució a la cohesió social del municipi. Aquests i molts d'altres són elements que els fulls de la publicació han reflectit al llarg del temps, en totes les seves diferents i diverses etapes.

Contextualització històrica: el naixement de l'Agrupació Cultural

Arriben els anys setanta i arriba una onada d'aire fresc, la mort del general Franco es preveu imminent, el temps sembla que camina cap a una nova llum més fresca, menys opressora: la democràcia. Aquest és el moment en què nasqué la revista que ocupa el lloc principal de la nostra comunicació: *Llum d'Oli*.

Quan el general Franco veié que la seva trajectòria s'anava acabant, atès que el seu estat de salut empitjorava, començà a pensar a deixar un successor. És per això que, tal com ell havia previst, el 22 de novembre de 1975, Joan Carles de Borbó fou nomenat rei. El que la societat no tenia molt clar era si aquest nou cap de l'estat optaria per seguir amb les idees del règim dictatorial que Franco havia deixades ben arrelades o, per altra banda, optaria per un sistema democràtic.

La pressió social en favor de la democràcia, ja fos des d'una perspectiva rupturista o reformista, no deixà al nou rei moltes més opcions. Aquest fou el primer pas del canvi, la primera passa de la transició cap a una democràcia que implicà renúncies i contradiccions, però també avanços respecte del règim anterior.

Podem dir, per tant, que amb la mort del dictador s'auguren uns nous temps. Comença un procés de canvi: amb uns pocs anys es desinstaurà la dictadura i s'establí un règim polític democràtic, tot i la palpable herència del franquisme en moltes de les seves facetes.

Tot i que aquest procés de canvi acabà, podríem dir, amb un final positiu, no podem oblidar que la consolidació de la democràcia no va ser gens fàcil. La crisi econòmica, les accions terroristes (especialment d'ETA, i sense oblidar la violència exercida per les forces i cossos de seguretat de l'Estat), juntament amb els intents colpistes de l'extrema dreta, van posar-la en perill en diverses ocasions.

Fou en aquests moments, època d'ebullició, que molta gent emprenedora i d'idees progressistes veié la llum per a tirar endavant nous projectes: per parlar de l'actualitat, de les preocupacions d'aquells anys, de temes desconeguts i fins aleshores prohibits, en definitiva, amb ànsies de poder aportar el seu granet d'arena per fer que la seva societat canviàs i progressàs. Tot això, òbviament, amb les reticències, dificultats i restriccions que hi posaven les autoritats franquistes.

Políticament, els anys 70 es caracteritzen per ser els anys del final de la dictadura i de la transició política, període d'ebullició social on es despertaren multitud d'inquietuds polítiques, socials, culturals que varen anar donant fruit amb el sorgiment de diferents seccions locals de partits polítics, sorgiment d'entitats, de formes de relacions socials determinades... S'ha de recordar, a més, que fins el 1977 no se celebraren les primeres eleccions generals després de la mort de Franco i que feia tot just uns anys que el dictador havia mort. La vila de Porreres es trobava plenament inserida dins el context de transició d'aquesta època.

A Porreres, la vida associativa havia reprès certa activitat des dels anys 60. Fins i tot abans d'aquestes dates, podríem destacar dins el moviment associatiu la Filharmònica, la Unió Esportiva Porreres, El Porvenir, la Coral o la Banda de Santa Cecília.¹ Però dins l'àmbit cultural i «alternatiu» als principis generals del règim, no fou fins el naixement de l'Agrupació quan podem parlar d'una represa de l'activisme en aquest sentit. I és que durant els anys setanta a la vila de Porreres començà a existir un col·lectiu de persones que tenien la intenció d'emprendre un nou projecte lligat a la defensa de la cultura, la identitat, la llengua, entre d'altres. Reunions, posades en comú, pluges

¹ BAUÇÀ GARAU, Bernat, «Porreres: noves fites polítiques i culturals 1970-1995», Edicions Di7, Binissalem, 1999. Pàg. 13.

d'idees, feren que a poc a poc es consolidàs allò que avui coneixem com l'Agrupació Cultural.²

L'Agrupació Cultural de Porreres va néixer el 1971, embolcallada de l'esperit cultural que havia encetat l'Obra Cultural Balear el 1962, i de la mà d'un grup de persones de la vila liderades pel primer president, el notari algaidí Joan Verger i Garau, agitador de consciències que aconseguí arregar persones com Joan Gornals o Esteve Ribas, de to moderat, i també altres joves, de to més progressista, que tenien en comú la necessitat de posar en marxa un espai de llibertats on es poguessin enriquir perspectives de canvi pel poble.³ Corrien encara temps obscurs, temps de dictadura i de restriccions a les llibertats. No era fàcil obrir el camí de la promoció de la nostra identitat com a poble enmig del Franquisme, i menys encara en un poble tan conservador com el de Porreres.

I aquí sorgeix també el *Llum d'Oli*, en aquests moments i amb aquestes preocupacions en el si de l'Agrupació Cultural. Si bé és cert que fou, en un primer moment, una simple felicitació natalenca de l'entitat, però ben aviat, els seus impulsors s'obriren cap a nous horitzons i arribaren a construir una revista amb uns objectius ben concrets i que encara avui es mantenen i defensen: «El *Llum d'Oli* va néixer en un moment històric important de pas de la dictadura a la democràcia i malgrat tots els canvis que hi ha hagut a la societat que ens envolta i de la qual formam part, encara fa falta que el seu ble es mantengui encès per a la recuperació completa de la nostra identitat».⁴

Tot seguit, explicarem breument la història de la revista, fent esment als precedents de publicacions escrites existents i passarem després a la part més rellevant de la present comunicació: les aportacions que el *Llum d'Oli* ha fet a la societat porrerenca.

presentació

Com tots sabeu, des dels inicis de l'Agrupació Cultural de Porreres, l'informació dirigida als socis regularment, consistia en una fulla feta amb multícopi i que, la veritat sia dita, gràcies a la presentació, feta molt pocuques ganes de l'ajuntament, quasi ningú la llegia. L'Agrupació Cultural, a través de la Junta directiva, ha cregut necessari donar nova forma a aquesta informació creant *LLUM D'OLI*, bolletí que serà editat periòdicament amb informació de les diverses activitats de la nostra entitat, així com notícies de tipus cultural i de interès general del noble de Porreres.

Aquesta idea no és nova, ja els tres juntes intentaren tirar endavant aquest projecte, que per les raons que vos més va cristal·litzar en una realitat com la que t'ig ním davant ara. Així i tot, l'esforç tant econòmic com de feina -és de realitzar. Totom sap que tant el potencial econòmic com de personal és bastant reduït i la solució al problema no és reduir més que a superar aquesta situació tanca prou àrdua. L'equip de redacció conscient de totes les dificultats, ha envestit la confecció de *LLUM D'OLI* amb el desig de fer una revista que arribi als socis i simpatitzants i que al mateix temps conti amb el seu ramolament, el que feia que l'intent tenguí l'èxit que tots voleu, cosa que condicionarà la continuïtat de la revista. *LLUM D'OLI* desitja ésser ben rebut per tots.

FA 43 ANYS...

homenatge al desaparegut periòdic
la voz de Porreres

Era fa 43 anys, s'editava a Porreres un periòdic independent que amb el nom de LA VOZ DE PORRERAS va sortir al carrer fins al juliol de l'any 1936. Estava fet en castellà i va tenir la redacció i adreça principal primer al carrer Gloria nº 4 i després a Gallo nº 45 del nostre poble. Vaia 20 cèntims el número.

LLUM D'OLI s'ha volgut fer eco del que després de tants anys com s'idera una notícia, de la que s'havia deixat conèixer avui que apareix aquest primer número, que del que volen reivindicar el periòdic que en 33 ocasions va veure la llum, llum que fou apagada per causa de l'esclafit que significà l'insurrecció del 18 de juliol de 1936.

Malgrat el caire diferent d'aquella publicació i la que avui tan bé veu la llum per primer vegada, creim oportú fer un homenatge a la Voz de Porreres, que sense dubte va ésser un fet cultural a tenir.

Portada del primer número de la revista de desembre de 1978

² GARÍ SALLERAS, Bartomeu, «Pregó de festes de Sant Roc 2011», Edicions de l'Ajuntament de Porreres, Porreres, 2011.

³ Per entendre millor aquest context, és interessant llegir l'apartat que Bernat Bauçà dedica a aquests anys al seu llibre «Porreres: noves fites polítiques i culturals 1970-1995), així com també l'entrevista a Joan Verger i Garau del *Llum d'Oli* número 13 de juny de 1981 (pàgina 3).

⁴ Extret de «100 Llums d'Oli». Editorial publicat a la revista *Llum d'Oli* número 100, pàgina 3.

La revista *Llum d'Oli*

Un repàs a les publicacions locals de la vila de Porreres

Quaranta anys de servei a la cultura, a la llengua, a la història, a la tradició. El *Llum d'Oli* és la revista local amb més trajectòria de la vila que, el desembre de 2018, complí el seu quaranta aniversari. Que una publicació d'àmbit local arribi als quaranta anys és un motiu de gran alegria, però, sobretot, és una fita que continua avalant la importància que ha pres aquesta publicació al llarg dels anys.

És cert que cal alabar la revista, però també és cert que mai no està de més saber d'on venim i cap a on va la publicació local porrerenca. Per aquest fet, hem cregut oportú realitzar un repàs a totes les publicacions que hi ha hagut al nostre poble, per així fer memòria dels primers periòdics i de la continuació que ha tengut la informació local de Porreres.⁵

Per a començar doncs aquesta tasca, cal remuntar-nos a la Segona República, que, a més del naixement de nombroses associacions, a Porreres durant aquest període, es fundaren dos quinzenals. Parlam dels diaris *Porreres* i *La Voz de Porreres*. Ambdues publicacions són una font indispensable per al coneixement de la realitat social, política i cultural de Porreres entre els anys 1933 i 1936. La primera va néixer el mes de maig de 1933. Tenia la redacció i els tallers al carrer Nou, mentre que l'administració es localitzava al carrer *Teja*, actual carrer del Rector Llompart. El promotor, director i propietari era Miquel Rosselló Andreu *Escolà* que, a la vegada, posseïa la impremta on s'editava el periòdic. La segona publicació va veure el carrer per primera vegada el 6 d'abril de 1935. Era *La Voz de Porreres*. Els seus promotors foren el mestre d'escola Miquel Ximelis Bisquerra *Cotó* i Sebastià Roig Bauçà *Lluïssó*. L'orientació ideològica d'ambdues publicacions era diferent. El diari *Porreres* era de caire més conservador i moderat, mentre que *La Voz de Porreres* possiblement tengués un tarannà més progressista i més acostat a les idees d'esquerra. Cap de les dues, però, va sobreviure a la República i a la Guerra, encara que *La Voz de Porreres* es va publicar fins a l'inici del conflicte. És important afegir que els seus fundadors, com la major part dels col·laboradors de la publicació, varen patir els afectes de la repressió.

Quinze anys després del final de la Guerra, el 1954, surt el full parroquial *Semilla* que fou fundat per l'ecònom Gabriel Adrover. La intenció d'aquest senzill mitjà de comunicació era fer arribar a tot el poble algunes notícies que passaven a Porreres, encara que amb un caire molt oficial i la majoria de vegades religiós, tot i que en algunes ocasions hi trobam notícies sobre actes socials i culturals.

Ja el 1972, poc temps més tard de la fundació de l'Agrupació Cultural, alguns socis de l'entitat encapçalats per Guillem Llinàs Barceló, varen treure al carrer la revista *Envant o Enrere*. Aquesta

⁵ Aquesta és la reproducció gairebé exhaustiva de l'article de Bartomeu Garí Salleras i Catalina Maria Garí Blanch "A dues mans: un repàs a les publicacions locals de la vila de Porreres" publicat al *Llum d'Oli* número 156, pàgines 22 i 23.

publicació reflectia quins eren els anhels i les preocupacions de la gent més progressista que envoltava l'entitat cultural porrerenca. De la publicació en sortiren únicament quatre números que es guarden zelosament a l'arxiu de l'Agrupació. Com explica Bernat Bauçà Garau a *Porreres, noves fites polítiques i culturals (1970-1995)*⁶ els articles que apareixen a la revista –escrits en moltes ocasions per Guillem Llinàs i Maria Barceló Crespí– estaven carregats de comentaris en to irònic i a la vegada reivindicatiu, amb ànsies de canvi davant la situació d'indiferència política, social i cultural que vivia el poble de Porreres.

Anys després, el 23 de desembre de 1978, sortí per primera vegada la revista *Llum d'Oli*. A la seva primera entrega va fer un homenatge al desaparegut *La Voz de Porreras*, també feia una crida per a la normalització lingüística i defensava l'ús del català a les escoles i als mitjans de comunicació. Tot i que d'això fa 40 anys, les peticions i reivindicacions d'aquells primers socis que fundaren la revista encara són ben presents. Volia ser una llum després d'anys i anys de molta foscor.

El *Llum d'Oli* no va ser la darrera publicació periòdica que sorgí, l'any 1989 va néixer la publicació *Foganya*, una revista d'informació i de cultura editada pel grup Foganya de Porreres. La direcció anà a càrrec de Jaume Rosselló Verger *Güia*, una persona que marcà l'esdevenir cultural de Porreres dels anys 80-90, perquè, com molt bé expliquen Jaume Rosselló i Llúcia Salleras a les Actes de les VI Jornades d'Estudis Locals de Porreres «Jaume Rosselló fou una persona que visqué per a crear constantment».⁷ Malauradament, però, la seva trajectòria acabà el mes d'agost de 1993 amb el número 22-23.

Gairebé sempre, Porreres ha estat un poble actiu i moltes han estat i són les agrupacions que vetllen per a la llengua, la cultura i la història del poble. Mostra d'això són totes les publicacions periòdiques aquí esmentades, que han precedit la publicació objecte d'estudi en la present comunicació i de la qual tot seguit intentarem desxifrar-ne algunes de les dades més rellevants a parer nostre.

El sorgiment del *Llum d'Oli*

Com ja hem comentat, el 22 de juny de 1971 es fundà a Porreres l'Agrupació Cultural, uns moments en què l'ambient sociopolític era delicat, sobretot a Porreres, un poble molt defensor de les idees conservadores. La primera època (1971-1976) fou més aviat conservadora, segurament, perquè el canvi de mentalitat de les persones lligades a la cultura s'anava succeint a poc a poc, i sobretot també, perquè en aquells primers moments la por a les conseqüències que podia tenir parlar de temes compromesos, ser promotor de segons quines activitats i defensar idees de progrés estaven a l'ordre del dia.

⁶ BAUÇÀ GARAU, Bernat, «Porreres: noves fites polítiques i culturals 1970-1995», Edicions Di7, Binissalem, 1999. Pàg. 13.

⁷ ROSSELLÓ TOMÀS, Jaume; SALLERAS JULIÀ, Llúcia: «Jaume Rosselló i Verger (1928-1993): per a l'art i la cultura de Porreres», Actes de les VI Jornades d'Estudis Locals de Porreres. Edició de l'Ajuntament de Porreres, 2017, Porreres.

És per això que aquella primera directiva, en una decisió que esdevindria fonamental pel futur de l'entitat, decidí «guardar les formes i les aparences i posar un parell de joves al capdavant».⁸ Fou en aquests moments que Maties Lladó, Rafel Ferrà, Maria Barceló, Joan Barceló, Joan Melià, Joan Sorell –entre d'altres joves lligats des d'un primer moment a l'associació– començaren a deixar petjada i a posar en funcionament les idees que tenien. La gent en aquells anys volia aprendre, volia progressar perquè tenien la certa sensació d'haver estat molt de temps ofegats per la dictadura a un lloc on mai no passava res, i en un poble controlat històricament per la dreta on no era fàcil obrir-se camí. L'Agrupació amb totes les activitats culturals, formatives i d'esbarjo, en definitiva, amb la seva ideologia de progrés i reformista va representar una bona alternativa per mitjà de la qual moltes persones van poder aprendre moltes coses sobre la nostra llengua i la cultura.

És així com l'any 1976 fou elegit president Joan Sorell que acceptà el repte de presidir l'Agrupació. Aquesta elecció i renovació de la junta directiva suposà un canvi important en el tarannà de l'entitat. Es posaren damunt la taula noves idees i projectes que ben aviat es van veure materialitzats: classes de català, festes, cursos de ràdio ECCA per treure el graduat escolar, excursions, teatre, entre moltes altres coses. I, com no, el *Llum d'Oli*.

Llum d'Oli no fou des del primer moment una revista tal com la concebem avui dia, en un primer moment fou una felicitació de Nadal que feren dos membres de l'Agrupació Cultural de Porreres el Nadal de 1978, Maties Lladó i Rafel Ferrà, per desitjar les bones festes a totes les persones que, d'alguna manera, estaven vinculades amb la jove associació. És per això que podem dir que, en aquells moments, la idea no girava entorn del fet de crear una revista, però la bona acollida que tengué aquesta primera eina de comunicació i de visualització de l'entitat, amb el temps evolucionà cap a un butlletí informatiu de les activitats que realitzava l'associació a la qual sempre ha estat vinculat el *Llum d'Oli*, l'Agrupació Cultural, fins a arribar a ser la revista que avui dia tenim. Fins a arribar a ser el concepte que a tots nosaltres se'ns apareix a la ment quan sentim les paraules *Llum d'Oli*.

El *Llum d'Oli*, com ens recorda Maria Barceló i Crespí,⁹ deu el seu nom al senzill i popular estri d'il·luminació utilitzat dècades enrere, que ofería en aquell moment una metàfora preciosa: la llum, encesa de forma humil i sense cap gran dispendi, aportava lluminositat a tot un poble immers encara en temps difícils. Aquesta idea actual que ens transmeten les paraules “Llum d'Oli”, no va tardar molt a ser la intenció dels capdavanters de la revista. Com ens recorda el testimoni de Joan Sorell Juan,¹⁰ i si revisam els antics números, veurem que ben aviat els impulsors d'aquest projecte arribaren a crear la revista que avui dia coneixem amb la intenció d'arribar als socis, per la necessitat de comunicar-se i fer extensives totes les activitats que es duïen a terme perquè no

⁸ Testimoni oral de Joan Sorell, president de l'Agrupació Cultural durant els anys 1976-1981.

⁹ En el transcurs d'una entrevista realitzada en motiu de l'elaboració del documental «*Llum d'Oli*: 40 anys d'història» elaborat pels mateixos autors d'aquesta comunicació.

¹⁰ Ídem.

tothom podia seguir exhaustivament tot el que es feia, però volien estar-ne informats.

La història del *Llum d'Oli* és oscil·lant i sempre ha anat lligada a la trajectòria de l'Agrupació. Ha tingut alts i baixos, èpoques més prolífiques i d'altres més pobres, moments més dinàmics i moments amb menys recursos. Es fa necessari, perquè aquesta sigui una comunicació més completa, que fem un breu esment a alguns elements que conformen l'avenir de la revista des dels seus inicis, com podrien ser les qüestions més tècniques de l'elaboració dels exemplars i l'afectació dels canvis tecnològics que han marcat l'existència de la revista. Així mateix és de justícia repassar els diferents consells de redacció, les seves diferents èpoques i la periodicitat en què la revista ha sortit al carrer.

No és fàcil resumir tantes dècades en uns quants paràgrafs. Però ens hem permès la llicència de delimitar les diferents etapes de la història de la revista basant-nos en alguns aspectes com poden ser la periodicitat de la publicació, les persones que duïen el pes de la seva configuració, l'estil de la publicació i la situació de l'Agrupació Cultural. Per tant, són etapes que hem intentat delimitar a partir de fets comprovables, tot i que també hem tingut en compte diversos testimonis recollits en diferents converses amb persones que en un moment o altre van dedicar part de la seva vida a la revista. S'ha de tenir en compte que en algunes etapes pesen més alguns dels elements anteriorment apuntats que no d'altres; ho anirem explicant en les properes línies.

La primera etapa que hem volgut distingir és la fundacional, que comprèn del desembre de 1978 a l'abril de 1981. Es varen publicar dotze números sota la coordinació de Macià Lladó Cerdà i Rafel Ferrà Martorell, tot i que la figura de «coordinador» era un pèl més laxa que l'actual. Aquells primers números, d'aparença casolana i un tant manual, es preparaven amb composicions de textos sense encolumnar escrits amb màquina d'escriure¹¹ i dibuixos i imatges retallades i aferrades, que després es maquetaven i mecanografiaven en uns papers especials anomenats estergits o paper "cuixé", que posteriorment eren impregnats en tinta per una de les seves cares. Aquesta tinta es trametia de l'estergit a les còpies mitjançant capil·laritat: aquest era el funcionament de les màquines ciclostil, una forma mecànica de reproduir còpies en grans quantitats. Segons Macià Lladó, un capellà de Petra anomenat pare Vicedo tenia una màquina ciclostil amb sistema òfset, que s'utilitzà durant aquesta època. Segons Joan Melià, la possibilitat de tornar a tenir al poble una revista en paper tornava a centrar l'atenció en la immediatesa, la proximitat i allò que importa a la gent, acostumada a una informació llunyana i dirigida des del règim. Altres joves inquiets com Maria Barceló Crespí, Joan Barceló Bauçà, Joan Sorell Juan (president de l'Agrupació des del 1976), Joana Móra Cerdà, Joan Melià Garí, Jaume Rosselló *Güia*, Guillem Torres, Andreu Nicolau o Francisca Nicolau Nicolau també participaven de la revista (molts d'ells, membres de la

¹¹ Maria Barceló i Crespí, al documental «*Llum d'Oli: 40 anys d'història*» explica com a casa seva es varen escriure alguns números mitjançant la màquina d'escriure que li va regalar el seu pare, Julià Barceló Aulí, de la prestigiosa marca catalana «Hispano-Olivetti».

Junta de l'Agrupació), alguns amb més freqüència que d'altres, però tots aportant frescor i un aire progressista i de reivindicació democràtica a la publicació.

A partir de juny de 1981 s'anuncia una nova etapa que hem batejat com de creixement, en la qual, segons l'editorial del número 13, el *Llum d'Oli* havia de deixar de ser «el butlletí informatiu de l'Agrupació Cultural de Porreres per passar a ser el butlletí d'informació local de Porreres».¹² Aquesta, sens dubte, és una idea que sempre ha sobrevolat la història de la revista: l'ànima d'esdevenir la publicació de referència del poble. També s'hi anunciava la intenció de ser una revista mensual, però el mes d'octubre del mateix 1981 ja no va ser possible continuar amb un ritme que costava molt de mantenir. Joan Barceló Bauçà, així com Macià Lladó Cerdà consten com els coordinadors d'aquests anys, tot i que es van afegint altres persones a la redacció com Francesc Llinàs Barceló, Bartomeu Barceló, Climent Picornell Lliteres, Pep Mayol, Toni Picornell, Joana Matas, etc. Es dissenya una nova imatge de la capçalera i un nou disseny de la portada per correspondre a les serioses intencions de consolidar la revista, que constava normalment d'entre 10 i 15 pàgines. Aquesta etapa, que podríem delimitar fins el desembre de 1983 amb 15 números editats, coincideix amb la Junta de l'Agrupació presidida pel mateix coordinador Joan Barceló Bauçà, Macià Lladó, Caterina Oliver Riera, Joan Sorell, Antoni Palerm Mestres, Joana Móra i Climent Picornell.

Tanmateix, aquesta etapa de l'Agrupació presidida per Joan Barceló Bauçà no va poder mantenir el protagonisme pel *Llum d'Oli* que en un principi s'havia previst. Va ser una època en què, més enllà d'aquests primers moments esmentats al paràgraf anterior, la revista *Llum d'Oli* es va estancar. Tot i mantenir la mateixa estètica fins el 1986 (quan es canvia el disseny de portada) i augmentar el número de pàgines (entre 15 i 20), es redueix dràsticament el número d'exemplars editats cada any. Així com el 1981 s'havien publicat 7 números i el 1982 6 números, el 1983 ja només en són 2. I és que entre juliol de 1983 i març de 1989, que podem anomenar anys d'estancament, se'n varen editar només 13, però hi hagué algun any amb només un número editat (1985, 1986, 1989). Durant aquests anys l'Agrupació Cultural va prioritzar altres àrees de l'entitat com per exemple els escacs, els famosos viatges culturals i gastronòmics fora de Mallorca (encara recordats per moltes de les persones que els varen gaudir) i el naixement de Porreres Ràdio, la primera ràdio del poble. Les persones que participaven al *Llum d'Oli* seguien sent les mateixes que s'han esmentat anteriorment, tot i que Macià Lladó deixà la coordinació el 1985 i el substituïren el 1987 Vicenç Marí i Joan Melià. La redacció la conformaven Maria Barceló Crespi, Francesc Llinàs, Joana Mora i Jaume Güia, i a partir de 1987 s'incorporaren Ferran Ribas del Blanco i Margalida Barceló Taberner, que seguirien tenint protagonisme en els anys posteriors. Segons Joan Melià, com que ell era dels pocs de l'Agrupació que tenia un ordinador a casa, molts números s'editaren al Pla de na Tesa (on residia ell) on l'acompanyaven alguns dels membres del consell de redacció que hem esmentat abans, utilitzant el programa MS2 que permetia fer columnes de text ben fetes, canviar

¹² Editorial del número 13 del *Llum d'Oli* de juny de 1981.

els tipus de lletra, etc., tot i que era un sistema encara molt lent i que utilitzava disquets flexibles.¹³ Amb això, s'obtenia l'edició desitjada i es duia a impremta a Manacor, on se seguia utilitzant el sistema òfset. La subscripció anual era de 500 pessetes, i cada número en costava 100.

No van ser millors els anys posteriors, ja que si el 1989 només hi hagué el número 36, el 1990, 1991 i 1992 no va sortir cap exemplar al carrer i es presagiava la desaparició de la capçalera de l'Agrupació Cultural. Aquests anys coincideixen amb el final del mandat de Joan Barceló Bauçà al capdavant de l'entitat, que a partir de 1992 va elegir a una junta gestora encarregada de preparar unes eleccions i redactar uns nous estatuts que servissin per revitalitzar l'associació. És així com la candidatura encapçalada per Jaume Gil Cuenca va ser l'única que es va presentar i que fou elegida per conduir els següents anys. Completaren l'organigrama Gregori Barceló Llaneras com a vicepresident, Bernat Bauçà Garau com a secretari, Jaume Cerdà Tomàs com a tresorer i Vicenç Marí Sastre, Joan Marí Garí, Gregori Barceló Màrquez, Joan Antoni Roig Dalmau i Damià Nicolau Ferrà com a vocals. És destacable que cap dona formà part de la junta.

Tot i això, fou una dona, Joana Móra Cerdà –que ja havia estat membre d'anteriors juntes i col·laboradora del *Llum d'Oli*– que feu ressorgir la revista com si de l'au fènix es tractàs. El gener de 1993, amb una capçalera i imatge renovades, els socis i subscriptors de la revista així com els lectors en general, pogueren tornar a gaudir de la seva lectura. Era el número 37. Tot un conjunt de comerços porrerencs contribuïren perquè això fos possible mitjançant la seva publicitat, i també és de destacar la gran quantitat de col·laboradors que la nova etapa de la revista aconseguí arregar. Aquesta etapa, que podem delimitar fins l'abril de 2003¹⁴ i que va donar més de 55 números, fou realment prolífica i marca una de les èpoques més vives de la revista, amb més dinamisme i participació, podríem dir que esdevení realment la revista de Porreres. Es recuperà l'estabilitat de la periodicitat, imprimint entre 4 i 6 exemplars anuals, amb alguna excepció de 7, tots ells d'unes 40 pàgines. Foren diverses les impremtes per les quals va passar el *Llum d'Oli*: Impremta Informacions Llevant, Tirrena, Planogràfica Balear, i ja des del número 73 (1999) Gràfiques Llopis de Felanitx, que continua imprimint-la avui en dia. El seu cost rondava les 250 pessetes. La imatge que a partir de 1996 identificà la revista, més moderna, era fruit de la digitalització que a poc a poc va anar apoderant-se del canvi de mil·lenni, i que feia més atractives a la vista aquelles pàgines plenes de contingut i vitalitat, mirall d'un poble que començava a experimentar canvis socials, demogràfics, econòmics i culturals que durant les primeres dècades del 2000 varen capgirar la realitat porrerenca. Molts dels antics col·laboradors tornaren a escriure, però també se n'incorporaren de nous, molts d'ells aportant una visió jove de la realitat: Bernat Bauçà, Jaume Cerdà, Bartomeu Servera, Joan Sorell Adrover, Damià Duran, el rector Bartomeu Tauler, Rafel Picornell Manresa, el grup d'Esplai, Tomeu Garí Salleras, Josep Maria Sastre Barceló, Pau Arranz

¹³ Testimonis de Joan Melià Garí, Caterina Oliver Riera, Macià Lladó Cerdà i Margalida Barceló Taberner recollits al documental «*Llum d'Oli*: 40 anys d'història».

¹⁴ Joana Móra deixà la coordinació de la revista quan fou elegida regidora pel PSM del consistori porrerenc, moment en què assumí les tasques de la regidoria de Medi Ambient de l'Ajuntament governat per Joan Sastre Barceló (UM).

Morell, Xim Barceló Janer, Catalina Garcia, Margalida Vidal, Julià Barceló Aulí, Marta Escoda Trobat, Biel Roig i un llarg etcètera. Entre moltes altres seccions que sorgiren en aquells moments, se'n crearen de noves que encara són molt presents en l'imaginari col·lectiu dels porrerencs: «Can Miraprim», el sempre polèmic «Sabeu que...», «El nostre patrimoni», «La mirada indiscreta»... i les notables contribucions en format artístic de Miquel Morlà.

El consell de redacció fou format en els inicis d'aquesta nova etapa per Joana Móra, Gori Barceló Llaneras, Bernat Bauçà, Jaume Cerdà, Vicenç Marí i Ferran Ribas i del Blanco. S'hi anaren afegint altres membres com Bartomeu Servera Sitjar, Antoni Gornals Mesquida, Margalida Barceló Taberner, Gaspar Barceló Barceló, Joana Maria Julià Mora i Maria Tomàs Burguera. Varen viure la publicació de números tan especials com el 50 (1995), el monogràfic sobre el tren (número 62, 1997), l'eròtic número 69 (1999) i els 25 anys de l'Agrupació (número 54, 1996).

Si hem d'escollir un nom per l'etapa que va des de l'abril de 2003 fins l'octubre de 2007, escolliríem el de la consolidació. No perquè abans no fos una revista consolidada, sinó perquè es va demostrar que malgrat que la coordinadora anterior deixàs en altres mans aquesta important tasca, s'havia aconseguit una estabilitat d'admirar i la revista es mantenia com a publicació de referència en una era en què, cal recordar-ho, les noves tecnologies i els nous mitjans de comunicació que tenim avui en dia encara no havien canviat per complet la forma d'informar-se per part de la població. Així, en aquesta etapa, la coordinació va recaure especialment en mans de Margalida Barceló Taberner i Antoni Gornals Mesquida, que ja havien participat de l'anterior consell de redacció, juntament amb Gaspar Barceló i Joana Maria Julià, que també continuaven. S'hi varen sumar Vicenç Marí, Catalina Oliver Riera i Maria Sampol Ballester, que esporàdicament varen tenir l'ajuda de les joves Agustina Ferrer Ferrà i Cesca Anna Roig Sampol. En aquests anys s'aconseguien moltes col·laboracions de joves porrerencs, seguint l'estel de l'anterior etapa: Rosa Barceló Noguera, Margalida Cortès Segura, Llorenç Mestre Cerdà, Caterina Gornals Miralles, Joan Noguera Vich, Miquel Picornell Mora, Aina Sorell Rueda, Laura Nicolau Viedma, Fede Campos, Maria Antònia Bauçà Portell, Catalina Puigròs Gornals, Margalida Font Roig, Maria Vaquer Viedma, Maria dels Àngels Domínguez Barceló, Francesc Melià Barceló, Llúcia Salleras Julià, i també d'altres persones com Aina M. Sansó Rosselló, Maria Antònia Nicolau Rosselló, Tòfol Noguera Font, Bernat Vidal Arbona, Simó Tortella Sbert, i un llarg etcètera de col·laboracions esporàdiques. Cal recordar també que al llarg de la història de la revista les entitats i associacions del poble també presentaven els seus escrits al *Llum d'Oli* perquè fossin publicats, però és de destacar que aquesta època i l'anterior fou força prolífica en aquest sentit. També els diferents centres d'ensenyament volien transmetre al públic porrerenc la seva tasca per mitjà de les pàgines de la revista. És en aquest moment en què se celebren els 25 anys de la revista (número 96, 2003) i el número 100 (2004), com a números destacats.

Dins aquesta mateixa etapa, cap a mitjans del 2007, el consell de redacció es redueix i anirà variant

bastant els seus membres. Joana Maria Julià, Catalina Oliver, Cesca Roig, Tòfol Noguera, Víctor Heitzmann, Magdalena Morell i també Margalida Barceló anaren formant part d'aquest òrgan tan important de la revista.

A partir de desembre del 2007, però, deixa de constar en la publicació qui forma part del consell, i també deixa de constar la coordinació, tot i que hi havia diverses persones que havien format part de consells de redacció anteriors que anirien fent aquestes tasques. Serà en aquesta nova etapa, entre el desembre de 2007 i el març de 2014, quan noves persones començaran a col·laborar: Magdalena Morell Villalonga, Marta Nicolau Sastre, Bartomeu Barceló Oliver, Jaume Rosselló Tomàs, Damià Tomàs, Maria Bel Fortesa Martorell, Joan Miralles Plantalamor, Antoni Sorell Mora, Joan Barceló Barceló, Miquel Àngel Veny Mestre, Bartomeu J. Barceló Ginard, Andreu Arranz Morell, Magdalena Barceló Oliver i Joan Ferrà Sansó. Segueix sent una etapa estable, tot i que l'activitat es redueix i la revista surt entre 3 i 4 vegades l'any amb un màxim de 32 pàgines. Durant els darrers anys d'aquesta època destaca el paper fonamental de la revista en la lluita contra la catalanofòbia del govern autonòmic del president Bauzà, amb la intenció de demostrar que la revista ha estat sempre (en els moments bons i en els dolents) disposada a lluitar per defensar la nostra llengua i cultura davant aquells qui l'han volguda fer malbé.

En aquest context social, Llúcia Salleras Julià, que havia tornat a col·laborar habitualment en números anteriors, agafarà les regnes de la revista i serà proposada com a coordinadora des de principis del 2014 (número 137) fins el desembre del 2016 (número 148). Aquesta etapa es caracteritza també per l'estabilitat en la publicació dels exemplars, d'unes 32-36 pàgines, així com per la recuperació del consell de redacció que integraran Antoni Sorell Mora, Tomeu Garí Salleras, Joana Mora Cerdà, Joan Barceló Barceló i Joan Miralles Plantalamor, amb el lideratge de Llúcia Salleras. Els col·laboradors d'aquesta etapa es mantenen estables, tot i tenir menys quantitat de col·laboracions que a les etapes de consolidació, la qual cosa ni resta qualitat ni interès a una revista que dedica una gran atenció al món educatiu, en uns moments en què la lluita del sector docent era protagonista de l'actualitat illenca. Les entitats i associacions que col·laboren a la revista creixen lleugerament, i s'estrena una secció que s'ha anat consolidant els darrers anys, «de Porrera a Porreres», escrits que ens arriben de les terres del Priorat, on persones com Jonàs Macip, Núria Macip, Adrià Domènech o Francesc d'Assís Delpueyo deixen l'empremta de la vila agermanada a les planes de la revista. Els joves Gabriel Noguera Vich i Sebastià Lliteres Lliteres s'estrenen com a joves col·laboradors, i Pere Muntaner, Maria Antònia Sureda i Rafel de Campanet també aporten escrits en aquesta etapa. Tot i que en altres ocasions s'havia inclòs dins les publicacions ordinàries, el 2015 es fa un número extraordinari en ocasió de les eleccions municipals, que surt el mes de maig. Amb aquest, seran un total de 13 números que sota la coordinació de Llúcia Salleras sortiran al carrer. En podem destacar, també, la vistositat de les portades, amb uns colors més vius que en l'etapa anterior. Per descomptat, la digitalització de la revista ja és un fet inqüestionable en aquests anys.

A partir del primer número de 2017 (el 149) agafen el testimoni els actuals coordinadors i autors de la present comunicació, Catalina Maria Garí Blanch i Sebastià Lliteres Lliteres, amb el mateix consell de redacció (incloent Llúcia Salleras) que poc més tard abandonaren Joan Miralles i Antoni Sorell. D'aquesta etapa, com comprendrà el lector, no és a nosaltres que ens correspon parlar-ne, però tot i això cal apuntar algunes dades d'interès. La primera d'elles, alguns noms dels nous col·laboradors: Antoni Sastre Vanrell, Francesc Servera Veny, Marc Prieto Gornals, Aina Ginard Bauzà, Miquel Tomàs Burguera, Gabriel Rosselló Salleras o Toni Gornals Miralles. I, a part dels que continuaven d'etapes anteriors com per exemple Caterina Gornals i Maria Barceló Crespí, torna a col·laborar un dels fundadors, Joan Melià Garí. La segona qüestió a destacar és que en aquesta etapa s'arriba a dues fites considerables: el número 150 (juny del 2017) i els 40 anys del *Llum d'Oli* (desembre del 2018) celebrat amb el número 156 i amb un sopar de germanor memorable, on s'estrenà un documental realitzat pels mateixos coordinadors.¹⁵ També s'ha de deixar constància de l'arribada de la revista a les xarxes socials, especialment al *Facebook*, on s'informa de qüestions destacades i es mostren retalls antics de la publicació.

No es pot oblidar, tanmateix, la gran quantitat de persones que durant aquests 40 anys s'han dedicat també a ensobrar la revista i a repartir-la per tots els carrers de la vila, així com als comerços que amablement han venut sempre la revista al públic porrerenc.

Com és obvi, la revista, al llarg d'aquests quaranta anys, ha anat evolucionant paral·lelament a la societat porrerenca. Però també es pot dir que sempre ha anat a l'avançada, a l'avantguarda: l'esperit progressista que sempre ha embolcallat la publicació ha fet que el *Llum d'Oli* hagi aportat moltes "primeres passes" pel nostre poble en les diferents lluites i reivindicacions que han succeït a la vila. També ha estat punta de llança de propostes i idees avançades socialment, culturalment, políticament de Porreres i, per això, es pot dir que ha ajudat a canviar el dia a dia i la fisonomia del poble. Des de la idea que tenien els fundadors de reprendre la paraula de les publicacions com *La Voz de Porreras*, a ser una revista referent de la Premsa Forana, entitat a la qual de seguida es va adherir la revista juntament amb tantes altres en aquell moment, i passà a formar part així d'una xarxa de publicacions que han esdevingut crucials per a l'avenç de la informació i divulgació en la nostra llengua arreu del país. De fet, no hem de menystenir el fet que Joana Móra i Cerdà, coordinadora de la revista durant els anys 1993-2003, fou també membre

Recull de les diferents capçaleres que han tingut les portades de la revista al llarg dels anys.

Recull de les diferents capçaleres que han tingut les portades de la revista al llarg dels anys.

¹⁵ Es pot visualitzar a la plataforma YouTube mitjançant el següent enllaç: <https://www.youtube.com/watch?v=6MfjBBRjH0>

de la junta directiva l'Associació Premsa Forana de Mallorca durant els anys 1995-2016. Una de les èpoques més prolífiques i dinàmiques d'aquesta entitat per la influència social que va assolir, en bona part gràcies a l'arrelament social de les seves publicacions als municipis de Mallorca.

És cert que amb els anys tot evoluciona, tot canvia, però els motius i intencions que mogueren els joves que envoltaven l'Agrupació Cultural en aquell temps encara avui segueixen sent presents a la publicació. El *Llum d'Oli* és, per tant, un espai d'opinió, de debat, de crítica, de recerca històrica, de defensa i promoció de la llengua catalana, de notícia, de realitat política, entre moltes altres coses.

Les aportacions del *Llum d'Oli* a la vila de Porreres

Després d'haver parlat breument sobre què és el *Llum d'Oli*, el context històric en el qual podem encabir l'aparició d'aquesta eina comunicativa, de les publicacions locals porrerenques que el precediren i que han existit fins avui dia, ve el moment d'argumentar per què és convenient que els magnífics reculls de les Jornades d'Estudis Locals de Porreres acullin entre les seves pàgines una comunicació sobre la revista *Llum d'Oli*.

Segurament per totes les persones que se senten vinculades a la revista, els motius sobren; però els resumirem d'aquesta manera: *Llum d'Oli* ha de ser una comunicació per tot allò que ha aportat i aporta al poble de Porreres, per aquests quaranta anys de feina incansable i desinteressada per un projecte que cada tres mesos aporta el seu granet d'arena a la història, a la cultura, a la llengua i a la tradició de la vila de Porreres.

A continuació desenvoluparem els eixos fonamentals que sempre han estat l'esperit de la revista i que són, en certa manera, els principals punts d'influència amb els quals l'Agrupació Cultural des d'un primer moment ha treballat amb més impuls. No obstant això, no podem oblidar que, en els seus inicis, veient aquesta entitat des d'una perspectiva actual, va actuar com a cau d'altres associacions, atès que, repassant els primers números de la revista, podem veure que moltes de les activitats amb ànsies d'agrupar la gent de Porreres perquè pogués fer noves coses, tenien el seu punt d'origen o el suport de totes les persones que formaven en aquell moment l'Agrupació. Això no obstant, amb el pas del temps, moltes d'aquestes entitats han après a circular sense necessitat de suport i, és per això, que l'agrupació ha deixat de ser aquella mare inicial, ha reduït el seu gran ventall d'influència, però així i tot ha quedat com a entitat promotora dels punts que a continuació tractarem.

Amb aquestes paraules anteriors no volem dir que l'Agrupació hagi perdut la seva essència, ans al contrari: volem que serveixin per deixar constància que l'Agrupació va ser la gran impulsora de moltes de les entitats que avui dia existeixen a la vila i que varen aprendre a traçar el fil de la seva història en un primer moment des de l'Agrupació o bé seguint el seu exemple.

Contribució a la normalització lingüística

La revista va aparèixer just després de la dictadura de Franco, una època en què l'ús de la llengua catalana s'havia prohibit en tots els àmbits. El català no era a l'escola, el català no era a l'administració, el català no era a les institucions ni, per descomptat, als mitjans de comunicació. El castellà fou imposat en tots aquests àmbits d'ús. Això no obstant, la llengua catalana havia quedat viva en l'àmbit privat.

Als anys cinquanta, amb l'entrada de l'estat espanyol a l'ONU, no es van viure molts canvis polítics destacats, però sí que es van començar a permetre algunes manifestacions de les cultures fins aleshores prohibides (la catalana, la gallega i la basca), això sí, fortament controlades per la censura. Aquesta permissivitat va anar augmentant paulatinament a mesura que s'acostava la mort del dictador.

Arribats a aquest punt, ens trobam en una època en què moltes persones començaren a defensar públicament la identitat catalana, la llibertat i la pau. Fou en aquest context que l'Agrupació Cultural i el *Llum d'Oli* van aparèixer i van ser, podríem dir, els principals centres de reivindicació i ensenyament de la llengua. Sí, d'ensenyament, perquè no hem d'oblidar que Maria Barceló i Rafel Ferrà –a l'empara de l'Agrupació– oferiren de manera altruista i gairebé d'amagat les primeres classes de català a Porreres.

El dissabte dia 23 acaba el plaç per matricular-se al curs de català que durarà - uns 4 mesos, i estarà a càrrec de Rafel Ferrà, mestre d'escola.

ha començat el curs de català

Retall de la pàgina 4 de la revista número 1 de desembre de 1978

I per mitjà del *Llum d'Oli* continuà aquesta tasca de defensa i de promoció de l'escriptura i la lectura en la nostra llengua. Perquè en aquella època hi havia molt poca gent que tengués accés a la lectura amb la llengua que parlava. És, per tant, que el *Llum d'Oli* i totes les revistes de premsa forana d'aquell moment van aparèixer amb la idea ben clara: defensar la llengua que parlam i, amb això, van ser una contribució importantíssima al procés de normalització lingüística. Aquest és un valor incalculable.

No obstant això, no podem pensar que amb la revista el que volien era només fer més visible la llengua catalana, tenien molts altres fronts oberts. Un dels quals i que podem considerar més importants fou introduir en la societat porrerenca un espai de debat, un espai perquè la gent fes pública la seva opinió i, d'aquesta manera, començar a tractar els temes més espinosos del dia a dia del poble i, al mateix temps, fer que aquesta opinió generada fos escrita en català, és a dir, que la gent expressàs per escrit allò que pensava amb la llengua que parlava. És per això que en l'obertura del seu primer apartat de col·laboracions manifestaven que preferien que els escrits

fossin en català, però que no seria una eina d'exclusió que un text s'hagués presentat en castellà: «Hem de dir que s'acceptaran escrits en castellà, encara que pregam que si és possible es facin en català com és l'esperit d'aquesta publicació».¹⁶ Hem considerat adient esmentar aquest fet per poder així reforçar i defensar encara més la revista com a espai de debat inclusiu en què totes les persones hi tenien cabuda i en la qual ningú no era menystingut per qüestions de llengua o política, unes afirmacions que molta gent feia de la revista i de l'Agrupació i de les quals els seus membres se'n van haver de defensar en moltes ocasions durant els seus inicis –com bé es destaca al primer editorial que es va fer públic a la portada del número dos de febrer de 1979–, i actualment, encara ho hem de fer alguna vegada.

L'Agrupació i la revista sempre es van obrir a totes aquelles persones que hi vulguessin col·laborar. Sempre va tenir la intenció –i encara la té– d'arribar a convertir-se en la revista del poble. Tal com ho demostra la fotografia següent:

Ara bé, la revista i l'Agrupació, no només han contribuït a la normalització lingüística escrivint la seva publicació en català –fet que en els moments en què va sorgir era una iniciativa digna de lloança–, moltes van ser les activitats que van dur a terme perquè la gent pogués aprendre a escriure i a llegir la llengua amb la qual parlava; a més de poder conèixer i deixar constància de tot el patrimoni que rere una llengua hi ha (cultura popular, literatura, música, en són uns exemples). Si es passa revista als números del *Llum d'Oli* es pot veure el tresor que aquests amaguen i es pot demostrar la gran tasca que tota la gent capdavantera de l'entitat va fer per defensar la nostra llengua i la nostra cultura i, sobretot, per engrescar la gent a fer-ho d'una manera entretinguda.

Algunes mostres que argumenten aquesta idea just abans esmentada podrien ser les següents. En primer lloc, la creació de la primera biblioteca oberta a tot el públic a Porreres amb la intenció d'adquirir llibres i poder-los deixar en préstec a qui els volgués llegir, sempre amb l'ajut de qui volgués col·laborar per tal d'ajudar-los «amb el desenvolupament de la cultura del nostre poble».¹⁷ D'aquesta manera, van fomentar la lectura de llibres en català. Molt lligada a aquesta iniciativa, podem esmentar també l'impuls de la Mostra de Poesia que va dur a l'Agrupació a editar el seu primer llibre de poemes titulat *Resposta*, en el qual hi podem trobar un gran nombre de produccions d'arreu del territori català de poetes de gran renom.

A més volem deixar constància de la tasca conjunta que feren amb les escoles de Porreres per tal de fomentar l'ús de la llengua a les escoles i donar visibilitat a les tasques que es feien en català. En aquest cas fou a la revista número 7 en la qual hi

CRIDA A LA PARTICIPACIÓ

L'esperit d'aquests fulls que, amb un gran esforç per la nostra part, surten al carrer cada dos mesos amb el nom de LLUM D'OLI és, com ja es diu en el seu encapçalament, el d'esser un butlletí informatiu per als socis de l'Agrupació i també un vehicle que serveixi per expressar les inquietuts i opinions de tots ells.

És per això que des d'aquestes pàgines volem fer una crida a la participació de tots, ja sigui a nivell personal o com a

membres que puguin esser d'altres entitats o institucions.

Així un altre cop vos convidam a enviar les vostres opinions i els vostres treballs al local de l'Agrupació, amb el convenciment de que, per la seva capacitat intel·lectual, la col·laboració dins la tasca cultural en el nostre poble de molts dels seus habitants podrien donar més fruits.

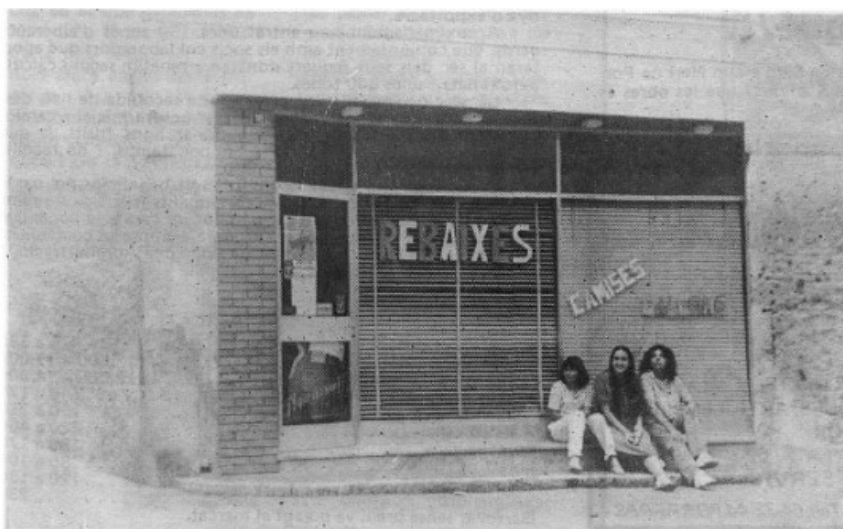
Confiam en que la peresa o uns falsos prejudicis inexplicables no ho impedixin.

¹⁶ Escrit que apareix com a introducció de l'apartat Col·laboració de la revista número 2.

¹⁷ *Llum d'Oli* número 4 pàgina 11.

podem trobar una entrevista a Jordi Güia com a president de la Filharmònica realitzada per Pereta Mesquida, Marita Ballester, Catalina Barceló i Antònia M. Julià de 8è curs del col·legi Verge de Montision.

I el darrer exemple que volem deixar plasmat i que demostra el gran compromís per la normalització lingüística del poble de Porreres és la ferma defensa que es feu del català al carrer. Per una banda, ens referim a la lluita perquè els rètols dels establiments comercials, bars, etc. fossin escrits en català correcte i, per altra banda, l'estudi que es feu per a la normalització dels noms dels carrers de Porreres. Aquesta fou una proposta que es va passar a l'ajuntament per tal d'oferir-se com a assessors lingüístics per a poder escollir l'opció més adient en cada cas i poder tenir, per fi, els noms dels carrers en llengua catalana.

La llengua del carrer

Volem destacar aquí aquelles cases comercials, indústries i persones que practiquen la normalització lingüística, és a dir, l'ús de la nostra llengua com a vehicle d'expressió normal cap a l'exterior. Avui, el mostrador de la botiga de roba de Ca Na Jerònia Molí d'Aigo, exemple clar del que ha d'esser aquesta normalització. (Foto Joan B. Bauçà).

Per mitjà d'aquest apartat haureu pogut veure una petita mostra de la tasca normalitzadora de la llengua que es va realitzar des de l'Agrupació Cultural i la revista *Llum d'Oli*. Ara bé, com hem dit, aquests són només una ínfima mostra, atès que a cada número de la publicació hi podem trobar ben plasmada la lluita per la llengua i la contribució a la normalització lingüística que s'ha anat duent a terme des d'aquesta entitat i la seva revista al llarg de la seva existència.

Promoció de l'expressió cultural i artística de la Vila

El valor del *Llum d'Oli* és per molts porrerencs incalculable perquè ha estat i és un mitjà de comunicació que ha donat veu a moltes persones i ha posat a l'abast de tots nosaltres una gran quantitat d'informació d'àmbits molt diversos. Un altre d'aquests àmbits ben destacable és el fet de promocionar l'expressió cultural i artística de Porreres.

Des dels seus primers números i molt lligat a l'esperit normalitzador de la llengua que tenia la revista, es dedicava un apartat a la publicació de textos de nova creació en llengua catalana. Una

bona mostra d'aquest fet són les narracions, poesies, reflexions de col·laboradors diversos que veien en les pàgines del *Llum d'Oli* un mitjà per poder compartir amb els altres allò que ells creaven.

Però no només podem veure la promoció de l'expressió artística en la creació de textos, també hi és present en l'organització de representacions teatrals d'obres en català, fet que donà lloc a la creació del grup de teatre de l'Agrupació, Pàssera, o amb l'organització de tallers de pintura de la mà de Francisca Palerm que acabaven en una exposició dels treballs realitzats.

En definitiva, un gran conjunt d'activitats i d'iniciatives que van dinamitzar el dia a dia de la gent del poble i van contribuir a refermar els valors pels quals treballaven.

No obstant això, el millor de tot plegat és que la majoria d'aquestes expressions s'han mantingut fins avui dia, bé des de l'Agrupació i el *Llum d'Oli*, bé des d'altres entitats que sorgiren a redós de l'Agrupació. Per destacar-ne un molt lligat a la revista, destacarem la secció «Creació» on, al llarg dels anys, hem pogut trobar gloses, poemes, vinyetes –com les del tan enyorat Can Mirapirm– o també seccions molt més modernes i innovadores que ens han ajudat –de la mà de col·laboradors molt fidels– a poder deixar constància dels artistes que podem trobar a la vila, artistes de molts àmbits diversos. Ens referim a les seccions de promoció d'artistes porrerencs realitzades per Caterina Gornals: fil musical i vena artística.

Des dels inicis, la revista ha donat cabuda a articles de temàtiques molt diverses en matèries de cultura i art i ha fomentat que, en les seves pàgines, una bona part de l'espai pugui ser ocupat per escrits que giren en torn aquests temes. No hem d'oblidar que l'Agrupació Cultural i altres entitats sempre han vetllat per la promoció de la cultura i, amb aquesta intenció, han duit i duen a terme un gran nombre d'activitats en defensa de la cultura, la tradició i la identitat que ens són pròpies i, d'aquestes activitats, les persones relacionades amb la revista han volgut que al *Llum d'Oli* quedessin escrites perquè puguin sempre formar part de la memòria col·lectiva del nostre poble.

Foment i divulgació de la investigació

Una altra de les contribucions crucials que el *Llum d'Oli* ha fet a Porreres ha estat el foment i la divulgació de la investigació local en diverses matèries, especialment en la història del nostre poble i també de Mallorca, publicant articles i sèries d'articles d'historiadors o altres tipologies de científics que han trobat un espai on escriure i difondre els seus treballs.

INFORMACIÓ LOCAL

Teatre

Els passats dies 7, 8 i 9 de maig es va representar al Centre Parroquial de Porreres l'obra de teatre "Siau, benvinguts" d'Alexandre Ballester a càrrec del grup Pàssera de l'Agrupació Cultural. Dita representació es pot dir que fou un gran èxit, tant d'assistència de públic com d'escenificació. Per primera vegada es posà en pràctica una obra que sortia del que s'havia fet fins ara a la vila, una obra que no devia més a la lectura i a l'imatge que no pas a l'experiència escènica com ben bé ens dóna el próleg de l'obra. I heus aquí que el grup Pàssera es comprometia a treure-la i fer-la entendre el més bé possible, cosa que amb molta d'èxit i no menys treball, es va anar a conseguint a poc a poc, fins que es va veure que el grup havia donat una gran passa reflectida en la resposta que li donà el públic: nombrós que va respondre novament amb la seva assistència, trobant una representació i un contingut poc interessants. Es a dir,

una obra que no es pogué ignorar ni actuar els ulls davant ella. No es pot oblidar de cap manera, aquesta gent, molta d'ella anònima que d'una manera desinteressada contribuï ajudant amb el que pogué, que l'obra fos un èxit. A tota aquesta gent, els volem fer arribar el nostre gran reconeixement. A tots vosaltres amics, gràcies, moltes gràcies.

Tampoc es pot oblidar la gran feina realitzada pels components del grup (actors control de llums, control musical, apuntador, maquil·lats, direcció, etc.) que amb el seu gran esperit de responsabilitat i la seva gran tasca de dur a terme la representació, feren tot quant estigué al seu abast. I ara mirant endavant, amb la responsabilitat semblada i arreplegada davant el compromís aprofitat, cal collir unes noves forces i unes noves il·lusions per seguir endavant amb aquesta cosa tan nostra com és el teatre.

Retall de la pàgina 4 del número 13 de 1981

Retall de la pàgina 4 del número 13 de 1981

En especial cal destacar l'espai que s'ha dedicat, al llarg d'aquestes dècades, a la divulgació d'articles relacionats amb la repressió franquista durant la Guerra Civil i la dictadura, a posar llum als noms i llinatges de les persones que varen patir aquesta repressió i a la seva biografia personal i familiar, que ens ha permès conèixer i fer extensives totes aquestes històries robades durant dècades. En especial, els articles, entrevistes i reflexions signats per Margalida Barceló Taberner, Caterina Oliver Riera i Tomeu Garí Salleras varen marcar un abans i un després pel que fa a la concepció i al paper de la memòria democràtica al nostre poble. Cal no oblidar que Porreres fou un dels nuclis de la repressió més importants de tot Mallorca durant el trist període de la Guerra Civil, i que durant dècades el silenci era la principal resposta a qualsevol pregunta al voltant d'aquesta temàtica.¹⁸ Per això mateix, el valor de tenir una plataforma on poder escriure sobre aquest tema i deixar-hi constància de testimonis coetanis de la guerra, és impagable.

Però les planes del *Llum d'Oli* han estat espai, també, per a la publicació d'articles relacionats amb la geografia i geologia del terme municipal de Porreres, o sobre la cultura hidràulica, sobre el patrimoni arquitectònic, artístic, musical, associatiu, i de tot tipus que han existit i existeixen a Porreres. La defensa del nostre patrimoni ha estat absolutament central durant els 40 anys de la revista. La reivindicació dels camins públics, de la conservació de les creus de terme o els goigs de pujada a Montis-sion, les síquies i albellons, de molins de vent i d'aigua, possessions, així com de pous públics (i tants d'altres elements patrimonials) ha esdevingut un dels trets característics més assenyalats de la línia editorial de la revista. També tot allò que fa referència a la seva divulgació, ja sigui a través de fotografies, referències escrites o bé amb les rutes sobre patrimoni dissenyades per Maria Barceló i Crespí, convidant al públic porrerenc a seguir-les.¹⁹

La investigació i divulgació històrica també han omplert pàgines i pàgines de la revista. Són moltíssims els historiadors o investigadors que han pogut publicar els seus primers escrits, ja siguin d'investigació o de recull divulgatiu, per donar a conèixer temes d'interès de la història del nostre poble, d'història de Mallorca o d'història general. Cal destacar, en aquest aspecte, els escrits ininterromputs durant els 40 anys de la revista de Maria Barceló Crespí, una de les fundadores de la revista, que ha arribat a publicar tres llibres sobre els diferents articles que s'han reproduït a la revista. També cal esmentar Rafel Ferrà Martorell, Bartomeu Servera Sitjar, Maria Antònia Nicolau Rosselló, Tomeu Garí o Francesc Melià Barceló, entre d'altres col·laboradors més esporàdics, que

¹⁸ Ho demostren bé els testimonis orals recollits per Bernat Bauçà al seu llibre, citat anteriorment; i també les publicacions de Bartomeu Garí Salleras «Desfilades de dia, afusellaments de nit» (Documenta Balear, Palma, 2007).
¹⁹ Maria Barceló dissenyà i publicà en molts números de la revista rutes per poder conèixer millor el patrimoni porrerenc. Un d'aquests exemples el podem trobar al *Llum d'Oli* número 9 de juliol de 1980 o al número 15 d'agost de 1981.

Retall de la pàgina 30 del número 72 de setembre de 1999

Retall de la pàgina 30 del número 72 de setembre de 1999

han volgut deixar constància de fets històrics a destacar.

És un fet impagable tenir unes pàgines on aquelles persones amb inquietuds investigadores i amb material per publicar, puguin expressar-se i donar a conèixer la seva tasca a la nostra publicació.

La revista com a eina de cohesió social i de democratització de la informació

Un altre fet fonamental, com diu Joan Melià, és que el *Llum d'Oli* ha estat una escola: pensem que hi ha persones que començaren a llegir o a recuperar la lectura en català, i molts començaren a escriure en aquesta revista. Des de periodistes fins a historiadors, passant per persones amb ganes de contribuir a donar a conèixer la vida d'altres persones del

nostre poble (artistes, músics...) o veïnats preocupats per alguna qüestió concreta del que passava a la vila, han tengut cabuda a les pàgines de la revista. Els consells de redacció sempre han tengut les portes obertes a la participació de gent interessada a fer-ho. I això, per la cohesió social d'un poble és un valor que cal destacar, ja que és una eina de manifestació d'opinions, records, informacions i preocupacions on tothom que vulgui, hi té accés i hi pot dir la seva. Aquest fet, en un poble poc donat a la manifestació contra el poder establert (sigui quin sigui) i que podríem considerar amb un tarannà més conservador, encara té un valor més gran i més destacat.

Però el *Llum d'Oli* ha anat més enllà d'això. I és que és de destacar el paper cohesionador que ha tengut pel nostre poble, especialment en tres sentits. Ha possibilitat la visualització dels col·lectius de nouvinguts a la darrerria dels anys 90 i principis dels 2000 mitjançant entrevistes²⁰ a persones vengudes de fora el país i que per mitjà de les pàgines de la revista se sentien reconeguts com a nous porrerencs i mostrar així la pluralitat i la multiculturalitat del nostre poble. En segon lloc, la presència del *Llum d'Oli* fora de Porreres també ha estat fonamental: porrerencs residents a fora poble i fins i tot fora Mallorca han rebut la revista a les seves residències gràcies a la seva subscripció, i s'ha convertit així en un vincle físic i sentimental molt fort amb el poble d'origen, especialment en uns temps en què les xarxes socials no existien i en què la revista era l'únic mitjà d'informació per assabentar-se del que passava al poble. Maria Sampol diu «era la revista de cohesió de la diàspora porrerenca a Ciutat».²¹ Finalment, s'ha de destacar la capacitat de la revista,

Retall de la pàgina 2 del número 5 de desembre de 1979

²⁰ Moltes d'aquestes entrevistes eren realitzades per Cesca Roig Sampol.

²¹ Testimoni recollit al documental «*Llum d'Oli*: 40 anys d'història».

i també de l'Agrupació, d'esdevenir altaveu del món associatiu porrerenc. I és que moltes entitats, associacions i col·lectius trobaven en les pàgines del *Llum d'Oli* la forma de donar-se a conèixer o de mostrar la seva activitat en l'era pre-Internet. Aquest fet, a part de fomentar la cohesió entre les entitats de la vila i la ciutadania en general, demostra en certa manera una idea que ja hem exposat en les primeres pàgines d'aquesta comunicació: que l'Agrupació va jugar un paper fonamental i central en el sorgiment, promoció i/o consolidació de moltes de les entitats i iniciatives populars dels darrers quaranta anys a Porreres. La publicitat que comerços i empreses feien a les pàgines de la revista també ha suposat sempre una possibilitat molt interessant pels mateixos negocis de donar-se a conèixer i fer xarxa entre iniciatives del mateix poble. Tal i com ho demostren les divertides vinyetes que es publicaren al *Llum d'Oli* per a fer publicitat de la nova botiga de roba, Mans, antic *Can Micarillo* a la pàgina 25 del número 67 de setembre de 1998.

Portada del número 88 de maig de 2002. Fotografies de persones vingudes de fora residents a Porreres.

Tot i això, s'ha de dir que l'autocontrol també han estat present al *Llum d'Oli* a l'hora de publicar algunes coses, o si més no de mirar quina era la millor manera per publicar-les. Durant els primers anys, la possibilitat de poder expressar opinions crítiques per part de sectors aliens als poders establerts creava cert malestar en els sectors acomodats de la societat porrerenca. La revista «feia més nosa que falta»²² a segons qui, però alhora es feia imprescindible per les autoritats saber què deia el *Llum d'Oli* per controlar quines eren les preocupacions del sector progressista del poble. Amb el pas del temps i l'avenç de les idees democràtiques, el *Llum d'Oli* va esdevenir un mitjà que aglutinà més i més gent, i va haver de conjugar una línia editorial més transversal, ja que els consells de redacció els conformaven gent ben avinguda, però amb diferents ideologies. Això, juntament amb la necessitat d'esdevenir una revista plural per ser acceptada per una majoria del poble, obligava a plantejar la revista també des de la pluralitat, des de la voluntat d'arribar a tothom i de ser interessant per la majoria de gent del poble. Aquest gens menyspreable repte, que s'havia de conjugar amb el fet de parlar de temes que o bé resultaven incòmodes de plantejar al carrer o bé eren polèmics pel poder o entre grups del poble, ha esdevingut una de les grans victòries del *Llum d'Oli*: la capacitat d'aglutinar diferents sensibilitats sense deixar enrere els elements identificadors de l'Agrupació Cultural com són la defensa de la llengua i la cultura catalanes, els valors de la llibertat i la democràcia, i la identitat del nostre poble.

No ens podem oblidar de la capacitat que ha tengut la publicació de liderar, o si més no de visualitzar i fer públics, certs debats i lluites que en el seu moment van marcar el dia a dia del poble com per exemple la lluita per aconseguir l'institut de secundària. No es pot afirmar que s'aconseguís gràcies

²² Així ho recorda Macià Lladó, al seu testimoni recollit al documental «*Llum d'Oli*: 40 anys d'història».

als reportatges, editorials i entrevistes que sortiren a la revista, però sí que es pot dir que la revista va tenir un paper molt important per popularitzar aquella reivindicació i per fer-la extensiva. I, com no, per deixar-ne memòria.

Tot el que s'ha plantejat en aquests darrers paràgrafs són elements clau per poder informar des d'una perspectiva oberta i democràtica i, per tant, és un factor clau per a la democratització de la informació i per la cohesió social, amb l'objectiu de reforçar els valors democràtics de la nostra societat, en un moment que fa tanta falta com en aquell llunyà 1978.

Conclusions

Ja per acabar, com heu vist, per mitjà de la revista s'han tractat al llarg del temps nombrosos temes de gran interès per l'esdevenir del nostre poble, però cal destacar per sobre de totes les coses que el *Llum d'Oli* va ser en el seu moment i és encara ara un espai en el qual aquelles persones

que necessitaven anar una mica més enllà en qualsevol àmbit han trobat el lloc per poder-se expressar amb llibertat. Perquè el *Llum d'Oli* és una finestra oberta al poble, a les associacions, a les escoles; en definitiva, és una finestra oberta a tothom i que ajuda a tenir present i a defensar aquella cita llatina que diu «uerba uolant, scripta manent»: les paraules volen, però allò que és escrit roman. I aquesta és la tasca que durant quaranta anys han fet totes les persones que han pres part de la revista.

Que tothom pugui escriure-hi, que sigui una revista oberta, que existeixi aquesta tribuna pública oberta (gràcies a l'Agrupació Cultural, als patrocinadors, als lectors, als comerços que la venen...) no vol dir altra cosa que donar veu a totes les persones que vulguin escriure, expressar-se, somiar escrivint, informar, crear, construir poble i país mitjançant la paraula i la imatge, cohesionar totes les comunitats que viuen dins la vila, fomentar la convivència... I això és molt important per un poble.

En conclusió, el *Llum d'Oli* és una escola, és democràcia, és llengua, és cultura, és tradició, és memòria, és llibertat d'expressió, és història, una font documental clau per al nostre poble, és un espai per compartir...

«Va néixer de la mà de Macià Lladó i de Rafel Ferrà, i tot d'una s'hi incorporaren Maria Barceló, Joan Barceló i Joan Melià. Li posaren el nom de *Llum d'Oli* perquè, com diu Macià Lladó “vàrem

voler sintetitzar una sèrie d'idees amb la imatge d'un estri popular i senzill (la revista o full informatiu també ho era) preteníem fer un poc de llum dins la foscor on pensàvem que estava immersa en aquella època la nostra societat, culturalment i socialment parlant. A més, *Llum d'Oli* realment sona bé i va ser i segueix essent original". Aquells joves, sense saber-ho en aquells moments, varen iniciar un projecte que ha estat una realitat i que ha tengut continuïtat. La seva iniciativa i les seves il·lusions han deixat petjada i són un bon mirall pels joves i al·lotes d'ara que vulguin trobar també un poc de llum dins un ambient cultural i social que està enecat per massa lluminària d'espectacle i ofegat per la rutina i les comoditats. La joventut actual haurà de cercar el llum de la il·lusió, el llum de l'esperit crític i el llum de la iniciativa ciutadana per contrarestar el consumisme i la globalització, la deixadesa i la superficialitat i per enfortir la cultura i la llengua catalana dins Mallorca, dins Europa i dins el món».²³

²³ Extret de "25 anys i 100 números: del naixement a la majoria d'edat". Article publicat a la revista *Llum d'Oli* número 100, pàgina 30.

El Grup d'Esplai de Porreres (1981-2005). Una aproximació a la història de l'entitat

BERNAT BAUÇÀ GARAU
FRANCESC MELIÀ BARCELÓ
ANTÒNIA MARIA TOLEDO CANTALLOPS

“Per ventura la joventut d'avui no comprendrà aquella manera d'esser i de viure d'altre temps”

Joan Julià Sastre: *Porreres, coses d'altre temps.*

Introducció

La següent comunicació pretén fer memòria del Grup d'Esplai de Porreres, una entitat nascuda l'any 1981 per tal de treballar amb els joves i infants de la vila, en uns moments en què les activitats per aquests col·lectius eren pràcticament inexistents i amb una vocació transgressora i mobilitzadora, com podem veure més detingudament. De la mateixa manera pretén analitzar i valorar aquesta activitat posant-la en relació amb el moviment associatiu del municipi i de Mallorca en general.

Consta de tres parts diferenciades. Per una banda, un intent de caracterització de l'entitat, fixant-se en els ideals i valors que la van animar així com les actuacions que d'aquests es deriven. En segon lloc, un breu recorregut per la història durant els més de 25 anys en què va estar activa. I per finalitzar un intent de valoració i anàlisi de l'empremta deixada per la mateixa.

En el moment d'investir l'estudi cal puntualitzar alguns aspectes. El més destacable és la dificultat que ha suposat no poder disposar d'un arxiu complet de l'entitat¹. Els motius de no disposar de l'esmentat arxiu de l'entitat creiem que són variats i complementaris: per començar, el fet de no haver disposat d'un local o seu social estable, fet que no ha ajudat a la centralització i custòdia de la documentació. Possiblement, el fet de canviar de local social en 4 o 5 ocasions va originar pèrdua de documents. Un segon motiu és el canvi constant de persones responsables, propi d'una entitat juvenil, en la qual els integrants hi poden dedicar una part de la seva vida, generalment curta. A tot això cal esmentar una “improvisació” o la falta de voluntat – inconscient – de deixar per escrit els acords i les propostes. Tot això ha condicionat fortament la recollida d'informació directa o primària.

Per això, hem hagut de recórrer a fonts secundàries, entre d'altres alguns arxius personals, articles i publicacions en premsa principalment. En aquest sentit molta importància han tingut les informacions aparegudes en les revistes locals, Llum d'Oli i Foganya. De la mateixa manera s'ha

¹ S'ha pogut recuperar documentació dels darrers 8 anys de manera més o menys completa, però dels anys anteriors no. A més, molta documentació fa referència a aspectes concrets, com la compatibilitat, de la qual es poden extreure valuoses dades sobre el funcionament econòmic, però no permet resseguir altres aspectes com les activitats programades, els integrants de l'entitat, càrrecs, etc.

obtingut prou informació del buidatge dels programes de festes (sa Fira, Nadal, actes festius de Sant Joan, festes de Sant Roc) on hem pogut resseguir molta de l'activitat local del Grup d'Esplai. En aquest punt cal mencionar que ens ha estat de molta utilitat el buidatge de la secció "de Sant Roc a Sant Roc" que apareix regularment al programa de festes de Sant Roc.

L'espai com a una opció d'educació en el temps de lleure: els trets essencials

Més enllà del que es pot extreure dels estatuts fundacionals –que per altra banda són molt semblants a la resta d'associacions de l'esplai a Mallorca– ens aventurarem a marcar alguns trets que ens possibilitin definir l'entitat com a objecte d'estudi. En aquest sentit val a dir que des dels seus inicis el moviment d'esplai a Mallorca es fonamentà en tres eixos, les anomenades "tres opcions de l'esplai": l'opció social, la pedagògica o educativa i la de fe o religiosa. Com no podria ser d'altra manera, el grup d'esplai de Porreres comparteix plenament aquests objectius.²

Pel que fa a l'opció social, el primer que podem remarcar és que l'entitat nasqué amb un objectiu prioritari: la dinamització d'un col·lectiu fins aleshores poc atès, els dels nins i joves porrerencs. La idea, doncs, serà que aquests col·lectius siguin protagonistes de la vida social, cultural, de les festes i actes que s'organitzin al poble. Aquest gran objectiu es converteix en un tret definitori clau de la manera *de fer* i *de ser* de l'associació al llarg de la seva vida. Els participants, doncs, hi trobaran un espai on gaudir del seu temps lliure, on estimular la seva creativitat i on compartir amb altres infants i joves tot un seguit d'experiències.

Feia pocs anys que havia desaparegut el Cau de Jovent, que duia a terme activitats juvenils al Centre Parroquial, però de caràcter infantil. Fins a l'aparició de les *AMIPAs* (associacions de mares i pares d'alumnes), el 1979, ningú no havia organitzat res més.

Juntament, en segon lloc, hem de ressenyar que el Grup d'Esplai esdevindrà un espai on es treballen actituds i valors. Més enllà del joc i la diversió que poden caracteritzar la seva activitat, hi ha un rerefons clarament enfocat al foment d'actituds i valors: és allò que s'ha anomenat "l'educació en el temps lliure". La solidaritat i la cooperació, enfront de l'individualisme; la no-violència i el pacifisme; la llibertat d'acció i d'expressió, enfront de la coerció i els límits creatius; la responsabilitat dels uns respecte dels altres; la cura mútua; la construcció, enfront de la destrucció. Valors molts d'ells contraposats als que predominen en general en la societat dels darrers anys del segle XX. En definitiva, un esforç per a la millora, per a la conscienciació d'infants i joves per tal de fer-los ciutadans més solidaris, pacifistes, cooperants, creatius i responsables.

Un tercer aspecte remarcable el trobaríem en l'estima i defensa de la natura, els valors de conservació, protecció i revitalització de l'entorn natural. Aquests valors alimenten i fonamenten l'activitat de

² Fins i tot aquests objectius seran en més o menys mesura eixos vertebradors d'altres moviments infantils i juvenils, com l'escoltisme, per exemple.

l'entitat. D'aquí la important tasca de donar a conèixer els espais naturals de l'illa i de fora, amb l'excursionisme i les acampades en el medi natural. Són molt nombroses les iniciatives en aquest sentit però també d'altres, com les campanyes de neteja d'espais naturals³ o la defensa activa de zones d'alt valor ecològic, com la participació en manifestacions –per exemple, participant en la manifestació contra les reformes de la carretera Deià– Sóller dels anys noranta.

Els infants i joves porrerencs van tenir contacte ple i recurrent amb zones d'alt valor natural com la Serra de Tramuntana, per exemple, amb l'organització dels nombrosos campaments a Lluc i les excursions tradicionals al puig de Massanella, puig Tomir, puig Roig, puig Major o la travessa del Torrent de Pareis amb acampada a l'Entreforc, entre d'altres. Activitats en el medi natural i també activitats d'aventura sobretot entre els joves, com el ràpel, les tirolines i el descens de torrents.

Val a dir que aquesta activitat, l'excursionisme de muntanya, movia l'interès d'un grup de monitors concret que acabà per integrar-se en el Grup Excursionista Porrerenc (GEP), vinculat a l'Agrupació Cultural de Porreres, on van poder satisfer més completament els seus afanys i curolles i assolint fites molt remarcables en el món de l'alpinisme.

Pel que fa a l'opció de fe, val a dir que el grup d'esplai de Porreres no va potenciar generalment aquest aspecte –tot i que el moviment d'esplai a Mallorca neix en el si de l'Església i que formalment l'entitat porrerenca hi estarà vinculada en tot moment–. De fet, dins el moviment d'esplai hi havia postures diferenciades respecte d'això, de tal manera que alguns centres d'esplai treballaven marcadament la pedagogia de la fe focalitzant l'esplai com un espai d'apostolat⁴ i d'altres centres mantenien formalment la relació entre parròquia i esplai amb contactes puntuals.

Podem asseverar que la postura porrerenca s'associa al segon model: els successius rectors de la parròquia mantingueren el vincle amb l'entitat, hi col·laboraren i viceversa. Per exemple, durant uns anys el Grup d'Esplai va tenir un representant en el Consell Parroquial i participava de les reunions; d'altra banda, els rectors participaven en ocasions puntuals, com el cas d'alguns dies de campament, on solien realitzar una missa per als participants; també cediren espais a l'entitat i restaven a disposició de les propostes que els poguessin fer arribar. El fet de disposar d'altres espais de pedagogia, com la catequesi parroquial, grups de confirmació o grups de joves i famílies cristianes, possiblement va permetre a la parròquia porrerenca complir amb els objectius d'apostolat i mantenir una certa distància amb l'entitat.

Un darrer aspecte al qual ens volem referir és el del posicionament sociopolític de l'entitat. Els

³ Seria el cas de la neteja del puig de Montis-sion l'abril de 1989. Programa de festes de Sant Roc 1990, "De sant Roc a sant Roc: Activitats del grup d'esplai de Porreres"

⁴ Generalment es tractava de centres d'esplai on els responsables de les parròquies s'implicaven en gran mesura en l'agrupació o fins i tot n'eren els propis responsables. Amb molta presència a principi del moviment (anys 1970) van anar perdent pes a mesura que passaven els anys.

estudis sobre el moviment d'esplai en general remarquen que aquest estimulà a “*redescobrir i aprofundir la nostra pròpia identitat com a poble, amb una Cultura i una Llengua que cal preservar i fomentar*”.⁵ Així doncs, al fil del moviment general, ens podem aventurar a definir el Grup d'Esplai de Porreres com un ens que es mou dins de l'espectre del nacionalisme (cultural i polític) i els valors democràtics. Les activitats del Grup d'Esplai traspuen aquest arrelament, l'estima i la defensa clara d'un país, definit per trets culturals propis i comuns (llengua, història, cultura, tradicions). Tot això en un context –els inicis dels anys 1980– en què encara eren poques les veus que es manifesten decididament i públicament en aquest sentit. D'aquí també la sintonia amb altres entitats porrerrenques, especialment l'Agrupació Cultural de Porreres, amb qui de manera puntual organitzarà activitats conjuntes.

Resseguint el seu treball en l'espai públic (de Porreres i més enllà) adquirim idò arguments per determinar un comportament pseudopolític, vinculat al nacionalisme i al centreesquerra, tot i no tractar-se d'una entitat política estrictament parlant. Els posicionaments de l'entitat així ens ho fan entendre: a través de les seves manifestacions, en articles o entrevistes en premsa, i especialment a través de les seves accions, com la participació activa en les diades en defensa de la llengua (organitzades per l'OCB) o l'Acampallengua (organitzades per Joves de Mallorca per la Llengua). A nivell local, l'organització d'activitats alternatives a les del consistori o fent ús de la crítica i la ironia amb la participació a la Rua envers algunes propostes dels ajuntaments.⁶ D'aquí també els xocs constants amb els consistoris municipals de centredreta, especialment els dels anys 1980 i gran part de la dècada dels anys 1990.

Val la pena incidir i recordar que a finals dels anys 1990, així com en les primeres legislatures dels anys 2000, localitzem alguns monitors o exmonitors de l'entitat com a membres de diferents equips de govern municipal. Aquest fet reforça la hipòtesi que, en el si de l'entitat, hi ha interès per a la participació ciutadana i la política municipal.⁷

Finalment podem fer menció als valors democràtics. L'entitat nasqué en el context de l'obertura política i és un clar exemple i resultat dels moviments socials que potenciaven la participació activa de la població enfront l'època franquista en què aquell mateix fet era prohibit, censurat o controlat. Per això, els valors democràtics purs s'instal·len en el si de l'entitat i la defineixen, a la

⁵ SANS, Joan: *Història de l'esplai a Mallorca*, p. 74-75.

⁶ En pot ser un exemple l'organització l'any 1998 d'una festa alternativa per a joves que van encapçalar el propi grup d'esplai, el club de bàsquet i altres col·lectius. Segons podem llegir al Diari de balears: “*Els joves de Porreres es mobilitzen organitzant una gran festa davant la manca d'activitats públiques que hi ha al poble. [...] Es tracta d'animar els joves a fer qualque cosa i que surtin de la passivitat diària i que no es quedin a casa perquè al poble hi hagi poques coses*”. Diari de Balears, 13-05-1998: “Porreres. El jovent es mobilitza i prepara una gran festa per la manca d'activitats lúdiques”.

⁷ El batle Joan Sastre Barceló, per exemple, havia estat president de l'entitat els anys anteriors a ser elegit primer edil. Igualment el cas de Bernat Bauçà Garau, regidor i batle de Porreres en anys posteriors a Joan Sastre. Recordem també el cas de Miquel Rosselló Julià, regidor de l'ajuntament en la dècada dels anys 2000 i que havia estat un membre actiu de l'entitat.

vegada que determinen el funcionament de la mateixa, mogut per l'assemblearisme i les decisions grupals.⁸

Els inicis (1981-1983)

Com s'ha assenyalat, a Porreres hi havia una necessitat d'activitats infantils i juvenils, un buit que restava per omplir. Per satisfer-la, en part, durant els anys 1980 i 1981 es varen organitzar campaments d'estiu. Aquests campaments, doncs, esdevindran el punt de partida del que coneixerem en el futur com el grup d'esplai de Porreres.

L'any 1980, Rafel Sitjar, Bàrbara Sureda, Monserrat Nicolau i Catalina Trobat, conjuntament amb la Parròquia de Porreres, varen organitzar un primer campament a Lluc. L'any següent, la mateixa gent va repetir l'experiència –altra vegada a Lluc–, i per altra banda, l'Ajuntament de Porreres va encomanar a Bernat Bauçà, que aleshores era monitor del Grup d'Esplai de Lluçmajor, l'organització d'un campament a La Victòria del Port d'Alcúdia.

Ambdues experiències facilitaren l'ambient adient perquè nasqués l'entitat. Així doncs, el 6 de novembre de 1981, amb l'ajuda del Grup d'Esplai de Lluçmajor, es va fer l'acte de presentació de l'Entitat a l'Oratori de Sant Felip.⁹ Ja aleshores l'entitat comptava amb 17 monitors i monitores i amb una quantitat molt sorprenent de 133 nins i nines inscrites en les seves activitats.

La primera d'elles fou una excursió al Puig de Santa Magdalena. Allà mateix, els participants es varen poder inscriure –segons els seus interessos– a les activitats que havia muntat la jove entitat i que es realitzaven els dissabtes matí: treballs manuals, ping-pong, escacs, bàsquet, jocs, etc. Aquells primers anys foren anys plens d'il·lusions i aquest fet provocava que cada vegada se sumava més gent al projecte, tant joves com infants, que descobrien un espai molt novedós i atractiu.

Comptam amb un testimoni molt valuós d'aquests primers anys: es tracta d'un senzill fullet, de 4 pàgines impreses rudimentàriament, que es publicà en el marc de la II Setmana Cultural –Festa de Monti-sion.¹⁰ En ella es pot resseguir tant el tipus d'accions com la participació. Ja podem identificar un dels trets històrics de l'entitat: la participació activa en el cicle festiu del poble. Així doncs ens fixem en la Festa de Monti-sion (promovent la pujada a peu i l'organització d'activitats el

⁸ Un cas exemplificador és el cas de les cançons, les del propi cançoner del moviment d'esplai: cançons que parlen de llibertat, de drets, d'igualtat. Cançons de Lluís Llach, de Maria del Mar Bonet, Biel Majoral i molts altres eren presents a les fogueres i vetllades. Moltes d'elles – la majoria – en català, un altre argument que reforça la identificació del moviment.

⁹ El Grup d'Esplai de Porreres va ser sempre des dels seus començaments una associació basada en la força del grup de voluntaris i voluntàries (els monitors i monitores) encapçalades pels i per les responsables de l'entitat. Des del naixement fins al cessament d'activitats en foren responsables (per ordre cronològic): Bernat Bauçà, Rafel Martorell, Joan Sastre, Francesc Melià, Joana Maria Julià i Miquel Rosselló.

¹⁰ *El club d'esplai. A fer camí caminant. Tots sempre (6-11-1981 – 10-4-83)*. II Setmana Cultural Festa de Monti-sion, Porreres, abril de 1983. Fulletó.

dia de la festa), les activitats diverses en les festes de Sant Roc (gimcanes, jocs populars, rompudes d'olles, etc.), sa Fira (amb concursos de dibuix o gimcanes), participació en la cursa atlètica de Monti-sion, entre d'altres. També localitzem sortides (com les del Puig de Santa Magdalena o a la Trapa).

Aquesta energia i empenta va germinar en dues activitats centrals que tingueren molta repercussió. Es tracta dels dos "Festivals Infantils", representats en el Cinema de Can Boterí (actual Auditori de Porreres). El primer fou dia 12 de febrer de 1982 i el segon el 6 de novembre, justament per celebrar el segon aniversari del naixement de l'entitat. Cal assenyalar que aquests festivals després foren font d'inspiració de les tradicionals festes de final de curs de les escoles.

Cal afegir també que l'entitat s'adherí des dels seus inicis a la federació de Grups d'Esplai de Mallorca (GDEM) i que participà de les activitats conjuntes, com la diada de l'esplai de Manacor (1982) i Sóller (1983) o la participació en la V Mostra de la Cançó Infantil (1982).

Els anys de consolidació de l'entitat i de màxim apogeu (1983 -2003)

L'extens període que transcorre entre l'any 1983 i el 2003 és aquell que podem anomenar de consolidació i d'esplendor de l'entitat. Consolidació, perquè és el moment en què la jove entitat progressivament arrelarà, es farà un lloc entre les entitats porrerenques i anirà madurant com a tal. D'esplendor, perquè en aquells anys assolirà fites molt destacables pel que fa a l'organització, la innovació i la creativitat de les activitats a la vegada que serà en aquest període que mobilitzarà un elevat nombre de participants (entre nins, joves, monitors i famílies).

De totes maneres proposem diferenciar tres grans moments en aquesta llarga etapa:

- a) 1983 – 1990. Inclouríem els anys d'assentament de l'entitat després del seu naixement, en què el grup de monitors es manté més o manco estable, fins a l'any 1990 en què un gruix important de monitors dels quals podríem anomenar "originaris" –alguns d'ells des dels anys de la mateixa fundació– deixaran l'entitat i una nova generació de joves els supliran.
- b) 1990 – 2001. Moments d'auge i expansió de l'entitat, amb un grup nombrós de monitores i monitors i amb elevat nombre d'iniciatives que aglutinaren molts infants i joves.
- c) 2001 – 2003. Curiosament fou l'any 2001, moment en què es commemoraven els 20 anys de vida, quan es comença a evidenciar una minva paulatina de les activitats a la vegada que el grup de monitors s'anirà reduint, la mitjana d'edat dels mateixos augmenta i no hi ha relleu generacional.

A nivell general, en aquesta etapa, podem definir el Grup d'esplai de Porreres com una associació ja fortament arrelada al poble, vigorosa i amb alta capacitat de mobilització i organització. Igualment una entitat implicada amb altres associacions de la vila. Són molts els exemples, però sobretot podem destacar els contactes i les col·laboracions amb el Club de Bàsquet, Porreres Ràdio,

l'Agrupació Cultural de Porreres, la Parròquia de Porreres, Grup Foganya i les associacions de mares i pares, entre d'altres. Els motius són diversos: l'afinitat ideologicocultural (com podria ser el cas d'actes amb l'Agrupació Cultural); el fet que algunes persones formaven part a la vegada de diverses associacions porrerenques (com el cas de Porreres Ràdio o el Club de Bàsquet) o per la relació institucional (com amb el cas de la Parròquia de Porreres, atès que formava part de l'estructura del GDEM vinculada a l'Església de Mallorca). Fou també una entitat que apostà decididament per activitats dinàmiques, atractives, molt diverses i creatives en el món del lleure dels infants, joves i fins i tot famílies.

Aquesta tasca s'estalonava en un grup nombrós de monitores i monitors, voluntaris, que a més decidien perfeccionar la seva tasca a través de la formació amb els cursos de monitors i de directors, però també prenent part d'altres iniciatives formatives (com els cursos monogràfics o la participació en les *diades de tècniques*¹¹).

A més, el grup d'esplai en aquells moments fou una entitat que va tenir incidència més enllà de l'àmbit local i així la trobem present en activitats en la resta de l'illa, especialment en les iniciatives que es desprenien del moviment de l'esplai a Mallorca (a través del GDEM –Grups d'Esplai de Mallorca–) però en altres àmbits també, com el ressò que li reportà l'organització del concert de *Loquillo y los Trogloditas* el 1989.

Les activitats del Grup d'Esplai de Porreres entre 1983 i 2003

Com hem esmentat abans, aquesta època destaca entre altres per una gran varietat i quantitat d'actes. Tant és així que podem diferenciar-hi diverses categories. Abans de res, però, cal esmentar que la decisió i programació de les activitats en la majoria dels anys estudiats es fa basant-se en una programació anual, que l'equip de monitores i monitors debatia i dissenyava en els mesos de setembre/octubre –inicis del curs escolar–. Molt sovint aquesta programació es proposava i acordava en unes habituals estades de cap de setmana on l'equip de monitors compartia espais de trobada i, a la vegada, decidia col·lectivament on invertir els esforços aquell curs. Era també el moment de valorar la capacitat, motivació i disponibilitat de l'equip, i on es manifestava el compromís envers l'entitat.¹²

Les activitats d'esplai

Sota aquesta denominació hi volem englobar aquelles iniciatives que es van realitzant de manera habitual i que podem associar com a pròpies d'una entitat de temps lliure infantil i juvenil. Així doncs val la pena destacar-ne les següents:

¹¹ Es tractaven de diades adreçades al col·lectiu d'animadors dels centres d'esplai i que tenien com a finalitat l'aprenentatge de tècniques varies d'animació sociocultural. L'organització de les mateixes requeria en la federació d'esplai (GDEM) que en solia organitzar una cada any.

¹² Cal tenir present que es tracta de voluntariat i que la implicació i disponibilitat de l'equip determina en gran mesura la possibilitat d'organització de les activitats.

a) Els campaments d'estiu

Segons podem assegurar, és l'única activitat que es va realitzant ininterrompudament al llarg d'aquests 20 anys. Així, els nins i joves de Porreres i també d'altres llocs, van poder prendre part dels campaments d'estiu que se solen organitzar durant els 10 primers dies del mes d'agost (excepte en aquells anys que per disponibilitat de les instal·lacions es van fer en unes altres dates). L'organització dels campaments d'estiu implicava un esforç superior a la resta d'activitats perquè, a part de les activitats de lleure pels participants, comportava una enorme organització d'allò que podríem anomenar *intendència*: muntatge de tendes de campanya, muntatge d'una cuina, trobar cuineres i cuiners voluntaris que feien les menjades, compra dels aliments, accés a electricitat i aigua potable, entre d'altres. Per aquest motiu s'hi dedicaven ben bé els mesos de maig, juny i juliol.

Són molts els llocs on el grup d'esplai de Porreres va anar de campament d'estiu, però n'hi ha un que destaca per damunt de tots. Aquest és Lluc (la zona d'acampada de Lluc i l'alberg de can Josep), que va ser l'indret elegit per a realitzar-hi el campament en 9 ocasions. Altres localitzacions a Mallorca foren Selva (aprofitant les instal·lacions de l'escola), Lloret (instal·lacions de la Comuna de Lloret), la Victòria (zona d'acampada) i s'Espinagar (instal·lacions del complex *Hipocampo*). Cal destacar que en un campament a Lluc hi varen participar un total de 184 persones, entre monitors, nins i cuineres.

Fora de la nostra illa, el Grup d'Esplai va visitar Menorca en diverses ocasions i es van organitzar campaments d'estiu a Ciutadella (Es Pinaret), Biniparratx, Torre d'en Ganxo (Sant Lluís), Son Putxet (Alaior) i sant Llorenç de Binixems (Alaior). També es va visitar Eivissa (campament de cala Jondal) i Formentera (instal·lacions de l'escola de Sant Francesc). A més a més, es va organitzar un campament d'estiu a Porrera aprofitant la relació entre les dues viles agermanades. Generalment s'organitzaven dues modalitats, segons l'edat dels participants, i així s'oferia en el mateix torn un campament per a infants (generalment fins als 13-14 anys) i un campament per als joves (majors de 13-14 anys). Òbviament, les activitats havien de ser diferenciades atès les necessitats i motivacions d'uns i altres, la qual cosa implicava que l'equip de monitors es dividia en dos i assumien l'organització diferenciada de les dues modalitats.

Pel que fa a les activitats d'aquests campaments, es resumeixen en jocs, tallers i manualitats, vetllades, competicions esportives, excursions, etc. sempre impregnades de la creativitat i l'originalitat que li donava el fet d'emmarcar-les en un tema concret. Així el món de les rondalles, de les festes populars, de les llegendes de Menorca, de la història de Balears entre d'altres servien d'excusa per donar a conèixer i ambientar aquelles activitats estivals. I a la vegada ens il·lustra i ens fa veure una de les constants de la manera de fer del Grup d'Esplai: la seva implicació amb la cultura i història de la nostra terra. D'aquella manera, doncs, es posava en contacte el jovent amb la història, cultura i tradicions dels llocs i dels indrets visitats.

b) Activitats setmanals o quinzenals en els diferents locals

Al llarg de la seva història l'entitat va disposar de fins a 4 locals, o seus, on poder dur a terme la seva tasca envers els infants. El primer se situà en una de les dependències de l'Oratori de Sant Felip, en el carrer d'en Cerdà (actualment s'hi troba la seu de l'associació de la gent gran de Porreres), que la congregació cedí a la novella entitat. Un segon local se situà al carrer de l'Almoina número 66, que uns quants anys van llogar als propietaris fins que, necessitats familiars, van fer impossible seguir-lo mantenint. D'aquella manera l'entitat va quedar sense espai i, aleshores, la Parròquia va cedir una part de les instal·lacions del carrer Caritat (que bàsicament servien per emmagatzemar material). Finalment, quan el poble va adquirir el quarter de la Guàrdia Civil del carrer del Pare Molina, l'agrupació va tenir accés a un quart i darrer local, que finalment va abandonar per donar lloc a l'actual escoleta municipal, tot i que l'activitat de l'associació estava ja pràcticament paralitzada.

Hi ha una coincidència gairebé absoluta entre el fet de disposar d'un local i poder dur a terme activitats setmanals o quinzenals. Aleshores, quan l'entitat va poder disposar-ne localitzant una activitat regular, amb accions típiques de l'educació en el món del lleure. Quan aquesta necessitat no estava coberta, les accions solen ser més escasses i puntuals.

c) Acampades per a nins, joves i ocasionalment famílies

El Puig d'Alenar (Manacor), Son Perdut (Calonge), Can Josep (Escorca), cala Murta (Pollença), la Victòria (Alcúdia), casal de colònies de Sant Ramon de Penyafort (Port de Sóller), comuna de Lloret (Lloret), Son Alfonso (Calvià), Es Carritxó (Felanitx) i molts altres indrets han estat escenari d'acampades per a nins, joves i algun intent de mobilitzar famílies. També en entorns més propers, com a Montisíon, a Son Porquer o a Son Redó a Porreres.

Es tractava de curtes estades –generalment caps de setmana– en què s'organitzaven activitats diverses i amb intencions també diverses. Per exemple, alguna d'aquestes acampades per a joves va servir per a potenciar l'entrada de nous membres a l'entitat com a monitores i monitors. Però en general es tractava d'espais lúdics, d'esbarjo i de trobada. Sovint els participants eren els mateixos que ja ho feien al llarg del curs en les activitats periòdiques o en els campaments d'estiu.

Malgrat que l'entitat no potencià una relació regular i contínua amb les famílies, sí que és destacable la iniciativa d'intentar moure-les organitzant per a ells algunes acampades. És el cas del novembre de 1991 i del novembre de 1993, que no va tenir molt d'èxit i suposam que per aquest motiu no es va allargar en el temps.

d) Excursions i sortides

En aquest sentit volem apuntar el fet que l'entitat s'esforcés per a posar en contacte els participants amb el seu entorn més proper: Porreres i el seu terme. Són moltes les informacions que ens remet

a sortides pel terme de Porreres, però podem posar alguns exemples com les sortides als jaciments prehistòrics de Baulenes o del Pou Celat, a possessions (Els Monjos, Son Porquer, Sa Torre, Son Redó...), espais d'interès natural (Torrent i pi de Son Roig, Monti-sion, Puig d'en Femella...). En definitiva una activitat per descobrir, per conèixer, per valorar el patrimoni cultural i natural propi.

e) Participació activa en les activitats del Grup d'Esplai de Mallorca (GDEM): diada de l'Esplai, mostra de la Cançó, Trobada de monitors

El Grup d'Esplai de Porreres pràcticament des dels seus inicis es va integrar en el moviment associatiu del món de l'esplai a Mallorca, com a membre de ple dret de la federació d'esplais o Grups d'Esplai de Mallorca (GDEM). Aquella relació es va iniciar l'any 1981 i en formà part de manera ininterrompuda fins a l'aturada de les seves activitats. Si bé és cert que al llarg d'aquests 20 anys hi va haver moments en què hi va estar més implicada que en d'altres.

Com a membre de la federació, l'entitat porrerenca participava de les principals activitats que anualment s'organitzaven i que tenien com a finalitat la d'estrènyer llaços entre les agrupacions i, a la vegada, proporcionar espais de trobada entre infants i joves. Durant aquesta època foren bàsicament quatre: per una banda, la diada de l'Esplai (trobada anual de tots els esplais mallorquins); per altra, la mostra de la cançó (una altra trobada centrada en el món de la música i la creació de cançons); en tercer lloc, la trobada de monitors (espai lúdic dedicat als propis monitors i monitores dels diferents esplais); i, finalment, la trobada de joves (que es va iniciar a mitjans dels anys 1990 i que no va tenir una continuïtat tan gran com les anteriors).

L'organització d'aquests esdeveniments anava a càrrec dels mateixos esplais que voluntàriament assumien la tasca de muntar-los. L'entitat porrerenca va optar per l'organització de dues diades i una trobada de monitors.

La primera diada de l'esplai a Porreres fou dia 24 d'abril de 1988 sota el títol "Festa Major". Es va celebrar al camp municipal d'esports un dematí. Comptava amb 40 jocs populars i tradicionals, distribuïts per edats i als quals els participants podien prendre-hi part per lliure elecció. Durant aquesta diada es va commemorar el desè aniversari del GDEM i la desena diada de l'esplai (iniciades el 1978). L'eucaristia es va celebrar davant de l'església parroquial i la va oficiar mossèn Tomeu Tauler juntament amb altres preveres.

Segurament la imatge més recordada fou la del dinar: una gran taulada al llarg del carrer Pou Florit que va permetre dinar junts als 1400 infants i monitors de 27 centres d'esplai diferents participants. Per acabar la bauxa, una animada i gran festa a la plaça de la vila. Prengueren part activa de l'organització un total de 165 joves porrerencs.¹³

¹³ Veure SANS, Joan: Història de l'esplai a Mallorca, p. 138-142; Programa de festes de Sant Roc 1988: "De Sant Roc a sant Roc: Activitats del grup d'esplai de Porreres".

Dia 16 de maig de 1996 tingué lloc la segona diada a Porreres. En aquesta ocasió els monitors i monitores van convertir Porreres en el món de n'Albercòcum: aquest protagonista (mig albercoc, mig humà) era el rei d'un país format per 7 móns fantàstics ben particulars (el món Dolç, el món Fred, el món dels Gegants, el de les Bruixes, etc.). Els infants i joves arribats a Porreres van poder visitar els 7 móns seguint un itinerari (de fet hi havia 4 itineraris diferents) pel qual havien de passar per 7 portasses ambientades que es corresponien a un dels 7 móns. Per entrar disposaven d'un passaport i mentre anaven recorrent móns, anaven afegint segells dels visats.

L'eucaristia presidida pel Bisbe de Mallorca, el Sr. Teodor Úbeda, va oficiar-se al parc de n'Hereveta. Com a homenatge a l'anterior diada es va reeditar la gran taulada per a dinar, en aquesta ocasió al carrer Major.

Per acabar amb alegria, l'equip de monitors i nombrosos voluntaris van muntar una animació amb cançons i danses prevista al Lloc Sagrat, però que a causa de la pluja es va haver de fer dins del temple parroquial.

L'any 1995 fou el torn de l'organització de la cinquena Festa de Monitors. Uns 300 monitors de tota l'illa van venir a Porreres per endinsar-se *en el fons de la mar*: l'antic Auditori Municipal es va decorar i ambientar com si fos el fons de la mar, on es van combinar jocs competitius i activitats lúdiques amb un bon sopar.

Per acabar, val a dir que el grup d'esplai de Porreres va prendre part de les trobades de joves i adolescents dels anys 2002 i 2003 tot i que no en va organitzar cap.

L'organització d'activitats periòdiques (emmarcades en el cicle festiu del poble)

El grup d'esplai Porreres fou sense cap mena de dubte una entitat fortament arrelada al poble, per la qual cosa la podem localitzar al llarg de tota la seva història prenent part de manera activa en gairebé la totalitat de les festes i esdeveniments locals. Si prenem com a fil argumental el cicle festiu anual en el període que s'ha estudiat, podem sistematitzar quines foren les principals actuacions.

A principi d'any, en el mes de gener, l'entitat durant un bon grapat d'anys va organitzar una recollida de joguines destinada inicialment als fills de famílies amb dificultats econòmiques. En algunes ocasions, aquesta recollida va anar acompanyada d'un taller de condicionament o reparació de les joguines. En aquesta iniciativa hi prenién part altres entitats receptores del material recollit, com els serveis socials de l'Ajuntament o el grup d'acció social de la Parròquia. També dins el mes de gener i sobretot en els anys finals de l'etapa, les monitores i monitors van prendre part en l'arribada dels patges el dia de Cap d'Any (inicialment a sant Felip i posteriorment a l'Auditori), dinamitzant i activant un esdeveniment que a hores d'ara està plenament incorporada. Per acabar,

el grup d'esplai va prendre part de la festa de sant Antoni a la vila, organitzant un dels foguerons (que a vegades va compartir amb altres entitats).

En els mesos de febrer i març destaquen dues fites clau. Per una banda, la participació a la Rua, amb comparses i carrosses, sovint amb una temàtica de reivindicació social. Juntament amb moltes altres entitats la trobem organitzant la calçotada popular, acte que es va desenvolupar al llarg d'una sèrie d'anys i que s'havia iniciat com un acte de solidaritat amb la vila de Porrera (arran dels aiguats que van fer malbé infraestructures de la localitat). També cal assenyalar que l'entitat va col·laborar en dues ocasions amb el Grup Foganya amb l'Adoració dels Reis d'Orient, que s'escenificava a la Parròquia.

Durant els mesos de març i abril fou el torn de la festa de Monti-sion, festa en què el Grup d'Esplai va posar el seu granet d'arena per a la revitalització i manteniment de la festa. Una de les iniciatives que cal recordar és la d'animar als vilatans a pujar a peu al puig, per la qual cosa durant uns anys es va organitzar la partida des de la plaça. Un cop a dalt i després de dinar, el Grup d'Esplai allargava la festa amb tot un seguit de jocs populars i tradicionals, totalment entroncada amb el seu tarannà de reviu i fer perviure les tradicions locals. Així doncs, generacions d'infants van prendre part, any rere any, de jocs populars, corregudes de sacs, danses i animació. També durant una bona partida d'anys, la setmana següent al dia de Pasqua es realitzava la setmana cultural de la Festa de Monti-sion i cada dia hi havia organitzades activitats per a tots els nins i nines que formaven part de l'entitat. Per les festes de Sant Roc i pràcticament des dels seus inicis, l'associació va dissenyar-hi activitats diverses: gimcanes, jocs populars, animació de cançons i danses, gimcanes brutes, gimcana nocturna, ral·li fotogràfic, ral·li humorístic i jocs d'aigua a la piscina per a nins i adults en són exemples. Val a dir que en els anys 1980 el programa de les festes de sant Roc era la prolongació d'un guió dels anys 1960 i 1970: bàsicament un seguit d'actes destinats als adults i, en segon lloc i minoritari, algunes activitats per a joves (especialment concerts i revetles), però els actes per a infants no eren gaire presents. En aquest sentit, les propostes de l'esplai van omplir un buit i van anar normalitzant la presència d'actes per a nins i joves.

A la tardor, localitzam l'activitat de l'esplai en el marc de Sa Fira. D'entre totes les activitats proposades destacaríem les gimcanes per a nins,¹⁴ i en la dècada dels anys 1990 un concurs de grafitis dia d'Es Firó a la plaça de Toros. A més d'aquestes habituals, ens trobem amb algunes exposicions i presentacions de llibres.

Finalment, l'entitat va col·laborar de manera quotidiana i en col·laboració amb altres entitats en la cursa popular a Monti-sion, habitualment organitzada en els mesos d'octubre o novembre.

¹⁴ És curiós ressenyar que l'entitat va viure negativament el canvi de dia de sa Fira, que passà del tradicional dimarts a l'actual diumenge, i durant uns anys la gimcana s'organitzava en dimarts com a forma de reivindicació.

Activitats extraordinàries (vinculades a la pròpia activitat d'esplai)

A part de l'organització en dues ocasions de la Diada de l'Esplai a Porreres (1988 i 1999) o de la Festa de Monitors del GDEM (1996) que ja hem vist anteriorment, caldria recordar dues actuacions pel ressò que van tenir en el seu moment.

Per una banda, la representació, a càrrec del grup de joves de l'esplai, de l'adaptació del musical "Mar i Cel" (1994). Aquesta iniciativa nasqué precisament d'una activitat plenament d'esplai: una vetllada teatral que el grup de joves havia preparat per als infants en el campament de 1993 a s'Espinagar.

Aquella improvisada obra va estimular els monitors i joves a preparar-ho més a consciència i en va sortir una adaptació de l'obra que es va representar al Principal Cinema (actual Auditori Municipal), inicialment dues vegades, tot i que a demanda del públic, es va haver de fer una tercera representació. Aquella iniciativa va mobilitzar un bon grapat de joves porrerencs, monitors, pares i mares i alguna padrina en les nombroses tasques: creació de decorats, guió, vestuari, etc.

Per altra banda, cal remarcar la realització d'un intercanvi juvenil entre Porreres i Köpenick (Berlin, Alemanya) l'any 1994. Anteriorment a això, endinsant-se en iniciatives d'àmbit europeu, els responsables del Grup d'Esplai van iniciar els tràmits per a un intercanvi amb Irlanda que finalment es va desestimar. Però l'any 1994 ho intentaren de nou amb èxit. Aquesta iniciativa tingué lloc entre el juliol i l'agost d'aquest any, en una visita dels mallorquins en el mes de juliol i la visita dels alemanys al mes següent.

Altres activitats

En aquest apartat hi podríem encabir tot un seguit d'actes i iniciatives que podríem entendre que van més enllà de l'espectre propi de l'educació en el temps lliure. Ens hi volem referir perquè creiem que il·lustra aquell tarannà de l'entitat de dinamització social i cultural en general a la vegada que ens ajuda a entendre una mica més la seva idiosincràsia.

Un exemple d'aquesta tipologia d'activitats és la participació en diverses edicions del Correllengua, Acampallengua i Diades per la Llengua. Totes elles foren iniciatives potenciades des de l'Obra Cultural Balear i l'entitat Joves de Mallorca per la Llengua i tenien com a objectiu final potenciar i defensar la llengua pròpia. El Grup d'Esplai de Porreres, com ja hem vist i des dels seus inicis, es defineix des d'un nacionalisme cultural manifest, en el qual l'estima i la defensa dels trets propis és un eix vertebrador de la seva manera de ser i de fer. En aquest sentit val la pena recordar que el Grup d'Esplai es va implicar activament amb l'organització de l'edició porrerenca de l'Acampallengua l'any 1995.

Un segon exemple seria la de l'organització de presentacions de llibres, conferències i xerrades. En

general es tractaven de persones vinculades al món del temps lliure i de la pedagogia en general. Seria el cas de la conferència del doctor Jordi Vallespir (*Influència de la televisió en l'educació dels nins*) l'any 1991 o la presentació del llibre *Tant si plou com si fa sol*, de Sebastià Marí, un manual sobre les activitats de temps lliure, l'any 1996.

També es van organitzar exposicions commemoratives (exposició de fotografies del 10è i 20è aniversari els anys 1991 i 2001 respectivament) i de promoció d'art jove (exposició Art Jove 1991 o el I Certamen d'art jove porrerenc el 1998); així com projeccions de vídeo o de diapositives (com a exemples la projecció del vídeo *La fosca* el 1991 sobre l'expedició espeleològica o la projecció de diapositives de l'ONG Llevant en Marxa sobre els seus projectes al Perú l'any 1998). Per acabar podem fer referència a l'organització d'alguns concerts. El més destacable de tots per l'envergadura del mateix fou el concert de "Loquillo y los Trogloditas" i "Dr. Livingstone, supongo" (26 de maig 1989) al camp municipal d'esports, que aixoplugà 7325 persones i que mobilitzà 173 joves i adults porrerencs durant moltes setmanes.

Altres exemples de l'organització de concerts: el concert de la Jove Acadèmia Instrumental Orquestra de cambra (1991) o el de Biel Majoral (1996), commemorant els 15 anys de l'esplai, en col·laboració amb l'Agrupació Cultural de Porreres.

Potenciació de l'esport femení: l'escola de bàsquet

Aquest és possiblement l'aspecte més desconegut de l'activitat de l'associació i que en un primer moment pot semblar fora del seu àmbit. Sigui com sigui i atès la necessitat que es va detectar, el Grup d'Esplai va impulsar l'esport del bàsquet femení que a la llarga acabaria prenent forma com un equip integrat en la disciplina del Club de Bàsquet Porreres. Aquella necessitat, i el fet que alguns monitors del moment tenien a la vegada contacte amb el món del bàsquet, va derivar en una primigènia escola de bàsquet al pati de l'Oratori de Sant Felip.

Molta importància en aquest sentit té la tradició del bàsquet a l'escola de La Porciúncula (S'Arenal), que en aquella època acollia un nombre rellevant d'estudiants porrerencs i alguns d'ells havien participat en algun equip i competició de bàsquet. De fet el primer equip de bàsquet sènior de Porreres es nodria bàsicament d'exestudiants d'aquell col·legi. Alguns d'ells també havien estat monitors del Grup d'Esplai.

Aquella escola, com hem dit, va engrescar un seguit de joves que a l'empara del club de bàsquet va formar un equip federat que prenia part de les competicions illenques. La vinculació entre grup d'esplai i el club de bàsquet en els seus inicis fou molt evident: de fet el nom oficial era el de Club Esplai Bàsquet Porreres, ja que van usar els estatuts de l'entitat durant uns anys fins que l'entitat esportiva es constituí com a tal.

L'equip de monitores i monitors

En l'època que analitzem podem esmentar tres grans trets de l'equip de monitores i monitors. Per una banda es tracta d'un grup nombrós, actiu i participatiu. Nombrós en un doble sentit: perquè de manera general i regular estarà integrat per uns 15 – 30 monitors i monitores, però també perquè durant aquells 20 anys hi acabaran passant moltes persones. Recordem que es tractava d'un voluntariat juvenil, molt condicionat entre altres coses pels estudis i les primeres feines dels joves, amb la qual cosa ens trobem en el fet que hi haurà persones que hi dedicaran pocs anys i d'altres més.

Això ens porta al segon tret rellevant: al llarg d'aquests anys hi haurà progressivament un relleu generacional de tal manera que monitors més veterans podran deixar l'entitat perquè noves fornades de voluntaris passaran a rellevar-los. Aquesta sigui possiblement la clau de l'èxit de l'entitat al llarg de la seva vida i més concretament d'aquesta etapa. Segons les dades disponibles, l'any 2001 havien format part com a monitores i monitors 129 persones, 21 de les quals formaven part de l'equip aquell any.¹⁵

Un darrer tret que caracteritza l'equip de monitores i monitors del moment és la voluntat de perfeccionament i de millora de la seva tasca amb els infants i joves. En aquest sentit val la pena recordar que segons els registres de l'entitat, 44 persones van cursar el curs de monitor de temps lliure i 4 persones el de director de temps lliure. Aquesta formació per a l'entitat suposava poder complir amb els requisits de la legislació (que marcava com a preceptiu compliment que hi hagués monitors i monitores titulades oficialment en funció del nombre de nins i joves que participaven en les seves activitats). Però la gran aportació dels cursos de formació fou el fet de prendre consciència de la tasca educativa del món del lleure a la vegada que els aportaven recursos, tècniques i coneixements diversos (pedagògics, organitzatius, legals...) que podien aplicar a les futures activitats.

A més d'aquesta modalitat formativa, els monitors i monitores porrerencs van formar-se de manera més específica en tallers monogràfics. Aquests estaven orientats a l'adquisició de coneixements i destreses molt concretes: cançons, danses, jocs, activitats a la natura, manualitats i tallers, entre d'altres.

Finalment, destacar que en algunes ocasions van participar en unes trobades formatives organitzades per la federació i anomenades "Diada de tècniques". Aquestes tenien com a objectiu oferir durant un matí (dissabte o diumenge) i de manera simultània una varietat de tallers de curta durada (4 hores). En aquesta tipologia d'activitats hi prenien part, a la vegada, més de 100 monitores de diferents agrupacions, per la qual cosa constituïa també un espai de trobada dels voluntaris. Val a dir que en una ocasió aquesta diada es va organitzar al CEIP Escola Nova de Porreres.

¹⁵ "Fa vint anys (1981-2001)". Revista commemorativa dels 20 anys de l'esplai a Porreres. (2001)

L'entitat, conscient que la formació implicava una millora generalitzada, subvencionà al llarg de l'etapa estudiada el 50% del cost de les activitats formatives. Aquesta decisió va fer créixer l'entitat des del punt de vista qualitatiu, com hem vist abans, amb un nombre important de persones titulades.

Els anys finals (2003-2005)

Principals activitats

Durant els anys 2003 i 2004 van tenir lloc els dos darrers campament d'estiu. L'any 2003 es va realitzar a Menorca (Biniparratx) i el 2004 es va repetir altra vegada a Menorca. A partir d'aquest any deixam de tenir constància de l'organització d'aquesta emblemàtica activitat que s'havia realitzat de manera ininterrompuda des dels seus inicis.

Pel que fa a la resta d'activitats, val a dir que són poques i cenyides bàsicament a les festes del calendari festiu porrerenc. En són exemples l'organització d'actes per a les festes de Sant Roc, com el ral·li fotogràfic –el 2004 es va iniciar la modalitat de fotografia digital–, els jocs d'aigua per a infants i la Nit de l'Aigua (coordinada per Catalina Capellà). Per Sa Fira i per la Festa de Montision es vindran realitzant actes, com els tradicionals jocs a la clastra de l'oratori. I en aquests anys es va mantenir la participació en la festa del patge (dia 1 de gener), en la calçotada popular –juntament amb altres entitats– i en la Rua de Porreres.

Durant aquests anys finals no es concreten activitats al local social (tot i que en aquesta època sí que en disposaven) a excepció de les reunions de l'equip de monitores i monitors. També s'evidencia una baixada d'intensitat tant pel que fa al nombre com a l'originalitat, varietat i destinataris de les activitats, més centrada en joves i no tant en nins.

Aquesta situació ens empeny a afirmar que el Grup d'Esplai de Porreres sobreviurà formalment, allargant un final que es preveia cada vegada més proper.

L'equip de monitores i monitors

Els tres darrers anys d'existència de l'entitat venen caracteritzats per un esgotament de l'equip de monitors que es va anar reduint paulatinament i que portà a la paralització definitiva de l'activitat el curs 2005-2006.

Entre altres motius podem adduir: la falta de relleu generacional en l'equip, l'envelliment del mateix i la inserció en el món laboral dels membres de l'equip, amb la consegüent minva de temps lliure i d'oci per dedicar a l'entitat.

De la mateixa manera, durant aquest breu període deixam de tenir constància de les recurrents i anteriorment molt presents activitats de formació, esdevenint un símptoma més d'aquest procés.

Tota aquesta situació derivà en una falta de motivació que es pot advertir en el nombre i tipologia d'activitats, tal com hem relatat abans.

El finançament de l'entitat¹⁶

Per a escometre el seguit d'activitats que hem intentat esbossar, l'entitat havia de fer front a un seguit de despeses, algunes d'elles molt elevades, com en el cas de campaments, especialment els de fora de Mallorca amb els costos afegits de les estades i els bitllets de vaixell o avió.

Per mantenir econòmicament l'entitat es va disposar de tres grans fonts externes de finançament. Primer, com a entitat infantil i juvenil, l'entitat tenia dret a una subvenció anual que ofería el servei de joventut del Govern Balear per la qual cosa i de manera anual havia de fer la petició així com justificar-ho a través d'una memòria. Des de mitjans dels anys 1990 ens trobem amb un canvi: aquesta subvenció es tramitava des de la federació d'esplais (GDEM) conjuntament amb la resta de centres d'esplai. Pel que fa a ingressos externs, aquesta fou l'ajuda més quantiosa.

Per altra banda, com a entitat porrerenca, l'Ajuntament li consignava anualment una subvenció per a les seves activitats. A més a més, per a l'organització d'activitats puntuals, també van rebre determinades ajudes especials del consistori.

Finalment comentar que la federació d'esplais (GDEM) aportà ajudes puntuals per a l'organització de les activitats que com a federació s'organitzaren a Porreres. Parlem de les anteriorment citades diades de l'esplai i festa dels monitors.

Pel que fa als ingressos propis, el Grup d'Esplai bàsicament es nodria de les inscripcions dels nins i joves en les activitats que s'organitzaven. Parlem fonamentalment de tallers, excursions, acampades i, sobretot, els campaments d'estiu. A la vegada, usaren estratègies com la venda de camisetes i la tradicional loteria de Nadal. Tot això per tal de poder oferir el màxim d'activitats gratuïtes i, a la vegada, ser sostenibles econòmicament.

En aquest sentit val la pena recordar dos fets que ens il·lustren altra vegada la manera de ser i de fer del Grup d'Esplai de Porreres: esdevingué un costum que, en els campaments fora de Mallorca, els mateixos monitors pagaven una part del cost, normalment el preu del bitllet. Cal recordar que els monitors eren persones voluntàries, donant-se la paradoxa que "es pagava per fer voluntariat". Un segon fet il·lustrador és que per tal de facilitar l'accés de nins i joves al campament d'estiu, aquests rebien un bloc de bitllets d'una rifa per, d'aquesta manera, poder sufragar gran part del cost del campament. Una constant que defineix la voluntat integradora de l'associació.

¹⁶ Tot i que hem pogut consultar una part important de la informació econòmica, aquesta no abraça tot el període estudiat. Així i tot ens permet fer-nos una idea sobre el finançament i poder aventurar-nos a fer generalitats.

Una altra font de finançament ressenyable en els primers anys fou la gestió dels bars de la torrada i de la revetla de les festes de Sant Roc. Suposava un important fons d'ingressos, però l'Ajuntament a canvi demanava que els monitors es responsabilitzassin de la neteja del recinte de la torrada a més de col·laborar –treballar– amb l'organització de les festes: moure taules i cadires, neteja d'espais, etc. Això provoca uns importants enfrontaments amb l'equip de Govern. Posteriorment la gestió va passar a altres entitats, com les associacions de pares i mares de les escoles porrerenques.

Balanç, conclusions i nous paradigmes

Si bé la nostra intenció inicial era plantejar una hipòtesi sobre les causes i conseqüències de la desaparició de l'esplai, el treball realitzat ens permet anar més enllà i essent ambiciosos, plantejar una línia de feina per al futur.

El marc teòric que sustenta aquest treball són les ciències de l'educació –concretament de l'educació no formal–, l'animació sociocultural i les teories d'intervenció comunitària.

L'esplai, com a fenomen social de caràcter educatiu, s'emmarca dins el que s'anomena educació no formal, entenent que la seva finalitat és educar en llibertat (fora de l'escola), promovent l'enriquiment de les persones, el sentit comunitari i valors com el de pertinença a un poble, participació ciutadana i voluntat de millorar l'entorn més proper.

Com assenyala Jaume Trilla al seu manual *La educación fuera de la escuela*:

La tarea de la pedagogía del ocio no es la de ocupar el tiempo libre mediante actividades formativas o instructivas su cometido más específico es potenciar lo que de educativo tenga el ocio en sí mismo. Y el ocio, más que como un conjunto de actividades, se define como una manera de hacer y como una manera de estar en el tiempo.

De hecho, lo esencial del ocio no lo encontramos en el contenido concreto de la actividad, si no en la actitud con la que ésta se realiza. Se trata de una actitud caracterizada por la libertad y el autotutelismo, esto es, la tendencia a perseguir el disfrute en la propia actividad y no en lo que se suponga que producirá una vez concluida.

Este núcleo esencial del ocio debería ser completamente respetado por las intervenciones educativas sobre el tiempo libre. Una de las condiciones de la actuación pedagógica en el ocio es, pues, el disfrute, otra es la autonomía. Una educación en el tiempo libre que tuviera por objeto divertir o distraer a los sujetos a base de un tipo de actividad estrictamente dirigida y planificada olvidaría que precisamente la autodeterminación en el que y en el como de la actividad es uno de los valores formativos fundamentales del ocio. El ocio no hay que consumirlo sino crearlo y la educación para el tiempo libre ha de dirigirse a fomentar y no a suplir la capacidad de hacerlo.¹⁷

¹⁷ TRILLA, Jaume. *La educación fuera de la escuela. Ámbitos no formales y educación social*, pag. 71.

Amb el que hem recollit en aquesta comunicació queda palès allò que el Grup d'Esplai va aportar a la societat porrerenca durant més de vint anys d'existència. Hem de recordar que no només els nins i les nines que hi participaren gaudiren de les activitats fetes impregnant-se dels valors trasmesos, sinó que encara va ser millor per a tots aquells i aquelles joves que es formaren per convertir-se en monitors i monitores.

Aquesta formació i la feina que feren els va permetre aprendre, mitjançant la pràctica, a participar activament a la vida del poble, amb una visió crítica i voluntat transformadora, treballant en grup i de forma assembleària, prenent les decisions mitjançant el consens i el diàleg, acceptant les discrepàncies i respectant les idees diferents. Tot això, sense oblidar que ho feien voluntàriament, aportant el seu temps i esforç per tirar endavant les activitats periòdiques i els campaments d'estiu, amb responsabilitat i compromís.

Les causes de la desaparició de l'esplai a Porreres es deuen a múltiples factors, com puguin ser la manca de relleu generacional o d'un local estable, la professionalització i mercantilització del sector, la generalització dels *mass-media* i altres causes difícils de concretar pròpies de dinàmiques de grups amb més o menys sentit de pertinença a una associació.

El fet que alguns dels seus membres més actius passassin a formar part de diferents projectes polítics i s'implicassin en tasques dins l'Ajuntament i amb altres entitats també contribuï a impossibilitar la continuïtat del Grup d'Esplai.

El punt important per a nosaltres és que, passats més de 10 anys de la desaparició de l'entitat, algunes de les seves propostes es mantenen vives, com per exemple el club de bàsquet. Paral·lelament, algunes activitats iniciades, com la gimcana fotogràfica, actualment perduren i s'inclouen a les festes de Sant Roc com una activitat organitzada pel mateix Ajuntament. No seria desgavellat, per tant, dissociar l'existència de l'associació amb un model de festes populars de Porreres amb tant de protagonisme dels nins i joves. Tants d'anys de reclamar, proposar i fer activats per a infants i joves deixaren empremta.

Des d'un punt de vista estrictament pedagògic, un centre d'esplai presenta unes característiques específiques que el converteix en un àmbit d'una potencialitat educativa notable. Per exemple: la dimensió d'un oci grupal i col·lectiu que promou el desenvolupament de la sociabilitat, incideix en aspectes educatius com expressivitat, sensibilitat, creativitat, la possibilitat de realitzar projectes de forma autònoma, generats pels mateixos nins i joves, i el descobriment i participació dels subjectes a l'entorn més proper.

Si analitzam la situació actual al nostre poble, constatarem que segueix essent un poble dinàmic i amb fort teixit associatiu, però amb una oferta d'oci adreçada a nins i joves totalment mercantilitzada i

reduïda a les activitats extraescolars, esport individual o federat.

No hi ha cap tipus d'associació infantil o juvenil i tampoc cap iniciativa pròpia dels infants a excepció de la colla de dimonis, que és molt reduïda i que solament que surten dos cops a l'any, per la qual cosa podem dir que no té gaire incidència. Un cas a part seria el de l'Assemblea Popular de Porreres, formada per joves i d'iniciativa pròpia, tot i que les seves activitats no són molt periòdiques.

Així doncs, existeix un potencial enorme i una gran presència de nins i joves que es va multiplicar amb l'aparició de l'IES, cosa que suposa una oportunitat per a les generacions més joves de consolidar amistats i juga un paper important com a element de cohesió i espai de trobada. En els darrers temps els actors implicats –claustreres de les escoles i infants del poble– han fet demanda a l'Ajuntament de la necessitat de potenciar un oci saludable.¹⁸

Sabem que tota una sèrie de factors entorn dels canvis en la vida familiar, el món de la feina, l'entorn urbà, la multiculturalitat, creen noves i distintes necessitats educatives que han d'esser satisfetes per medis, recursos o institucions que hauran de provenir de l'educació no formal. Certament aquests factors i altres com les noves tecnologies no afavoreixen el sorgiment espontani de formes d'associacionisme com un centre d'esplai. Però, pel mateix motiu, seria convenient que des de l'administració pública es potenciàs la seva creació.

Dins un context global marcat pel consumisme i l'individualisme, i una realitat sociològica molt diversa al nostre poble, pensem que és un repte conèixer i analitzar els valors que va aportar l'existència del Grup d'Esplai de Porreres, per ajudar a valorar la necessitat de treballar per la convivència i la cohesió en l'actualitat i poder millorar l'entorn immediat. De quina manera es pugui fer, està per arribar.

Bibliografia

- BAUÇÀ GARAU, Bernat (1999). *Porreres, noves fites Polítiques i culturals (1975 – 1991)*, Dissert.
- CALVO, Ana (2002). *La animación sociocultural. Una estrategia educativa para la participación*. Alianza.
- El club d'esplai. A fer camí caminant. Tots sempre (6-11-1981 – 10-4-83)*. II Setmana Cultural Festa de Monti-sion, Porreres, abril de 1983. Opuscle anònim.
- MARCHIONI, Marco (2001). *Comunidad, participación y desarrollo. Teoría y metodología de la intervención comunitaria*. Popular.
- Programes de festes de Sant Roc (1981 – 2005) i de Sa Fira
- Programes de Sa Fira (1981-2005)

¹⁸ Vegeu <http://www.porreres.cat/noticies/constituit-el-consell-dinfants-2017-2018-de-porreres> o <http://www.porreres.cat/noticies/el-consell-dinfants-tria-les-seves-propostes-votar-en-els-presetupostos-participatius-de>

Programes Festa de Monti-sion.

Revista *Llum d'Oli*

Revista *Foganya*

SANS, Joan (2008). *Història de l'esplai a Mallorca*. Edicions La Foradada.

TRILLA, Jaume (1998). *La educación fuera de la escuela. Àmbitos no formales y educación social*. Ariel.

El patrimoni lingüístic de Porreres al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Joan Coromines

CRISTIAN RAÚL SÁNCHEZ CURTO¹

Introducció

La llengua forma part del patrimoni dels pobles i dels territoris i, per extensió, de les persones que els habiten, tot constituint el “dipòsit d’un ric patrimoni cultural amuntegat segle rere segle”².

Sobre això, cal considerar que si la llengua és part essencial del patrimoni, també ho són les obres que en parlen i, en aquest sentit, el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (en endavant, DECat), de Joan Coromines i Vigneaux (1905-1997), ocupa un lloc destacat com a obra fonamental de la lingüística en llengua catalana, tot proporcionant un marc excepcional per a investigar sobre el patrimoni lingüístic associat a les distintes poblacions i territoris.

Aquest diccionari complementa els reculls lexicogràfics anteriors, com ara el *Diccionari català-valencià-balear* d’Antoni Maria Alcover i de Francesc de Borja Moll (en endavant, DCVB) o el *Diccionari Aguiló*, tot ampliant els significants i les etimologies dels mots i proporcionant-hi noves contextualitzacions històriques i dialectològiques.

Malgrat això, l’extensió del DECat, la dispersió dels continguts i la manca de digitalització dificulten la localització del capital lingüístic associat a Porreres, de manera que el coneixement de l’esmentat patrimoni immaterial fa necessària, actualment, una recerca exhaustiva.

D’acord amb l’exposat i tenint en compte aquesta introducció, aquest treball s’estructura en els apartats següents: objectius i metodologia, resultats, discussió, conclusions i bibliografia.

Objectius i metodologia

Amb relació als objectius, aquest treball té per finalitat analitzar, classificar i posar en valor el contingut lingüístic que el DECat vincula al municipi de Porreres.

Quant a la metodologia, l’estudi s’ha realitzat a través una doble via:

- a) Metodologia qualitativa. Ha consistit a cercar al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* la totalitat de les entrades que fan al·lusió al municipi de Porreres.
- b) Metodologia quantitativa. A partir de les dades obtingudes mitjançant la metodologia qualitativa, se n’han obtingut les freqüències, els percentatges i les representacions geogràfiques corresponents.

¹ Graduat en llengua i literatura catalanes.

² Veny 2001: 19.

Resultats

Considerant els objectius i la metodologia descrita, els resultats s'han classificat en lèxic pròpiament dit, fonètica, toponímia i, finalment, referències i contextualitzacions.

LÈXIC

Aquest apartat exposa, d'una banda, els mots testimoniats a Porreres i, de l'altra, les classificacions que s'hi relacionen.

Mots

A continuació s'exposen en ordre alfabètic els mots, simples o composts, que el DECat referència a Porreres.

*Antribals*³. Per explicar el significat d'aquest substantiu, el DECat transcriu literalment la definició recollida al *Diccionari català-valencià-balear*, això és, el “davantal fet de cànem de sac, que cobria el pit, la panxa, i bifurcant-se, les cuixes dels segadors”⁴, sentit que és testimoniats a Porreres i a Lluçmajor.

Paral·lelament, Coromines inclou una altra definició del mot recollida al *Diccionari de Dialectes* de l'Institut d'Estudis Catalans, tot explicant que correspon a una “espècie de davantal de pell de cabra o de pell de moltó amb la llana tosa, lligat a la cintura per la part superior i a les cames per la part inferior” que els pagesos porten per a protegir-se la roba.

Amb relació a l'àmbit territorial, Coromines vincula el mot a la pagesia de Mallorca.

I, pel que fa a l'etimologia, l'autor proposa que constitueix una variant arabitzada de la forma mossàrab⁵ mallorquina *antipares*, tot justificant essencialment el canvi de forma pel fet que l'àrab rebutja el fonema *p* i que l'hispanoàrab tendeix a canviar el fonema *r* per *l*.

*Binerbo*⁶. Inserir dins l'entrada del mot *minervo*, el DECat defineix aquest substantiu com la “foguera de festa mallorquina, en ocasió de matances”, que el *Diccionari català-valencià-balear* testimonia a Porreres i a Montuïri.

Davant la dualitat *binerbo/minervo*, Coromines testimonia la pronúncia [binérbo] a Porreres el 1963.

Pel que fa a l'etimologia, l'autor prescindeix de les interpretacions que lliguen el nom amb la

³ DECat vol. I, pàg. 332.

⁴ DCVB tom I, pàg. 725.

⁵ Amb relació als mossarabismes, vegeu l'apartat de discussió d'aquest estudi.

⁶ DECat vol. V, pàg. 690.

deessa romana Minerva i proposa que constitueix una alteració del nom àrab *mānâr* –que significa *foguera*–, contaminat per algun mot romànic o mossàrab.

Bràndola⁷. Dins l'entrada relativa al substantiu *brèdola*, que significa genèricament “l'listonet o petita vara sobre la qual va bastida una cosa”⁸, el DECat indica que a Mallorca la variant formal *brèndola* s'aplica als raigs de la roda del carro.

Amb aquest darrer significat, Coromines recorda que el *Diccionari català-valencià-balear* testimonia la forma *bràndola* a Porreres.

Pel que fa a l'etimologia, l'autor fa derivar el mot de la forma germànica *BRĪDIL, que constituiria un diminutiu del germànic occidental BRĪD, amb el significat de tauló.

Capseribot⁹. En el marc de l'entrada del nom *capsigrany*¹⁰, que és l'ocell de la família dels lànids que fa 17 cm de llargada i que té el cap rogenc intens (*Lanius senator*), el DECat explica que n'existeixen diverses denominacions arreu del domini lingüístic, les quals mantenen la unitat lèxica *cap* com a primer element¹¹.

Entre d'altres, s'hi destaca la forma *capseribot*, testimoniada a Porreres.

Caragolinada. Inserida dins l'entrada del mot *caragol*¹², el DECat recull la forma *caragolinada*, que defineix com la “menjada de caragolins”¹³.

Amb relació amb això, Coromines aporta un exemple d'ús recollit a Porreres el 1963: “*feien sà kər(ə)gulinádə* en rotlo”.

Coques bambes¹⁴. En el marc de l'entrada del mot *raure*¹⁵, derivat del llatí RADĒRE i amb el significat d'*afaitar*, *polir* o *raspar*, el DECat indica que a Porreres les coques de llardons que tenen aspecte aplanat s'anomenen *coques bambes*, segons anotacions de Coromines de 1964.

Còfol¹⁶. Dins l'entrada corresponent al mot *cofre*, derivat del francès *coffre* i aquest del llatí

⁷ DECat vol. II, pàg. 209-210.

⁸ DECat vol. II, pàg. 209.

⁹ DECat vol. II, pàg. 536.

¹⁰ DECat vol. II, pàg. 535.

¹¹ En són exemples *capserigany* en general a Mallorca, *capxiribote* a Manacor, *capxerimbote* a Santanyí, *capsibote* a Petra, *capsoti* a Menorca, *capsoto* a Eivissa, etc.

¹² DECat vol. II, pàg. 551.

¹³ DECat vol. II, pàg. 554.

¹⁴ DECat vol. VII, pàg. 129.

¹⁵ DECat vol. VII, pàg. 126.

¹⁶ DECat vol. II, pàg. 806.

CŌPHĪNUS¹⁷, el DECat indica que a Porreres el substantiu *còfol* designa la jàssera de la premsa de vi.

Quant a l'etimologia, s'hi proposa que la forma *còfol* pot procedir de *cofre* > *cofro* > *còfrol*.

Cofre¹⁸. Continuant dins la mateixa entrada anterior, el DECat explica que a Mallorca, en general, el mot femení **escofra* designa la jàssera de la premsa de fideus.

No obstant això, Coromines concreta que a Porreres i a Alaró es conserva la forma *cofre*, en masculí i sense la pròtesi de ES-.

Escortí. En el marc de l'entrada del mot *esporta*¹⁹, que deriva del llatí SPŌRTA i que és sinònim de *senalla*, el DECat repassa les diferents varietats dialectals del nom.

En aquest sentit i amb relació a Porreres, Coromines hi testimonia la variant *escortí*²⁰ –també localitzada a Lluçmajor–, tot destacant que la terminació està contaminada pel sinònim *cofi*²¹.

Esmels (esbalç)²². Dins l'entrada corresponent al mot *balç*²³, que significa *cingle* o *precipici*, el DECat recull el verb *esbalçar-se* –amb el sentit *caure*– i el substantiu *esbalç* –amb el significat de *precipici*.

En aquest sentit, Coromines testimonia a Porreres la forma *esmels*, variant fonètica d'*esbalç*, segons anotacions preses el 1964.

Paral·lelament i dins l'entrada relativa al verb *trasbalsar*, també derivat de *balç* i que inicialment va significar “remoure pregonament, pertorbar a fons”²⁴, el DECat torna a fer al·lusió a la identificació del substantiu *esmels*²⁵ a Porreres, en aquest cas com a sinònim de l'acció d'*esbalçar*²⁶ o *derrocar*.

Estepa taleca. Dins l'entrada corresponent al mot *taleca*²⁷, que deriva de l'àrab *ta'liqa* i que significa *sac*, *bossa* o *sarró*, el DECat indica que la planta anomenada normativament *sarronets de pastor* o *bosses de pastor* (*Capsella bursa pastoris*) és coneguda genèricament a Mallorca amb el

¹⁷ Cistella, panera o cove.

¹⁸ DECat vol. II, pàg. 806.

¹⁹ DECat vol. III, pàg. 666.

²⁰ DECat vol. III, pàg. 667.

²¹ Segons el DIEC, el *cofi* és un “cabàs pla, d'espart, com l'usat per a posar-hi l'oliva molta al temps de premsar-la”.

²² DECat vol. I, pàg. 574-575.

²³ DECat vol. I, pàg. 574.

²⁴ DECat vol. VIII, pàg. 719.

²⁵ DECat vol. VIII, pàg. 721.

²⁶ Estimbar; llançar avall d'un balç o d'altre lloc molt alt” (DCVB tom V, pàg. 152).

²⁷ DECat vol. VIII, pàg. 226.

nom de *taleca de pastor*.

No obstant això, Coromines destaca que a Porreres aquesta planta rep el nom d'*estepa taleca*²⁸, segons va testimoniar-hi el 1964.

Estiregassó. En el marc de l'entrada del verb *tirar*²⁹, el DECat exposa que arreu del domini lingüístic existeixen diversos substantius que, precedits per la unitat lèxica *tira-* o *estira-*, són sinònims de *pèsol*.

N'és el cas de Porreres, on Coromines va testimoniar el 1964 el nom *estiregassó*, que constitueix una varietat de *pèsol*³⁰.

Grifo³¹. En el marc de l'entrada del verb *esgarrijar-se*, que Coromines fa derivar de la forma *escalufri/escalifred* –tenir fred i calor alhora–, el DECat disserta sobre l'origen de la forma castellana *grifo* i de les formes testimoniades a Mallorca *grifó* i *grifo*.

En aquest sentit, s'hi exposa que el fet d'anomenar l'aixeta com l'animal mitològic prové del costum de fer sortir l'aigua de les fonts de la boca d'una figura d'un monstre.

Pel que fa a Porreres, l'autor hi testimonia el 1964 la forma *grifo*, sense accentuar, també localitzada a Palma i a diversos territoris del País Valencià, de Catalunya i de la Catalunya Nord.

Miques³². Dins l'entrada corresponent al mot *mica*³³, el DECat indica que l'etimologia del nom prové del llatí *mīCA*, amb el significat inicial de partícula o trosset molt petit d'una cosa.

Paral·lelament, s'hi explica que a Porreres les *miques* són un sinònim dels *llardons* o *raïssons*³⁴, segons anotacions de Coromines de 1964.

Pitxo³⁵. En el marc de l'entrada corresponent al mot *pèsol*, procedent de la forma diminutiva llatina *pīSŪLUM* i aquesta del llatí *pīSUM*, el DECat indica que la forma *pitxo* constitueix un encreuament entre els mots *pèsol* i *xítxero*.

Sobre l'àrea geogràfica del mot, s'hi exposa que el *Diccionari Aguiló* testimonia la unitat lèxica

²⁸ DECat vol. VIII, pàg. 227.

²⁹ DECat vol. VIII, pàg. 499.

³⁰ DECat vol. VIII, pàg. 509.

³¹ DECat vol. III, pàg. 581.

³² DECat vol. V, pàg. 660.

³³ DECat vol. V, pàg. 658.

³⁴ DECat vol. V, pàg. 660.

³⁵ DECat vol. VI, pàg. 473.

pitxos a Mallorca³⁶, si bé Coromines en concreta la presència expressament a Porreres, segons anotacions del 1964.

Saborino³⁷. Dins l'entrada relativa al mot *saber*³⁸, que bàsicament significa *tenir coneixement* i *tenir un determinat gust*, el DECat inclou el nom *saborino*.

En aquest sentit, Coromines en recull les definicions del *Diccionari Aguiló*, és a dir, “sabor agradable” i “ossos de porc que es lloguen per donar gust a l'olla dels pobres”³⁹, la segona de les quals s'hi associa a Mallorca, en general, i a Porreres, en particular.

Pel que fa a l'etimologia, l'autor planteja que constitueixi una adaptació de la forma italiana *saporino*, diminutiu de *sapore*, malgrat que no descarta que sigui una herència del mossàrab mallorquí.

Sortir. Entre les diferents accepcions del verb *sortir*⁴⁰, que segons el significat concret pot procedir del llatí *SŎRTĪRĪ* o del llatí **SURCTUS*, el DECat n'inclou una que és sinònima de *produir*, *assortir* o *proveir*.

En aquest sentit, s'hi aporta l'exemple d'ús testimoniats a Porreres el 1964: “A Betlem hi ha un pou que en súrt aigo”⁴¹.

Teulo. Dins l'entrada relativa al mot *teula*⁴², derivat directament del llatí *TĒGŪLA* i indirectament de *TĒGĒRE* (*cobrir* o *protegir*), el DECat indica que el nom *teuladí* designa al País Valencià l'ocell de l'espècie *Passer Domesticus*, anomenat genèricament *pardal* a altres parts del domini lingüístic, pel costum que se li atribueix de fer els nius a les teulades.

Sobre això, Coromines explica que a Mallorca l'ocell s'anomena genèricament *teulader* o *gorrió teulader*, tot destacant que a Porreres se'l coneix amb el nom de *teulo*⁴³.

Xítxero⁴⁴. El DECat indica que el nom *xítxero* designa a Mallorca el *pèsol*, és a dir, el fruit en llegum de color verd produït per la planta *Pisum sativum*.

³⁶ *Diccionari Aguiló* tom V, pàg. 156.

³⁷ DECat vol. VII, pàg. 465.

³⁸ DECat vol. VII, pàg. 555.

³⁹ *Diccionari Aguiló* tom VII, pàg. 178.

⁴⁰ DECat vol. VIII, pàg. 100.

⁴¹ DECat vol. VIII, pàg. 102.

⁴² DECat vol. VIII, pàg. 470.

⁴³ DECat vol. VIII, pàg. 471.

⁴⁴ DECat vol. IX, pàg. 562.

Amb relació a l'etimologia, Coromines explica que el mot ens ha arribat a través del mossàrab mallorquí, procedent del llatí CĪCER, -ĒRIS.

Quant a l'àmbit territorial, el diccionari concreta que el mot no és comú a tot Mallorca, sinó que es limita a la meitat oriental de l'illa, tot fent al·lusió expressa a Porreres.

Classificacions

Un cop exposat el lèxic pròpiament dit, resulta útil aportar determinades classificacions relatives a l'àmbit material, a l'àmbit geogràfic que comparteix el lèxic amb el municipi de Porreres i a la correspondència formal i semàntica amb altres diccionaris de referència.

En primer lloc i amb relació a l'àmbit material, cal destacar especialment la importància dels resultats relacionats amb l'alimentació, així com amb el lèxic comú, tal com indica la figura 1. La resta dels resultats tenen a veure amb l'àmbit de la flora i la fauna, de l'agricultura i de la indústria.

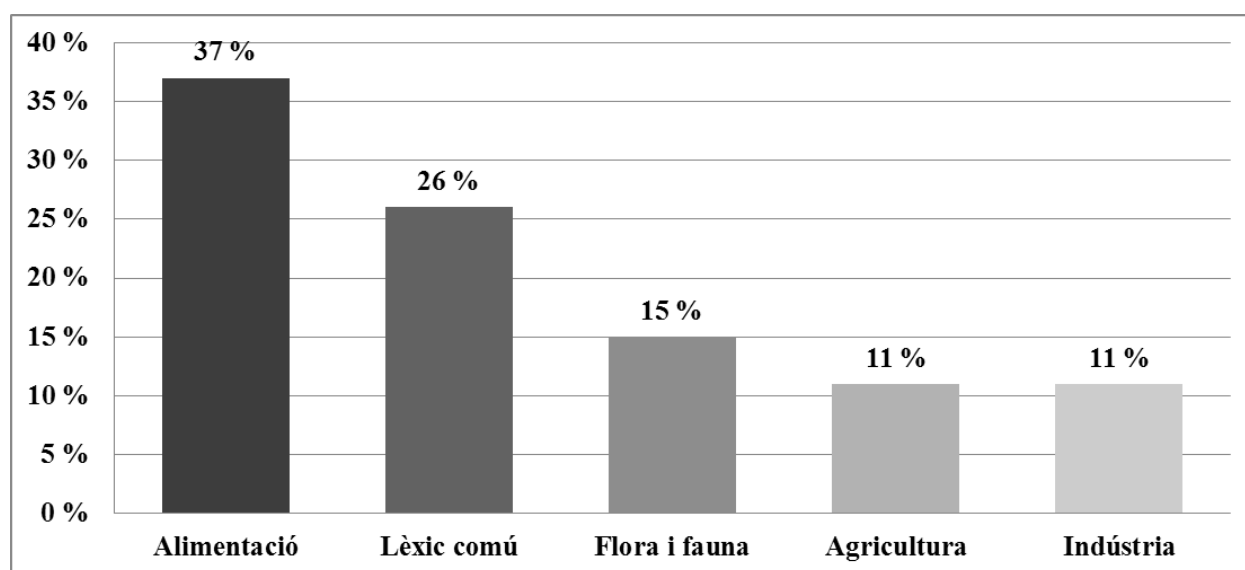
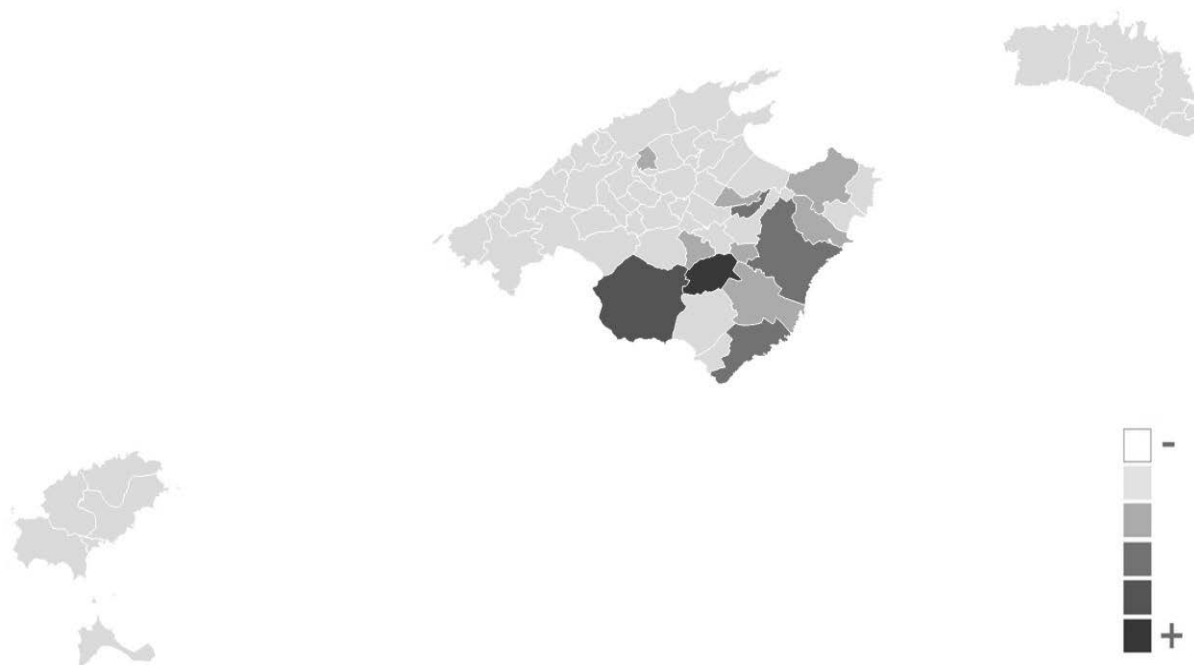

Figura 1. Àmbit material

En segon lloc i quant a l'àmbit territorial que comparteix el lèxic referenciat anteriorment, s'ha obtingut la informació geogràfica que el DCVB assigna als mots precitats, de manera que el lèxic analitzat és compartit principalment amb l'àrea sud-est de Mallorca, tal com indiquen la taula 1 i la figura 2, tot posant de manifest tant la singularitat com la interconnexió del lèxic porrerenc amb relació a la resta del domini lingüístic.

Taula 1. Àmbit territorial assignat al DCVB

<i>Mot</i>	<i>Àmbit territorial assignat</i>
<i>Antribals</i>	Porreres, Lluçmajor.
<i>Binerbo</i>	Porreres, Montuïri.
<i>Bràndola</i>	-
<i>Capseribot</i>	Porreres.
<i>Caragolinada</i>	-
<i>Coques bambes</i>	-
<i>Còfol</i>	Porreres.
<i>Cofre</i>	Porreres, Manacor, Lluçmajor.
<i>Escortí</i>	Porreres, Lluçmajor.
<i>Esmels (esbalç)</i>	Pallars, Conca de Tremp, Pla d'Urgell.
<i>Estepa taleca</i>	-
<i>Estiregassó</i>	Ariany, Felanitx, Lluçmajor.
<i>Grifo</i>	-
<i>Miques</i>	-
<i>Pitxo</i>	Ariany, Maria de la Salut
<i>Saborino</i>	Porreres, Mancor de la Vall, Santanyí.
<i>Sortir</i>	-
<i>Teulo</i>	Porreres.
<i>Xitxero</i>	Porreres, Artà, Manacor, Santanyí, Sant Llorenç des Cardassar, Vilafranca de Bonany.

Figura 2. Àmbit geogràfic compartit a les Illes Balears

En tercer lloc i pel que fa a la correspondència formal i semàntica amb altres diccionaris de referència, els resultats indiquen, a grans trets, que el lèxic que el DECat associa a Porreres es troba recollit en un 80% al DCVB, mentre que el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut

d'Estudis Catalans (DIEC) només n'incorpora un 25%, tal com indica la taula 2. El primer percentatge confirma el caràcter complementari del DECat, en el sentit que amplia la informació d'altres diccionaris de referència, com ara el DCVB. El segon percentatge indica que la majoria de les formes i dels significats que el DECat vincula a Porreres no han estat incorporats al diccionari normatiu, tot confirmant llur especificitat.

Taula 2. Correspondència formal i semàntica amb DCVB i DIEC

Mot	DCVB		DIEC	
	Significant	Significat	Significant	Significat
<i>Antribals</i>	+	+	-	-
<i>Binerbo</i>	+	+	-	-
<i>Bràndola</i>	+	+	± ⁴⁵	+
<i>Capseribot</i>	+	+	_ ⁴⁶	-
<i>Caragolinada</i>	+	+	_ ⁴⁷	-
<i>Coques bambes</i>	± ⁴⁸	-	± ⁴⁹	-
<i>Còfol</i>	+	+	-	-
<i>Cofre</i>	+	+	+	-
<i>Escortí</i>	+	+	_ ⁵⁰	-
<i>Esmels</i>	_ ⁵¹	-	-	-
<i>Estepa taleca</i>	_ ⁵²	-	_ ⁵³	-
<i>Estiregassó</i>	+	+	_ ⁵⁴	-
<i>Grifo</i>	± ⁵⁵	±	±	+
<i>Miques</i>	+	-	+	-
<i>Pitxo</i>	+	+	-	-
<i>Rajar</i>	+	+	+	+
<i>Saborino</i>	+	+	-	-
<i>Sortir</i>	+	+	+	+
<i>Teulo</i>	+	+	_ ⁵⁶	-
<i>Xítzero</i>	+	+	+	+

⁴⁵ El DIEC inclou la forma *brèndola*, amb el mateix significat.

⁴⁶ El DIEC incorpora la forma *capser*, amb el mateix significat.

⁴⁷ El DIEC inclou la forma *caragolada*, amb el mateix significat.

⁴⁸ Dins l'entrada del mot *coca*, el DCVB inclou el compost *coca bamba*, amb significat diferent (DCVB tom III, pàg. 242).

⁴⁹ Dins l'entrada del mot *coca*, el DIEC també inclou el mot compost *coca bamba*, definit com la “coca feta amb pasta bamba”, és a dir, amb “pasta fina i molt fofa, feta amb farina, ous, sucre i oli o saïm”.

⁵⁰ El DIEC inclou la forma *esportí*, amb el mateix significat.

⁵¹ El DCVB inclou la forma *esbalç*, amb el mateix significat (DCVB tom V, pàg. 152).

⁵² El DCVB incorpora la forma *taleca de pastor*, amb el mateix significat (DCVB tom X, pàg. 109).

⁵³ El DIEC inclou la forma *taleques de pastor*, amb el mateix significat.

⁵⁴ El DIEC inclou la forma *tirabec*, amb el mateix significat.

⁵⁵ Tant el DCVB com el DIEC inclouen la forma accentuada *grifó*, amb el mateix significat (DCVB tom VI, pàg. 409).

⁵⁶ El DIEC sí que inclou la forma *teuladí*, amb el mateix significat.

FONÈTICA

A part del lèxic pròpiament dit, els articles del DECat també contenen informació sobre la fonètica de diversos mots testimoniats a Porreres.

Cadenera⁵⁷. Segons el DECat, l'etimologia d'aquest nom d'ocell prové de la planta anomenada *card*, a causa del costum que tenen les cadeneres de donar-hi picades amb el bec.

Pel que fa a la fonètica, Coromines indica que [kəðərnérə] és la pronúncia general a Catalunya, Eivissa i Mallorca, tot i que a Porreres, en particular, té lloc la metàtesi de la primera R [kəɾðənéɾə], tot fent-ne més explícita l'etimologia.

Creuer. En el marc de l'entrada del mot *creu*, el DECat descriu una de les accepcions del substantiu *creuer* com a “cruïlla de camins”⁵⁸.

Amb relació a la fonètica, s'hi indica que a Mallorca, en general, i a Porreres, en particular, hom pronuncia [krəvé], tot aportant un exemple d'ús testimoniats el 1964: “*es krəvés* de la carretera”.

Rajar⁵⁹. Dins l'entrada relativa al mot *roll*, d'origen preromà⁶⁰ i amb el significat de “raig o conducte de líquid”⁶¹, el DECat inclou el verb intransitiu *rajar*, amb el sentit de sortir un líquid formant un raig.

En aquest sentit, Coromines explica que *rajar* –pronunciat [rojá]– és un verb molt estès a Mallorca i que a Porreres hom pronuncia [roá].

Romeguer⁶². En el marc de l'entrada del mot *romeguera*⁶³, que designa la planta del gènere *Rubus* també coneguda com a *esbarzer*, el DECat indica que la forma mallorquina és *romaguer*, en masculí.

En aquest sentit i com a justificació de l'afirmació anterior, Coromines indica que el 1964 va testimoniar a Porreres la pronúncia [roməgé].

Romeguera, Son⁶⁴. Continuant dins l'entrada del mot *romeguera*, el DECat fa al·lusió a la possessió porrerenca de Son Romeguera.

⁵⁷ DECat vol. II, pàg. 386.

⁵⁸ DECat vol. II, pàg. 1047.

⁵⁹ DECat vol. VII, pàg. 409.

⁶⁰ Coromines indica que la forma catalana *roll* sembla provenir d'una variant *(AR)RÓGILU, -ILA, emparentada, entre altres, amb el castellà *arroyo* i l'hispano-llatí ARRŪGIA (DECat vol. VII, pàg. 408).

⁶¹ DECat vol. VII, pàg. 408.

⁶² DECat vol. VII, pàg. 431.

⁶³ DECat vol. VII, pàg. 429.

⁶⁴ DECat vol. VII, pàg. 430.

Sobre això, s’hi afegeix la pronúncia testimoniada a Porreres –[roməgérə]– i s’hi posa en relleu la importància de la possessió, car apareixia recollida al mapa del cardenal Antoni Despuig, del segle XVIII.

Rosella⁶⁵. Inserida dins l’entrada del mot *rosa*⁶⁶, que evidentment designa la flor del roser, el DECat també inclou el nom *rosella*, definida com una petita rosa.

Al respecte i citant el *Diccionari català-valencià-balear*, Coromines indica que si bé la fonètica general a Mallorca és [roéʎə], amb caiguda de la s pretònica, a Porreres en canvi s’identifica la pronúncia [rozéʎə]⁶⁷.

Seguir⁶⁸. En el marc de l’entrada homònima, l’etimologia de la qual prové del verb llatí *sequi*, el DECat destaca que la fonètica del mot es manté estable al domini lingüístic.

No obstant això i citant fonts del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, Coromines concreta que la pronúncia rústica mallorquina produeix [sugí] a Porreres i Lluçmajor, així com [sogí] a Manacor.

Trasbalsar. Amb relació a aquest verb, l’etimologia del qual ja s’ha exposat a l’apartat 3.1.1 d’aquest treball, Coromines recorda que el *Diccionari català-valencià-balear* testimonia a Porreres la pronúncia [trəmòlsá]⁶⁹, amb el sentit de passar el vi d’un recipient a un altre⁷⁰.

Vessa. El DECat indica que, antigament, el mot constituïa un adjectiu que significava “pervers, dolent, flac”⁷¹ i que a Mallorca ha esdevingut un substantiu femení amb el sentit de *peresa* o *ensopiment*.

Amb relació a l’etimologia, Coromines planteja que pot provenir del llatí *VERSUS* o *EVERSUS*, amb el significat inicial de “tirats per terra, ajaguts”⁷², la qual cosa seria compatible amb el sentit esmentat a Mallorca.

A favor d’aquesta explicació i com a testimoni de la *r* etimològica, Coromines recorda que el *Diccionari català-valencià-balear* consigna la pronúncia [vérsə] a Porreres i a Campos.

⁶⁵ DECat vol. VII, pàg. 465.

⁶⁶ DECat vol. VII, pàg. 463.

⁶⁷ DCVB tom IX, pàg. 581.

⁶⁸ DECat vol. VII, pàg. 743.

⁶⁹ DCVB tom X, pàg. 449.

⁷⁰ DECat vol. VIII, pàg. 721.

⁷¹ DECat vol. IX, pàg. 189.

⁷² DECat vol. IX, pàg. 191.

TOPONÍMIA

A continuació es relaciona la toponímia de Porreres a què fa al·lusió el DECat. En aquest sentit i atès que l'obra de Coromines no constitueix un recull toponímic exhaustiu, se n'ha completat la informació amb els noms de lloc consignats al *Nomenclàtor Toponímic de les Illes Balears* (NOTIB).

*Avenc*⁷³. El DECat defineix el nom com la “cavitat subterrània de direcció quasi vertical”, tot indicant que constitueix un mot exclusiu de la llengua catalana i de la llengua d'oc.

Pel que fa a l'etimologia, l'autor proposa un origen preromà i probablement indoeuropeu a partir de la forma ABĪNKO, tot entenent que la presència del mot a Mallorca prové de la conquesta catalana. A continuació, Coromines repassa la toponímia del domini lingüístic que conté la forma *avenc*, tot indicant l'existència a Porreres de diversos noms de lloc que contenen l'esmentada unitat lingüística. Malgrat que el DECat no els concreta, el *Nomenclàtor Toponímic de les Illes Balears* n'explicita els topònims porrerencs següents: *es Avencs*, *s'Avenc*, *Avenc de Son Gornals*, *Avenc de Son Lluís* i *Puig des Avencs*.

Còtil, roca des. Dins l'entrada relativa al mot *còdol*, que significa “roc”, “pedra solta, sobretot la de forma llisa i arrodonida”⁷⁴, el DECat planteja que la forma mossàrab mallorquina de *còdol* probablement terminava en -IL (*còtil*), en consonància amb altres mots i variants com ara *sòtil*, *bòtil*, *còssil* o *fòtil*.

Sobre això, Coromines indica que la unitat lèxica *còtil* recollida al topònim porrerenc *Roca des Còtil* presenta l'etimologia esmentada⁷⁵.

Paral·lelament i malgrat que no es recullen al DECat, el *Nomenclàtor Toponímic de les Illes Balears* hi afegeix els noms de lloc porrerencs següents: *es Còtil*, *Camí des Còtil* i *Cova des Còtil*.

*Pagos, es*⁷⁶. Dins l'entrada relativa al mot *paó*⁷⁷, que designa genèricament l'ocell de la família dels fasiànids (*Pavo cristatus*), el DECat indica que la variant *pago* és més comuna al País Valencià i a Mallorca, tot provenint de la forma llatina PAVUS, a través del mossàrab.

Sobre això, Coromines exposa la possibilitat que els sarraïns hi duguessin paons des de l'Orient Mitjà i que els criessin dins les alqueries de les Illes Balears. En aquest sentit, destaca l'existència a Porreres de la possessió anomenada *es Pagos*.

⁷³ DECat vol. I, pàg. 509-510.

⁷⁴ DECat vol. II, pàg. 797.

⁷⁵ DECat vol. II, pàg. 798.

⁷⁶ DECat vol. VI, pàg. 242.

⁷⁷ DECat vol. VI, pàg. 241.

A part d'aquesta única referència al DECat, cal afegir que el *Nomenclàtor Toponímic de les Illes Balears* inclou tot un conjunt de noms de lloc porrerencs que inclouen la unitat lèxica *pago*, sempre en plural: *Caseta de sa Vinya Vella des Pagos*, *Garriga Gran des Pagos*, *Hort des Pagos*, *Molí des Pagos*, *Pi des Mirador des Pagos*, *Pleta Vella des Pagos*, *Pletons des Pagos*, *Pou des Pagos*, *Puig Redó des Pagos*, *Sementer de ses Basses des Pagos*, *Sementer de Son Gall des Pagos*, *Sementer des Caus des Pagos*, *Sementer des Pou de sa Vinya des Pagos*, *Sementer des Puig Colom des Pagos*, *Sementer des Sestadors des Pagos*, *Sestadors des Pagos*, *Talaiot des Pagos* i *Vinya des Pagos*.

Romeguera, Son. Els aspectes relacionats amb aquest topònim, ja s'han exposat a l'apartat de fonètica d'aquest treball.

Tanca. Dins l'entrada relativa al verb *tançar*⁷⁸, derivat del mot occità homònim, el DECat indica que una de les accepcions del nom *tanca* designa un terreny de conreu, no sempre delimitat per una tàpia o porta.

Sobre això, Coromines explica que el nom *tanca* es comú a la toponímia de Mallorca, tot citant un passatge del *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*⁷⁹ que fa al·lusió al municipi porrerenc: “en la vila de Porreres –amerats- en los llocs anomenats *les tanques*”⁸⁰.

En aquest sentit, cal afegir que el *Nomenclàtor Toponímic de les Illes Balears* no recull actualment dins la toponímia de Porreres la unitat lèxica *tanques*, en plural, però sí que hi inclou 19 noms de lloc que comprenen el nom *tanca*, en singular, així com 3 topònims que incorporen el diminutiu *tanqueta*.

Vela. En el marc de l'entrada del mot *vel*⁸¹, procedent del llatí *vĒLUM* i amb el significat inicial de *vel*, *cortina* o *vela de la nau*, el DECat indica que el substantiu *vela* té una accepció topogràfica, atès que designa una mena de camp, de la qual prenen el nom diverses possessions o sementers a Mallorca.

Com recorda Coromines, aquest és el cas de Porreres, que inclou dins la seva toponímia el nom de lloc anomenat *ses Veles*⁸², recollit actualment al *Nomenclàtor Toponímic de les Illes Balears*.

REFERÈNCIES I CONTEXTUALITZACIONS

A part de les entrades que vinculen directament un determinat mot a Porreres, paga la pena destacar-

⁷⁸ DECat vol. VIII, pàg. 255.

⁷⁹ *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*, VIII, 90b.

⁸⁰ DECat vol. VIII, pàg. 266.

⁸¹ DECat vol. IX, pàg. 82.

⁸² DECat vol. IX, pàg. 83.

ne d'altres que hi fan al·lusió de manera indirecta, sia com a referència o com a contextualització.

Fideu⁸³. Dins l'entrada del mot *fideu*⁸⁴, el DECat indica que aquest substantiu es va constituir en els parlars mossàrabs a partir d'un verb **fidear*, que significaria *créixer* o *extravasarse*, a causa de la propietat dels fideus d'augmentar de gruix i llargària.

Sobre això, Coromines exposa que els fideus tenen una destacada tradició culinària a les Illes Balears, tot recordant que el *Diccionari català-valencià-balear* inclou, dins la definició de *fideuer*⁸⁵, una imatge de l'antiga maquinària dels fideuers a Porreres, concretament, un *molejador* per a moldre pasta.

Guaretar. Dins l'entrada del mot *guaret*, definit com la “terra de conreu que es deixa en repòs”⁸⁶, el DECat indica que el *Diccionari Aguiló* defineix el verb *guaretar* (*goretar*) com “llaurar una peça de terra per a la sembra”^{87 88}.

En aquest sentit, Coromines recorda l'existència d'un contracte de lloguer de 1554 que permet a un pagès de Porreres “sembrar i *goretar*”⁸⁹ la terra.

Pegar. En el marc de l'entrada corresponent al mot *pega*⁹⁰, procedent del llatí vulgar *PIŪCA* i amb derivats com *PICARE* (*enganxar*), *PICATUS* (*pegat*) o *PICARIA* (*peguera*, *forn de pega*), el DECat descriu el verb intransitiu *pegar* com “ser prop d'un lloc, afrontar-hi”⁹¹, significat vinculat al País Valencià, a la Ribagorça i a les Illes Balears, especialment a Mallorca.

En aquest sentit, Coromines aporta un exemple d'ús que fa al·lusió a dues possessions situades a Porreres: “Son Redó *pega* amb Son Romeguera”.

Primatxer⁹². Dins l'entrada relativa al mot *prim*⁹³, procedent del llatí *PRĪMUS* i amb el significat original de *primorós* o *subtil*, el DECat indica que a Mallorca el *primatxer* és un personatge destacat del món eclesiàstic que constitueix el cantor principal del cor d'una església o funció religiosa⁹⁴.

⁸³ DECat vol. III, pàg. 1014.

⁸⁴ DECat vol. III, pàg. 1012.

⁸⁵ DCVB tom. V, pàg. 855.

⁸⁶ DECat vol. IV, pàg. 704.

⁸⁷ DECat vol. IV, pàg. 708.

⁸⁸ *Diccionari Aguiló* vol. IV, pàg. 168.

⁸⁹ Munar; Rosselló 1977: 211.

⁹⁰ DECat vol. VI, pàg. 370.

⁹¹ DECat vol. VI, pàg. 372.

⁹² DECat vol. VI, pàg. 814.

⁹³ DECat vol. VI, pàg. 809.

⁹⁴ DCVB tom. VIII, pàg. 877.

Sobre l'etimologia, Coromines destaca que prové del llatí PRĪMĪCĒRIUS –amb el significat de *cap* o *guiador*–, per via mossàrab en haver sobreviscut al domini musulmà de Mallorca.

Contextualment, s'hi indica que la figura del *primatxer* va mantenir la vigència almenys fins al segle XIX, tal com posa de manifest la benedicció d'una església a Campos, on assistiren, entre altres, un primatxer de Ciutat i el vicari de Porreres.

Volta. Dins l'entrada relativa al mot *vol(d)re*, derivat del llatí VŎLVĒRE i amb el significat inicial de “fer rodar, fer girar” o “fer anar i venir”⁹⁵, el DECat indica que una de les accepcions del nom *volta* designa una part d'una població o d'un municipi.

Per a contextualitzar-ne el significat, Coromines indica que el terme de Felanitx es divideix en 6 voltes o sectors, que estan separades per les principals carreteres que condueixen a Porreres, a Campos, a l'Horta, al Port, a Manacor i a Petra⁹⁶.

DISCUSSIÓ

Amb relació a la interpretació i abast dels resultats, cal considerar el següent:

- a) Malgrat que el DECat pretén ser un diccionari que complementa en molt els reculls lexicogràfics anteriors, cal precisar que el lèxic porrerenc que s'hi recull només pot considerar-se una part reduïda de la totalitat del patrimoni lingüístic del municipi.
- b) Tot i que el DECat testimonia un determinat mot o una determinada pronúncia únicament a Porreres, no hi ha cap regla lingüística que impedeixi que l'aspecte en qüestió pugui ser compartit amb altres municipis.
- c) Pel que fa als mossarabismes, aquest treball es limita a recollir les valoracions de Coromines. Sobre això, cal considerar que els estudis històrics indiquen que, si bé no pot descartar-se “la permanència residual a les Balears de grups de mossàrabs”⁹⁷, “l'arqueologia no ha donat, de moment, cap prova de l'existència de mossàrabs a les Balears”⁹⁸. D'altra banda, la recerca lingüística ha plantejat la pervivència de mossarabismes a les Illes Balears, especialment a partir de l'estudi del lèxic i, sobretot, de la toponímia⁹⁹, si bé estudis més recents incideixen en el fet que l'atribució d'un origen mossàrab a determinats mots per part de Coromines pot estar afectada d'un excés de generositat¹⁰⁰.
- d) L'estudi presenta una perspectiva sincrònica, definida per les dates d'elaboració i publicació del DECat, la qual cosa pot provocar que el lèxic recollit pugui variar respecte als usos actuals.

⁹⁵ DECat vol. IX, pàg. 363.

⁹⁶ DECat vol. IX, pàg. 365.

⁹⁷ Casanovas 2007: 204.

⁹⁸ Casanovas 2007: 209.

⁹⁹ Moll 2006: 57.

¹⁰⁰ Veny; Martines 2011: 183.

Malgrat això, aquesta recerca pot servir com a base per a estudis addicionals que comprovin la pervivència actual del lèxic que el DECat assigna a Porreres.

Conclusions

Aquest treball ha analitzat els aspectes lingüístics que el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, de Joan Coromines, vincula a Porreres.

Amb relació al lèxic pròpiament dit, el treball ha posat de manifest un total de dinou mots testimoniats a Porreres. Pel que fa a l'àmbit material, la majoria dels resultats estan relacionats amb l'alimentació i el lèxic comú, si bé també destaca una reduïda proporció de mots relacionats amb la flora i la fauna, amb l'agricultura i amb la indústria. Quant a l'àmbit geogràfic compartit, els resultats indiquen que els mots esmentats tenen una presència destacada al sud-est de Mallorca. I, respecte a la correspondència formal i semàntica amb altres referents lexicogràfics, els resultats posen de manifest que un 80% dels mots es troben recollits al DCVB, mentre que només un 25% del lèxic analitzat es localitza al DIEC.

Pel que fa a la fonètica, els resultats han posat en relleu nou pronúncies localitzades a Porreres. Malgrat que la xifra no és gens elevada, cal destacar que només dues pronúncies –*romeguer* i *romeguera*– coincideixen amb la fonètica estàndard, mentre que la resta presenten particularitats no només amb relació a la generalitat del domini lingüístic, sinó també amb relació a la fonètica general balear.

Quant a la toponímia, s'ha comentat l'etimologia que el DECat atribueix a sis noms de lloc porrerencs. Tot i que aquest nombre limitat de topònims contrasta amb el recull de 857 noms de lloc recentment recollits al *Nomenclàtor toponímic de les Illes Balears*, cal indicar que el DECat no és un diccionari toponímic, sinó una obra que pretén complementar els aspectes etimològics que no concreten altres referents lexicogràfics.

Finalment, l'apartat de referències i contextualitzacions ha proporcionat cinc mots que no estan testimoniats directament a Porreres, sinó que s'hi fa al·lusió de manera indirecta en llur explicació.

Per tot això, cal concloure que aquesta recerca ha analitzat i classificat diversos aspectes lingüístics que el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Joan Coromines associa al municipi de Porreres, tot contribuint a la posada en valor del patrimoni lingüístic i cultural del municipi.

Bibliografia

- AGUILÓ i FUSTER, Marian (1921). *Diccionari Aguiló. Tom IV, lletres F i Ll*. Barcelona: IEC.
 –(1924). *Diccionari Aguiló. Tom V, lletres M a O*. Barcelona: IEC.
 –(1931). *Diccionari Aguiló. Tom VII, lletres R i S*. Barcelona: IEC.

ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de Borja (1988). *Diccionari català-valencià-balear (tom I, A-ARQ)*. Palma: Moll.

CATALÀ NOGUERA, Bartomeu (coord.). [et al.]; “Porreres”. A: *Nomenclàtor Toponímic de les Illes Balears* [En línia]. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans. <<https://notib.recerca.iec.cat/2016/10/04/porreres/>> [Consulta: 26 de març de 2019].

COROMINES, Joan (1980). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana. Volum I A-BL*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.

–(1981). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana. Volum II BO-CU*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.

–(1982). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana. Volum III D-FI*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.

–(1984). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana. Volum IV FL-LI*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.

–(1985). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana. Volum V LL-NY*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.

–(1986). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana. Volum VI O-QU*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.

–(1987). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana. Volum VII R-SOF*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.

–(1988). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana. Volum VIII SOG-UX*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.

–(1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana. Volum IX V-ZUM*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.

INSTITUT D’ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. 2a Ed. Barcelona: IEC.

MOLL, Francesc de Borja (1988a). *Diccionari català-valencià-balear (tom III, CAS-CUY)*. Palma: Moll.

– (1988b). *Diccionari català-valencià-balear (tom V, ENO-FORM)*. Palma: Moll.

– (1988c). *Diccionari català-valencià-balear (tom VI, FORN-LLEX)*. Palma: Moll.

– (1988d). *Diccionari català-valencià-balear (tom VIII, ON-PU)*. Palma: Moll.

– (1988e). *Diccionari català-valencià-balear (tom IX, Q-SOM)*. Palma: Moll.

– (1988f). *Diccionari català-valencià-balear (tom X, SON-ZU)*. Palma: Moll.

– (2006). *Gramàtica històrica catalana*. València: Universitat de València.

MUNAR, Gaspar; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1977). *Història de Porreres*. Palma: Ajuntament de Porreres.

VENY i CLAR, Joan (2001). *Llengua històrica i llengua estàndard*. València: Universitat de València.

VENY i CLAR, Joan; MARTINES, Josep (2011). “Els pseudomossarabismes”. A: *Caplletra*, 51, [En línia]. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat. <<https://www.raco.cat/index.php/Caplletra/article/view/269320/357698>> [Consulta: 26 de març de 2019].

Entre Barceló i Zougaghi: una mirada a l'evolució dels antropònims porrerencs (1871-2017)¹

JOAN MELIÀ GARÍ

L'estudi de l'evolució en l'antroponímia és un recurs que ens ajuda a completar el coneixement dels canvis que es produeixen dins una societat.

Els criteris seguits per a posar el nom de pila als infants varien segons les cultures i costums de les comunitats i grups culturals. Podem trobar casos en què per a posar el nom de pila de les criatures es parteix del nom dels avis i àvies paterns i materns, seria el cas que fins no fa gaire nosaltres seguíem com a norma general. Però també pot ser preferent el nom del pare o de la mare, els padrins de fonts, el del santoral del dia de naixement o dependre totalment de l'arbitri, capricis i gusts dels progenitors. De fet, posar noms seguint la moda del moment, no és cap cosa nova ni exclusiva del nostre temps. Sempre hi ha hagut etapes en què aquesta subjecció a la moda ha primat sobre altres costums. De vegades, els progenitors amb la tria del nom dels infants no fan més que mostrar una voluntat d'aproximació a un grup o una cultura admirats. En l'època medieval, per exemple, estaven molt de moda els noms d'origen germànic (Guillem, Bernat, Arnau, Berenguer...), alguns dels quals han arribat fins avui. En l'actualitat, per exemple a gairebé tota Amèrica del Sud, es posen noms de procedència anglosaxona, més o menys adaptats; també és freqüent que el sorgiment d'una celebritat provoqui que el seu nom sigui imposat a molts de nadons.

Amb relació als cognoms (o llinatges), els criteris per a posar-los solen ser més rígids, tot i que també hi ha importants variacions, segons la tradició cultural (transmissió d'un sol llinatge o més, orde en què es col·loquen, canvis dels llinatges de les dones quan es casen...).

Durant els darrers cent cinquanta anys, la nostra societat ha experimentat un canvi profund en gairebé tots els aspectes, accentuats de manera gradual. Bernardo Atxaga, a la novel·la *El fill de l'acordionista*, fa dir a un dels personatges que la manera de jugar que tenien ells quan eren infants s'assemblava més a la que tenien els infants a l'època de l'Imperi romà que no a com juguen els seus fills. Una afirmació com aquesta podem fer-nos-la nostra els que vàrem néixer durant el tercer quart del segle passat.

Aquests fets estan al punt d'inici d'aquesta aportació a les Jornades perquè, a parer nostre, veure com han canviat els noms i els llinatges dels nadons nats a Porreres pot suposar una aportació

¹ El títol de la comunicació que va aparèixer en el programa era «Entre Miquel i Rayan: una mirada a l'evolució dels antropònims porrerencs (1871-2017)». L'hem canviat perquè, per les dades que recollírem posteriorment, hem considerat que l'actual reflecteix més el contingut del text.

il·lustrativa a l'estudi dels canvis generals que s'hi han experimentat, de manera especial durant els darrers anys. Ara bé, el procés de canvi esdevingut en el nostre poble és paral·lel al que s'ha produït en moltes altres localitats del nostre entorn i en el conjunt del país. A més dels canvis de costums, han desaparegut restriccions a l'hora d'inscriure els noms (sense anar més lluny, no fa gaire calia que estiguessin en castellà i havien de constar en el santoral cristià) i, de manera molt considerable pel que fa als llinatges. Els canvis de caràcter demogràfic també han provocat una sacsejada en la presència de noms tradicionals reemplaçats per altres procedents de fora (primer població immigrada procedent de les zones castelles de la Península i, més recentment, d'una procedència més diversificada i, en conseqüència, molt més complexa). Tots aquests canvis es reflecteixen clarament en els noms i els llinatges dels porrerencs nats durant les darreres dècades. Els llinatges solen ser, parcialment, un indicatiu dels orígens familiars i el nom i la seva forma, el grau d'arrelament de qui el porta (o dels seus progenitors).

L'any 2002 es va publicar un estudi sobre els noms de pila a les Illes Balears (*Els noms dels nadons a les Illes Balears 1996-2001: taules de freqüència* (Silvia Carretero Quevedo, José Carlos Pérez Martínez, Ferran Dídac Lluch i Dubon. Palma : Govern de les Illes Balears) i, a partir d'aquest estudi un article d'anàlisi de les dades (Beatriu Defior «I a tu, què et diuen? Els noms dels nadons a les Illes Balears i Pitiüses (1996-2001)». *Llengua i Ús* (2003).

L'any 2005, a la primera edició d'aquestes Jornades, Maria Antònia Melià va presentar una comunicació sobre l'evolució dels noms de pila durant el segle XX («Evolució dels noms dels infants a Porreres durant el segle XX» dins *Actes de les I Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament de Porreres, 2005). En el nostre treball no hem entrat a analitzar els canvis amb la freqüència temporal amb què ho va fer la ponent d'aquesta comunicació. En canvi, hem abraçat una extensió temporal més àmplia (de 1871 a 2017) i, a més dels noms de pila, també hem fet l'anàlisi dels llinatges i de la procedència dels progenitors.

La font que hem utilitzat són els llibres de naixements del Registre Civil que hi ha al Jutjat de Pau.² També hem acudit als llibres del registre parroquial de naixements per a resoldre alguns dubtes sorgits amb relació a les dades que constaven als llibres del Registre Civil.³

El Registre Civil

Des del Concili de Trento (1545-1563), l'Església catòlica havia generalitzat el registre eclesiàstic sistematitzat a totes les parròquies, per petites que fossin (Valero, 1986) i, per a una llarga etapa, serà la font més important per a estudis d'aquesta classe. Més encara en municipis com Porreres, en què bona part del registre municipal va ser destruït arran de la revolució de 1868. Cal tenir en

² Vull fer constar l'agraïment per les facilitats que m'han donat per a la consulta dels llibres al senyor Nadal Rosselló, jutge de pau, i la senyora Margalida Roig, secretària del Jutjat de Pau i Registre Civil.

³ Igualment he d'agrair les facilitats que em proporcionaren per a la consulta Mn. Sebastià Salom, el rector d'aleshores, i el senyor Simó Tortella, gestor de la parròquia.

compte, però, que en el registre eclesiàstic només hi consten els infants batejats i que la Constitució de 1869 decretava la llibertat religiosa. Després de diversos i fracassats intents, a partir de 1841, de crear un registre civil espanyol, l'any 1870 es va aprovar la Llei de creació del Registre Civil (Llei 2/1870, de 17 de juny) i el reglament que la desplejava (13 de desembre de 1870), que preveia que a tots els municipis començàs a entrar en funcionament l'any següent. Al registre de Porreres, la primera inscripció és de dia 14 de febrer de 1871 i correspon a Antoni Ramis Grande.⁴ Així i tot, fins a bastants d'anys després, el rigor en el funcionament del Registre arreu del regne d'Espanya no va ser gaire satisfactori, sobretot pel que fa als naixements (Valero, 1986: 96).

En el registre de naixements hi figuren el nom i els cognoms de l'infant, el sexe, el dia i l'hora que va néixer, els noms, els llocs de naixement i professions del pare i de la mare (en aquest darrer cas, era freqüent fer constar en els registres consultats «dedicada a las ocupaciones [sic] propias de su sexo»), noms i llocs de naixement dels avis. En alguns casos, en anotació marginal s'hi feia constar la data de mort, sobretot si era una mort ocorreguda poc després del naixement, cosa poc excepcional en aquells primers anys.

Entre altres coses la Llei estableix que les inscripcions eclesiàstiques deixen de tenir validesa com a document civil (art. 35), que els documents que es presentin, per a la inscripció al Registre Civil, en idiomes estrangers o en «dialecto del país» han d'anar acompanyats de la traducció al castellà, degudament validada (art. 28), que en el termini de tres dies després del naixement és obligat fer «la presentación del recién nacido» al funcionari que s'ha d'encarregar, en el mateix acte, de fer la corresponent inscripció (art. 45), que és responsabilitat bàsicament dels familiars (art. 47) i que l'incompliment d'aquesta norma suposarà una multa de 5 a 10 pessetes, o el doble si hi ha reincidència.

En el Reglament d'aplicació, entre altres observacions s'assenyala que per a indicar la professió o ocupació de les dones que no en tinguin cap d'especial es farà constar «dedicada á [sic] las ocupaciones propias de su sexo» (art. 20), que el funcionari no permetrà que es posin noms extravagants o impropis de persona, ni que els cognoms es converteixin en noms (art. 34), i que quan l'infant no tenguí pares coneguts, l'encarregat del Registre li ha de posar un nom i un cognom usuals que no evidenciïn aquesta circumstància, però si l'infant és expòsit i entre els objectes trobats al seu costat hi ha cap paper que indiqui el nom o el desig d'un nom concret, s'ha de respectar aquesta voluntat, si no fos inconvenient (art. 34).

Les dades

En consultar els llibres dels registres de naixements, la primera dada que crida l'atenció és la diferència que hi ha entre les tres etapes estudiades pel que fa al nombre d'infants nascuts (taula 1). Així, en la primera franja temporal, que cobreix un any (del 14 de febrer de 1871 al 13 de febrer

⁴ Segons el llibre del RC els progenitors són residents a Porreres, però el pare és de Palma i la mare de Granada. En el registre de la Parròquia, consta com a nom *Antonio José Lázaro* i indica que el pare és de Porreres.

de 1872), hi ha més naixements que durant els dos anys complets de la segona franja (1971-1972) i gairebé els mateixos que en els dos de la darrera (2016-2017). Aquesta gran diferència és el que ens va fer optar per agafar dos anys, en lloc d'un, en les dues darreres franges estudiades.

Taula 1. Inscripcions de naixements a l'oficina del Registre Civil a Porreres			
	14/02/1871-15/02/1872	1971-1972	2016-2017
Naixements recollits	123 ⁵	101	131
Homes	86	42	62
Dones	37	59	69

(font: elaboració pròpia)

Una altra dada a considerar és la diferència entre la proporció d'infants mascles i femelles en les diferents franges temporals analitzades. Així com en les dues darreres (1971-1972 i 2016-2017) els valors són molt semblants i ubicats dins els marges esperables (41,6% de nins i 58,4% de nines, en la primera, i 47,3% de nins i 52,7% de nines en la segona), segons els llibres durant el període comprès en la primera franja neixen més del doble de mascles (69,9% de nins i 30,1% de nines). Aquesta diferència és molt poc creïble. L'única explicació és el que hem comentat abans de les deficiències en el compliment de l'obligació de les inscripcions i que en el cas de les nines la norma encara fos més ignorada.⁶

Si el problema és que no s'anotaven tots els naixements, sobretot els de nines, hem de suposar necessàriament que el nombre d'inscripcions del primer període estudiat és inferior al dels naixements reals. L'acarament amb les dades del registre parroquial no ens va poder treure del tot del dubte, tot i que hi ha una diferència de 14 inscripcions (durant aquest període els nadons batejats varen ser 137). A més, hi ha estudis que mostren que durant els primers anys del Registre Civil, com ja hem dit, les inscripcions eren lluny de ser exhaustives; Valero (1986) prova que, a la població que va estudiar, durant els deu primers anys de vigència de la Llei només s'inscrivieren el 52% dels naixements reals. Les dades que hem pogut obtenir relatives a Porreres ens fan sospitar que, en el cas de les nines, els naixements es devien informar amb molt més poc rigor que en el cas dels nins. Si el nombre d'infants mascles inscrits s'acosta als naixements reals i, en aquell període, les proporcions de nadons mascles i femelles nats eren semblants a les actuals, el nombre total de naixements superaria els 200.

⁵ Al llibre de l'any 1871 hi ha la inscripció d'un infant abandonat a la porta de la comare. No l'hem computat en aquest quadre perquè no sabem què se'n va fer (si va quedar a Porreres o no, per exemple).

⁶ Es podria corroborar aquesta suposició revisant tots els anys posteriors a la primera etapa per a veure si hi ha inscripcions d'infants nascuts durant aquests anys que no es donaren d'alta al Registre Civil fins que no varen ser adults: a l'hora de casar-se o en morir, si no apareixien en el registre de naixements corresponent, els inscrivien aleshores en el registre d'aquell any però fent constar la data real de naixement. De fet, l'any 1971 hi ha registres de tres dones nascudes, respectivament l'any 1906, 1912 i 1913: més de 35 anys després d'haver entrat en vigor la Llei encara no van ser inscrites en la data corresponent (probablement degué ser necessari inscriure-les l'any 1971 per a poder-les fer constar al llibre de defuncions o perquè necessitaven la partida de naixement per a una altra gestió).

Els noms de pila

Abans d'entrar a analitzar les freqüències dels noms de pila, convé tenir en compte les següents observacions sobre la recollida d'aquestes dades:

a) Quan hi ha noms composts, els hem considerat, en general, per separat: així, per exemple, si hi ha una *Joana-Maria* ha comptat com a *Joana* i com a *Maria*.

b) En el Registre Civil, fins a l'any 1977, la inscripció s'havia de fer obligatòriament en castellà i els noms també ho havien de ser. En les taules d'aquest treball de les dues primeres franges temporals analitzades, hem traduït el nom al català que era, de ben segur, com es transmetien oralment en la majoria de casos. En la darrera franja (2016-2017) consten igual com apareixen escrites als llibres del Registre.

c) No és fins a l'any 1977 que es poden fer les inscripcions dels noms en català:⁷ «La possibilitat d'escriure els noms de pila en català és a partir de la Llei 17/1977, de 4 de gener, sobre la reforma de l'article 54 de la Llei del Registre Civil. Aquesta Llei també permetia que els ciutadans nats abans d'aquest any poguessin substituir el nom propi per l'equivalent onomàstic a qualsevol de les llengües de l'Estat espanyol. Posteriorment, la Llei 40/1999, de 5 de novembre, sobre noms i cognoms i el seu ordre, va facilitar el canvi de nom a qualsevol persona interessada, a més de possibilitar la regularització ortogràfica dels llinatges.» (Defior, 2003).

Noms de pila posats a les nines

En la taula 2 podem veure que en els dos primers períodes hi ha una repetició de noms més alta que en el darrer.

Durant l'any que cobreix el primer període amb tres noms es cobreix més del 50% de les nines (8 *Maries*, 7 *Catalines* i 7 *Margalides*) i només hi ha 11 noms diferents per a 37 nines. Hi ha 2 noms que es repeteixen un pic i també 2 noms són els que no estan repetits (*Montserrat* i *Rosa*).

En el segon període destaca el nom *Maria* sobre tots els altres (24 casos, 40,7%), encara que en part és perquè està integrat en noms composts. En total hi ha 21 noms per a 59 nines. 2 noms hi apareixen tres vegades, 1 dues vegades i 11 no es repeteixen cap pic.

En el darrer període, no hi ha cap nom que es repeteixi com a mínim 4 vegades. Els que es repeteixen més (*Aina* i *Carme*) només apareixen 3 vegades, tot i que hi ha 67 inscripcions de nines, que apleguen 59 noms diferents. Hi ha 4 noms que apareixen dues vegades i 53 que només apareixen un cop.

⁷ Entre els nats els anys 1971-1972, n'hi ha 22 que posteriorment catalanitzen el nom de pila (13 homes i 9 dones); una dona normativitza l'ortografia dels dos llinatges (-es), però no modifica el nom, *Francisca*.

1871-1872			1971-1972			2016-2017		
Casos		%	Casos		%	Casos		%
Maria	8	21.62	Maria	24	40.68			
Catalina	7	18.92	Margalida	7	11.86			
Margalida	7	18.92	Francesca	6	10.17			
Antònia	4	10.81	Aina	6	10.17			
Francesca	4	10.81	Catalina	5	8.47			
Miquela	4	10.81	Antònia	4	6.78			
Antònia	4	10.81	Joana	4	6.78			

Taula 2. Noms de nina més freqüents

Noms de pila posats als nins

En el cas dels noms de nin també trobam la mateixa tendència que hem vist amb els noms de nina (taula 3). En les dues primeres etapes hi ha més concentració en determinats noms (els quatre més freqüents suposen més del 50% dels infants nats) i un nombre relatiu de noms més baix. En canvi, en la darrera etapa per a arribar al 50% necessitam 13 noms diferents i només 2 es repeteixen més de tres vegades. Aquesta mateixa tendència s'evidencia en el fet que els dos noms més posats el primer any es repeteixen 14 vegades, en la segona franja 7 vegades cada un, i en la darrera només 4.

En el primer període hi ha 11 noms que només apareixen un pic; en el segon, 12; i en el tercer, 36. Així com en el cas dels noms de nines, no n'hi ha cap que consti en els tres períodes entre els més posats, entre els noms dels nins, això passa amb tres noms (Miquel, Joan i Mateu, encara que en la darrera etapa repetits 3 o 2 cops).⁸

1871-1872			1971-1972			2016-2017		
Casos		%	Casos		%	Casos		%
Joan	14	16.28	Joan	7	16.67	Marc	4	6.45
Miquel	14	16.28	Miquel	7	16.67	Rayan	4	6.45
Antoni	9	10.47	Antoni	5	11.9			
Jaume	7	8.14	Josep	5	11.9			
Pere	7	8.14						
Bartomeu	6	6.98						
Rafael	4	4.65						

Taula 3. Noms de nin més freqüents

⁸ Hi ha també el cas de *Josep* que apareix en la forma castellana (era obligatori) en els dos primers períodes i en la forma àrab en el darrer: *Youssef*.

Els llinatges

En el cas dels noms de pila hem vist que, només en la franja temporal més propera, hi apareixen noms nous de procedència forana. Aquest tret encara es manifesta de manera més evident en el cas dels cognoms. Evidentment, aquest procés està estretament relacionat amb l'evolució de les dades sobre l'origen dels progenitors, que veurem en el punt 5.

L'any 1871-1872, d'un total de 247 llinatges, n'hi ha 74 de diferents; en el bienni 1971-1972, de 202, n'hi ha 88 de diferents (menys llinatges i més variats, per tant); en el darrer bienni, de 219 llinatges⁹, 156 són diferents.

L'increment de la varietat de llinatges corre en paral·lel al que hem vist per als noms: com més avançam en el temps, més diferents són els llinatges dels nadons porrerencs. En l'etapa més antiga els dos primers cognoms suposen el 19,0% de casos (n'hi ha 20 que es repeteixen més de tres vegades); en la segona, baixen fins al 13,8% (12 es repeteixen més de tres vegades); en la darrera, al 8,7% (6 hi apareixen més de tres vegades). En les dues primeres franges hi ha molta semblança en la relació de llinatges més posats (*Barceló, Mora, Masquida/Mesquida, Nicolau, Cerdà, Juan, Garí, Julià, Cervera/Servera...*); en canvi, en la darrera etapa, entre els que es repeteixen més de tres vegades només hi apareixen *Barceló* i *Mora*, els dos més freqüents en les dues etapes anteriors, i que ara només representen el 6,4% del total. La resta dels més freqüents són llinatges procedents de fora dels territoris de llengua catalana.

1871-1872			1971-1972			2016-2017		
Total	247			202			219	
Barceló	29	11.74	Barceló	15	7.43	Zougaghi	11	5.02
Mora	18	7.29	Mora	13	6.44	Barceló	8	3.65
Masquida	11	7.29	Servera	9	4.46	Mora	7	2.73
Nicolau	11	4.45	Nicolau	8	3.96	Benyagoub	5	2.28
Cerdà	10	4.05	Juan	6	2.97	Fernández	4	1.83
Juan	9	3.64	Mesquida	6	2.97	Zahraoui	4	1.83
Cervera	6	2.43	Rosselló	6	2.97			
Garí	6	2.43	Cerdà	5	2.48			
Julià	6	2.43	Picornell	5	2.48			
Llaneras	5	2.02	Garí	4	1.98			
Sastre	5	2.02	Julià	4	1.98			
Tomàs	5	2.02	Roig	4	1.98			

⁹ En les inscripcions del registre dels anys 2016-2017 no hi ha el doble de llinatges que de naixements (com sí que succeeix en les altres dues franges), perquè hi ha nadons, de progenitors estrangers, que només són inscrits amb un cognom, d'acord amb la seva tradició.

Vaquer	5	2.02						
Bauzà	4	1.62						
Blanch	4	1.62						
Bover	4	1.62						
Escarrer	4	1.62						
Garí	4	1.62						
Miró	4	1.62						
Veny	4	1,62						

Taula 4. Llinatges

També és significatiu la freqüència en què apareixen els altres llinatges recollits: en el primer període analitzat (1871-1872) 13 llinatges que apareixen tres vegades; 20, 2 vegades; 24, 1 vegada; en el segon (1971-1972) 11 llinatges, 3 vegades; 19, 2 vegades; 46, 1 vegada; en el darrer (2016-2017) 5, tres vegades; 21, 2 vegades; 123, 1 vegada

Cal tenir present que hem regularitzat ortogràficament l'accentuació. El llinatge *Cervera* en la primera etapa apareix gairebé sempre amb *C*, que és com ha de ser si es respecta l'etimologia. L'escriptura posterior amb *S*, sens dubte, és deguda a la intervenció de l'encarregat del registre, que hi degué aplicar ortografia castellana per a evitar que pronunciat a la castellana sonàs com si tengués una *Z* (de fet avui dia existeixen les dues versions: *Cervera* i *Servera*).¹⁰ Un fenomen semblant va passar amb el llinatge *Cases*, que abans apareixia així i posteriorment el passaren a *Casas*. Era freqüent que *Mesquida* i *Nebot* apareguessin com a *Masquida* i *Nabot*, en la pronunciació de Mallorca (i de tots els dialectes orientals del català) no es fa diferència. També hi podem trobar el llinatge *Veny* escrit castellanitzat com a *Veñy* (els més vells encara hem vist indicadors de carretera que, per castellanització, posaven *Santañy* en lloc de *Santanyí*).

En la transliteració de l'alfabet àrab al llatí, pot haver-hi algunes divergències que ens fan dubtar si alguns dels cognoms escrits diferents en lletres llatines es corresponen al mateix cognom o no: *Zougaghi* i *Zouggarh*; *Ben Yagoub* i *Ben Yaagoub*; *El Yaakoubi* i *El Yattaoui*; *Zaharoui* i *Zaharqui*; *Zaryouh* i *Zeriouh*. Hem unificat (però caldria revisar-ho): *Yaalaoui*, *Yaattaoui* i *Yattaoui* (2); *El Hessaini* i *El Hessainmi*; *Benyaagoub* (2) i *Benyagoub* (2)

Procedència dels progenitors¹¹

Si observam les dades sobre el lloc de naixement dels progenitors (taula 5), podem veure el canvi radical que hi ha hagut en aquest aspecte entre els períodes estudiats.

¹⁰ En els llibres de 1971 i 1972 ja tots els *Cervera* apareixen amb la deformació *Servera*. El topònim *Son Servera*, si no hi hagués hagut la interferència castellana, també s'hauria mantengut com a *Son Cervera*.

¹¹ Amb l'etiqueta *progenitors* també incloem els pares adoptius, ja que des del punt de vista cultural i lingüístic són els que determinen les característiques dels infants en l'aspecte cultural, lingüístic i integratiu en general.

En la primera franja analitzada tots els infants nascuts tenen, com a mínim, un progenitor nascut a Porreres. A més, el 89,5% els hi tenen tots dos, i només un progenitor és nascut fora del territori lingüístic català.

En el període 1971-1972 ja només un poc més de la meitat dels infants (58,4%) tenien els dos progenitors nascuts a Porreres, encara que el 90% n'hi tenien com a mínim un. Des d'un punt de vista lingüístic interessa destacar que el 85% dels infants nascuts durant aquest període tenien els dos progenitors nascuts en territori de parla catalana (nascuts a Porreres, a Mallorca o a la resta dels territoris amb què compartim la llengua) i només 7 (6,9%) tenien els dos progenitors nascuts fora.

En el període més proper (2016-2017) només el 12,2% dels infants tenen els dos progenitors nascuts a Porreres, i el 33,6% com a mínim n'hi té un. Des d'un punt de vista lingüístic, convé tenir en compte que el 36,6% dels infants tenen els dos progenitors nascuts en territori de parla catalana. 10,7%, n'hi tenen un. El 51,9% dels infants nascuts a Porreres tenen els dos progenitors nascuts fora dels territoris de llengua catalana (d'aquests, el 73,5% els tenen tots dos nats al Marroc).

	1871-1872		1971-1972		2016-2017	
TOTAL	124	%	101	%	131	%
Porreres + Porreres	111	89,52	59	58,42	16	12,21
Porreres + territoris de parla catalana (TC)	11	8,87	25	24,75	20	15,26
TC+ TC	0		2	1,98	13	9,92
AUTÒCTONS	122	99,39	86	85,15	49	37,40
Porreres + no TC	1	0,81	7	6,93	8	6,11
TC + no TC	0		1	0,99	6	4,58
MIXTOS	1	0,81	8	7,92	14	10,69
No TC + No TC			7	6,93	68 ¹²	51,91
IMMIGRANTS	0		7	6,93	68	51,91
Desconegut	1	0,81	0		0	

Taula 5. Lloc de naixement dels progenitors

Conclusions

Els canvis de caràcter demogràfic i social, així com els de la reglamentació, oficial i consuetudinària, relativa a les restriccions que hi havia pel que fa a la inscripció de noms de pila i de llinatge, es reflecteixen amb claredat en els llibres de naixements del Registre Civil de Porreres.

¹² Entre els 68 porrerencs de progenitors estrangers del darrer període, n'hi ha 50 que tenen ambdós progenitors marroquins i 5 que els tenen romanesos. Per tant, en només 13 casos són d'altres procedències.

La diversificació de cognoms, especialment sensible en el darrer període estudiat, respon a un increment de residents a Porreres procedents d'altres indrets, que s'ha corroborat en comprovar l'origen dels progenitors dels infants inscrits en els períodes estudiats. En el cas dels noms de pila, a part d'aquesta incidència de la població nouvinguda, també hi influeix la major llibertat a l'hora d'escollir el nom de pila que s'imposarà a l'infant; actualment ja no s'ha de cenyir al santoral cristià, ni han de ser necessàriament en castellà i s'hi poden inscriure les formes hipocorístiques (*Pep, Lina, Tià...*).

La procedència diversa de la població suposa un repte per a les societats d'acollida dels nouvinguts que necessàriament s'ha d'afrontar si es vol mantenir la cohesió social i la continuïtat, més o menys adaptada, de les tradicions i costums que es consideren positives.

En el cas de Porreres, hem pogut observar com canvien les proporcions de les característiques dels progenitors que condicionen els aspectes lingüístics al llarg d'aquest segle i mig. D'una banda, pel que fa al manteniment de les particularitats lingüístiques dialectals locals, s'ha passat del 89,5% de nadons amb els dos progenitors porrerencs al 12,2%; i dels que com a mínim n'hi tenen un, del 100% al 45,8%. D'altra banda, del 99,2% que tenien els dos progenitors nats en territori de parla catalana es passa al 37,4%, i dels que tenien com a mínim un progenitor que hi havia nat, del 100% al 48,0%; en aquest cas, ja no es tracta només de les característiques locals, que se'n veuen afectades, sinó de la llengua catalana com a patrimoni familiar i, en part, com a llengua de transmissió intergeneracional.

Per tant, el manteniment de les particularitats lingüístiques de Porreres, i de molts de municipis, es fa difícil (els desplaçaments més freqüents, la contínua connexió supramunicipal. L'assentament de població de procedències culturals i lingüístiques diverses, són alguns dels factors que afavoreixen aquesta tendència). Avui dia aquestes particularitats encara són fàcils d'observar entre les persones velles, però entre les generacions més joves moltes estan en procés de desaparició, a causa del lògic procés de convergència lingüística entre les persones i els grups que tenen un contacte freqüent.

Així i tot, des del punt de vista lingüístic és més preocupant que aquests factors no només arraconin particularismes locals, sinó que arraconin també la llengua catalana en el seu conjunt si les persones arribades de fora del territori no incorporen la nostra llengua en els usos personals quotidians i, sobretot, si no es preocupen perquè els seus fills, nats ja en el territori en què viuen, puguin fer-ne una adquisició equivalent a la pròpia dels nadius. Actualment l'escola afavoreix aquest procés, però no és suficient. Les institucions han d'incentivar-lo amb projectes d'actuació específics que en facilitin l'aprenentatge, la percepció dels avantatges que suposa l'ús, la valoració social i laboral, etc. I la gent autòctona també té una gran importància en la consolidació del procés d'integració lingüística, valorant que sàpiguen la llengua, facilitant-los que en facin ús, no tractant-los diferent dels autòctons des del punt de vista lingüístic (canviar-los de llengua encara que no calgui, per

exemple) a causa dels seus trets físics o de la procedència, sinó fent-los sentir com a iguals dins la comunitat local i fent-los participar de les nostres activitats socials i de la nostra llengua.

Referències bibliogràfiques

Conselleria d'Economia, Comerç i Indústria, 2002. *Els noms dels nadons a les Illes Balears (1996-2001). Taules de freqüència*. Palma, Govern de les Illes Balears.

DEFIOR, Beatriu. (2003) «I a tu, què et diuen? Els noms dels nadons a les Illes Balears i Pitiüses (1996-2001)». *Llengua i ús*.

MELIÀ, Maria A. (2005) «Evolució dels noms dels infants a Porreres durant el segle XX». Dins *Actes de les I Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament de Porreres.

VALERO ESCANDELL, José Ramón. (1986) «La implantación del Registro Civil en España (Problemas de utilización en estudios demográficos)». Dins *Anales de la Universidad de Alicante: Historia contemporánea* p. 87-100

Annex

RELACIÓ DELS DIFERENTS NOMS DE PILA DELS NADONS NASCUTS DURANT ELS TRES PERÍODES ANALITZATS

1871-1872

Antonia, Antonia Maria, Catalina, Francisca, Juana Ana, Magdalena, Margarita, Margarita Maria Ignacia, Maria, Maria Ana, Maria Magdalena, Micaela, Monserrata, Petra, Rosa.

Andrés, Antonio, Antonio José, Bartolomé, Benito, Bernardo, Clemente, Cristóbal, Damián, Francisco, Gabriel, Jaime, Jayme, Joaquín, José, Juan, Juan Antonio, Lorenzo, Magín, Mateo, Miguel, Nadal, Pablo, Pedro Antonio, Pedro José, Pedro José, Pedro Juan, Poncio, Rafael, Sebastián, Tomás.

1971-1972

Ana, Ana-Maria, Antonia, Apolonia-Maria, Aurea, Bárbara, Catalina, Damiana-Maria, Francisca, Francisca-Dolores, Inés, Juana, Juana-Ana, Juana-Maria, Magdalena, Margarita, Maria, María Agustina, Maria del Pilar, Maria Magdalena, Maria Paz, Maria Victoria, Maria-Antonia, María-José, Maria-Magdalena, Maria-Rosa, Micaela-Anita, Petra, Rosa-Maria, Sebastiana-Maria.

Agustín, Angel, Antonio, Antonio-Felix, Antonio-Francisco, Bartolomé, Clemente, Damián, Francisco, Francisco-Javier, Gonzalo, Guillermo, Jaime, José, José-Miguel, Juan, Lorenzo, Magín, Mateo, Mateo-Felix, Miguel, Pablo, Pedro, Rafael.

2016-2017

Aiman, Aina, Alana Stefania, Alessia Mihaela, Amandine Chandra, Amina, Ana-Carina, Asiya, Asmaa, Aura, Blanca, Carla, Carme, Caterina, Doaa, Emma, Fatima Zahra, Genisa, Hikhlas, Iman, Isabel, Islam, Israe, Jadijia, Jannat, Joana Maria, Júlia, Khadija, Laura, Leticia Victoria, Leyre, Lia, Lidia, Luna Estefanía, Malak, Mar, Margalida, Marina, Martina, Maya, Maysae, Meryam, Mireia, Musa, Neus, Noa, Nora, Norah Jeanne Mildred, Omaima, Rim, Romaissa, Romaysa, Safae, Salua, Sara, Sara Lidia, Scarlett Emilia, Summer-Lily, Xin Ying, Zaynab.

Abderrahman, Adrià, Adrià, Adrià, Aitor, Akram, Aleix, Amin, Ayman, Badr, Bartolomé, Benet, Dylan, Erik, Essam, Fouad, Gael, German Tung, Hugo, Jad, Jansen Andrew, Jaume, Joan, Lluís, Marc, Marwan, Mateu, Miquel, Mohamed, Mohamed Amine, Nada, Pau, Rafel, Rayan, Reduan, Saad, Salvador, Shahid, Tomeu, Tomeu-Jaume, Toni, Wakuma, Waqjiria, Wassim, William, Yasin, Ylas, Youssef, Yury-Arturovich, Zakaria.

RELACIÓ DELS DIFERENTS COGNOMS DELS NADONS NASCUTS DURANT ELS TRES PERÍODES ANALITZATS

1871-1872

Alcina, Amengual, Andreu, Barceló, Bauzá, Blanch, Bover, Burguera, Cases, Cerdà, Cervera, Escarrer, Espósito, Estarellas, Feliu, Ferrà, Ferrer, Figuera, Figueras, Fiol, Font, Forteza, Fuster, Gáfaro, Garau, Garcias, Garí, Gil, Gomila, Gornals, Grande, Juan, Julià, Llaneras, Lliteras, Mariano, Martorell, Mas, Masquida, Meliá, Miralles, Miró, Moll, Montaner, Monteros, Mora, Morlá, Mulet, Nabot, Nicolau, Noguera, Oliver, Pastor, Picornell, Pizá, Ramis, Rebas, Roig, Rossell, Rosselló, Salleras, Sampol, Sastre, Serra, Sitjar, Sorell, Tomás, Torres, Trobat, Vaquer, Verdera, Veñy, Vicens, Vidal, Xamena.

1971-1972

Adrover, Amengual, Alba, Armero, Andreu, Artigues, Ballester, Barceló, Beltran, Bauzá, Blanch, Bover, Blas, Bover, Bonnín, Campos, Carrió, Carbonell, Castell, Carmona, Cerdá, Coll, Fernández, Cuenca, Ferrà, Florit, del Blanco, Font, Entrena, Fullana, Fuster, Garcia, Garcias, Garí, Gornals, Inés, Gomila, Jiménez, Huguet, Juan, Juliá, Llaneras, Lliteras, Llull, Manzano, Losada, Mariano, Martorell, Mas, Matas, Mesquida, Meliá, Mestre, Moll, Mora, Morlá, Mulet, Munar, Nicolau, Nievas, Oliver, Picornell, Noguera, Ramírez, Ribas, Paredes, Roig, Rosselló, Riera, Rodríguez, Sageras, Salas, Salleras, Sampol, Sánchez, Sastre, Servera, Sitjar, Soler, Taberner, Toledo, Sorell, Tomàs, Vaquer, Vázquez, Veny, Vicens, Vidal, Ximelis.

2016-2017

Abial, Algaba, Almendros, Álvarez, Amghizarti, Amorós, Aparicio, Arrachdi, Avenido, Balilou, Ballester, Barceló, Barrera, Bauzá, Belajrou, Ben Saadoun, Ben Yaagoub, Bennassar, Benyaagoub, Benyagoub, Blanc, Bordoy, Boubou, Bouhamid, Bover, Brooks, Bursuc, Caimari, Cardell, Castro,

Català, Chaoui, Cortès, Crabtree, Daoudi, Dávila, De Dios, Echaibi, Ejjet, El Ahmar, El Attari, El Hairech, El Hessaini, El Hessainmi, El Miri, El Yaakoubi, El Yattaoui, Estelrich, Fabikova, Fakrach, Fernández, Fernando, Ferrà, Ferrer, Font, Frau, Galmés, Garcia, Garcias, Garí, Ghaddari, Gornals, Gorrias, Grimalt, Hadhoum, Hammouti, Heredia, Hoyer, Intriago, Ioana, Isaulova, Jarrab, Jaume, Jin, Jordà, Juan, Julià, Koumimi, Laouzai. Lladó, Lliteras, López, Loulidi, Lucus, Lugo, Lup, Maimó, Marcos, Martos, Marzok, Matas, Mazgout, Mercier, Mesquida, Moll, Momouh, Monserrat, Mora, Morcillo, Moragues, Mos, Muñoz, Mut, Nadal, Namli, Ngadi, Nula, Obrador, Picornell, Piña, Piquet, Pla, Planas, Pol, Pomárez, Ponferrada, Popa, Poplicean, Puig, Rahaoui, Ramírez, Real, Rienesl, Riffi Moutayabe, Rigo, Ripoll, Rodríguez, Roig, Rojo, Rosselló, Rubí, Sáez, Said, Salazar, Salleras, Santamaria, Servera, Sorell, Toledo, Ton, Torres, Tous, Valls de Padrinas, Vaquer, Vara, Veny, Verdera, Vidal, Wiencke, Wynans, Yaalaoui, Yaattaoui, Yattaoui, Zaharqui, Zahraoui, Zaryouh, Zeriouh, Zougaghi, Zouggarh.

ÍNDEX

Salutació	7
FRANCISCA MORA VENY, BATLESSA	
Presentació	9
COMISSIÓ CIENTÍFICA	
Les eres de Porreres. Un estudi geogràfic	11
GABRIEL ALOMAR GARAU	
Senobre, un topònim antic de Porreres.	23
MATEU MORRO MERCÉ	
Porreres i el delme dels blats del capítol de la Seu (1400-1420)	31
MARIA DEL CAMÍ DOLS MARTORELL	
Inventari de la possessió dels Riquers i de la posada a la Vila (1669).	49
MARIA BARCELÓ CRESPI	
La Casa de Beneficència i l'Hospici de Porreres en el segle XIX:	
l'Hospici o Casa de Beneficència del carrer Nou	59
MARIA ANTÒNIA NICOLAU I ROSSELLÓ	
Notícies relacionades amb Porreres a la revista <i>El Magisterio Balear</i>	79
ANTONI AULÍ GINARD	
AINA MARIA TORRES FLORES	
JOAN PONS JULIÀ	
L'emigració porrerenca en els segles XIX i XX	99
BENET ALBERTÍ GENOVART	
Les capelles de Porreres: tradició i devoció pietosa	113
JOANA MORA CERDÀ	

- L'escola Patronat Sant Felip Neri de Porreres 129**
GABRIEL BARCELÓ BAUZÀ
BARTOMEU GARÍ SALLERAS
- Ca na Bordoia, més de 60 anys de comerç familiar a Porreres.
Evolució de la botiga i costums de consum d'un poble 143**
CATALINA CAPELLÀ SALVÀ
PAU TOMÀS RAMIS
- 40 anys de Llum d'Oli 169**
SEBASTIÀ LLITERES LLITERES
CATALINA MARIA GARÍ BLANCH
- El Grup d'Esplai de Porreres (1981-2005).
Una aproximació a la història de l'entitat 191**
BERNAT BAUÇÀ GARAU
FRANCESC MELIÀ BARCELÓ
ANTÒNIA MARIA TOLEDO CANTALLOPS
- El patrimoni lingüístic de Porreres al *Diccionari etimològic
i complementari de la llengua catalana* de Joan Coromines 213**
SEBASTIÀ LLITERES LLITERES
CRISTIAN RAÚL SÁNCHEZ CURTO
- Entre Barceló i Zougaghi:
una mirada a l'evolució dels antropònims porrerencs (1871-2017) 231**
JOAN MELIÀ GARÍ

